KAYITDIŞI TARİH

MURAT KUTLU
VOLKAN DİNÇER

profil

KAYITDIŞI TARİH

MURAT KUTLU - VOLKAN DİNÇER

PROFİL

© Murat Kutlu, Volkan Dinçer, 2011
© Profil Yayıncılık

Yazarlar / Murat Kutlu, Volkan Dinçer
Kitabın Adı / Kayıtdışı Tarih

Genel Koordinatör / Münir Üstün
Genel Yayın Yönetmeni / Cem Küçük
Kapak Tasarım / Yunus Karaaslan
İç Tasarım / Adem Şenel
Baskı-Cilt / Kitap Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Davutpaşa Cad. No:123 Kat:1 Topkapı/İstanbul
Tel : 0212 482 99 10 Sertifika No:16053

1. Baskı Aralık 2011

978-975-996-349-1

Kültür Bakanlığı Yayıncılık Sertifika No: 12391

PROFİL: 249
TARİH: 09

PROFİL YAYINCILIK
Çatalçeşme Sk. No: 52 Meriçli Apt. K.3
Cağaloğlu - İSTANBUL
www.profilkitap.com / bilgi@profilkitap.com
Tel. 0212. 514 45 11 Faks. 0212. 514 45 12

Profil Yayıncılık Maviağaç Kültür Sanat Yayıncılık Tic.Ltd.Şti markasıdır.

© Bu kitabın Türkçe yayın hakları Murat Kutlu-Volkan Dinçer ve Profil Yayıncılık'a aittir. Yazarların ve yayıncının izni olmadan herhangi bir formda yayınlanamaz, kopyalanamaz ve çoğaltılamaz. Ancak kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

ÖNSÖZ

"Bilinmeyen Tarih" adını verdiğimiz bu kitap, bildiğimizi düşündüğümüz birçok tarihsel ayrıntının aslında çok farklı bir içeriğe sahip olduğunu ortaya koymak amacıyla yazılmıştır. Öğrenim hayatımız boyunca bizlere anlatılan tarihî kavramların bir kısmının ya anlatıldığı gibi olmadığını ya da eksik veya çelişkili olduğunu fark etmemiz bizi bu çalışmayı hazırlamaya yönlendirdi.

Örneğin; Patrona, Baltacı, Öküz, Kavanoz, Sokullu, Mezomorta, Yedi Sekiz, Elmas, Damat, Köprülü, Düzmece, Demirbaş ve Börklüce gibi birçok lakabın önemli tarihî şahsiyetlere neden verildiğine dair bilgilerin az olduğunu fark ettik. Bunun yanında, bazı önemli yer ve eser adlarının -Bozdoğan Kemeri, El Hamra, Mescid-i Aksa, Dolmabahçe, Çırağan, Koyunhisar, Akabe, Galata, Mekke, İnebahtı ve İstanbul gibi- kökeninin ya da veriliş nedeninin de çok fazla bilinmediğini gördük. İşte bu nedenle tarihsel süreçte anlatılan olaylar, şahıs ve yer adları, unvanlar, lakaplar ya da tarihî terimlerin etimolojik kökenlerini ve anlamlarını şimdiye kadar hiç bilmediğimiz yönleriyle tamamlayıcı bir şekilde verebilmek amacıyla bu çalışmayı hazırlamaya karar verdik.

Maddeleri seçerken oldukça titiz bir çalışma yaptık. Kitabın amacını aşmaması için, bütün tarihî kavramları seçmek yerine, gerekli ve ilgi uyandırıcı olduğunu düşündüğümüz maddelere yer verdik.

Çalışmalarımız sırasında bazı kavramların karşılıklarının birçok kaynakta farklı hatta yanlış yazıldığını, tarihçilerin bir kısmının da bu terimler hakkında aynı bilgiye sahip olmadığını gördük. Örneğin; Damat Ferit Paşa'nın hangi padişahın damadı olduğu konusunda bile, önemli kabul edilen iki kaynak -*Meydan Larousse* ve *Diyanet İslam Ansiklopedisi*- farklı bilgiler içermekteydi. Bunun yanında Barbaros, Köprülü, Çivi Yazısı, Aynalıkavak, Hünkâr İskelesi ve Grejuva gibi birçok maddede de benzer sıkıntıları yaşadık. Zaman zaman internette de bu konular ile ilgili var olan bilgilerin güvenilir olmadığını fark ettik. Bu nedenle çalışmamızdaki tarih kavramlarının karşılıklarını aramak ve anlamlarını doğru olarak saptamak için birçok kaynağa başvurup bazı maddelerde farklı görüşleri beraber verme yoluna gittik. Bu kaynakları da kitabın sonunda bir liste halinde kaynakça olarak koyduk.

Elinizdeki bu kitap yukarıda anlatmaya çalıştığımız ihtiyaçların karşılanmasının yanında;

1- Piyasadaki bu alandaki mevcut boşluğu bir müddet için bile olsa doldurmak ve özellikle tarih öğretmenlerine, öğrencilerine ve tarihe yakından uzaktan ilgi duyan kişilere yardımcı olmak,
2- Her meslekten insana belli başlı tarihî terimleri/kavramları tanıtmak ve öğretmek suretiyle onlarda tarihe karşı bir ilgi uyandırmak,
3- Özellikle yanlış, eksik veya çelişkili olan tarihî kavramları açıklamak ve bu şekilde yanlış yönlendirmelerden alıkoymak,
4- Tarih alanında çalışma yapacaklara kaynak olabilmek, onlara kolaylık sağlamak ve bu alana ilgi duymalarını sağlamak gibi gayeleri de içermektedir.

Ayrıca bütün bunları yaparken özellikle Farsça ve Arapça kelimelerin yazılışında genel olarak Türk Dil Kurumu'nu esas almaya

özen gösterdik. Bu nedenle bazı Arapça ve Farsça şapkalı kelimeleri Türk Dil Kurumu'nun belirlediği şekilde yazmayı tercih ettik.

Bir sözlük niteliği de taşıyan bu çalışma, uzun uğraş ve araştırmalar sonucunda bilimsel kaygılar gözetilerek meydana getirilmiştir. Tarihle ilgilenen ve kelimelerle tarihe yolculuk etmek isteyenlerin, bu kitabı bir başucu çalışması olarak göreceğini temenni ediyoruz.

Murat Kutlu-Volkan Dinçer

Ayasofya

~ A ~

Abaza Mehmet Paşa (...-1634)

Abaza Mehmet Paşa, Osmanlı Devleti'nde silahtarlık yapmış; Halep, Maraş ve Erzurum valiliği ile Bosna beylerbeyliği gibi görevlerde bulunmuş bir devlet adamıdır.

Abhazya Türklerinden olan Mehmet Paşa, bu nedenle Abaza lakabını kullanmıştır. (Abhazya, bugün Gürcistan'ın kuzeybatı kesiminde özerk bir cumhuriyettir.)

Abbasi

750–1258 yılları arasında Ortadoğu'da hüküm sürmüş, Emevilerden sonra halifeliği devam ettirmiş hanedanın adıdır.

Hanedan, ismini Hz. Muhammed'in amcası Abbas b. Abdülmuttalib b. Haşim'den almıştır. Bu hanedana ilk zamanlarda "Haşimiler" de denmiştir.

Acem

Arapların, Arap kavminden olmayanlara ve İranlılara verdikleri isim olan Acem, Arapça kökenli bir kelime olup "ucme"den türemiştir. Ucme, "dili bozuk olmak, dil kurallarına uymamak" anlamlarına gelmektedir.

Acemioğlanlar Ocağı

Osmanlı Devleti'nde Yeniçeri Ocağı'nda görev yapmak üzere esirlerden veya devşirme usulü ile Hristiyanlardan toplanan çocuklara "acemioğlanlar" denilmekteydi.

Osmanlılarda yabancı milletlerden esir alınmış ya da devşirilmiş kimseler için Türk-İslam geleneklerine yabancı olmaları nedeniyle "acemi" tabiri kullanılmıştır. Zamanla "acemi" sözcüğünün manası genişlemiş ve sözcük, önceki anlamıyla birlikte "işe alışık olmayan, işe yeni başlayan" manalarıyla da kullanılmaya başlanmıştır. "Erkek çocuk, genç erkek" anlamlarına gelen oğul kelimesinin çoğulu olan "oğlan" kelimesi ile birleştirilen bu sözcük asker ocağına yeni gelmiş genç erkeklerin bulunduğu birimin adıdır.

Ademimerkeziyetçilik

Adem, Arapça bir sözcük olup "yokluk" anlamına gelir. Ademimerkeziyetçilik ise "merkez yokluğu, merkez dışı yönetim" demektir. Bu yönetim anlayışı Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk kez Sultan Abdülaziz zamanında, Mithat Paşa Tuna vilayeti yöneticisi iken başlamıştır.

II. Meşrutiyet'ten sonra özellikle Prens Sabahattin tarafından savunulan ademimerkeziyetçilik fikri, mahalli idarelere geniş yetkiler tanıyan bir sistem önermiştir. Bu sistemde merkeze ait genel hizmetlerden bir kısmı, özerk yönetimlere bırakılmaktadır. Böylece merkezî hükümetin yetkileri azaltılacak, imparatorluktaki çeşitli milletlerin yönetime katılma hakları

artırılacaktı. Federasyon yapılanmalarında merkezî yönetim, anayasayı tek taraflı değiştirme hakkına sahip değilken; ademimerkeziyet anlayışı bu konuda merkezî yönetimi serbest bırakır. Bu husus, federasyon ile ademimerkeziyet kavramları arasındaki en önemli farkı yansıtmaktadır.

Afanasyevo

Altay bölgesinde bir yer adı olan Afanasyevo, Orta Asya'daki Tunç Çağı kültür çevrelerinden biridir.

Türkologlar, Altaylarda gelişmiş bu kültürün Orhun Nehri ve çevresini de etkisi altına alarak Orta Asya medeniyetinin temelini oluşturduğu fikrini benimsemişlerdir. Afanasyevo Kültürü de denen bu kültürü yaratan insanlar avcı ve savaşçı bir topluluktan gelip at, deve gibi hayvanları evcilleştirmişlerdir.

Aforoz

Yunanca bir kelime olup (aphorizein) Türkçede "aforoz" şeklinde kullanılmıştır. "Dinî kınama" anlamına gelen kelime, dinî bir topluluğa mensubiyetten mahrum etme ya da çıkarılma anlamında kullanılan dinî bir kınama şeklini ifade eder. İngilizcede de "excommunication" olarak geçer. Kelimenin tam olarak manası "out of communication" yani "iletişimin dışında kalan"dır.

Afrika

Afrika adı, Kartaca'ya ilk defa ayak basan Romalılarca "Afri" veya "Africani" denilen Tunus yerlilerinin adından esinlenerek Pön Savaşları sırasında verilmiştir. Kelime "Afrilerin ülkesi" anlamına gelmektedir. O zamana kadar Yunanlı yazarlar bu kıtaya "Libya" yani "Lebular Diyarı" derlerdi. Fakat MS 1. yüzyıl sonlarında Afrika adı bütün kıta için kullanılmaya başlandı.

Ağa

Moğolcada "büyük erkek kardeş" anlamındaki "aka" kelimesinden Türkçeye geçmiştir. Türk devletlerinde askerî ve sivil kuruluşlarda kullanılan bir unvandır. Baba, dede, amca, dayı gibi yaşça büyük akrabalar için de kullanılmıştır. Moğol prenslerine "aka" unvanı verildiği gibi önemli mevkilere yükselmiş devlet adamları için de bu unvan kullanılmıştır. Ağa unvanının kadınlara da verildiği görülmüştür (kadın ağa gibi). Osmanlı askerî ve idari teşkilatında belli mevki ve rütbelerin sahiplerine de ağa unvanı verilmiştir (yeniçeri ağası, harem ağası gibi).

Ağa Çayırı

Adana-Tarsus arasında bulunan bir bölgenin adıdır. Bu bölgede 1488 yılında Osmanlılar ile Memluklar arasında Ağaçayırı Meydan Savaşı yapılmıştır. Savaşın başlarında Osmanlı ordusu Çukurova'da başarılar elde etse de bölgeye ulaşan Memluk Başkumandanı Özbek Bey Ağaçayırı Meydan Savaşı'nda Osmanlı ordusunu mağlup etmiştir. Yedi aylık bir süre zarfında Memluk ordusu, Osmanlı kuvvetlerini Çukurova'dan çıkarmayı başarmıştır. Bu savaşa katılan Osmanlı vezirleri, alınan yenilginin sorumluları oldukları gerekçesiyle görevlerinden azledilmişlerdir.

Ağnam

Arapça 'ğanem' kökünden türemiş "ağnam" kelimesi "koyunlar" anlamına gelmektedir.

Osmanlı Devleti'nde "Adet-i ağnam" da denen ve küçükbaş hayvan sahiplerinden alınan verginin adıdır. Önceleri zekât gibi aynî olarak tahsil edilen bu vergi, daha sonraları koyun başına belli nispetlerde akçe cinsinden alınmaya başlanmış-

tır. Vergi, keçi ve koyun sayısına bağlı olarak tahsil edildiğinden, herkes elinde ne kadar malı varsa doğru olarak yazdırmak zorundadır.

Ağnam Vergisi başlangıçta her koyundan bir akçe almak üzere toplanırken, zamanla farklı uygulamalar nedeniyle her koyundan iki akçeden on akçeye kadar alınır olmuştur. Bu vergi özellikle büyük ölçüde koyun ve keçi besiciliği yapan konargöçer Türkmen ve Yörük cemaatleri için önemliydi.

Ahi

Arapça "kardeşim" anlamına gelen sözcük, *Divanü Lugati't-Türk* ve *Atabetü'l-Hakâyık* gibi kaynaklarda "eli açık, cömert" anlamlarında geçmektedir.

Temelde Kur'an'a ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sünnetine dayanan ve İslamî anlayışa doğrudan bağlı olan Ahilik, dinî ve sosyal bir teşkilattır.

Ahilik, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Anadolu'da yaşayan halkın sanat, ticaret, ekonomi gibi çeşitli meslek alanlarında yetişmelerini sağlamış, onları ahlakî yönden yetiştirmiş ve çalışma yaşamını "iyi insan" meziyetlerini esas alarak düzenlemiş bir örgütlenmedir. Kendi kuralları ve kurulları vardır. Günümüzün esnaf odalarına benzer bir işlevi olan Ahilik teşkilatı iyi ahlakın, doğruluğun, kardeşliğin, yardımseverliğin kısacası bütün güzel meziyetlerin birleştiği bir sosyo-ekonomik düzendir.

Ahmet Anzavur (1834–1921)

1834'te doğan Ahmet Anzavur, Çerkez asıllıdır. Osmanlı Zaptiye Örgütü'nde binbaşı rütbesine kadar yükselmiş, Kuva-yi Milliye'ye karşı isyan hareketini başlatmıştır. İngiliz gizli servisinin adamı olan Papaz Fru tarafından maddi olarak destek-

lenmiştir. 1921'de Eskişehir İstiklal Mahkemesi tarafından gıyaben yargılanmış ve idam cezasına çarptırılmıştır. 15 Nisan 1921'de Biga dolaylarında milli mücadeleciler tarafından vurularak öldürülmüştür.

Anzavur kelimesi güçlü, kuvvetli ve sert anlamlarına gelmektedir. Ayrıca bu kelime Kafkasya'da Gürcü prenslere verilen bir lakaptır.

Ahuramazda

Eski Farsçada "bilginin efendisi" anlamına gelir. Zerdüşt dininin en yüce tanrısıdır. Ahuramazda bu dine göre iyiyi ve doğruyu temsil eden varlıktır. İslami kaynaklarda "Hürmüz" olarak geçer. Bu inanışın kapsadığı dine Zerdüştlük veya Mazdaizm de denilmektedir.

Akabe

Arapça kökenli bir sözcük olup "sarp yokuş, tehlikeli geçit, geçilmesi ve aşılması zor olan dağ yolu, tepe" anlamlarına gelmektedir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de mecazi olarak köle azat etmek, bir yetim veya yoksulu doyurmak, mümin, sabırlı ve haktan yana kimselerden olmak gibi faziletler için de bu kelime kullanılmıştır.

Özel isim olarak Arabistan'da Hicaz bölgesinde bir yerin adıdır. Hz. Muhammed (s.a.v.) burada Medine'den gelenlerle görüşüp onlardan bey'at aldığı için Müslümanlar tarafından da sevilen bir yer olarak bilinir.

Akça/akçe

Osmanlılarda kullanılan gümüş paranın adıdır. Gümüş madeninin renginden dolayı "akça" denmiştir. (Ak, Türkçede 'beyaz, parlak' anlamlarına gelmektedir.) İlk kez Orhan Gazi

tarafından 1328 yılında Bursa'da bastırılmıştır. 1819 yılında akça basımı son bulmuştur.

Akçakoca (...-1328)

Osmanlı akıncı beyidir. Doğum yeri ve tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Anadolu Selçukluları döneminde uç bölgelere yerleştirilmiş bir Türkmen boyuna mensuptur. Akçakoca'nın aşiret lideri olduğu ve Ertuğrul Gazi'ye bağlı bulunduğu tahmin edilmektedir. Orhan Bey'e şehzadeliği esnasında lalalık yapmıştır. Osman Gazi tarafından, Orhan Gazi'nin emrinde Konuralp, Abdurrahman Gazi ve Köse Mihal gibi beylerle Sakarya ve İzmit bölgesinde akınlar yapmakla görevlendirilmiştir. Kandıra fatihi olarak da bilinmektedir. İzmit üzerine sefere çıkacağı sırada Kandıra'da vefat etmiştir. Akçakoca adı öz Türkçe olan "akça" (beyaz) sözcüğü ile "koca" (büyük, ihtiyar) kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur.

Akdeniz

Atlas Okyanusu'na bağlı, kuzeyinde Avrupa, güneyinde Afrika, doğusunda Asya kıtası bulunan denizin adıdır.

İngilizcede 'Mediterranean Sea' olarak geçer. Arapçadaki karşılığı 'Bahre-l Mutavassit' olup "ortada yer alan deniz" anlamına gelmektedir. Farsçada Akdeniz için kullanılan 'Bahr-e Sefid' ismi (Sefid, "ak, beyaz") Osmanlı dönemi haritalarında da kullanılmıştır. Romalılarda ise Akdeniz'in adı "Mare Nostrum" (Bizim Deniz) olarak geçmektedir.

Akdeniz adının kaynağıyla ilgili iddialardan biri de eski Türklerde mavi rengin doğuyu, akrengin batıyı, kırmızı rengin güneyi ve kararengin kuzeyi temsil ediyor olmasıdır. Bu iddiaya göre, Ege ve Akdeniz tek bir deniz olarak kabul edilmektedir. Türkiye'nin kuzeyinde yer alan denize "Karadeniz" adının verilmesinin sebebi de budur.

Akıncı

Türkçe bir kelime olup düşman ülkesine akınlar düzenleyen hafif süvari birliklerine verilen isimdir.

Bu birliklerin temeli Osman Gazi tarafından atılmıştır. Barış zamanında kendi işleriyle meşgul olan grup aynı zamanda binicilik, yüzme, at üstünde her türlü silahı kullanabilme gibi çeşitli talimler yaparak kendilerini savaşmaya her an hazır hale getirirlerdi. Savaş sırasında asıl ordudan birkaç günlük mesafe önden gider ve yaptıkları keşiflerle ordunun gideceği yolu emniyete alırlardı.

Akka

Akdeniz kıyısında bulunan bir İsrail şehridir (İbranca Akko ya da Acre). Haçlı seferlerinden sonra St. Jean tarikatinin merkezi olmuştur. Bu yüzden Akka'nın eski adı St. Jean d'Acre'dır. Napolyon 1799 yılında bu bölgeyi ele geçirmeye çalışmış, ancak Cezzar Ahmet Paşa'nın savunmasıyla geri çekilmek zorunda kalmıştır.

Akkirman

Dinyester Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü yerde bulunan bu şehir, Ukrayna'nın Odessa eyaletine bağlıdır.

MÖ 6. yüzyılda kurulan ve ilk adı "Tyras" olan Akkirman, Avrupa'yı Asya'ya bağlayan önemli ticaret merkezlerinden biridir.

Türklerin verdiği Akkirman adı "beyaz kale" anlamına gelmektedir. Moğollar, hâkimiyetleri döneminde şehre "Ak Libo" adını vermişlerdir.

Akkoyunlular (1340–1514)

Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak'ta hüküm sürmüş Türkmen hanedanıdır.

Konargöçer bir Türkmen topluluğu olan Akkoyunluların adlarının besledikleri sürülerden ötürü (özellikle koyun sürülerinden) verilmiş olması muhtemeldir.

Gerek Akkoyunluların, gerekse Karakoyunluların bayraklarında koyun resmi bulunması ve mezarlarına koyun heykellerinden taş diktirmeleri, bu iki hanedanın eski Hunlardan geldikleri fikrini güçlendirmektedir.

Akşemsettin (1389–1459)

Asıl adı Şeyh Mehmet Şemsettin bin Hamza'dır. Tıp âlimi ve şair olan Akşemseddin, Hacı Bayram Veli'nin müridi olup Fatih Sultan Mehmet'e hocalık yapmıştır. İstanbul'un fethinde bizzat bulunmuştur. Eyüp Sultan Hazretleri'nin mezarını tespit ettiği ileri sürülmektedir. Bolu Göynük'te vefat etmiştir.

Akşit

Akşitler veya İhşidiler Mısır'da 935–969 yılları arasında hüküm sürmüş bir Türk İslam devletidir. Kurucusu Memluklardan Ebubekir Muhammet'tir. (Muhammet Bin Tuğç)

İhşid kelimesinin eski Farsçada zeki anlamına gelen "hşeyte"den türediğine dair görüşler bulunmaktadır. Ayrıca Türkçedeki "ak" kelimesi ile Farsçada güneş anlamına gelen "şid" kelimesinin birleşmesiyle oluşmuş bir tabir olduğunu düşünenler de vardır. Bu unvan önceleri Soğd ve Fergana hükümdarları için kullanılmış, daha sonra Akşit Devleti hükümdarları tarafından da benimsenmiştir.

Alacahöyük

Alacahöyük, Çorum'un 45 km. kuzeybatısında, Alaca ilçesinin 15 km. yakınlarında yer alan köyün adıdır. Höyük'ün esas adı İmbat Höyüğü'dür. Çevreye en yakın bilinen yerleşim bölgesi Alaca ilçesi olduğu için 'Alaca' adıyla anılmaktadır.

İngiliz araştırmacı W.G. Hamilton tarafından 1835 yılında keşfedilen Alacahöyük'teki ilk kazıları, İstanbul Müzeleri adına 1907 yılında Makridi Bey yürütmüş olup; sistemli kazılar Atatürk'ün ön ayak olmasıyla 1935'te Türk Tarih Kurumu tarafından başlatılmıştır. Tunç Çağı ve Hitit Çağı'nda çok önemli bir kültür ve sanat merkezi olan Alacahöyük'te dört uygarlık çağı ortaya çıkartılmıştır. Eski Tunç ve Hitit dönemlerinden başka Kalkolitik, Frig, Helenistik, Roma ve Bizans dönemleri de tespit edilmiştir.

Alacahöyük'teki çalışmalarda elde edilen tarihî eserler Ankara'daki Anadolu Medeniyetleri Müzesi ile Alacahöyük Müzesi'nde sergilenmektedir. Alacahöyük yerleşim bölgesi 1988'de milli park olarak ilan edilmiştir.

Albay

Albay kelimesi, Türkçe "alay" ve "bey" kelimelerinden oluşan tamlamanın kısaltılmış halidir. Askeri bir rütbe ifadesidir. Osmanlı ordusunun klasik döneminde bu rütbeye 'Alaybeyi', 19. ve 20. yüzyıllarda ise 'Miralay' denirdi.

Alemdar

Arapça 'bayrak, sancak' anlamlarına gelen "alem" kelimesi ile; Farsça 'tutan' anlamındaki "–dar" ekinden oluşan bir kelimedir. Tarih terimi olarak alemdar, hükümdara ait saltanat sancaklarını taşıyan görevliler için kullanılmıştır.

Alemdar Mustafa Paşa (1750/55–1808)

II. Mahmut'un saltanatı zamanında sadrazamlık yapmıştır. Alemdar Mustafa Paşa, Rusçuk ayanlığını yaptığı dönemde yörenin en güçlü ayanı olan Tirsinikli İsmail Ağa'nın bayraktarlığını yaptığı için "alemdar" unvanını almıştır. (Alemdar, bayrak ve sancak taşıyanlar için kullanılmış bir terimdir.)

Alemdar Mustafa Paşa, Rusçuk ayanlığı döneminde on beş bin askeriyle, yeniçerilerin çıkardığı Kabakçı Mustafa İsyanı'nı bastırmak amacıyla İstanbul'a gelmiştir. III. Selim ve Nizam-ı Cedit taraftarlarına yardım etmek istemiş, isyanı bastırmayı başarmış, ancak III. Selim'in öldürülmesini engelleyememiştir (1808). Alemdar Mustafa Paşa bu olaydan sonra, Şehzade II. Mahmut'u tahta çıkarmış, kendisi de sadrazam olmuştur. Sadrazamlığı dönemindeki uygulamalardan memnun olmayan yeniçeriler, Kabakçı Mustafa İsyanı'ndan sadece dört ay sonra yeniden isyan edip paşanın konağını basmışlardır. Konağın ateşe verildiğini ve artık kendisine yardımın gelmeyeceğini anlayan Alemdar Mustafa Paşa, konağın bahçesinde bulunan kulenin mahzenine sığınmış, burada bulunan bir fıçı barutu ateşleyerek kendisi ile birlikte yaklaşık beş yüz yeniçerinin de ölümüne neden olmuştur. Bu olay tarihe 'Alemdar Vakası' olarak geçmiştir.

Ali Kuşçu (...–1474)

Türk-İslam dünyasının büyük astronomi ve kelam âlimi olan Ali Kuşçu, XV. yüzyıl başlarında Semerkant'ta doğmuştur. Asıl adı Ali Bin Muhammed'dir. Babası ünlü Türk Sultanı ve astronomu Uluğ Bey'in kuşçusu(doğancıbaşı) olduğu için, aile 'Kuşçu' lakabıyla meşhur olmuştur.

Ali Kuşçu, Bursa'daki önemli müderrislerden matematik ve astronomi ile ilgili eğitim aldıktan sonra Kirman ve Semerkant'a giderek eğitimini tamamlamıştır. Bir süre Uluğ Bey'in rasathanesinin sorumluluğunu üstlendikten sonra Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın yanına gitmiştir. Osmanlı Devleti ile yapılan barış görüşmelerine katılmıştır. Fatih Sultan Mehmet'in davetiyle İstanbul'a gelmiş, Ayasofya ve Sahn-ı Seman medreselerinde ders vermiştir. İstanbul'un enlem ve boylamını ölçen Ali Kuşçu, çeşitli güneş saatleri yapmıştır. "Fethiye" adı

verdiği astronomi kitabı ile "Muhammediye" adlı matematik kitabını Fatih Sultan Mehmet'e sunmuştur. Ali Kuşçu, 1474 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

Alişar

Yozgat'ın kuzeyinde höyüğüyle tanınan bir köydür. Çukur bir bölgede bulunan bu höyük, 1927–1932 yılları arasında Chicago Üniversitesi'nden bir heyet tarafından kazılarak incelenmiş ve meydana çıkarılmıştır. Burada elde edilen kalıntılar Ankara'daki Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmektedir. Alişar ismi Germiyanoğulları Beyliği'nin atası olan Ali Şir Bey'den gelmektedir. Moğolların baskısıyla Malatya civarındaki yurtlarını bırakıp Batı Anadolu'ya göçleri esnasında ana gruptan kopan bazı Germiyanlılar birçok yörede Alişar isimli köyler kurmuşlardır.

Alp Er Tunga

MÖ 7. yüzyılda yaşamış bir Türk hükümdarı olduğu düşünülmektedir. Saka hükümdarı olduğunu iddia edenler de vardır. İranlılar Alp Er Tunga'ya "Afrasyab" demişlerdir. Firdevsî'nin kaleme aldığı *Şehname* adlı eserde de Afrasyab ismi geçer. Türkçede "alp" sözcüğü "yiğit", "er" sözcüğü ise "asker, kahraman, erkek" anlamlarına gelmektedir. "Tunga" ise Turan ülkesinde yaşayan güçlü bir hayvan adıdır. Alp Er Tunga, büyük olasılıkla halkın hükümdara verdiği bir lakaptır.

Alperen

"Alp" kelimesi Moğolcada "savaşan, yiğit" anlamında kullanılmaktadır. "Eren" ise Türkçede "derviş" anlamında veya tasavvufta mertebe katetmiş kişiler için kullanılan bir terimdir.

Alperen terkibinde kastedilen ise hem bileği kuvvetli, hem de gönlü zengin kişidir. "Çevresi tarafından örnek alınacak, fedakâr, hamiyetli idealist kişi" anlamına da gelir.

Alsace-Lorraine

Fransa'nın 26 bölgesinden biri olan Alsace ya da Alzas, ülkenin doğu tarafında bulunur. Almanya ve İsviçre ile komşudur. Lorraine de yine Fransa'nın 26 bölgesinden biridir. Üç ülkeye birden sınırı vardır (Belçika, Lüksemburg ve Almanya). Alsace-Lorraine bölgesi uzun yıllar boyunca Almanya ile Fransa arasında çekişme konusu olmuştur. 1870 yılındaki Sedan Savaşı'ndan önce Fransa'nın toprağı olan bu bölge, savaş sonrasında Almanya'nın bir eyaleti haline gelmiştir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra bölge Versay Antlaşması ile Fransa'ya bağlanmış, fakat II. Dünya Savaşı sürecinde tekrar Almanya'nın eline geçmiştir. II. Dünya Savaşı'nı Almanların kaybetmesiyle Fransız yönetimine bırakılan Alsace-Lorraine, günümüzde Fransa sınırları içerisindedir..

Altın Orda

1241-1502 yılları arasında Asya'da Dinyester ile İrtiş ırmakları arasında hüküm sürmüş bir Türk-Moğol devletidir.

"Orda" sözcüğü Moğolcada 'çadır, otağ' anlamlarına gelmektedir. Devletin kurucusu Batu Han'ın otağının üst kısmının altın yaldızlı olması sebebiyle bu devlete "Altın Orda Devleti" denmiştir.

Alyans İsrailit

Sınırları Filistin'den Elazığ'a kadar uzanacak Büyük İsrail Devleti'ni kurmayı amaçlayan bir cemiyettir. 1860 yılında merkezi Paris olmak üzere Museviler tarafından kurulan bu cemiyet Ortadoğu'da bağımsız bir devlet kurmayı amaçlamıştır. (Alyans, İbranca "birlik" anlamına gelmektedir.)

Amiral Bristol (Mark Lambert Bristol) (1868–1939)

ABD Deniz Kuvvetleri'nde tuğamiral rütbesine kadar yükselmiş bir subaydır. 1919–1927 yılları arasında ABD ile Türkiye arasındaki ilişkilerde ülkesini "yüksek komiser" sıfatıyla temsil etmiştir. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesinden sonra burada yaşananları Paris Barış Konferansı'na bildirmek üzere gönderilen komisyonun başkanlığını yapmış ve Yunan işgalinin haksız olduğunu ortaya koyan meşhur raporunu yazmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye'de "ABD yüksek komiseri" sıfatıyla büyükelçilik vazifesi yürütmüştür.

Anadolu

Anadolu sözcüğü Grekçe "Anatoli" kelimesinden türemiş olup "güneşin doğduğu yer" anlamına gelmektedir.

Bizanslıların Anatolia adını verdikleri (Konya, Eskişehir, Toroslar) bölge, daha sonra Türkçenin ses uyumuna uyarak Anadolu şekline dönüşmüştür.

Anadoluhisarı

Bkz. Güzelcehisar.

Anafartalar

Gelibolu Yarımadası'nın batısında Eceabat ilçesi içinde bulunan iki köyün adıdır. Bu köyler Ege Denizi kıyısında, Suvla Koyu'ndan 8 km. içeride, tepelik bir alanda bulunmaktadır. Köylerin ikisine birden Anafartalar denmektedir.

Ayrıca Çanakkale Savaşları'nın en kritik noktası olan Anafartalar Cephesi, sayıca ve silahça üstün olan düşmana karşı burada alınan zaferle de adını duyurmuş bir bölgedir.

Anallar

Anal, Hititçe bir kelime olup "yıllıklar" anlamına gelir. İlkçağ'da Anadolu'da devlet kuran Hititlerin yeryüzünde meydana ge-

len olayları Tanrılarına anlatmak amacıyla yazdıkları yıllık raporların adıdır.

Anav

Batı Türkistan'da Aşkabad'ın (Türkmenistan) yakınında bulunan küçük bir kenttir. Anav Kültürü, adını bu küçük Anav kentinden alır. Anav "başka, ondan başka, diğer" anlamlarına gelmektedir.

Anav'da yapılan kazılarda MÖ 4500 yıllarına kadar uzanan kalıntılar bulunmuştur. Orta Asya'nın en eski kültür yerlerinden biri olan Anav'da gün ışığına çıkan kalıntılar, bu bölgenin çok önemli bir uygarlık merkezi olduğunu göstermektedir.

Andronova

MÖ 1700–1200 yılları arasında Altaylar'dan Ural Dağları ile Hazar Denizi'nin kuzeydoğusuna kadar yayılan bir kültürün adıdır. Adını Yukarı Yenisey'deki Andronovo sitesinden almıştır. Afanasyevo Kültürü'nün daha gelişmiş biçimi olan bu kültürde at, binek ve yük hayvanı olarak kullanılmaktaydı.

Anglikan

Anglo-Sakson olarak bilinen ve İngilizlerin mensubu olduğu Hristiyanlık mezhebidir. Protestanlığın İngiltere'ye has olan şeklidir. Anglikan kelimesi, Latince bir tabir olan "Ecclessia Anglicana"dan gelir ve "İngiliz kilisesi" anlamında kullanılır.

Antant

Fransızca "entente" sözcüğünden gelmekte olup "anlaşma, uyuşma, mutabakat" anlamlarına gelir.

Anzak

Avustralya ve Yeni Zelanda askerlerinin oluşturduğu kolordunun İngilizce kısaltmasıdır (Australian and New Zeland Army Corps).

Arabacı Ali Paşa (1620–1693)

II. Ahmed'in saltanatı döneminde sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Ohri (Makedonya) doğumludur. Sürgün cezası verilmiş kimseleri çok hızlı bir şekilde arabalara bindirip sürgün edildikleri yerlere gönderdiği için bu lakapla anılmıştır. Darüssade ağasını Padişah'ın haberi olmaksızın arabaya bindirip sürgüne gönderirken durum fark edilmiş ve kendisi aynı arabayla Rodos'a gitmek üzere sürgün edilmiştir. Rodos'da da idam edilmiştir.

Arap

Arap (Arab) isminin nereden geldiği ve kelime olarak kökeni hakkında fazla bir bilgi yoktur. Anlamı ve ortaya çıkışı üzerine öne sürülen çeşitli fikirlerden hangisinin tam olarak gerçeği yansıttığı bilinmemektedir.

Mezopotamya'daki arkeolojik kazılarda çıkan eski tabletlerden ve kitabelerden elde edilen bilgiler ışığında; "Arap" kelimesinin bu yörede yaşayan Sami kültüründen geldiği düşünülmektedir. Bu kaynaklarda geçen Arap isminin kökeni, "çöl ve çıplak ova" anlamına gelen "urbe" kelimesidir. Diğer bir düşünceye göre ise yine Sami dilinde aslı "İrab" olan Arab sözcüğü "ferahlık" veya "hâkimiyet" anlamına gelmektedir. Başka bir görüş de Arap kelimesinin Sami dilinde "batı" anlamına geldiğidir. Bu kelime ilk önce Mezopotamyalılar tarafından Fırat'ın batısında oturanlar için kullanılmıştır. Arap kelimesinin kara ülkesi veya step anlamına gelen İbranca "arabha"dan türediğini ifade eden görüşler de mevcuttur. Arap sözcüğünün tarihte ilk kez Asur Kralı III. Salmanasar'ın kitabesinde geçtiği belirtilmektedir.

Arıburnu

Gelibolu Yarımadası'nın batısında, Ege Denizi kıyısındaki burnun adıdır. Çanakkale Savaşı'nın bir cephesi olarak da bi-

linen Arıburnu, Türk Kurtuluş Savaşı tarihinde önemli bir yere sahip olan bölgedir.

Arslan Yürekli Rişar (I. Richard) (1157–1199)

İngiltere'nin Normanlar tarafından fethedilmesinden sonra tahta geçmiş krallarından biri olan I. Richard, aslen Fransız'dır. I. Richard'a "aslan yürekli" unvanı, üstün cesareti ve komuta kabiliyetinden dolayı verilmiştir. Henüz 16 yaşındayken, komutası altındaki birliklerle babası II. Henry'ye karşı ayaklanan asileri bastırmayı başarmış, Üçüncü Haçlı Seferi'ne çıkarak Kudüs'ü almak için Selahaddin Eyyubi'yle birçok defa karşılaşmıştır.

Arşın

Türkçede "arşun, arçın ve alçin" biçiminde olan bu kelime Farsça "areşn" sözcüğünden türemiştir. Kelimenin Arapçası "zira"dır. Türkiye'de metrenin resmen kabulüne kadar kullanılan uzunluk ölçüsü birimi ve aleti olmuştur. Arşın ölçü biriminin alışverişte kullanılan karşılığı 68,58 cm., mimaride kullanılan karşılığı ise 75,8 cm.'dir.

Arşidük

'Baş' anlamına gelen Latince "archi" kelimesi ile 'lider' anlamına gelen Latince "dux" kelimesinin birleşmesinden oluşmuştur. 'Büyük düka/lider' anlamına gelir. Habsburg ailesine mahsus bir soyluluk unvanıdır. Türkçede arşuduka da denmiştir. Kutsal Roma İmparatorluğu'nun veya Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun prenslerine de verilen Arşidük ismi, Kral ve dük arasındaki bir rütbedir.

Artuklular (1102–1409)

Güneydoğu Anadolu bölgesi dolaylarında hüküm sürmüş bir Türkmen beyliğidir. Beylik adını devletin kurucusu Artuk Bey'den almıştır.

Artuk, eski Türkçede "fazla, ziyade" anlamlarına gelmektedir.

Asakir-i Mansure-i Muhammediye

II. Mahmut tarafından 1826 yılında kaldırılan Yeniçeri Ocağı'nın yerine kurulan ordunun adıdır. "Muhammed'in (s.a.v.) muzaffer askerleri" anlamına gelir. Hz. Muhammed'in ismine izafetle kurulmuştur. Bu ordu savaş zamanında cephede savaşmak, barış zamanında ise İstanbul'un güvenliğini sağlamakla görevliydi.

Ashab-ı Suffe

Suffe, Arapçada "gölgelik" anlamına geldiği gibi eski evlerdeki seki, sed gibi yüksekçe eyvan anlamına da gelmektedir. Ashab-ı Suffe ise Medine'de barınabilecek yeri olmayan sahabelerin kalmaları için peygamber mescidinin girişinde yapılmış yerin adıdır. İslamiyet'in ilk yatılı medresesi burası olmuştur. Bu mescidde kalanlar hayatlarını bizzat Hz. Muhammed'den (s.a.v.) ilim öğrenmeye, ondan tahsil görmeye adamış kimselerdir. Bu sahabeler daima Mescid-i Nebevi'de bulunur, ilimle meşgul olurlardı. Burada ilim tahsil eden sahabeler aynı zamanda Peygamber'le beraber savaşlara da katılırlardı. Ayrıca Hz. Muhammed Suffe'de yetişenleri bilgi ve kabiliyetlerine göre çeşitli hizmetlerde kullanırdı.

Aspendos

Aspendos, Antalya'nın Serik ilçesinde bulunan ve amfik tiyatrosuyla meşhur antik bir kenttir. Bu kent, MÖ 10. yüzyılda Akalar tarafından kurulmuş ve antik devrin zengin şehirlerinden biri olmuştur.

Bu antik kentte bulunan Aspendos Tiyatrosu ise MS 2. yüzyılda Romalılar tarafından inşa edilmiştir. Aspendos adı, Adana yakınlarındaki Karatepe'de bulunan ve MÖ 8. yüzyıl

sonuna ait Hitit hiyeroglif yazıtlarında Asitawadia/Asitawandas isimli kralın adından gelmektedir.

Astrahan Hanlığı (1466–1554)

Altın Orda Devleti'nin yıkılmasının ardından, Cengiz Han'ın oğlu Cuci'nin ulusuna bağlı Toka Temür sülalesinden Kasım Han tarafından başkenti Astrahan olmak üzere kurulmuş hanlığın adıdır.

Asıl adı Ajdarhan (Ejder Hanlığı) olan hanlığın adı Ruslar tarafından sonradan değiştirilmiş ve Astrahan Hanlığı olmuştur. Bu hanlık, Hazar Denizi'nin kuzey kıyılarında önemli bir ticaret merkezi olarak 88 yıl boyunca bölgeye egemen olmuş, ancak bitmek bilmeyen taht mücadeleleri sonucunda zayıflamış ve nihayet Rus Çarı Korkunç İvan tarafından yıkılmıştır.

Asya

Bu kelime Grek mitolojisinden türemiştir. Yunanlılar, mitolojideki Denizler Tanrısı Okeanos'un kızının adı "Asia"yı önce Gediz vadisi için, sonra bütün İyonya (Ege Bölgesi) için kullanmışlardır. Sonraki dönemlerde Romalılar Anadolu topraklarının tamamına 'Asia Minor' (Küçük Asya) ve bildikleri kadarıyla kıtanın tamamına da 'Asia Major' (Büyük Asya) demişlerdir. Bu Grekçe terimi ilk kullanan Heredot olmuştur. Zamanla önce Anadolu yarımadası için, sonraki yıllarda ise Çin'e ve Moğolistan'a kadar olan toprakların tamamı için "Asya" terimi kullanılmıştır.

Aşure

Arap kaynaklarında tam olarak "Aştıra" şeklinde geçen bu kelime, on sayısı anlamına gelen "aşr" kelimesinden türemiştir. Arapça olan bu kelime hicri yılın ilk ayı olan Muharrem'in onuncu gününü ifade etmektedir. Bahsedilen bu günde şeker,

buğday, nohut, kuru ve yaş meyveler ile yapılan tatlıya da aşure adı verilmektedir. İslam inancında Muharrem ayının onuncu günü önemli bir gündür. Hz. Âdem'in tövbesinin bu günde kabul edildiğine, Hz. Musa ve İsrailoğulları'nın Firavun'un zulmünden bu günde kurtulduğuna, Kerbela olayının bu günde yaşandığına, Hz. Nuh'un gemisinin bu günde Cudi Dağı tepesine oturduğuna inanılmaktadır. Nuh tufanından kurtulan müminlerin, gemide artakalan hububattan bir çorba pişirdiği ve dağıttığı düşüncesi, halk arasında aşure yapma geleneğini de başlatmıştır.

At Meydanı

At meydanı İstanbul'da Sultanahmet'te bulunmaktadır. Bizans döneminde hipodrom olarak kullanılan bu meydan Osmanlı döneminde at meydanı adıyla anılmıştır.

Ata

Türkler dinî bir kutsiyet atfettikleri yaşlı kişilere "ata, baba" veya "dede" sıfatlarını vermişlerdir. Ata sözcüğü "terbiye eden, yol gösteren" anlamlarına gelmektedir. Korkut Ata, Sahib Ata örneklerinde de sözcük bu anlamları üzerinde kullanılmıştır. "Ata" sözcüğü aynı zamanda tasavvufta da "şeyh" veya "halife" anlamlarına gelecek şekilde kullanılmıştır.

Atabey (Atabeg)

Türkçe "ata" ve "bey" kelimelerinin birleşmesinden oluşmuş bu tabir, Selçuklu Devleti'nde şehzadeleri eğitip yetiştiren ve zamanla devlet kuran yüksek rütbeli memurlara verilen unvandır. "Atabeylik" unvanı bir devlet geleneği olarak ilk kez Selçuklularda Nizamülmülk'e verilmiştir. Bazı atabeyler, merkeze uzaklığı veya şehzadenin küçüklüğünü fırsat bilip devlet otoritesinin zayıf düştüğü anlarda kendi başlarına buyruk hare-

ket etmiş ve görev yaptıkları bölgelerde idareyi tamamen ele geçirmişlerdir. Kurucuları birer atabey olan Salgurlular, İldenizoğulları, Beg-Teginoğulları, Böriler, Zengîler başlıca önemli atabeyliklerdendir.

Augustus Tapınağı

Ankara Ulus'ta bulunan Hacı Bayram Camii bitişiğindeki tapınağın adıdır. MÖ 2. yüzyılda Frigya Tanrısı "Men" adına inşa edilmiş tapınak zamanla tahrip olmuştur. Günümüze kalıntıları ulaşmış olan tapınak, son Galat hükümdarı Amintos'un oğlu Kral Pilamenes tarafından Roma İmparatoru Augustus adına bir bağlılık nişanesi olmak üzere yaptırılmıştır.

Avar

Avarlar, 6. yüzyılın başlarında Orta Asya'dan batıya doğru göç ederek Orta ve Doğu Avrupa'da görünmeye başlamış ve 9. yüzyıla kadar ayakta kalmış göçebe bir Türk topluluğudur. Çin kaynaklarında "Juan Juan", Arap ve Bizans kaynaklarında "Avar" olarak geçen bu Türk kavmi, Göktürkçede de "Apar" olarak geçmektedir. "Apar" kelimesinin eski Türkçede "karşı koyan" manasına geldiği ileri sürülmektedir.

Avarız

Arapça "arıza" kelimesinin çoğulu olan "avarız"ın sözlük anlamı "kazalar, belalar, engeller" anlamına gelmektedir.

Osmanlı maliyesinde bir vergi terimi olarak kullanılan avarız, olağanüstü hallerde, özellikle de savaş zamanlarında alınan bir vergi çeşididir.

Avasım

Arapça kökenli bir sözcük olup "koruyanlar, müstahkem mevkiler" anlamlarına gelmektedir. İslam ordularının cihat maksadıyla sınırdan uzaklaştıkları veya gazadan dönerken ülkeye

girmeden önce düşman saldırılarına karşı sığınıp korundukları bölgeler olduğu için bu mevkilere "Avasım" denmiştir. Abbasilerin Avasım şehirlerinde Türk askerlerinin görev aldıkları bilinmektedir.

Avrupa

Avrupa kelimesi, Grek mitolojisinde geçen Fenike Kralı Agenor'un kızının adı "Europe"den türemiştir. Kelimenin kökü Sami dillerinde "güneşin batışı, akşam" anlamlarını taşıyan "ereb"den gelmektedir. Bu haliyle Fenikelilerden Yunanlılara geçmiştir. Bu isim uzun süre yalnızca Ege Denizi'nin batısında kalan ülkeler için kullanılmış, yakın zamanlarda ise bugünkü anlamını kazanmıştır.

Aya İrini/ Hagia Eirene

Topkapı Sarayı bahçesi içerisinde, saray ile Ayasofya arasında yer alan bir kilisedir. Bizans İmparatoru Konstantin döneminde inşa edilmiştir (MS 330). İstanbul'un en eski kilisesi olarak bilinir. Aya İrini (Hagia Eirene) "kutsal mekân" ya da "kutsal barış" anlamlarına gelmektedir. Aynı zamanda Hagia Eirene'nin Hristiyanlığı yaymaya çalışan bir azize olduğu ifade edilmektedir. (Gerçek adı Penelope'dir.)

Ayan

Arapçada "göz" anlamına gelen "ayn" kelimesinin çoğulu olan ayan, özellikle halkın gözünde soy, sop ve itibarca yükselmiş kişiler için kullanılırdı.

18. yüzyılda ise Osmanlı Devleti'nde şehir ve kasabalarda devletle halk arasındaki ilişkileri düzenleyen kimseler için bu tabir kullanılmaya başlanmıştır.

Ayasofya

MS 326 yılında, Bizans döneminde yapılmış İstanbul'un en büyük kilisesidir. Bu kilise şehrin ve sarayın en büyük kili-

sesi olduğu için "Megalo Ekklesia" (büyük kilise) adıyla anılmıştır. Ancak daha sonraları Teslis inancında Oğul'un niteliği olan ve "kutsal bilgelik" anlamına gelen "Hagia Sophia" adını almıştır. (Kiliseye verilmiş bu adın Roma'da Hristiyanlık uğruna ölen "Sophia" adındaki kadınla bir ilgisi yoktur.) Bu kelimenin anlam ve önemini iyi bilen Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'un fethinden sonra Ayasofya'yı camiye çevirmesine rağmen adını değiştirmemiştir.

Ayastefanos (Yeşilköy)

Orijinal yazımı "Hagia Stephanos" olan Ayastefanos, "Aziz Stefan" anlamına gelir. Marmara Denizi kıyısındaki Yeşilyurt ve Florya semtleri arasında kalan ve İstanbul şehir merkezinin yaklaşık 7 km. batısındaki semtin adıdır.

Bu semt Osmanlı döneminde daha çok Rumların yaşadığı bir köydür. Cumhuriyet döneminde yer isimlerinin Türkçeleştirilmesiyle beraber bu semte de Yeşilköy adı uygun görülmüştür.

Aynalıkavak (Kasrı/Tenkihnâmesi)*

İstanbul'da, Haliç kıyısında bulunan bir kasrın adıdır. Padişah I. Ahmed Edirne'deyken Kaptanıderya Kayserili Halil Paşa'nın "Padişaha layık bir saray" yapılmasını emretmesiyle inşasına başlanan sarayın, 1613 yılında ilk binaları tamamlanmıştır. IV. Murad ve Sultan İbrahim, saraya ilave binalar yaptırarak kasrı genişletmişlerdir. Saraya Aynalıkavak denmesi ile ilgili çeşitli görüşler vardır. Bunlardan biri; Venediklilerin III. Ahmed'e hediye ettikleri büyük boyda değerli aynaların, sarayın çeşitli salon ve odalarına yerleştirilmesiyle bu adın verildiğidir. Kavak sözcüğü burada, aynaların boyunu ifade etmek için kullanılmıştır. Diğer bir görüşe göre ise sarayın yapıldığı yerde,

* Tenkihnâme: nikâh kıyma, sözleşme, anlaşma.

kavak ağaçlarına aynalar takıp ok atma talimi yapıldığı için saraya Aynalıkavak denildiğidir.

21 Mart 1779 tarihinde Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan antlaşma da Aynalıkavak Kasrı'nda yapılmıştır.

Ayn-ı Calut

Ayn-ı Calut, Filistin'in kuzeyinde bulunan Nablus ile Beysan arasında yer alan bölgenin adıdır. 1260 yılında Memlûk Devleti, Moğol ordusunu burada yenilgiye uğratmıştır.

Ayn-ı Calut, Arapça bir terkip olup "Calut'un gözü" anlamına gelmektir. Calut, Hz. Davud zamanında Filistin'de kurulmuş Amâlika Krallığı'nın hükümdarıdır. (Calut ismi Ahd-i Atik'te Golyat (Goliath) olarak geçer.) İri cüssesinden ötürü adeta bir dev olarak tasvir edilmiştir. Hz. Davut'un Calut ile olan mücadelesi sırasında Calut'u sapanıyla gözünden vurup öldürdüğü yere "Ayn-ı Calut" denmiştir.

Azak

Azak, Don Nehri kıyısında kurulmuş ve nehrin Azak Denizi'ne döküldüğü noktaya 16 km. uzaklıktaki bölgenin adıdır. Bölgenin eski adı Yunanlılar tarafından verilen "Tanais"tir.

Eski Türkçede "ayak" anlamına gelen 'Azak' adını ise Türkler kullanmışlardır. Azak ismine 1317'den sonra paraların üstünde rastlanmıştır.

Azap

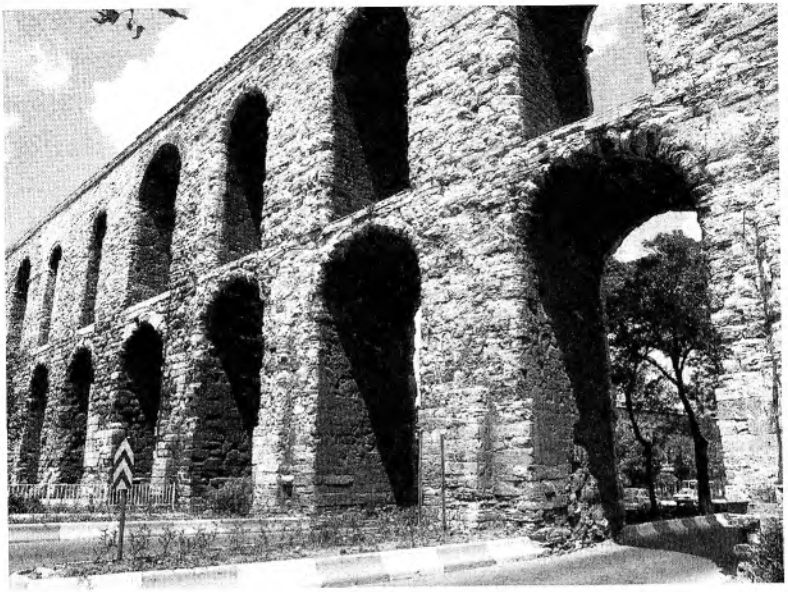
Azap, Arapça kökenli bir kelime olup "bekâr erkek" anlamına gelmektedir. Azap ismi ise Osmanlı Devleti'nde çoğunlukla garnizon askeri olarak görev yapan askerî birim için kullanılmıştır. Henüz evlenmemiş genç erkekler Azap olarak yazılabilirlerdi. Bu askerler gönüllü yaya askeri olup savaşta ordunun en önünde yer alırlardı. Azaplar Osmanlı ordusunun

Anadolu'daki yaya askerlerinin çoğunluğunu oluştururlar ve yerleşim birimlerinin güvenliğinin sağlanması, kalelerin savunulması gibi görevleri yerine getirirlerdi.

İlk Azap teşkilatı, Aydınoğlu Umur Bey tarafından İzmir'de kurulmuştur. Azapların bir kısmı tersanelerde de çalıştırılırdı. İstanbul'daki Azapkapı semti adını daha önce burada bulunan Azap askerlerinin kışlasından almıştır.

Aziziye Tabyası

1877–1878 Osmanlı Rus Savaşı'nda görev yapmış bir tabyadır. (Tabya kelimesi Arapça 'donatmak, yığmak, asker yığmak' anlamlarına gelmektedir.) Bu tabya, Erzurum sınırları içerisinde, Top Dağı'nın eteklerinde Aziziye denilen mevkide yer almaktadır. Aziziye Tabyası Erzurum Valisi Mustafa Paşa tarafından 1867–1872 tarihleri arasında yaptırılmıştır. Adını o dönemin padişahı olan Sultan Abdülaziz'den almıştır.

Bozdoğan Kemeri

~ B ~

Baba

Horasan bölgesinde "ata" olarak kullanılan bu kelime, eski ve yeni Türk lehçelerinde "baba" şeklinde kullanılır. Bu sözcük "soy" kavramını da içerir. Halk arasında saygınlığı olan, kutsallık kazanmış halk bilgeleri ve ozanlar "ata" adıyla anılmışlardır. Türkler içerisinde tasavvuf akımının yayılmasıyla birlikte bu tür özellikleri taşıyan kişilere Bektaşi şeyhlerine ve dervişlerine ata lakabının verilmesi ile birlikte baba da denmeye başlanmıştır. Ata" tabiri, Anadolu coğrafyasına yerleşme ve İslamîleşme döneminde "Baba" şekline dönüşmüştür. Anadolu'da çoğu yerde seyitler için halen "baba" veya aynı anlama gelen "dede" sıfatı kullanılmaktadır.

Babailik

Babailik, Baba İlyas ve müridi Baba İshak'ın 13. yüzyılın başında kurduğu tarikatin adıdır. Şamanizmden ve Bâtınilikten izler taşıyan Babailik hareketi, Anadolu Türkleri arasında taraftar bulmuştur.

Babailer, Baba İlyas'ın peygamber olduğuna inanırlar. Kırmızı başlık, siyah cübbe ve sandal tarzı pabuçlar giyer ve bu farklı giyimleri ile hemen ayırt edilirlerdi. Babailer, 1239 yılında Anadolu Selçuklu Devleti'ni hayli uğraştıran bir isyan çıkarmışlar, isyan devlet tarafından güçlükle bastırılmıştır.

Babek İsyanı

Babek Hürremî (795–838), Abbasi halifeleri Memun ve Mutesim devirlerinde Azerbaycan'da dinî ve siyasi nitelikli, yaklaşık 25 yıl süren Hürremî hareketinin başındaki kişidir. Komün yaşam tarzını yaygınlaştırmayı hedefleyen bu isyanın temel görüşleri Mecusiliğin kurucusu Mazdek'in fikirleri ile büyük benzerlik gösterir. İsyan, meşhur Türk komutan Afşin tarafından iki yıl içerisinde bastırılmış ve Babek, Samarra şehrinde idam edilmiştir. Böylece Hürremî hareketi zayıflamış ve bir müddet sonra dağılmıştır.

Babıali

Babıali, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Sadrazamlık binasına, daha geniş anlamıyla da Osmanlı hükümetine verilen isimdi. "Yüce Kapı" (Bab: Kapı, Âli: Yüce) anlamına gelen Babıali, mekân olarak Eminönü'nde bulunan Babıali Caddesi'yle Gülhane Parkı arasındaki alanı kapsamaktadır. Halk arasında "Paşa Kapısı" adıyla da bilinmektedir.

Babil (MÖ 2000–MÖ 539)

Babil Devleti Mezopotamya'da Sümer ve Akad topraklarını kapsayan eski bir imparatorluktur. Akatça Bab-ilû kelimesin-

den gelmektedir. Babil, "bab" (kapı) ve "il" (tanrı) kelimelerinin birleşmesinden oluşmaktadır. Batıda bilinen şekli "Babylon", "Bab-ilû" kelimesinin Yunanca versiyonudur. Şehrin ilk adı Sümerce "Tanrının Kapısı" anlamına gelen "Ka-dingir-ra"dır. Türkçede kullanılan şekli ise Arapçadan gelmektedir.

Bac

Bac, Farsça "baj" kelimesinin Arapça ve Türkçede aldığı şekil olup Gazneli, Selçuklu, İlhanlı, Akkoyunlu ve Osmanlılarda 'vergi' manasında kullanılmıştır. (Kelime aynı zamanda 'görev' manasında da kullanılmıştır.) Bu vergi; pazarlarda, panayırlarda alınıp satılan hayvanlardan, her cins maldan, ithal edilen ve Osmanlı topraklarından transit olarak geçirilen mallardan alınırdı. Bac alımı, Osmanlılarda ilk defa Osman Gazi'nin pazara getirilen her yük için iki akçe alınmasını emretmesi ile başlamıştır.

Baharat Yolu

Hindistan'dan başlayarak İran Körfezi ve Irak üzerinden Suriye limanlarına veya Kızıldeniz yoluyla Süveyş ve Akabe'ye, oradan da karadan İskenderiye'ye ulaşan yolun adıdır. Bu yola "Buhur Yolu" da denir. Bu yol üzerinden taşınan baharatlar Avrupa'ya ulaştırılırdı. Tarçın, kakule, zencefil ve zerdeçal bu yol üzerinde en çok ticareti yapılan baharatlardandır.

Bafeus/Bapheon

Bkz. Koyunhisar.

Bağdat-Berlin Demiryolu

II. Abdülhamit döneminde yapımını Almanların üstlendiği demiryoludur (1903). Akdeniz'i Basra Körfezi'ne ve Hindistan'a bağlayan bu demiryolunun inşası, 1899 yılında İstanbul'a gelen Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Padişah'la yaptığı gö-

rüşme sonrası Almanlara verilmiştir. Bu yol İstanbul'dan başlayıp Bağdat'a kadar uzanır (4760 km., Haydarpaşa-Ankara-Konya-Basra). Proje ile Müslümanların Hacca gitmeleri kolaylaşacak, Osmanlı ordusu kutsal mekânları koruyacak, ticaret hacmi genişleyecek ve bölgenin refahı artacaktı. Almanlar da bu yol sayesinde hem yeni hammadde kaynaklarına, hem de yeni pazarlara ulaşmış olacaktı. Almanlar, Osmanlı Devleti ile yaptığı anlaşma gereği demiryolunun geçtiği güzergâhın her iki tarafında 20 km.'lik bir alanda madenlerin işletilebilmesi ve arkeolojik kazıların yapılabilmesi hakkını da elde etmişlerdi. Bu anlaşma 99 senelik olarak düşünülmüştü. (1928 yılında demiryolları millileştirildi.)

Bağdat demiryolu şirketinin %40'ı Deutsche Bank'a, %40'ı Osmanlı Bankası'na, %20'si de diğer Osmanlı mali kuruluşlarına aitti. Osmanlı Devleti, demiryolu bedeli olarak 1912 yılı sonlarında Deutsche Bank'a 27 milyon lira borçlanmıştı. Bu demiryolu I. Dünya Savaşı nedeniyle ancak 1918 yılında Bağdat'a ulaşabilmiştir.

Bahçesaray

Kırım Hanlığı'nın başkentidir. Tatarca ismi "Bağçasaray"dır. Mengli Giray Han'ın 1503 yılında yaptırdığı Han Sarayı'nı bağ ve bahçeler ile donattığı için saray ve bulunduğu şehir 'Bahçesaray' adını almıştır. Osmanlı Devleti ile Rus Çarlığı arasında 1677–1681 yılları arasında meydana gelen savaşı sona erdiren Bahçesaray Antlaşması bu şehirde imzalanmıştır (1681).

Balat

Balat, Grekçe "palatium"dan türemiş bir kelime olup "kaldırım, taş yol" anlamlarına gelmektedir. Kelime aynı anlamlarıyla Arapçaya da geçmiştir. Birçok ülkede ve Anadolu'da Balat isminde semtler vardır. En önemlisi Ortaçağ'da bir ticaret

limanı ve şehri özelliğine sahip olan Antik Milet kentinin harabeleri üzerinde kurulmuş olanıdır. İstanbul Haliç'te de bu isimle, bir semt adı bulunmaktadır. Balat, muhtemelen "Palation" (saray) kelimesinin bozulmuş şeklidir. (Semtin, Blaherna Sarayı'na yakınlığından ötürü bu adla anılması olasıdır.) Batı kaynaklarında Palatia (saray) olarak geçen Balat, Bizans zamanında esirlerin hapsedildiği yer olmuştur. Aynı zamanda Ortodoks Hristiyanlar için önemli bir dinî merkez olan Fener Rum Patrikhanesi İstanbul'da bu semtte bulunmaktadır.

Balbal

Orta Asya Türklerinde, ölen savaşçıların "kurgan" denilen mezarlarının etrafına dikilen ve savaşçının öldürdüğü düşmanları simgeleyen heykellere verilen addır. Bu heykellerde elinde kılıç bulunan savaşçı figürü kullanılmıştır. Balbal adı verilen bu taşların sayısının fazlalığı ölen kişinin sağ iken gücünün, cesaretinin ve kahramanlığının da simgesidir.

Baltacı Mehmet Paşa (1662–1712)

1704–1706 ve 1710–1711 yıllarında iki defa sadrazamlık yapmış bir Osmanlı veziridir. Osmanlı Devleti'nde, kışın sarayları ısıtmak, yaz-kış saray mutfaklarında yakılan ateş için gerekli odunu temin etmek ve stokları her zaman yeteri kadar bulundurmakla sorumlu "baltacılar" adlı bir grup bulunmaktaydı. Mehmet Paşa da sarayda bir müddet bu görevi yaptığından "Baltacı" olarak anılmıştır.

Baltalimanı

İstanbul'un Sarıyer ilçesine bağlı bir semtin adıdır. Bu semt adını, 15. yüzyıl Osmanlı kaptanıderyalarından olan Baltaoğlu Süleyman Bey'den almıştır (Süleyman Bey'in babasının sarayda görevli Baltacı Ocağı'ndan olduğu düşünülmektedir).

16 Ağustos 1838'de Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında yapılan ticaret antlaşması, Mustafa Reşit Paşa'nın Baltalimanı'ndaki yalısında imzalandığı için bu antlaşmaya Baltalimanı Antlaşması denmiştir.

Balyos/z

Venediklilerin Osmanlı Devleti'ndeki daimi temsilcilerine verilen addır.

Yunanca kökenli "bailós" kelimesi "Venedik elçisi" anlamına gelir ve sadece Venedik elçileri için değil, zaman zaman diğer devletlerin temsilcileri için "konsolos" anlamında kullanılmıştır.

Barbar

Fransızca "barbare" kelimesi "uygarlaşmamış, kaba saba, ilkel, yabani" anlamlarına gelmektedir.

Yunancada ise "yabancı, bizden olmayan" demektir.

Barbaros

Latince "barba" (sakal) ve "rosa" (kırmızı) kelimelerinin birleşiminden oluşan bu sözcük, "kızıl sakal" anlamına gelmektedir. Barbaros, Kaptanıderya Hayrettin Paşa'ya Avrupalılar tarafından atfedilen bir yakıştırmadır. Asıl adı Hızır'dır. Hayrettin lakabını Yavuz Sultan Selim'in ya da Kanuni Sultan Süleyman'ın verdiği ileri sürülmektedir.

Barok

Barok sözcüğü Portekizce "Barroco" kelimesinden gelmektedir. Barroco, Portekizcede garip biçimli, eğri büğrü incilere verilen addır.

Barok, Avrupa'da 16. yüzyıl sonlarında yaygınlaşan sanatta anlatım biçimidir. Mimarinin, müzik, resim ve heykelin etkileyici temalar altında birleştirilmesi amacını güder. Barok

kelimesinin ayrıca bu sanatın öncülerinden olan İtalyan Ressam Federigo Baroccio'nun soyadından geldiği de iddia edilmektedir.

Baron

'Baron' bir soyluluk unvanıdır. Frankça "özgür adam, serbest adam" anlamlarına gelen "baro" ile aynı kökten türemiştir. (Latince baro: erkek yiğit)

Baron De Tott (1733–1793)

III. Mustafa döneminde orduda ıslahat çalışmalarında bulunmuştur. Macar asıllıdır. 1755 yılında Fransız elçisi ile İstanbul'a gelmiştir. Padişah tarafından 1769 yılında orduda yenilik yapmak üzere görevlendirilmiştir. Top arabalarının şeklinin değiştirilmesi, Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nın savunması ve burada bulunan kalelerin planlanıp inşa edilmesi, yeni top dökümhanelerinin kurulması gibi çalışmalarda bulunmuştur. Haliç Hendesehanesi'nde ders vermiştir. Fransız İhtilali'ni yaşamış ve Macaristan'da hayatını kaybetmiştir.

Bartolomeu Dias (1450–1500)

Afrika kıtasının güney ucu olan Ümit Burnu'nu ilk kez gemiyle dolaşan Portekizli kâşiftir.

Dias, 1486'da Portekiz Kralı II. Joao tarafından gizli tutulması gereken bir görevle vazifelendirilir. Görev, Afrika kıtasının en uç noktasına giderek burayı dolaşmak ve mümkünse Hindistan'a kadar gidecek deniz yolunu keşfetmektir. Bu hedefle yola çıkan Dias, Afrika'nın güneydeki en uç noktasına kadar ulaşmış ve Ümit Burnu'nu keşfetmiştir.

Bastille

Bastille, Paris'te bulunan bir semtin adıdır.

14 Temmuz 1789'da Fransa'da çıkan olaylar sonucu yüzlerce kişinin ölümü ile sonuçlanan ve Fransa'da kendi adına bir anma günü olan hapishanenin de adıdır. Bu olayların ardından tüm dünyayı etkileyecek olan Fransız İhtilali başlamıştır.

Başcüce

Sarayın Enderun kısmında görev yapan cücelerin başıdır. Cüceler, padişahı ve saray erkânını eğlendirmenin yanında, haremdeki kadınlar ile padişah arasındaki haberleşme hizmetinde de kullanılmıştır.

Başmak

Başmak ya da paşmak kelimesi eski Türkçede bir çeşit ayakkabı anlamına gelmektedir. Başmaklık ise Osmanlı Devleti'nde padişahın annesine, kız kardeşine, kızına ve haseki sultanlara ayrılan ve yirmi bin akçaya kadar yükselebilen ödeneğe verilen addır. Bu ödenek, elbise ve diğer ihtiyaçlar için kullanıldığından "başmaklık" olarak tabir edilmiştir.

Batınîlik

Arapça "batn" kelimesi, "vadiye girmek ve yürümek, içine nüfuz etmek, içini ve iç yüzünü bilmek, gizli olmak" anlamlarına gelmektedir.

Batıniyye, Batınî görüşü esas alan düşüncenin adıdır. Batınîlik ise İslam dininde Kur'an ve hadislerin herkesçe kavranabilecek anlamının ardında iç (batn) anlamlarının da bulunduğunu ve bu anlamları da ancak Allah tarafından belirlenmiş masum bir imamın anlayabileceği inancını benimseyenlerin tuttuğu yoldur.

Battal Gazi

İslam ordularının 7. yüzyılda Bizans'la yaptığı savaşlarda ün yapmış bir Arap kumandandır. Özellikle Türk ve Arap des-

tanlarının efsanevi kahramanı olarak bilinen Battal (kahraman, cesur) Gazi ya da Seyyid Battal Gazi adıyla anılan bu şahsın gerçek adı Abdullah'tır. Emevilerin 717–740 yılları arasında Bizans'a karşı düzenledikleri seferlere katılmış, 740 yılında Afyon yakınlarında şehit olmuştur.

Danişmentliler, Battal Gazi ile ilgili anlatılan kahramanlık hikâyelerini bir Türk destanı haline getirmişlerdir. Battal Gazi'nin insanüstü kahramanlıkları Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinde de anlatılmaktadır.

Bedevi

Arapça "bedavet" kelimesi "kıra (çöle) çıkma, çölde yaşama" anlamında kullanılmaktadır. Bedevi ise çölde yaşayan insanlar için kullanılan bir terimdir.

Bedir

Arapça bir kelime olan bedirin sözlük anlamı "dolunay"dır. Bedir kasabası ise Medine'nin 160 km. güneybatısında ve Kızıldeniz sahiline 30 km. uzaklıkta yer alır. Aynı zamanda, Hz. Peygamber önderliğindeki Medineli Müslümanlar ile Mekkeli müşrikler arasında 624 yılında gerçekleşen savaşın yapıldığı yerin adıdır.

Begteginoğulları (1146–1232)

Musul Atabeyi Zengî'nin valilerinden Beg-tegin oğlu Zeyneddin Ali Küçük tarafından kurulmuş bir atabeyliktir (1146–1232). Merkezi Erbil'dir. Zeyneddin Ali Küçük'ün oğlu Kök-Böri ölünce, vasiyeti gereği Atabeylik toprakları Abbasi halifeliğine verilmiştir.

Belgrad

Sırpçada "beo-grad" olarak geçen bu kent, "beyaz şehir" anlamına gelmektedir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde şe-

hir fethedilmiştir. 1878 yılında, Berlin Antlaşması'yla bağımsızlığını ilan eden Sırbistan'ın başkenti olmuştur.

Ben-i Ahmer (1232–1492)

Endülüs Emevi Devleti'nin yıkılmasından sonra merkezi Gırnata olmak üzere kurulan devlettir. Bu devletin kurucusu Muhammed bin Ahmer'dir. Ben-i Ahmer'in kelime anlamı "Ahmer oğullarıdır."

Bennak

Farsça "Bil-nak" kelimesinden türemiştir. Türkçeye önce Belnak (Toprağı belleyen, toprakla uğraşan anlamında) olarak girmiş, daha sonra ses değişimine uğrayarak Bennak olmuştur. Osmanlı Devleti'nde Bennak, toprağı sürüp işleyebilecek güçte ve evli erkeklerden alınan bir şahıs vergisinin adı olarak kullanılmıştır.

Berberî

Kuzey Afrika'nın asıl sakinlerinden olmalarına karşın Berberîlerin nereden geldikleri tam olarak bilinmemektedir. Berberiler daha çok Fas ve Tunus'un güney bölgelerinde yaşamaktadırlar. Berberîlerin kendilerine "ımazighen" dedikleri bilinmektedir. Berberî ismi köken olarak Yunanlıların kendi milliyetlerinden olmayanlar için kullandığı "barbar" kelimesine dayanmaktadır. Araplar bu bölgeye geldiklerinde Bizans'tan duydukları barbar sözcüğünü "berberî" olarak telaffuz etmişlerdir. Berberî kelimesi bugün oldukça yaygınlık kazanmıştır.

Besarabya

Prut ve Dinyester ırmaklarının arasında yer alan ve bugünkü Moldova'yı oluşturan bölgedir. Besarabya adı 7. yüzyılda bu bölgeyi ele geçirmiş Bessoi (Bess) adlı bir Trak kavminden ge-

lir. Üç yüzyıl Osmanlı hâkimiyetinde kalan Besarabya, Bükreş Antlaşması (1812) ile Rusya'ya bırakılmıştır.

Beşik Uleması

17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde, müderrislerin çocuklarına da müderrislik verme uygulamasına başlanmıştır. Bu şekilde müderris olanlara toplumda "beşik uleması" adı verilmiştir.

Beşli/Beşlü

Osmanlı ordusunda, sınırlardaki kalelerin korunmasıyla görevli süvari birliklerine verilen addır. Günlük beş akçe maaş aldıkları için bu isimle anılmışlardır.

Bey

Türklere ait eski bir unvandır. Eski Türkçede "beg" şeklinde kullanılan bu eski Türk unvanı Osmanlı Türkçesinde "bey" şeklini almıştır. Bu unvan Türk devletlerinde İslam dininin kabulünden önceki dönemlerde de kullanılmaktaydı. Menşeinin Sasani hükümdarlarına verilen "baga" yani "Tanrı" kelimesi olduğu düşünülmektedir.

Beytü'l-Hikme

Arapça "beyt" kelimesi "ev, hane, mesken" anlamlarına, yine Arapça "hikme" ise "bilgi" anlamına gelmektedir. Bu iki kelimenin birleşmesinden oluşan Beytü'l-Hikme, "ilim evi, bilgelik evi" manasına gelir ve Abbasiler döneminde Halife Memun tarafından kurulan ilk yüksek öğrenim kurumunun adıdır.

Beytü'l-Mal

Arapça "beyt" sözcüğü "ev, hane, mesken" anlamlarına gelmektedir. Beytü'l-Mal ise İslam devletlerinde devlet hazinesi için kullanılan bir terimdir. Beytü'l-Mal'ın bir malî kurum ola-

rak ortaya çıkması Hz. Ömer dönemine denk gelse de Hz. Peygamber zamanında da böyle bir oluşumun varlığı mevcuttur.

Bıyıklı Ali Paşa (...-1755)

III. Osman'ın saltanatı döneminde sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. İstanbul doğumludur. Sesinin güzel olması nedeniyle sarayda müezzinlik yapmıştır. Sadrazam olana kadar sakal bırakmayıp sadece bıyık kullandığı için bu lakapla anılmıştır. Yalan söylediği ve rüşvet aldığı iddiasıyla azledilerek idam edilmiştir.

Bimarhane

Farsça "hasta" anlamına gelen bimar ile yine Farsça bir kelime olan "hane" (ev) sözcüğünün birleşmesinden oluşmuştur. Akıl hastalarının tedavi edildiği hastaneler için kullanılan bir tabirdir.

Birun

Farsça bir kelime olan birun, "dışarı, haricî" anlamlarına gelmektedir.

Osmanlı sarayında Harem dairesinin ve Enderun'un dışında kalan Sancak-ı Şerif'in bulunduğu Akağalar Kapısı'na kadar olan ve geniş bahçesi bulunan kısma verilen addır. Dış saray olarak da bilinmektedir.

Bizans

Bizans kelimesi etimolojik köken olarak Helen dil temeline dayanmaktadır. Kelime, Bizans kroniklerinde "Buzantio" olarak geçmektedir. Yapılan çalışmalarda genel olarak Bizans, MÖ 7. yüzyılda Grek kökenli deniz kolonisi olan Megaryanlar tarafından "Haliç'in güneyinde kurulan şehrin adı" olarak belirtilmektedir.

Buzantion adı Grekçede "Buzas" kelimesi ve "-ados" ekine dayanmaktadır. Buzas sözcüğünün, Grekçe "öküz ve inek" anlamına gelen, güç ve bereketi temsil eden "bous"tan türediği anlaşılmaktadır. Bizans kroniklerinde Byzantium, sadece İstanbul yarımadası için kullanılmıştır. Byzantine kelimesi ise "Bizans şehrinin yerlisi, ahalisi" demektir. 16. yüzyılda Alman hümanist Hieronymus Wolff, Doğu Roma İmparatorluğu'ndan ilk kez "Bizans" diye bahsederek Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nu Batı Roma İmparatorluğu'nun varisi olarak tanıtmayı amaçlamıştır.

Boğdan

Boğdan, bugünkü Moldova'ya ve Romanya'nın Moldova'ya komşu olan bazı bölümlerine Osmanlılar tarafından verilen isimdi. Bu bölgenin halkı Moldova ismini kullandıkları halde, bölgeyi 1359–1365 yılları arasında yöneten Voyvoda I. Boğdan'dan dolayı Osmanlılar bu şekilde adlandırmışlardır.

Bolşevik

Rusça 'çoğunluktan yana' anlamına gelir.

Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin (RSDIP) 1902'de yapılan II. Kongresi'nde Leninist görüşleri savunanlara Bolşevik denmiştir. Leninistler bu kongrede çoğunluğu sağlamışlardır.

Kongrede azınlıkta kalan grup ise Menşevikler olarak adlandırılmıştır. Menşevik, kelime olarak Bolşevik'in Rusçadaki zıddı olup "çoğunluktan yana olmayan" anlamına gelmektedir.

Bostancı

Saraya ait bahçe ve bostanlara bakan hizmetli sınıfıdır. Ayrıca kayıkçılık ve saray güvenliği gibi görevleri de yerine getirmekteydiler.

Boynueğri Mehmet Paşa (1576–1666)

IV. Mehmed'in saltanatı döneminde sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Samsun doğumludur. IV. Murad'ın Bağdat Seferi sırasında boynundan yaralandığı için bu lakapla anılmıştır.

Bozcaada

Ege Denizi'nin Çanakkale Boğazı'na ve Anadolu kıyılarına yakın kesiminde yer alan adadır. Eski adı "Tenedos"tur. Türkçe adının ne zaman verildiği tam olarak bilinememektedir.

Piri Reis, adada Göztepe denilen yüksek, sivri bir boz bulunduğunu, bunun üzerinden denizin 40 mil mesafesinin kontrol edilebildiğini, aynı şekilde denizden de o boz tepenin fark edilebildiğini ifade etmektedir. Bu özelliklerinden ötürü Türk denizcileri bu adaya "Bozada" veya "Bozcaada" demiş ve adanın ismi bu şekilde anılmıştır.

Bozdoğan Kemeri

İstanbul'da bulunan ve Bizans'ın ilk dönemlerine ait olan bir su kemeridir. Roma İmparatoru Valens döneminde (MS 368) inşası bitirildiği için Valens Su Kemeri olarak da bilinir.

Bu kemer, Ortaçağ'da, İstanbul'un su ihtiyacını karşılayan kemerlerin en önemlilerinden biriydi. Kemer, Bozdoğan adını Osmanlı Devleti döneminde almıştır. Abdülmecid döneminde yapılmış bir haritada yıkık anlamında "bozulgan" dendiği ve bu sözcüğün halk dilinde zamanla " Bozdoğan" biçimini aldığı ileri sürülmektedir.

Bozkurt Destanı

Göktürklerin türeyişi ile ilgili bir Türk destanıdır. Bozkurt, Türklerin ulusal sembolüdür ve tarih öncesi dönemlerden bu yana Türklerce kutsal sayılmıştır. Türkler için bozkurtun kut-

sal sayılmasının en önemli sebebi, bir bozkurdun soyundan geldiklerine inanmalarıdır.

Bozok

Bozoklar, Üçoklar ile birlikte 12 kola ayrılan Oğuzların iki ana kolundan biridir.

Bozok kelimesi "boz+ok" şeklinde birleştirilerek anlamlandırılmış bir kelimedir. "Ok" kelimesi Türkçe "boy" anlamına gelir. Örneğin "üç+ok", "üç boy" demektir. Bozok'taki "boz" sözcüğünün de Üçok'ta olduğu gibi bir rakamı işaret ettiği tahmin edilmektedir. Boz kelimesinin ayrıca, Moğolcada "belirsiz renkli, alaca, benekli" gibi anlamları da vardır.

Böcekbaşı

Osmanlı Devleti'nde zabıta amiri olan böcekbaşı, bulduğu suçluları ağa kapısına veya yeniçeri ağasının yanına ya da Eminönü'nde bulunan Baba Cafer zindanına gönderir, işledikleri suça göre cezalandırırdı. Suçluları bulurken eski sabıkalılardan da yararlanmaktaydı.

Böriler

Suriye Selçuklularının ortadan kalkmasından sonra, Şam'da kurulan bir atabeyliktir. Atabey Emir Zahireddin Tugtegin'in kurduğu bu hanedanlığa kurucusunun adından dolayı Tugteginliler de denir. Tuğ-tegin'in öldürülmesi (1128) üzerine yerine oğlu Tâcüddin Böri geçmiştir. 1154 yılında Musul Atabeyliği tarafından ortadan kaldırılmışlardır.

Börklüce/Yörklüce Mustafa (... -1419)

Börklüce kelimesi Çağatayca "başlık, külah" anlamına gelmektedir.

Börklüce Mustafa, Şeyh Bedrettin'in siyasi ve dinî görüşlerini yaymak üzere giriştiği isyan hareketleri sonunda yakala-

narak idam edilen mürididir. Osmanlı Devleti bu isyanı sert bir şekilde bastırmıştır.

Brahman

Sanskritçede "söylemek, bağırmak, güçlü olmak, büyümek" anlamlarına gelen "brh" kökünden türemiş Brahman kelimesi "kutsal güç, yüce gerçek" anlamına gelmektedir. Brahmanizm, Hindistan'ın kuzey bölgelerinde MÖ 1000-MÖ 500 yılları arasında yaşayan Hinduizm'in temelini teşkil eden dinî bir yapıdır. Hint felsefesinde Brahmanizm dünyanın özünü ve evrensel ruhu ifade etmeye çalışır.

Breslaw

I. Dünya Savaşı sırasında Alman donanması tarafından kullanılan geminin adıdır. Breslaw adı, bir Polonya şehri olan Wroclaw'in Almancadaki ifade edilişidir. Bu gemi I. Dünya Savaşı esnasında İngiliz donanmasından kaçarak Osmanlı'ya sığınmıştır. Bahriye Nezareti gemiyi satın aldığını açıklamış ve adını "Midilli" olarak değiştirmiştir.

Brest-Litowsk

Bugün Beyaz Rusya'ya bağlı Polonya sınırında bir şehirdir. Brest Litowsk Barış Antlaşması 3 Mart 1918 tarihinde Rusya, Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında imzalanmış bir barış antlaşmasıdır.

Buçuktepe İsyanı

Osmanlı Devleti'nde Sultan II. Mehmed'in birinci saltanatından uzaklaşmasına neden olan, yeniçerilerin maaşlarını protesto etmek amacıyla başlattıkları bir isyandır (1446). Maaşlarının düzeltilmesini isteyen yeniçeriler, Edirne'de bir tepeyi işgal ederek taleplerini dile getirmişlerdir. Yeniçerilerin isyanı sonuç vermiş, maaşları 3 akçeden 3,5 akçeye yükseltilmiştir.

Bu yüzden Edirne'de işgal edilen tepeye (maaşlarda yapılan buçuk artıştan dolayı) Buçuktepe, çıkan bu isyana ise Buçuktepe İsyanı denmiştir.

Budin

Osmanlı Devleti döneminde Macaristan eyaletinin merkezi olan şehirdir. Budin, bugünkü Budapeşte'nin güney kısmında yer alır. Budin'in bir adı da Buda'dır.

Budizm

Budizm, Sanskritçede "uyanmış, farkında olan kişi" anlamlarına gelen "Buddha" kelimesinden gelmektedir.

Budizm'in kurucusu Siddharta Gautama olarak kabul edilir. Budizm, MÖ 6. yüzyılda Hindistan'da ortaya çıkmıştır. Hayattaki acı, ıstırap ve tatminsizliği doğuran nedenleri açıklayan ve bunların giderilmesini sağlamaya çalışan bir öğretidir.

Budun

Eski Türkçede "aşiretler konfederasyonu, boylar birliği" anlamına gelmektedir.

Bulgar

Attila'nın oğlu İrnek idaresinde Orta Avrupa'yı terk eden Hun toplulukları, Karadeniz kıyılarında karşılaştıkları başka Türk zümreleri ile karışırlar. Bu iki topluluğun karışmasından doğan yeni topluluk Türkçe "Bulgar" diye anılmaya başlanır. Bu yüzden bazı araştırmacılar Bulgar kelimesinin Türkçe, "karışık" manasına gelen "bulgamak" fiilinden geldiğini ileri sürmüşlerdir.

Burjuva

Fransızca "bourgeois" kelimesinden Türkçeye geçmiştir. 'Kale, şehir, şehirli ya da kent soylu' gibi anlamlara gelmektedir. Bur-

juva kelimesinin 'kale, hisar' anlamına gelen Arapça "burç", Almanca "burg" sözcükleri ile ilgili olabileceği dilbilimciler tarafından düşünülmektedir.

Büveyhoğulları (932-1055)

Güney İran ve Irak'ta devlet kuran bir hanedandır. Sasani kökenli olduklarına dair görüşler mevcuttur. Şii mezhebini benimsemiş olan Büveyhoğulları'nın egemenliği 932'den 1055'e kadar sürmüştür. Bu hanedana adını veren Ebu Suca Büveyht'ir. Oğulları beyliği genişletmiş ve Bağdat'ı egemenlikleri altına almış, Abbasi halifelerini yıllarca baskı altında tutmuşlardır. Büveyhoğulları'na, Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey son vermiştir.

Büyük İskender (MÖ 356-MÖ 323)

Kaynaklarda Alexandros adıyla geçen Makedonya kralıdır. Tarihteki en büyük komutanlardan biri kabul edilen İskender, Pers İmparatorluğu'nu yıkmış, Yunanistan'dan Mısır'a ve Hindistan'a kadar ulaşan büyük bir imparatorluk kurmuştur. Asya'ya kadar Yunan kültürünü taşıyan Büyük İskender, 33 yaşındayken Babil sarayında ölmüştür. Yunan medeniyetinin yayılmasında ve Hellenistik uygarlığının yükselmesinde İskender'in büyük payı vardır.

Cengiz Han

~ C ~

Caber

Ortaçağ'da yapılmış bir kaledir. Selçuklular döneminde kaleyi Caber b. Sabık el Kuşeyri ele geçirmiş ve kaleye kendi adını vermiştir.

Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in dedesi olduğu ileri sürülen Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın mezarı da buradadır.

Türkler için büyük manevi değer taşıyan Caber Kalesi, Fransa ile TBMM Hükümeti arasında 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması'nın 9. maddesi gereğince, Türk Mezarı adı altında tanınan kabri, müştemilatı ile beraber Türkiye'ye bırakılmıştır. Bu antlaşma ile Türkiye'ye bölgede muhafız bulundurma ve Türk bayrağını çekme hakkı tanınmıştır.

Cağaloğlu Yusuf Paşa (1547–1605)

III. Mehmed'in saltanatı döneminde sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır.

Sicilya'nın Messina bölgesinde dünyaya gelmiştir. Cenevizli Visconti di Cigala adlı bir korsanın oğludur. Devşirme usulüyle saraya alınmış ve Cağaloğlu adıyla anılmıştır. Şimdiki İran Konsolosluğu ve İstanbul Erkek Lisesi arasındaki alanda yaptırdığı saray ve hamamın kendi ismiyle anılması neticesinde, bu bölgeye "Cigalazâde" denilmiş daha sonra halk ağzında eğilip-bükülerek, günümüzde kullanılan şekline, yani; "Cağaloğlu"na dönüşmüştür.

Canberdi (Canbiridi El) Gazali

Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta çıkmasından hemen sonra isyan etmiş eski bir Memluk emiridir.

Aslen Slovenyalı olan Canberdi Gazali, II. Bayezid devrinde Osmanlı akıncıları tarafından esir edilerek İstanbul'a getirilmiş ve oradan da yirmi esirle birlikte Memluk sultanına hediye edilmiştir.

Devletin çeşitli kademelerinde görev yapmıştır.

Gazali lakabını bir müddet idarecilik yaptığı Mısır'da bulunan Gazal Köyü'nden almıştır.

Osmanlı'daki taht değişikliğinden faydalanarak Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta geçtiği esnada Memluk Devleti'ni yeniden kurmak için siyasi nitelikli bir isyan çıkartmış; fakat başarılı olamamıştır.

Çarh-ı Felek

Farsça bir kelime olan çarh "dönen tekerlek, çark" anlamına, felek ise "gök, sema" anlamına gelmektedir. Çarh-ı felek ise Osmanlı ordusunda kale kuşatmalarında kullanılan seyyar siperlere verilen addır. Kat kat daire şeklinde ve çark gibi dönmesi sağlanarak imal edildiği için bu isimle anılmıştır.

Cariye

Arapça bir kelimedir. Savaşta esir edilen veya para ile satın alınan kadın veya kızlara verilen addır. Osmanlılarda son zamanlara kadar saray ve konaklarda cariyeler bulunmuştur. Bu cariyeler genellikle Çerkez, Abaza ve Gürcü kızlarından seçilmiştir. Saraya alınan cariyeler sıkı bir eğitime tabi tutulmuşlardır. Padişahtan çocuğu olan cariyeler için "kadın efendi" tabiri kullanılmıştır. Bu sebeple bazı cariyeler sarayda nüfuz sahibi olmuşlardır. Mesela Hürrem Sultan, Kösem Sultan gibi önemli şahsiyetler cariyelikten gelmişlerdir.

Cebeci

Moğolca "silah, zırh" anlamlarına gelen "cebe" kelimesinden türemiştir. Osmanlı ordu teşkilatında ok, yay, tüfek, barut, kurşun ve silah gibi savaş malzemelerinin temin edilmesi, korunması ve tamir edilmesi ile görevli ocağın adıdır.

Cebelitarık

Avrupa'daki adıyla "Gibraltar", Atlas Okyanusu ve Akdeniz'i birleştiren, 60 km. uzunluğundaki boğazdır. Cebelitarık Boğazı, adını İspanya'yı fetheden Emevi kumandanı Tarık bin Ziyad'dan almaktadır. Cebel kelimesi Arapça "dağ", Cebel-i Tarık tamlaması ise "Tarık'ın dağı" anlamına gelmektedir. Bu bölge için kıyıda bulunan sarp kayalıklar nedeniyle boğaz yerine dağ tabiri kullanılmıştır.

Cebelü

Moğolca "silahlı, zırhlı" anlamlarına gelmektedir. Dirlik sahiplerinin ya da tımarlı sipahilerin yetiştirmek zorunda oldukları ve sefere götürdükleri tam teçhizatlı atlı askerlerdir.

Celali

"Celal'e mensup olan" anlamına gelmektedir. Celali ismi 16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı yönetimindeki Anadolu'da, toplumsal ve ekonomik yapının bozulmasından kaynaklanan ayaklanmaların tümüne verilen addır. Bu ayaklanmaların adı, bu kapsamdaki ayaklanmaların ilkinin önderi olan Şeyh Celal'den gelir (...-1519). Bozoklu (Yozgat) olan Şeyh Celal kendisinin mehdi olduğu iddiasıyla 1519'da isyan etmiştir. İsyan özellikle Alevi Türkmenler ile vergi yükü altında ezilen binlerce çiftçinin katılımıyla hızla yayılmış ve Osmanlı Devleti'ni uzun süre uğraştırmıştır.

Celâli Takvim

Bu takvim Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah adına hazırlanmıştır. Sultan Melikşah'ın "Celalüddevle" (Devletin büyüğü) lakabından dolayı bu takvim "Celâli Takvim" adıyla bilinmektedir. Takvimin hazırlanmasında Ömer Hayyam etkili olmuştur. Güneş yılı esasına dayanan bu takvimde bir yıl; 365 gün, 5 saat, 49 dakika, 4 saniyedir.

Celayir

Celayir, Orta Asya'da büyük bir Moğol kabilesidir. Bu hanedan 1340–1431 yılları arasında İran'ın batısı ile Kuzey Irak'ta hüküm sürmüştür.

Celula Savaşı

Celula, Bağdat yakınlarında, Dicle Nehri'nin doğu tarafında, Horasan yolu üzerinde kurulmuş bir yerleşim bölgesinin adıdır. Hz. Ömer döneminde Müslümanlar ile Sasaniler, 637 yılında bu bölgede savaşmışlardır. Savaşı Müslümanlar kazanmış, İran'ın önemli bölgeleri fethedilmiştir.

Cemel

Cemel, Arapçada "erkek deve" anlamına gelmektedir. Hz. Ali ile Hz. Ayşe arasındaki görüş ayrılıkları yüzünden yaşanan iç mücadele 'Cemel Vakası' olarak bilinmektedir (656). Hz. Ayşe'nin yaşanan bu mücadeleyi kendisine ait devenin üzerinde idare etmesinden dolayı bu olaya Cemel Vakası denmiştir.

Cenaze Hasan Paşa (1720(?)-1819)

III. Selim'in saltanatı döneminde sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Ağır hasta olduğu bir zamanda sadrazamlığa tayin edildiği için 'cenaze veya meyyit' (ölü) lakabı ile anılmıştır. Bir süre sonra, hastalığı ilerlediği için sadrazamlıktan azledilmiştir.

Ceneviz (1099–1860)

İtalya'nın kuzeybatısında, bugünkü Cenova (Genova) şehri yakınlarında hüküm sürmüş bir şehir devletidir. İtalyancada "Genovesi" olarak geçen bu devlete Ceneviz adını Türkler vermişlerdir.

Gemicilikte kısa zamanda ilerleyen Cenevizliler, Haçlı Seferleri'nin de etkisiyle gelişen ticaretten faydalanarak İspanya ve Afrika kıyıları boyunca Akdeniz ve Karadeniz kıyılarında sömürgeler kurmuşlardır. Osmanlı Devleti'yle yaptıkları anlaşmalarda ticari imtiyazlar elde etmişlerdir. Bu ticari ilişkiler Fransız ordularının Ceneviz'i işgaline kadar devam etmiştir. Denizcilik ve ticarette büyük başarı kazanan Cenevizliler 1814'te Sardunya Krallığı tarafından işgal edilmiş, 1860'tan sonra siyasi birliğini tamamlayan İtalya devletinin ticaret limanı haline gelmiştir.

Cengiz Han (1167–1227)

Moğol kabilelerini buyruğu altında birleştirerek Moğol İmparatorluğu'nu kuran hükümdarın unvanıdır. Asıl adı

Temuçin'dir. (Moğolcada "demir" anlamına gelen "temür" sözcüğünden türemiştir.) Cengiz, Temuçin'e verilmiş unvandır. Cengiz unvanının anlamı konusunda birçok görüş mevcuttur. Cengiz'in "deniz" kelimesinin Moğolca karşılığı olduğunu iddia edenlerin yanında, bu unvanın "güçlü, kuvvetli, mükemmel savaşçı" anlamına geldiğini ileri sürenler de mevcuttur.

Cerbe

Cerbe, Akdeniz'in Tunus kıyılarında bulunan bir adadır. Haçlı donanmasının koruduğu Cerbe Adası, Osmanlılar tarafından 1560 yılında fethedilmiştir.

Cerrahpaşa

İstanbul'da Aksaray ile Koca Mustafa Paşa arasında bulunan bir semttir. 16. yüzyıl sadrazamlarından olan Cerrah Mehmet Paşa tarafından burada bir külliye yapıldığından bu semt Cerrahpaşa adı ile anılır olmuştur.

Cezâir-i Bahr-i Sefîd

Arapça bir kelime olan Cezair "adalar", Bahr kelimesi "deniz", Farsça olan Sefîd kelimesi ise "beyaz, ak" anlamına gelmektedir.

Cezâir-i Bahr-i Sefîd ifadesi ise Osmanlı İmparatorluğu'nun genel olarak Ege Denizi'ndeki adalarından meydana gelen bir idare bölgesini için kullanılmıştır.

Cezzar Ahmet Paşa (...-1804)

Bosna'da doğmuş, 1804'te Akka'da ölmüş bir Osmanlı veziridir. Napolyon'a karşı Akka Kalesi'ni savunmasıyla ünlenmiştir. Bedevilere karşı yapılan çete savaşlarında 70 kadar bedeviyi develeriyle birlikte öldürdüğünden kendisine Arapçada "deve kasabı" anlamına gelen 'Cezzar' lakabı takılmıştır.

Civan Kapucubaşı Sultanzade Mehmet Paşa (1600(?)- 1646)

Sultan İbrahim'in saltanatı döneminde sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Henüz on sekiz yaşındayken kapıcıbaşı olmuş, bu yüzden kendisine civan (genç) denmiştir. Babasının Osmanlı hanedanıyla akrabalığından dolayı da Sultanzade lakabıyla anılmıştır.

Civelek

Farsça "delikanlı, genç" anlamına gelen "civan" kelimesinden türemiş olabileceği düşünülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda Yeniçeri Ocağı'na yeni girmiş gençlere civelek denmiştir. Bu gençler aşçıbaşının yanında istihdam edilmişlerdir.

Cizvit

Fransızca "jesuite" (İsacı) sözcüğünden gelmektedir (İtalyanca "gesuita"). Katolik Hristiyanlığa ait bir tarikattır. Tarikatin kurucusu Ignatus Loyola adında bir din adamıdır. Bu tarikatın hedefi bütün insanları Hristiyanlaştırmak, Hristiyan olanların da dinlerinden taviz vermeden yaşamalarını sağlamaktır. Cizvit tarikatı, 1773 yılında Papalık tarafından feshedilmiştir.

Cizye

Arapça bir kelime olan cizye, "ceza" ya da "bedel" anlamlarına gelir. Müslüman bir ülkede yaşayan gayrımüslim halkın erkeklerinden can, mal ve özgürlüklerinin korunması karşılığında alınan bir vergi çeşididir.

Comte De Bonneval (1675–1747)

Fransa'nın Limousin şehrinde dünyaya gelmiştir. Küçük yaşlarda Fransız Donanması'nda görev almıştır. Daha sonra kara ordusuna geçmiş ve İtalya Savaşları'na katılmıştır. Kısa bir süre sonra Fransız ordusundan ayrılarak Avusturya ordusuna geçmiştir. Ancak Avusturya Prensi ile yaşadıkları anlaşmazlık yü-

zünden mülteci olarak Osmanlı'ya sığınmıştır. İslamiyeti kabul ederek Ahmet ismini almıştır. Sadrazam Topal Osman tarafından Humbaracı Ocağı'nda yenilik yapması için görevlendirilmiştir. Bu sebeple Osmanlılarda Humbaracı Ahmet Paşa adıyla tanınmıştır. Modern harp tekniklerinin tatbik edilmesi konusunda başarılı olmuştur. Humbaracı Ocağı'ndaki düzenin bozulması ve çıkan kargaşalardan sorumlu tutulduğu için Humbaracıbaşılık görevinden alınmış ve Kastamonu'ya sürülmüştür. Bir yıl sonra tekrar aynı görevine dönmüş, ölümüne kadar da aynı görevi yürütmüştür. Türkçe bilmeyen Humbaracı Ahmet Paşa ömrünün sonlarına doğru Fransa'ya dönmeye çalışmış, ancak İstanbul'da hayatını kaybetmiştir.

Cülûs

Arapça bir kelime olan cülûs, "oturma, hükümdarın tahtına oturması, hükümdarlığa başlaması, tahta çıkma" anlamlarına gelmektedir.

Osmanlı Devleti'nde, şehzadenin padişahlığının ilan edildiği törende yeniçerilere dağıtılan bahşişe de "cülûs bahşişi" denmiştir.

Çivi yazısı

~ Ç ~

Çaka Bey (1081–1093)

Malazgirt Zaferi'nden sonra ilk Türk denizci beyliğini kuran komutandır. Beyliğin merkezi İzmir olmuştur.

Çaka Bey'e Bizanslılar "Çahas" veya "Tzcahas" derlerdi. Anadolu Türkmenleri ise kendisini "Çavuldur Çaha" diye adlandırmışlardı. Son yapılan araştırmalar Çaka isminin doğrusunun "Çakan" olduğu yönündedir. *Dânişmendnâme*'de bu ismin "devlet kuran kuş" anlamına geldiği belirtilmektedir.

Çaldıran

Van ilçesinin 113 km. kuzeyinde bulunan bir ilçedir. Ovasıyla meşhurdur. Yavuz Sultan Selim komutasındaki Osmanlı Dev-

leti ile Şah İsmail komutasındaki Safevi Devleti bu ovada karşı karşıya gelmiş ve meydana gelen savaşa ovanın adına nisbeten Çaldıran Savaşı(1514) denmiştir.

Çandarlı

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde büyük emekleri geçmiş bir ailenin adıdır. Bu aile fertleri Karaman'ın Nallıhan kazasının Çendere Köyü'nde doğdukları için Çandarlı lakabını almışlardır.

Bu aileden dört kişi Osmanlı Devleti'nde sadrazamlık yapmıştır.

Çapanoğlu

Horasan'dan göç edip bugünkü Yozgat bölgesine yerleşmiş bir Türkmen aşiretidir. Osmanlı zamanında, devlet tarafından Yozgat (Bozok) bölgesinin asayişini sağlamak ve vergilerini toplamak için görevlendirilmiş bir ayan ailesidir. Çapan adı kaynaklarda bazen "çapar" (at koşturmak), bazen de "cabbar" (güç sahibi) şeklinde geçmektedir.

Çar

Çar kelimesi Latince "Caesar" (Sezar) kelimesinden türemiştir. Slavcada "tsar" veya "tzar" olarak geçmektedir. 'İmparator, kral' anlamlarında kullanılan siyasi bir terimdir. Rus, Sırp ve Bulgar hükümdarlarının tercih ettiği bir unvandır. Rusya'da ilk kez IV. İvan 1547 yılında bu unvanı kullanmıştır.

Çatalhöyük

Çatalhöyük, Konya'nın Çumra ilçesinin 10 km. doğusunda yer alan ve MÖ 7500 yıllarında kurulduğu düşünülen Cilalı Taş ve Bakır Devri yerleşimidir. İnsanlık tarihinin ilk yerleşim yeri olarak kabul edilmektedir.

Höyük farklı yükseklikte iki tepe şeklindedir. Bu iki yükselti nedeniyle höyüğe çatal sıfatı verilmiştir.

Çatalhöyük, MÖ 7400 ile MÖ 6000 yılları arasında 1400 yıl süresince üç bin ila sekiz bin nüfusun yaşadığı, dünyanın en önemli arkeolojik alanlarından biridir. Burada bulunan eserlerin bir kısmı Konya Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir.

Çayönü

Çayönü, Diyarbakır'ın Ergani ilçesine bağlı Sesverenpınar (Hilar Mağaraları) yakınlarında bulunan, eski adı Kotaberçem (Çayboyu) olan tarih öncesinden kalma bir höyüktür. Anadolu'nun en eski yerleşme yerlerinden biri olduğu ve geçmişinin MÖ 8000'li yıllara dayandığı belirtilmiştir. Bu bölgede neolitik çağın izlerine rastlanmıştır.

Çehrin

Çehrin, bugün Kırım Yarımadası'nda bulunan bir yer adıdır. IV. Mehmed döneminde Ruslarla yapılan savaş sonucu Çehrin Kalesi ele geçirilmiş ve 8 Ocak 1681 yılında Çehrin Antlaşması (Bahçesaray Antlaşması) imzalanmıştır.

Çelebi

Yetişmiş, eğitimli, terbiyeli, asil, zarif ve bilgili kimseler için kullanılan bir unvandır. Çelebi kelimesi Eski Türkçede Allah'ın isimlerinden biri olan "çalap" sözcüğünden gelmektedir. Bu kelime zamanla "çelebi" kelimesine dönüşmüştür.

Mevlevi pirlerinin en büyüklerine de bu unvan verilmektedir. Mevlana'nın torunu Arif'ten itibaren Mevlana soyundan gelenler bu unvan ile anılmışlardır. Çelebi unvanı sonraları aydınlar tarafından da kullanılmış ve sadece onlara mahsus unvanlardan biri haline gelmiştir.

Çemberlitaş

Çemberlitaş, MS 330 yıllarında Roma İmparatoru Konstantin onuruna, İstanbul'un yedi tepesinden biri olan ve günü-

müzde Çemberlitaş olarak adlandırılan semtteki tepeye dikilmiş olan sütunun adıdır.

Osmanlı döneminde meydana gelen yangın sebebiyle sütun büyük zarar görmüş, II. Mustafa zamanında demir çemberlerle desteklenerek sağlamlaştırılmıştır.

Çeşnicibaşı

"Çeşni" kelimesi Farsça "tat, lezzet" anlamlarına gelmektedir. Çeşnicibaşı, Osmanlı Saray mutfağında çıkan yemeklerin lezzetine bakan görevlilerin amiridir. Çeşnilerin, devlet ricalinin yemeklerden zehirlenmemesi için yemekleri tatmak gibi önemli bir görevleri de bulunmaktadır.

Çırağan Sarayı

Osmanlı Padişahı Sultan Abdülaziz'in, İstanbul'da Beşiktaş ile Ortaköy arasında Mimar Serkıs Balyan'a yaptırdığı saraydır. Eskiden 'Beşiktaş Sarayı' olarak da bilinen sarayın bugünkü adı Çırağan Sarayı'dır.

Çırağan, Farsça kökenli bir kelime olup "çerağan" (ışık dolu) anlamına gelmektedir. Saraya Çırağan adının verilmesinin nedeni, Lale Devri'nde ve sonraki dönemlerde burada hemen hemen bütün saray erkânının katıldığı çırağan eğlencelerinin yapılmasıdır. Bu eğlencelere padişahtan başlayarak sadrazamlar, vezirler, yüksek dereceli memurlar, şairler, ressamlar ve musikişinaslar katılmakta idi. Kâğıthane, Haydarpaşa Bahçesi, Divitdar Mehmet Paşa Bahçesi, Bayrampaşa Çayırı, Bebek Bahçesi, İstinye ve Kanlıca gibi yerler çırağan âlemlerinin yapıldığı yerlerdi. Ayrıca saray ve yalı bahçelerinde de devletin ileri gelenleri tarafından çırağan eğlenceleri düzenlenmekteydi. Ramazandaki çırağan eğlenceleri sahura kadar devam etmekteydi. Bu eğlencelerde genellikle ziyafetler verilir, gazeller, kasideler, şiirler okunur, musiki icra edilirdi. Özellikle III. Ahmed döneminde bu eğlenceler çok sık yapılmaktaydı.

Çift Resmî

Osmanlı döneminde tarımsal ekonominin temel üretim aracı, bir çift öküz ile çekilen sabandı. Halil İnalcık, bir çift öküz ile aile emeğinin esasını oluşturduğu köylü işletmelerine dayanan Osmanlı arazi sistemini "çift-hane sistemi" olarak adlandırmıştır. Çiftlik kelimesi ise "bir çift öküzle işlenebilen büyüklükte yer" anlamında kullanılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde bir çift öküzle yer işleyen ailelerden "çiftresmî" adı altında vergiler alınmaktaydı.

Çil

Çil, Farsça kırk anlamına gelen "çehil"(çihil) kelimesinin kısaltılmış halidir. Osmanlılarda 40 paralık gümüş sikkeler hakkında kullanılan bir tabirdir. Parlak ve yeni paralar ya da altınlar için "çil para, çil akça" veya "çil altın" gibi benzetmeler kullanılmıştır.

Çimpe

Çimpe Kalesi Gelibolu ile Bolayır arasında, Bolayır'a 1,5 km. mesafede yer alır.

Tarihte "Çimpe, Çimbi, Cimbini, Cembini, Cinbi" gibi adlarla anılmıştır. Çimpe Kalesi aynı zamanda Türklerin Rumeli'de ilk ele geçirdikleri kalenin adıdır. Süleyman Paşa tarafından işgal edilmiş, Bizans İmparatoru Kantakuzenos'un tüm yalvarma ve çabalarına rağmen de geri verilmemiştir.

Bu kale Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki ve Balkanlardaki fetihlerinde üs vazifesi görmüştür.

Çingene Beyi

İstanbul'da ve Rumeli Beylerbeyliği'nde ikamet eden çingenelerden oluşturulan idari bölgenin sancak beyidir. Çingene beyi, vergi mükellefi olan çingenelerden vergileri toplamak,

sefer zamanında orduda görevli olanları da görev yerlerine ulaştırmakla sorumluydu.

Çini

Çini kelimesi Farsçada "Çin işi" ya da "Çin ülkesinden gelme" anlamlarına gelmektedir. (Bu sanat ilk kez Çin'de uygulandığı için bu şekilde adlandırılmıştır)

Çivi Yazısı

Mezopotamya uygarlıklarından biri olan Sümerlerin bulduğu ilk yazı türüdür. Taşların ya da toprak tabletlerin üzerine resimle ya da harflerle yazılan bu yazıda, pek çok kelime tek bir simgeyle anlatılır. Papirüsün bulunmasıyla bu yazı türünün kullanımı sona ermiştir.

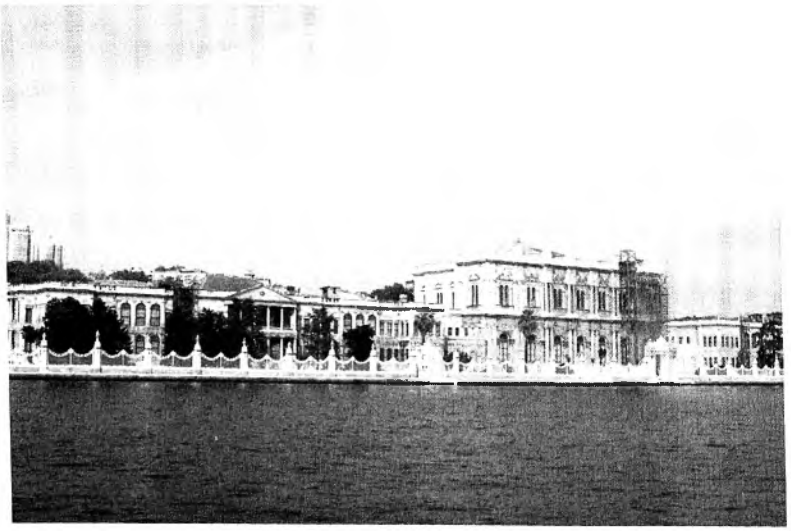
Bu yazıya çivi yazısı denmesinin sebebi, sembolleri oluşturan doğruların şeklinin çiviye benzetilmiş olmasıdır.

Çopur Musa

Kurtuluş Savaşı yıllarında Afyon yakınlarında başlatılan ayaklanmanın lideridir. Çopur lakabı, yüzünde çiçek hastalığından kaynaklanan lekeler bulunduğu için verilmiştir.

Çuhadar

Farsça bir kelime olan çuha, ince ve sık dokunan yünlü kumaşlara verilen addır. Çuhadar (buradaki Farsça "–dar" eki "tutan" manasındadır), Osmanlı İmparatorluğu'nda padişahın hizmetinde bulunan yüksek dereceli bir memurluktur. Eski vesika ve kanunnamelerde "çukadar" olarak da geçmektedir. Çuhadan elbise giydikleri veya çuhadan yapılmış perdeli kapıların önünde hizmet ettikleri için bu isimle anıldıkları düşünülmektedir.

Dolmabahçe

~ D ~

Dağıstan

Kafkasya'nın kuzeydoğusunda Rusya Federasyonu'na bağlı özerk cumhuriyettir. Türkçe "dağ" kelimesiyle Farsça "-istân" ekinin (yer manasında) birleşmesinden oluşur. Dağıstan adı bir kavmi değil, coğrafi-topoğrafik bir manayı ifade eder. Rusçada bu bölge için "Dağlar Ülkesi" anlamında olan "Strana Gor" ifadesi kullanılmaktadır.

Dakya

Günümüzde Romanya içinde kalan bir bölgenin adıdır. Trakyalıların (Hint-Avrupa gruplarından biri) bir kolu olan Dokyalılar, MÖ 800–300 yılları arasında Dakya Devleti'ni kurmuşlardır. Devlet ismini bu devleti kuran Dokyalılar'dan, bölge de adını bu devletin isminden almıştır.

Daltaban Mustafa Paşa (1650–1703)

II. Mustafa'nın saltanatı döneminde sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Manastır doğumludur. Sırp asıllı olduğunu ifade eden tarihçiler bulunmaktadır.

Daltaban kelimesinin bir sülale adı olabileceği düşüncesinin yanı sıra; Mustafa Paşa'nın, Rakka (Diyarbakır-Urfa ve çevresi) valiliği sırasında isyancı Arapların hepsinin öldürülmesi emrini vermesi yüzünden bu lakap ile anıldığı da iddia edilmektedir. Ayrıca Mustafa Paşa'ya cahil olması nedeniyle daltaban dendiği de ileri sürülen fikirler arasındadır.

Kırım Hanı'nı padişaha karşı tahrik ettiği gerekçesiyle görevinden alınmış ve idam edilmiştir.

Damat Ferit Paşa (1853–1923)

Osmanlı Devleti'nin padişahı II. Abdülhamid'in kız kardeşi Mediha Sultan ile evlenmiş Osmanlı sadrazamıdır. Bu nedenle 'Damat' lakabı ile tanınmıştır. Tam adı Mehmet Ferit Paşa'dır. Bir süre Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin başkanlığını yapan Damat Ferit, her fırsatta İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin politikalarını şiddetli bir şekilde eleştirmiştir. Beş kez sadrazamlığa getirilen Damat Ferit Paşa, İngiliz yanlısı politikalarıyla tanınan bir devlet adamı olmuştur. Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki ulusal kurtuluş hareketine muhalefetinden ötürü vatan hainliği ile suçlanmış ve yurt dışına gitmiştir.

Dandanakan

Türkmenistan toprakları içerisinde bugünkü Merv şehri yakınlarında bulunan bir bölgedir. Selçuklu Devleti'nin Gazne Devleti'ni yendiği ve Gazne Devleti'nin çözülmesine yol açan savaş bu bölgede gerçekleşmiştir (1040). Bu savaşta Gazne Devleti yıkılma sürecine girmiş, Selçuklu Devleti ise resmen kurulmuştur.

Darphane

Arapça bir kelime olan darp "çarpma, vurma"; Farsça bir kelime olan "hane" ise "yer, ev" anlamına gelmektedir. Darphane de "para basma yeri" anlamında kullanılmıştır.

Darülfünûn

Arapça "dar" (ev, bina, yapı) ile yine Arapça "fünûn" (fenler) kelimelerinden oluşan bir tamlamadır. "fenler evi" ya da "fenler yurdu" anlamına gelen Darülfünûn, 1900'de II. Abdülhamid'in emriyle kurulan üniversitenin adıdır (Bugünkü İstanbul Üniversitesi).

Darün Nedve

Arapça dar "ev, konut, konak"; nedve ise "görüşmek, konuşmak" anlamına gelmektedir.

Müslümanlıktan önce, Kureyş Kabilesi'nin önemli meseleleri görüşmek için toplandığı yerin adı olup Kusey ibn-i Kilâb tarafından kurulmuştur. (Burası Hz. Muhammed'e karşı olanların toplandığı yer olduğu için sonradan "fesat ve münafıkların toplandıkları yer" manasında kullanılmaya başlanmıştır.)

Darüşşifa

Arapça dar "ev, konut, konak, yurt"; şifa ise "iyileşme, derman" anlamlarına gelmektedir. Darüşşifa, sağlık hizmeti verilen ve bu amaçla gerektiğinde hastaların yatarak tedavi oldukları kurum için kullanılan bir tabirdir.

Dayı

Eski Türkçede "annenin erkek kardeşi" anlamına geldiği gibi "cesur, yiğit, gözü pek" anlamları da bulunmaktadır. Dayı, Osmanlılar döneminde Tunus idarecilerine verilen bir unvandır. Dayılar, Tunus'ta idari işler ile sorumlu divan üye-

leri arasından seçilmekteydi. Bu unvanı ancak Akdeniz'in fırtınalı sularında Venedikliler, Cenevizliler, Maltalılar gibi düşmanlara karşı kahramanca mücadele edip adını duyuranlar alabilirdi. Savaşacak düşman kalmayınca kendi aralarında bile mücadele eden bu dayıları, sonradan eyaletlere tayin olan valiler merkezî yönetimin de yardımları ile ortadan kaldırmışlardır.

Dede Korkut

Oğuzların büyük manevi şahsiyetlerinden biridir. Ancak hangi boya mensup olduğu bilinmemektedir. Bir ozan olarak düşünülen Dede Korkut, ozanların piri olarak kabul edildiği için "dede" sıfatıyla anılmıştır.

Defterdar

Osmanlı Devleti'nin mali işlerinin başındaki memura verilen addır.

"Defter" kelimesi ve "-dar" (Farsça "tutan" anlamında) ekinden oluşan bu tabir, "defter tutan" anlamına gelmektedir.

Deli İbrahim (I. İbrahim) (1615-1648)

Osmanlı Devleti'nin 18. padişahıdır. Babası I. Ahmed, annesi Kösem Sultan'dır. 8 yıl padişahlık yapmış, kafes sisteminin mağduru olmuştur. Bu nedenle "deli" lakabını aldığı ileri sürülmektedir. Sultan İbrahim'e "deli" lakabını II. Meşrutiyet Dönemi tarihçileri vermiştir. Evliya Çelebi de Sultan İbrahim'in dengesizliğini ima eden ifadeler kullanmıştır.

Deli Mustafa (I. Mustafa) (1592–1639)

Osmanlı Devleti'nin 15. padişahıdır. İki kez tahta geçmiştir. Sinirli karakterinden dolayı "deli" lakabı ile anıldığı ileri sürülmektedir.

Delibaş

Deliler Osmanlı Devleti'nde maiyet askerlerinden bir zümrenin adıdır. Mecazen "korkusuz, gözü pek, atılgan" anlamında kullanılan deli kelimesi, delice cesaretleri ve atılganlıklarından dolayı tarih terimi olarak bir askerî zümreyi ifade eder. Deliler, her birine "bayrak" adı verilen elli-altmış kişilik ocaklara ayrılırlar. Birkaç bayrak birleştirilir ve bu gruptan bir askerin emrine verilir. Bu askere "delibaş" denir ve emrinde daha küçük rütbeli deli zabitleri olur.

Deli askeri olmak isteyen bir genç önce "zobu" adıyla ocak ağalarından birinin yanına verilip yetiştirilir, burada ocağın usul ve kaidelerini öğrenir. Kendini ispatladıktan sonra din ve devlete hizmet edeceğine, hiçbir kavgadan geri dönmeyeceğine dair yemin eder ve törenle deli kalpağı giydirilip "ağa çırağı" olarak deftere kaydedilir. Sırası gelen genç, ağalığa geçer, hatta delibaşılığa bile yükselebilirdi. Verdiği sözü tutmayan, ocak kurallarına uygun hareket etmeyen deli, başından kalpağı alınıp keçe külah giydirilerek teşhir edildikten sonra ocaktan kovulurdu.

Demirbaş Şarl (Charles) (1682–1718)

İsveç Kralı XI. Şarl'ın oğlu olan Demirbaş Şarl, 1697 yılında babasının yerine kral olmuştur. Şarl'a "demirbaş" lakabı Yeniçeriler tarafından yakıştırılmıştır. Bu lakap cesaretinden ya da başındaki miğferden dolayı değil; Ruslardan kaçıp Osmanlı'ya sığındıktan sonra devamlı yeniçerilerle beraber vakit geçirmesi ve adeta demirbaşa kayıtlı bir eşya gibi daima muhafaza edilmesi nedeniyledir.

Derbend

Farsça bir sözcük olan der "geçit, kapı"; bend ise yine Farsça "bağlama, tutma, hükmü altına alma" anlamlarına gelmekte-

dir. Derbend kelimesi; "engel, boğaz, dağlar arasında güçlükle geçilebilen yer" manalarında kullanılan bir kelimedir. Türkçede derbendin karşılığı "belen" kelimesidir.

Selçuklu ve Osmanlılarda derbentçiler önemli geçit, yol ve köprüleri korumakla görevli birliklere verilen addır.

Dergâh

Farsça asıllı olan ve kapı anlamına gelen "der" kelimesinin sonuna yer bildiren "gâh" ekinin getirilmesiyle oluşan dergâh, "kapı yeri" anlamına gelmektedir.

Tasavvuf kavramı olarak dergâh, tarikat pirlerinin veya büyük şeyhlerinin ikamet edip irşat faaliyetini sürdürdükleri ve mezarlarının bulunduğu merkezî tekke anlamında kullanılmaktadır. Ayrıca birçok İslam ve Müslüman Türk devletinde, özellikle Selçuklularda hükümdar sarayı karşılığında da kullanılmıştır.

Derviş

Farsça kökenli olan derviş kelimesi "muhtaç, fakir" anlamlarına gelir. Tasavvuf anlayışında ise derviş, "Allah'a muhtaç olduğunun farkına varan sufi" anlamında kullanılmaktadır.

Derviş Vahdeti (1870–1909)

31 Mart Vakası'nın gerçekleşmesinde rolü olanlar arasında gösterilen "Volkan" gazetesinin başyazarıdır. Asıl adı Derviş olup Vahdeti ismini sonradan kendisi eklemiştir. Vahdeti ismini almasının nedeni Ziya Gökalp'ten ve Şeyh Hacı Ahmet'in vahdet düşüncesinden etkilenmiş olmasıdır. (Vahdet; birlik, beraberlik ve dayanışma içinde olma anlamlarına gelmektedir.)

Despotluk

Yunancada despot "efendi" anlamına gelir.

Rumlar genellikle mahalli yöneticiler için despot unvanını kullanmışlardır. Ayrıca Rum Ortodoks Kilisesi'nde papazdan sonra gelen üst düzey görevliler için de bu unvan kullanılmıştır. Despot unvanı Bizans imparatorunun küçük oğulları ya da damatları için de kullanılmıştır.

Devşirme

Eski Türkçede "değşür/devşür", "değiştirmek, tebdil etmek, derlemek" anlamlarında kullanılmıştır. Osmanlılarda özellikle asker ihtiyacını karşılamak amacıyla gayrimüslim tebaadan Hristiyan çocuklar belli kanunlar dâhilinde toplanmıştır. Uygulanan bu sisteme de "devşirme sistemi" denilmiştir.

Dikili Taş

Dörtkenarlı yüksek daire biçiminde, tepeye doğru çıkıldıkça incelen taştan yapılmış anıtlara verilen isimdir. Antik dönemde dikili taşlar tek bir taştan oluşmaktaydı.

İstanbul'da da Bizans İmparatoru Teheodosios 390 yılında Mısır'dan bir dikilitaş getirtmiş ve özel bir temel üzerine hipodroma diktirmiştir. Her ne kadar Haçlı Seferleri ve Selçuklular tarafından yıpratılmış olsa da dikilitaş bugün İstanbul'da Sultanahmet'te halen bulunmaktadır.

Dinar

Dinar kelimesi Latince "denarius"tan Arapçaya geçmiş, kelime "altın para" karşılığı olarak kullanılmıştır.

Dirhem

Bu kelime, Yunanca "drachme" sözcüğünden türemiş ve Araplarda "gümüş para" karşılığı olarak kullanılmıştır. Ayrıca "dirhem" eski bir ağırlık ölçüsünü de ifade etmektedir. 1 dirhem, 3207 gr. ağırlığa eşdeğerdir.

Dirlik (Tirlik)

Eski Türkçede "Dirlik< tirlik< tirilik (tiri-lik)" şeklinde geçen kelime canlı olma, hayatta olma anlamlarına gelir.

Ayrıca Türkçe kökenli bu kelimenin "tir" kökünden türemiş olduğu da söylenmektedir. Tir kelimesi de "dizmek, düzenlemek" anlamlarına gelmektedir.

Dirlik ise buradaki "düzenlemek" anlamından yola çıkılarak Osmanlı Devleti'nde bir hizmete karşılık olmak üzere bir kimseye devletçe verilen aylık veya bir yere bağlı gelire verilen addır.

Divan

Divan, "resmî kararların yazıldığı defter, yazmanlar heyeti, makam sahibinin oturduğu minder, meclis" gibi anlamlara gelmektedir.

İslam devletlerinde başlangıçta bir devlet idaresi olan Divan, İran devlet geleneğinin etkisiyle zamanla kurul biçimine dönüşmüştür.

Divan-ı Hümayun

Osmanlı İmparatorluğu'nda sarayda toplanan ve bugünkü bakanlar kurulu gibi devletin önemli işlerini gören, bu arada halkın şikâyet dilekçelerini de kabul ederek bir çeşit yüksek mahkeme vazifesi de gören kurumdur. Divan-ı Hümayun kurumunun temelleri Osmanlı Devleti'nde Orhan Gazi döneminde atılmıştır. Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar padişahlar divana başkanlık yaparken Fatih'ten sonra sadrazamlar başkanlık yapmaya başlamışlardır. Divanda bitmeyen işler öğleden sonra sadrazamların konaklarında görüşülmüştür (bkz. İkindi divanı).

18. yüzyılda divan işleri artık daha çok ikindi divanında ve yavaşlamış bir şekilde görüşülmeye başlayınca, II. Mahmut Divan-ı Hümayun'u kaldırmış ve nazırlıklar kurmuştur.

Divan-ı Mezalim

İlk Müslüman Türk devletlerinde bulunan Divan-ı Mezalim (mezalim Arapça "zulüm"ün çoğulu olup "haksızlıklar" anlamına gelir.) haftanın belirli günlerinde halkın şikâyetlerinin dinlenildiği devlet dairesiydi. Daha sonraları 'Divan-ı Adl' adını alan kurum bu şekilde hizmet etmeye devam etmiştir.

Divan-ı Pervane

Selçuklularda görülen Divan-ı Pervane (bkz. Pervane) arazi ve ikta defterlerine ve bunlarla ilgili işlerin yürütülmesine bakan, ayrıca bunlarla ilgili menşur ve beratları hazırlayan bir devlet dairesiydi.

Divan-ı Saltanat

Selçuklularda bütün memleket işlerinin yürütüldüğü en büyük divana Divan-ı Saltanat (Divan-ı Âli) denirdi. Bu büyük divan, bugünkü hükümet ve meclisin yerine getirdiği görevleri icra ederdi. Başkanı sultan, ikinci başkanı ise vezirdir. Sultan ancak gerektiği durumlarda bu divana katılır, başkanlık ederdi. Bunun haricinde divana vezir başkanlık yapmaktaydı.

Divittar Mehmet Emin Paşa (...-1753)

I. Mahmut'un saltanatı döneminde sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa'nın divittarlığını yaptığı için bu isimle anılmıştır. (Divittar, vezir dairelerinde kâtiplere verilen addır.)

Dizdar

Diz, Farsça "kale" demektir. Farsça "-dar" eki ise eklendiği sözcüğe "tutan, sahip" anlamı katar. Dizdar kelimesi, "kale muhafızı" anlamına gelmektedir.

Dobruca

Tuna Nehri ile Karadeniz arasında kalan, Romanya'nın Köstence ve Tulça illeri ile Bulgaristan'ın Dobriç ve Silistre il sınırları içinde bulunan bölgedir (Rumence: Dobrogea; Bulgarca: Dobrudja).

Osmanlı döneminin sonlarına doğru, 1864'te kurulan Tuna vilayetine dâhil edilmiştir. 1877–1878 yıllarında yapılan 93 Harbi sonucunda bölgenin kuzeyi Romanya'ya, güneyi ise Bulgaristan'a bağlanmıştır.

Dogma

Latince "öğreti, ilke" anlamındadır. Eski Yunancada "dokéo" sözcüğü, "doğru kabul etmek, bir öğretiyi benimsemek" manasına gelmektedir. Ortaçağ'da dogma tabiri "doğruluğu tartışmasız kabul edilen bilgi" için kullanılmıştır.

Doğancı

Sarayda doğan cinsi kuşları besleyen ve padişahın av gezilerinde eğitilmiş doğanlarla kuş avlayan hizmet sınıfıdır. Bu sınıfın başına doğancıbaşı denmektedir. IV. Mehmet'ten sonra padişahlar her ne kadar avla ilgilenmemişse de bu sınıf bir müddet daha varlığını korumuştur. Üsküdar'daki Doğancılar Meydanı da av kuşlarını besleyen zümrenin meydanı olmuştur.

Doksan Üç Harbi

1877–1878 yıllarında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında meydana gelen savaşın adıdır. Hicri takvime göre savaş, 1293 yılında yapıldığı için "93 Harbi" olarak anılmaktadır.

Dolmabahçe

Karaköy'den Sarıyer'e kadar uzanan sahil şeridinin Kabataş ile Beşiktaş arasında kalan bölümünde, Üsküdar'ın karşı-

sında yer alan sarayın adıdır. Bu saray, Ermeni asıllı Karabet Amira Balyan ve oğlu Nikogos Balyan tarafından 1842–1856 yılları arasında Sultan Abdülmecid için inşa edilmiştir. Sarayın iç süslemeleri Paris Opera Binası'nı dekore eden Ch. Sechan tarafından yapılmıştır. Saraya "Dolmabahçe" denmesinin nedeni, sarayın denizin doldurulmasıyla oluşan alanda inşa edilmesidir. (Denizin doldurulmasına I. Ahmed'in emriyle başlanmış, II. Osman zamanında da bu işleme devam edilerek geniş bir meydan oluşturulmuştur.)

Dolmen

Dolmen kelimesi Fransızca, megalitik mezar anıtı anlamına gelir. Toprakta yan yana ve belirli aralıklarla dizilmiş birkaç büyük yassı taşla, bunların üstüne yatay olarak yerleştirilmiş ve yine büyük yassı taşlardan oluşan tarih öncesi yapılara verilen addır. Mezar olarak kullanıldıkları düşünülmektedir. (Breton dilinde dolmen kelimesi; "taol" (masa) ve "men" (taş) kelimelerinin birleşmesinden oluşur.)

Dominyon

Latince kökenli bir sözcük olan dominus, "mülk, sahiplik, egemenlik, hükümet" anlamlarına gelmektedir. Başlangıçta dominyon ismi, İngiliz hâkimiyetini tanıyan bütün ülkelere verilmekteydi. Fakat daha sonra kullanım alanı daraltılarak yalnızca iç işlerinde bağımsız olan İngiltere kolonileri için kullanılan bir kavram olmuştur.

Don Nehri

Rusya'nın başlıca nehirlerinden biridir. Moskova'nın güneydoğusundan doğar ve Azak Denizi'ne dökülür. Don Nehri'ne adını 17. yüzyılda bu bölgeye gelen Don Kazakları vermiştir. (Eski Türklerde nehrin adı "Duna" ya da "Tula" olarak da geçmektedir.)

Donanma

Türkçe bir kelime olan donanma, muhtelif şenlik vesileleri ile resmî binaların, evlerin, dükkânların ve meydanların donatılması sebebiyle kullanılan bir tabirdir.

Donanma kelimesi ayrıca savaş gemilerinden oluşan filolar için de kullanılmıştır.

Dorylaion (Dorileon)

Anadolu'da Porsuk Çayı kıyısında, Eskişehir yakınlarında bulunan Şarkhöyük bölgesinin adıdır. I. Kılıçarslan zamanında 1097'de Anadolu Selçukluları ile Haçlılar arasında yapılan savaş, bu bölgede gerçekleşmiştir.

Dömeke

Dömeke Yunanistan'da Teselya'da bulunan bir bölgenin adıdır. Girit'teki Rum isyanından dolayı 1897 yılında Osmanlı ordusu ile Yunan kuvvetleri arasında bu bölgede yapılan savaş Dömeke Meydan Savaşı olarak anılmaktadır.

Duka

İtalyanca bir kelime olan ve ilk kez 1274 yılında Venedik Dükası Lorenzo Tiepolo tarafından bastırıldığı iddia edilen, 17. yüzyıla dek yaygın olarak kullanılan altın para birimidir. Bu paranın ilk kez İtalyan Giovanni Dandolo tarafından basıldığını ileri sürenler de bulunmaktadır.

Duka kelimesi ayrıca Venedik veya Cenova Cumhuriyetlerinin seçimle işbaşına gelen yöneticileri için kullanılan bir unvandır.

Dulkadiroğulları (1337–1522)

14. yüzyıldan 16. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Anadolu tarihinde önemli rol oynamış Oğuzların Bozok koluna bağlı bir Türk beyliğidir.

Dulkadir adının Türkçe, Farsça ve Arapça kaynaklarda farklı biçimlerde yazılmış olması kelimenin yapısı hakkında kesin hüküm vermek için tarihçilere ve dilbilimcilere güçlük çıkartmaktadır. Dulkadiroğulları ile ilgili bilgi veren kaynaklarda bu kelimenin "Dulgadır, Zulkadir, Zulgadir, Zilkadir, Tolgadır" gibi çeşitli şekillerde yazıldığı görülmektedir. Osmanlı kaynaklarında ise bu isim, "Dulkadir" ya da "Zulkadir" şeklinde geçmektedir. (Arapçada zal ve dal harflerinin birbirine benzemesinden dolayı bu ifade farklılıklarının olmuş olabileceği düşünülmektedir.)

Dulkadir adının anlamı konusunda da farklı görüşler bulunmaktadır. R. Hartmann'a göre "zulkadir" kelimesi bir işaret sıfatı olan "zu" ile "kadir" tamamlayıcısının birleşmesi sonucu "güçlü" anlamına gelen bir unvan olarak kullanılmıştır. A. Von Gabain ise, dulkadir adının "şapkalı" veya "şapka taşıyan" anlamını ifade eden "tulga" ve "dar" kelimelerinin birleşmesinden ortaya çıktığını öne sürmektedir. Türkolog Louis Basin ise "dulgadır" adının Eski Türkçede "acı çektiren, can yakan" anlamında "dolga" kelimesinden türediğini ileri sürmektedir. Faruk Sümer ise "dulkadir"in, "Abdulkadir" veya buna benzer bir adın Türkmen telaffuzuna uydurulmuş şekli olabileceği görüşündedir. (Nitekim Türkmenler İlhanlı hükümdarı Ebu Said'e de kısaca "Busad" diyorlardı.)

Dük

Latince dux, "önder, lider" anlamlarına gelmektedir. Fransızca "duc" ise "yönetici, önder" demektir. Dük, aynı zamanda Roma İmparatorluğu'nda bir rütbedir.

Dürzî

Dürzîlik, Fatımi halifesi Hâkim Biemrillah'ı Tanrı'nın insan suretindeki şekli olarak kabul eden inançtır. Bu fırkanın kuru-

cusu Fatımi veziri İran asıllı Hamza b. Ali'dir. Dürzî (dürzü) adı, bu inancın yoğun bir şekilde propagandasını yapan Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail Anuştegin ed-Derezi'den gelmektedir. Dürzîler daha çok Suriye'de ve Lübnan bölgesinde yaşamışlardır. Etnik kökenleri hakkında kesin bir bilgi olmamasına rağmen Dürzîler kendilerini Arap saymaktadırlar.

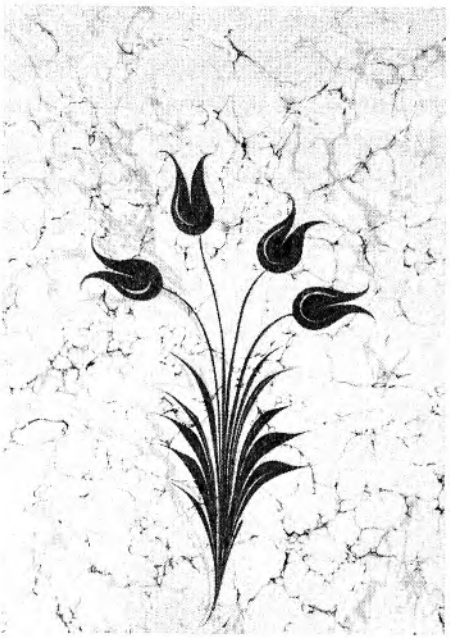
Düyun-u Umumiye

Tam adı "Düyun-u Umumiye-i Osmaniye Varidat-ı Muhassasa İdaresi"dir. (Osmanlı genel borç ve gelirleri için tahsis edilen idare) II. Abdülhamid döneminde kurulmuş Osmanlı Devleti'nin dış borçlarını denetleyen kurumdur.

Arapça düyun, "borçlar" demektir. Düyun-u Umumiye, Genel Borçlar İdaresi olarak da adlandırılmaktadır.

Düzmece Mustafa (1393–1422)

Mustafa Çelebi, Yıldırım Bayezid'in veliaht olan en büyük oğludur. Yıldırım Bayezid ile beraber Ankara Savaşı'nda esir düştüğü ve Semerkant'a götürüldüğü bazı kaynaklarda geçmekle beraber savaş alanında öldüğü ya da kaybolduğunu ileri süren kaynaklar da bulunmaktadır. Savaştan sonra Anadolu'da (Ankara'da) ortaya çıkmış ve kardeşi Çelebi Mehmet'e karşı isyan etmiştir. Ancak Osmanlı saray erkânı kendisinin sahte şehzade olduğunu ileri sürerek ona "düzmece" lakabını takmışlardır. (Onlara göre gerçek Mustafa Çelebi savaş alanında ölmüştür.)

Ebru sanatı

~ E ~

Ebced

Arap alfabesinin ilk dört harfinin okunuşundan (E-B-C-D) türetilmiş Arapça bir sözcüktür. Ebced, Arap alfabesindeki harflerin kolaylıkla hatırda kalması için düzenlenen bir harf dizisi ile bu harf dizisinin her birine tekabül eden bir rakam değeri sistemi ve diziyi oluşturan sekiz kelimenin ilkinin adıdır. Harflerin her birine 1'den 1000'e kadar sayısal değerler verilmiştir. Bu sistemin, İbranîce ve Âramîce'nin de etkisiyle Arapçaya geçmiş bulunduğu ve Hz. Peygamber devrinde de kullanıldığı bilinmektedir.

Ebced sisteminde yer alan harfler ve sayı değerleri şöyledir:

Ebru

Çağataycada "hare gibi, damarlı" anlamlarına gelen "ebre" kelimesi ebru sanatının bilinen ilk adıdır. Ebru sanatı, en eski Türk kâğıt süsleme sanatlarındandır. Kitreli su üzerine serpilen boyaların özel bir teknikle kâğıda aktarılması ve bunu hazırlama sanatıdır. (Kitre, Türkiye'nin güney ve güneydoğu bölgelerinde kırlarda yetişen yabani bir dikenin öz suyudur.)

İpek Yolu üzerinden İran'a gelen sanat, burada "Abru" (su yüzü) veya "Ebri" (bulutumsu, bulut gibi) olarak isimlendirilmiştir. Daha sonra Türklerle birlikte Anadolu'ya gelen bu sanatın adı "Ebru" olarak dilimize yerleşmiştir. Bunların yanı sıra kaşa benzer şekiller de ihtiva ettiğinden ebru kelimesi Farsçada "kaş" manasına da gelmektedir.

Şu an Avrupa'da 'Marbling' diye bilinen Ebru 17. yüzyılda Avrupa'ya 'Türk kâğıdı" adıyla gitmiştir.

Ecnadeyn

Ecnadeyn, Filistin'de Kudüs'ün batısında Remle ile Beyt-i Cibrin arasında bir bölgedir.

Hz. Ebubekir döneminde İslam orduları 634 yılında Bizans ordusunu mağlup etmiş, böylece Suriye ve Filistin'in kapıları Müslümanlara açılmıştır. İki yıl sonra yapılan Yermük Savaşı'yla da bu bölge tamamıyla fethedilmiştir (636).

Edirne-Segedin

Segedin (Szeged) Macaristan'da Tizsa Nehri kıyısında yer alan tarihi bir şehirdir. Bu bölge, 1444 yılında Osmanlı Devleti ile Macaristan arasında imzalanan antlaşmaya adını vermiştir.

Efendi

Yunanca "egemen kimse, sahip, bey" anlamlarına gelen kelime, Bizans Rumcasından Türkçeye geçmiştir. Osmanlılarda

ise bu kelime "seyit, molla, hoca, okumuş" manalarında kullanılmaktaydı.

Eflak

Bugünkü Romanya'nın güney kısmına Osmanlılar tarafından verilen isimdir. Eflak sözcüğünün kökü Almanca "wlh"tır. Slavlar ve Bizanslılar "wlh" kelimesini "Ulah, Vlah, Vlaş" şeklinde kullanmışlardır. Eflak'ın Romenler arasındaki adı ise "Romenler yurdu" anlamına gelen Tara Romaneasca'dır. Eflak halkı da kendileri için genellikle "Romin" adını kullanmışlardır.

Ege

Ege, mitolojide bir Yunan kralının adıdır. Kralın adı, "Aigeus, Aegeus" ya da "Egee" olarak geçmektedir. 17. yüzyıla ait kaynaklarda Ege isminin yerine Akdeniz adının kullanıldığı da görülmektedir. Ayrıca buraya "adalar denizi" de denmekteydi.

Ekber ve Erşed

Arapça ekber sözcüğü "çok büyük, en büyük"; erşed ise "ergin olan, doğru yola daha yakın, reşid olan" anlamlarına gelmektedir. I. Ahmed döneminde şehzadelerin sancağa çıkma usulü kaldırılmış ve bunun yerine Ekber ve Erşed isimli yeni bir sisteme geçilmiştir. Bu sisteme göre veraset anlayışında değişiklik yapılmış, hanedanın en yaşlı üyesinin tahta geçmesi usulüne geçilmiştir.

Ekümen

Fransızcada "écumenique" olarak geçen kelime, "evrensel, tüm âlemi kapsayan, Hristiyan âleminin tümünü kapsayan" anlamlarına gelmektedir.

Bir başka deyişle ekümen kavramı "dünya patrikliği" anlamına gelmektedir. Ekümen kavramının ilk kez Fatih Sultan

Mehmed'in İstanbul'u fethinden sonra, bazı kaynaklarda ise Yavuz Selim'in Mısır'ı fethinden sonra kullanılmaya başlandığına dair görüşler mevcuttur. Osmanlı Devleti İskenderiye ve Antakya Patrikhaneleri'ni, İstanbul'daki Patrikhane'ye bağlamış ve önceleri "Milletbaşı" olarak anılan patriği de "Ekümen" (Cihan Patriği) ilan etmiştir.

Bu kavram, Fener Rum Patrikhanesi tarafından Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, özellikle dış ilişkilerde "İstanbul'un Başpiskoposu ve Evrensel Patriği" anlamlarına gelecek şekilde kullanılmaya çalışılmıştır. Lozan Antlaşması'yla Patrikhane'nin dış ilişkilerdeki hukuki ve siyasi konumu kaldırılmış, ortaya çıkan durum bu unvanı tanımayan Türkiye ile Patrikhane arasında problemlere yol açmıştır.

El-Hamra Sarayı

Ben-i Ahmer devletinin başkenti Granada'da bulunan sarayın adıdır. Sarayın temeli 1232 yılında, Ben-i Ahmer devletini kuran Muhammed bin Ahmer zamanında atılmıştır. Saray, aynı sülaleden gelen hükümdarlar tarafından yapılan ilavelerle genişletilmiştir.

Hamra kelimesi Arapça "kırmızı, kızıl" anlamlarına gelmektedir. Saraya El-Hamra adının verilmesinin sebebi ile ilgili birkaç görüş mevcuttur. Saray inşaatında kızıla yakın bir renkte harcın kullanılmasından dolayı bu ismin verildiğini iddia edenlerin yanında, geceleri yanan meşalelerin alevinin sarayın duvarlarına vurmasından dolayı halkın yakıştırdığı bir isim olduğunu ileri sürenler de vardır.

Elmas Mehmet Paşa (1662–1697)

II. Mustafa'nın saltanatı döneminde sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Kastamonu'nun Cide ilçesinde dünyaya gelmiştir. Güzel ve temiz bir yüze sahip olduğu için el-

mas lakabıyla anılmıştır. Avusturyalılar ile yapılan Zenta Muharebesi'nde şehit düşmüştür.

Elviye-i Selase

Arapça "üç liva" anlamına gelmektedir. Kars, Ardahan, Batum için kullanılan bir tabirdir. (elviye, livanın çoğulu olup sancaklar anlamına; selase ise üç anlamına gelir) Bu tabir özellikle 93 Harbi'nden (1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı) sonra kullanılmaya başlanmıştır.

Emevi

Dört halife döneminden sonra 661–750 yılları arasında hüküm sürmüş bir Arap hanedanıdır. Emevi Devleti'nin kurucusu Muaviye b. Ebu Sufyan'dır. Emevi kelimesi Muaviye'nin bağlı olduğu Kureyş kabilesine bağlı Beni Ümeyye ailesinin isminden türemiştir.

Emir-i Dâd

Selçuklularda örfi hukukun alanına giren davalara bakan mahkemelerin bağlandığı makama Emir-i Dâd denmekteydi. Emir, Arapça "amir"; dâd ise Farsça "adalet" anlamlarına gelmektedir. Emir-i Dâd günümüzdeki Adalet Bakanlığı'nı karşılamaktadır.

Emirü'l-Ümera

Emir, Arapça "amir, emreden, komutan"; ümera ise yine Arapça emir sözcüğünün çoğulu "emirler, beyler" anlamına gelmektedir. Emirü'l-Ümera ise "Emirlerin emiri" anlamındadır. İslam devletlerinin birçoğunda ordu kumandanlarına Emirü'l-Ümera denmiştir.

Endaze

Farsça "andaza" sözcüğünden gelir ve 65 cm. uzunluğunda bir ölçü birimidir. 1 Nisan 1931'de yürürlükten kaldırılmıştır.

Enderun

Farsça bir kelime olan Enderun, "iç" anlamına gelmektedir (andar: iç, içinde).

Enderun, Topkapı Sarayı'nın iç kısmını ifade eder. Aynı zamanda, Osmanlı Devleti'nde idari ve askerî kadronun yetiştirilmesi için oluşturulmuş eğitim kurumudur. Enderun Mektebi II. Murad zamanında kurulmuş, Fatih Sultan Mehmet zamanında teşkilatlanmasını tamamlamıştır. Devşirilen çocukların zeki ve gösterişli olanları saraya alınarak burada özel olarak yetiştirilmişlerdir.

Endüljans

Latince "indulgentia" (hayra eğilmek) kelimesinden türemiştir. Fransızcada bu kelime "indulgence" (bağışlama) olarak geçer. Endüljans, Ortaçağ Avrupa'sında papaların sattığı ve Hristiyanların günahlarından kurtulmalarını sağlayan af kâğıtlarıdır. Kilise, endüljans adı altında halka para karşılığında cennetten toprak satmıştır.

Endülüs

Endülüs, Müslüman Arapların Güneybatı Avrupa'yı fethinden sonra bu topraklar için kullandıkları coğrafi bir terimdir. Endülüs sözcüğünün, 5. yüzyılda İspanya'nın güneyine kısa bir süreliğine yerleşmiş olan Vandallar'dan (Vandalus) hareketle türetilmiş "Vandalucia" (Vandalların yurdu) sözcüğünden geldiğine dair görüşler bulunmaktadır. Bu kelime İspanyolcaya "Andalucia" olarak geçmiştir.

Engizisyon

İngilizcesi "inquisition" olan kelime "baskıcı sorgulama" anlamına gelir. Engizisyon, Hristiyanlığın esaslarına baş kaldıran kimseleri yok etmek için kurulmuş mahkemeleri ifade eden bir terimdir. Bu mahkemeler ilk olarak 1233 yılında Papa IX. Gregorius tarafından kurulmuştur.

Ensar

Arapça "yardım eden" anlamına gelen ensar sözcüğü, Hicret sırasında muhacirleri Medine'de karşılayıp onlara yardım edenler için kullanılan bir tabirdir.

Enterdi

Fransızca "yasaklamak" anlamına gelen "interdit" kökünden gelen enterdi, bir milletin tamamının aforoz edilmesi durumuna verilen addır.

Epigraf

Fransızca "épigraphie" kelimesi, "yazıtlara ilişkin uzmanlık dalı" anlamında kullanılmaktadır.

Eski Yunancada ise "epigrafé" (epi+graf) kelimesi "son yazı, mezar yazıtı" anlamlarında kullanılmıştır.

Erdel

Erdel, bugünkü Romanya'nın kuzeybatısında bulunan bölgeye Osmanlıların vermiş olduğu addır. Bu bölge Romencede "Ardeal" olarak geçer. Avrupalılar ise aynı bölgeye "Transilvanya" demişlerdir. Latincede Transilvanya sözcüğü "ormanlar ötesi il" anlamına gelir. Erdel kelimesi Macarcada ise "Erdély" sözcüğüne dayanır ve yine "orman ötesi" anlamına gelir.

Eretna Devleti (1335–1381)

Anadolu'nun Moğol (İlhanlı) istilasına uğramasından sonra, Sivas ve Kayseri çevresinde ortaya çıkan 1335–1381 yılları

arasında hüküm sürmüş bir Türk devletidir. Bu devlet adını kurucusu Alâeddin Eretna'dan almıştır.

Ergenekon

Ergenekon, Göktürklerin yaratılışlarını anlatan bir Türk destanı olarak bilinse de Moğollara ait bir destan olduğu yönünde bilgiler de mevcuttur.

Ergenekon sözcüğü bazı bilim adamlarına göre "dik yamaç" anlamına gelmektedir. Destanda, düşmanın hile yolu ile yendiği Türklerin Ergenekon Ovası'nda yeniden türeyip yurtlarına dönmeleri ve düşmanlarıyla savaşmaları hikâye edilmektedir. Türklerin Ergenekon'da yeniden türeyebilmelerini, sağ kalan tek Türk bebeğin, dişi kurt Asena tarafından bakılıp büyütülmesi sağlamıştır. Ergenekon'un bugün neresi olduğu hakkında ise kesin bir bilgi yoktur.

Erkân-ı Harbiyye

Erkân-ı Harbiye, Arapça "meslek ihtisası görmüş zabitler, subaylar" anlamlarına gelmektedir.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye ise Osmanlı Devleti'nde en büyük askeri birime, bugünün Genelkurmay Başkanlığı'na denk gelen kuruma verilen isimdi.

Erkân-ı Harp

Bkz. Kurmay.

Eski Saray

Bugün İstanbul Üniversitesi merkez binasının bulunduğu yerde Fatih Sultan Mehmed tarafından, 1454–1457 yılları arasında yaptırılmış sarayın adıdır. Geniş bir alanı kaplayan sarayın yapılarından bir kısmı Süleymaniye Camii yapılırken yıkılmış ve yerine 1866'da eski Seraskerlik Dairesi (bugünkü üniversitenin merkez binası) yapılmıştır. Yeni Saray yaptırıldıktan

sonra burası ölen hükümdarların kızları, kadınları, anneleri, cariyeleri ve gözdelerine ayrılmış, bunların hizmetleri için de çok sayıda harem ağası, kapı ağası, kapıcı, baltacı gibi görevliler istihdam edilmiştir. Padişahlar, yılın belirli günlerinde Eski Saray'a gelir, buradakilerle bayramlaşıp bazı oyun ve eğlenceleri seyrederlerdi.

IV. Murad devrinde, 1625–1632 yılları arasında onarılan sarayın farklı zamanlarda birçok yangın geçirmiş olduğu anlaşılmaktadır. III. Selim devrinde harem ağaları bölümünde, 1793'te de saray içindeki helvahane ve aşçı ocaklarında büyük yangınlar çıkmış, saray kullanılamaz hale gelmiştir. Eski Saray'ın yapılarından bugün iz yoktur.

Estergon

Macaristan'ın kuzeybatısında, 16. ve 17. yüzyılda Osmanlı sancak merkezi olan bir şehirdir. Asıl adı Macarca "Esztergom" olan, Osmanlı kaynaklarında ise "Ustorgon" şeklinde geçen bu şehir Tuna Nehri'nin sağ yakasında Macar hükümdarı Geza tarafından 10. yüzyılın sonlarında kurulmuştur. Budapeşte'nin 60 km. kuzeybatısında aynı adla bir de kale bulunmaktadır.

Eşkinci Ocağı

Eşkin kelimesi Eski Türkçede "hızlı ve geniş adımlarla yürümek" anlamına gelmektedir. Bu ocak, yeniçerileri ıslah etmek amacıyla Padişah II. Mahmud tarafından kurulmuştur. Eşkinci Ocağı, yeniçeri ortalarından (bölük) seçilen kişilerden oluşmuştur.

Et Meydanı

Yeniçeri kışlalarının bir kısmının yer aldığı Aksaray'daki meydanın adıdır. Yeniçerilere ait kasap dükkânları bulunduğu için burası et meydanı adıyla anılmıştır.

Etabli

Fransızca "etablie"den gelen sözcük, "yerleşmiş (uzun süre) ve sakin" anlamlarına gelmektedir. İstanbul'da yerleşmiş Rumlar ve Batı Trakya'daki Türkler için bu ifade kullanılmıştır. Türk ve Yunan hükümetleri için bu konu uzun süre sorun olmuştur.

Etajenero

Fransa'da ihtilalden önce kurulmuş meclisin adıdır. Fransızca "Etajenero" kelimesi "zümreler" ya da "sınıflar meclisi" anlamında kullanılmıştır.

Etnik-i Eterya

Yunancada "ulusal dernek" anlamına gelmektedir. Etnik-i Eterya, Makedonya ve Girit'i Yunanistan'a katmak amacıyla 12 Kasım 1894'te kurulmuş derneğin adıdır. 1897'de gerçekleşen Osmanlı-Yunan Savaşı'nın, Yunanistan için ağır yenilgiyle sonuçlanmasından sonra, bu sonuçtan sorumlu tutulan örgüt saygınlığını yitirmiş ve 1899'da dağılmıştır.

Eyalet

Arapça kökenli "iyale" kelimesinden türemiştir. İyale, "idare etme ve icra" anlamlarına gelmektedir.

Eyalet kavramı Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyılın sonlarından itibaren kullanılmaya başlanmıştır ve taşra teşkilatında beylerbeyinin idaresi altında bulunan en büyük idari birime verilen addır. Daha önceki dönemlerde vilayet ya da beylerbeylik kavramı kullanılmaktaydı.

Eyyubî

Eyyubîler; Suriye, Mısır, Güneydoğu Anadolu ve Arabistan'ın güneyine kadar genişleyen ve hüküm süren bir devlettir. (1171–1252) Devlet, adını Selahaddin Yusuf b. Eyyubî'nin babası Necmeddin Eyyub b. Şadi'den almıştır. Eyyubi hanedanının Türk olduğunu ifade eden araştırmacılar olduğu gibi, Kürt veya Arap olduğunu iddia edenler de bulunmaktadır.

Firavun

~ F ~

Falakacı

Arapça bir kelime olan falaka, iki ucu iple bağlanmış sopa anlamına gelen bir ceza aletidir. Ayaklara geçirilen ipler bükülüp sıkıştırıldıktan sonra ayaklara değnekle vurulur.

Osmanlı Devleti'nde sadrazamlar, seyahatleri sırasında rastladıkları suçluları cezalandırmak için yanlarında falakacı adı verilen görevliler bulundurmaktaydı. Bu grup, suçluları falaka ile dövdüğü için bu isimle anılmıştır.

Fars

İran'da bir eyalet ismi olmakla birlikte, eski İran'da bulunan bir kavmin de adıdır.

Fars kelimesi aslında Pars kelimesinin Arapçada değişikliğe uğramış şeklidir (Arapçada "p" harfi olmadığından Farisi şeklinde telaffuz edilir). Batı literatüründe ise Pers kelimesi bütün İran'ı ifade etmektedir.

Fatımî

Fatımîler 909–1171 yılları arasında Kuzey Afrika, Mısır ve Suriye'de hüküm sürmüş bir Şii Arap devletidir. Fatımî kelimesi Hz. Muhammed'in (s.a.v.) kızı Hz. Fatıma'dan gelmektedir. Fatımî Devleti'ni kuranlar, Hz. Fatıma'nın soyundan geldiklerini iddia etmişlerdir.

Felah-ı Vatan

Arapça kökenli felah, "refah, başarı, mutluluk, güvenlik, huzur ve kurtuluş" anlamlarına gelmektedir. 1920'de toplanan son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Milli Mücadele taraftarı olan üyeler tarafından oluşturulan meclis grubunun adıdır (Vatanın selameti kurtuluşu grubu).

Fener Rum Ortodoks Partrikhanesi

Günümüzde Fatih ilçesi sınırları içerisindeki Balat semtinde bulunan Patrikhane'dir. Bizans devrinde bu semte "Fenarion" denmekteydi. Semtin adının "Fener" olmasının nedeni Haliç kıyısında bulunan deniz feneridir.

Patrikhane 6. yüzyıldan itibaren Hristiyanlık âlemindeki din tartışmalarının önemli bir kısmını oluşturmuş Ortodoksluğun merkezidir. İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet'in çıkardığı fermanla gayrimüslim toplumların yaşantılarına dair yeni kurallar düzenlenmiş, böylece Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin yasal statüsü süreklilik kazanmıştır.

Cumhuriyet döneminde Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin etkinlik alanı sadece dinî konular olmak üzere sınırlı tutulmuştur.

Fenike

Fenikeliler doğusunda Lübnan Dağları, batısında Doğu Akdeniz kıyıları, güneyinde Ras-en-Nakura Burnu, kuzeyinde Asi Irmağı bulunan alanda hüküm sürmüş bir İlkçağ uygarlığıdır. Denizcilikle ilgilendikleri için Ortadoğu'dan Batı Akdeniz kıyılarına kadar koloniler kurmuşlardır.

Fenik veya Fenike adı, bu halkın kendileri için kullandıkları bir ad değildir. Onlara bu adı verenler Yunanlılar olmuştur. Fenikelilerin yerel dillerinde kendilerine ne isim verdikleri tam olarak bilinmemektedir. Aslen bu halkın ismi kutsal metinlerde de sıkça geçen Kenanlılar'dır. "Kenanlı, Knanaye, Kinha" Sami dillerinde "tüccar" anlamına gelmektedir. Halkın esas uğraşı olan ticaret ile uyumlu bu isim, kutsal metinlerde de sıklıkla geçer. Bu isim ilk defa Yunanlı tarihçi Homeros tarafından kullanılmıştır. Hâlbuki bu bölgede yaşayan halkın, yazı yazmaya başladıklarından itibaren kendilerini Kenanlılar olarak adlandırdıkları bilinmektedir. Yine ilk defa Homeros tarafından kullanılan Fenike isminin menşei ise belli değildir. Bu ismi Mısırlılarda kullanılan "Fenkhu" (köle) kelimesinden aldıkları görüşü mevcuttur. Bazı tarihçilere göre ise Yunanlılar tarafından Fenikeli olarak isimlendirilen Kenan adı, Hurrice (Hurriler de MÖ 3000'de yaşamış olan Süryanilerin kökenini oluşturan halklardan biridir.) "kırmızı" anlamına gelen Kenaggi'den gelmedir. Yunanca olan Phoenician (Fenike, Fenikeli) sözcüğü de "kırmızı" demektir. Bazı kaynaklara göre ise Fenikeliler, İsrailliler de dâhil tüm komşuları tarafından Saydalılar (Sidonlular) olarak nitelendirilmişlerdir. Bu ad, bazı dönemlerde Fenikelilerin genel adı olarak da kullanılmıştır. Bazı kaynaklarda ise Fenikelilere, bir diğer eski ve ünlü Fenike kentinin adıyla Tirliler denmektedir. Tir'in diğer adı Sur'dur.

Feodal

Cermen kökenli bir kelime olan feodal "hizmet karşılığında bağışlanmış mülk" anlamına gelir (Latince "feodum").

Feodalite ise Ortaçağ Avrupası başta olmak üzere birçok yerde görülmüş siyasal, sosyal ve ekonomik düzene verilen addır.

Ferhat Paşa Antlaşması

1590 tarihinde Osmanlı Devleti ile İran arasında imzalanmış bir antlaşmadır. Bu antlaşmaya adını veren Ferhat Paşa 16. yüzyılda iki defa (1591 ve 1595'te) sadrazamlık görevinde bulunmuş Arnavut asıllı bir devlet adamıdır.

Ferik

Arapça bir kelime olan ferik, insan topluluğu anlamına gelen Fırka kelimesinden türemiştir.

Osmanlı ordusunda bir kolorduyu oluşturan yedi birlikten her birinin adı ferik olarak geçmektedir. Aynı zamanda bu kelime günümüz ordu teşkilatında tümgeneralliğe karşılık gelmektedir. Bu rütbe 1830 ile 1934 yılları arasında orduda kullanılmıştır. Ferikler, elçiliklerde ve valiliklerde de görev yapmışlardır.

Fes

Fas ülkesine özgü kırmızı keçeden yapılan bir başlık çeşididir (Fes kelimesi Fas'tan gelmektedir).

Osmanlı Devleti'nde 1829 yılında hayata geçirilen kıyafet kanunu ile resmî başlık olarak kabul edilmiştir. İlk fes II. Mahmud döneminde Yeniçeri Ocağı'nın yerine kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun askerlerine giydirilmiştir. 1925 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nde çıkarılan kanunla fes giyilmesi yasaklanmıştır.

Fetret

Arapçada "gevşeme, çözülme, eylem haline ara verme" anlamlarına gelmektedir.

Yıldırım Bayezid'in oğulları arasında 11 yıl süren taht mücadelelerini içeren dönem, Fetret Devri olarak adlandırılmıştır (1402–1413).

Fırka

Arapça kökenli fırka "hizip, bölük, parti" anlamlarına gelmektedir. Daha çok "siyasi parti" anlamını ifade edecek şekilde kullanılır.

Fief Sözleşmesi

İngilizce "fief" sözcüğü, "tımar, zeamet" anlamlarına gelir. Ortaçağ Avrupa'sında görülen feodal sistemde vassallar ve süzerenler (senyör) arasındaki düzen Fief Sözleşmesi'yle belirlenmiştir. Bu sözleşmeye göre senyörler kendi toprakları üzerindeki vassallara sorumluluklarını yerine getirmek şartıyla topraklar vermekteydi. Bu sorumluluk daha çok askerî yardımı kapsamaktaydı.

Filik-i Eterya

Rumca "dostluk derneği" anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nden ayrılıp bağımsızlıklarını ilan etmek isteyen bir grup Yunanlının 1814 yılında kurmuş olduğu derneğin adıdır. Bu dernek 1814 yılında Emanual Ksantos ve Nikola Skufas adlı iki Rum ve Yanyalı Atmas Çakalof adında bir Bulgar tarafından, günümüzde Ukrayna'nın sınırları içinde kalan Odesa (Hocabey) kentinde kurulmuştur. Amacı Yunan bağımsızlık savaşı hareketini gerçekleştirmek olan bu derneğin öncelikli yöntemlerinden biri özellikle Osmanlı topraklarında yaşayan Rumları kışkırtmaktı.

12 Nisan 1820 tarihinde yapılan toplantıda, derneğin başına Çar I. Aleksandr'ın yaveri Aleksandro İpsilanti getirilmiştir. Eflak-Boğdan hareketlerinde, Mora (1821) ve Girit ihtilallerinde

(1897) etkin rol oynayan Filik-i Eterya, Osmanlı Devleti'nin yıkılma döneminde "Megali İdea" (Büyük Yunanistan) fikrini savunarak emperyalist bir nitelik kazanmıştır.

Firavun

Eski Mısır hükümdarlarına verilen unvandır.

Eski Mısır dilinde Firavun sözcüğünün karşılığı "büyük ev" anlamına gelen "perav" ya da "per'aa"dır. "Büyük ev" Mısır Sarayı'nın adıdır. Daha sonra bu kelime hanedanların saygı unvanı olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Firavun unvanını kullanan Mısır hükümdarlarının izledikleri kötü politikalardan dolayı bu kelime Arapçaya "zalim, zulmeden" anlamlarına gelecek şekilde geçmiştir.

Fizan

Libya'nın güneybatısında bulunan bir bölgedir. Romalılar buraya "Phazania" adını vermişlerdir. Bölgenin adı bazı kaynaklarda Fezzan olarak da geçmektedir. Uzaklığı ve ıssız oluşu nedeniyle Osmanlılar zamanında sürgün yeri olarak kullanılmıştır.

Flemenk

Avrupa'nın kuzeybatısında kalan bazı ülkelerin eski adıdır. 16. yüzyılın ortasından itibaren Flemenk sözü gerek Avrupa, gerek Osmanlı tarihinde 17 eyaleti içeren geniş bir bölgeyi tanımlar. Günümüzde söz konusu topraklar başta Hollanda olmak üzere Belçika, Lüksemburg, Fransa ve Almanya'nın bir bölümünü kapsar. O zamanki Flemenk Krallığı'nın yerini de daha dar sınırlar içinde bugünkü Hollanda Krallığı almıştır.

Frenk

Frenk kelimesi Fransızca "Franc" sözcüğünden türemiştir. Türkçede "Batılı, Avrupalı" ve özellikle de "Fransız" anlam-

larına gelecek şekilde kullanılmasının yanı sıra "efrenç" olarak da kullanılmıştır.

Fustat

Mısır'ın başkenti Kahire'nin tarihteki eski adıdır. Şehir, Hz. Ömer döneminde Mısır'ın fethiyle görevlendirilen Amr b. el-As tarafından kurulmuştur. Fustat; Tolunoğulları, Akşitler, Fatımiler, Eyyubiler, Memluklar gibi devletlere başkentlik yapmıştır. Fustat sözcüğü Arapçada, göçebelerin kıldan yaptıkları büyük çadırları ifade eder.

Galata Kulesi

~ G ~

Gagauz

Gagauzlar önceleri Dobruca başta olmak üzere Balkan Yarımadası'nın çeşitli bölgelerinde yaşamış, ancak daha sonra savaşlar ve dış baskılar nedeniyle Moldova içlerine doğru göç etmiş bir Türk topluluğudur.

Gagauz adının 'Gökoğuz' sözcüğünden geldiğini iddia edenlerle birlikte, Gagauz sözcüğü ile bir milletin tarihî adı değil, Oğuzların ailevi bir unvanının kastedildiğini ve bu adın onlara Hristiyan oldukları için verildiğini düşünen araştırmacılar da vardır.

Galata

İstanbul'da bir semtin adı olan Galata sözcüğünün nereden geldiği tam olarak aydınlanmış olmamakla beraber, semtin çevresinde bulunan ahırlar nedeniyle "süt" anlamına gelen "galaktus" sözcüğünden geldiği düşünülmektedir.

Bunun yanında Galata'nın İtalyanca "denize inen yol" anlamına gelen "calata" kelimesinden de gelmiş olması muhtemeldir. Ortodoksların Katolikleri "galus" olarak adlandırması, Galata'nın bir Katolik kasabası olması ve Anadolu'da Katoliklerin yaşadığı yerlere "galatea" denilmesi semtin adının kökenine ilişkin diğer bir görüştür.

Galata Kulesi

İstanbul'da Galata semtinde bulunan, alt kısmı Ceneviz mimarisi, üst kısmı Osmanlı mimarisi özelliği gösteren kuleye verilen addır. Kulenin üst kısmı yandığı için Osmanlılar tarafından bu kısım yeniden yapılmıştır.

Kule, 14. yüzyılda Bizans'ın iyice zayıfladığı bir dönemde Galata'yı korumak ve Haliç'i gözlemek amacıyla Cenevizliler tarafından inşa edilmiştir. Galata Kulesi o dönemde Bizanslılar tarafından Megalos Pyrgos (Büyük Burç), Cenevizliler tarafından ise Christea Turris (İsa Kulesi) olarak adlandırılmıştır.

Galatasaray

1481 yılında Sultan II. Bayezid tarafından Galata Sarayı adıyla kurulmuş bir Enderun Okulu olan Galatasaray, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman zamanında düzenli bir saray mektebi haline getirilmiştir. Devletin çeşitli yönetim kademelerine memur yetiştirmek amacıyla bugünkü Galatasaray Lisesi'nin bulunduğu yerde eğitime başlamıştır.

Galebe Divanı

Galebe kelimesi Arapça "sayı veya güç bakımından üstün olma, yenme" anlamlarına gelir. Galebe Divanı ise elçi kabulü dolayısıyla yapılan divanlara verilen isimdir. Galebe Divanı özellikle yabancı elçilere karşı bir gösteri mahiyeti taşıdığından, diğer divanlardan farklı ve biraz daha gösterişli olurdu.

Galiçya

1945 yılında yapılan sınır değişikliği sonucu Güneydoğu Polonya ve Batı Ukrayna sınırları içinde kalan tarihî bölgedir. Galiçya adı, 1144'te Rus prensi Vladimirko tarafından kurulmuş olan Halitch-Galitch şehrinin isminden türemiştir.

Galya

Galya, Fransa başta olmak üzere Batı Avrupa'nın büyük bir bölümüne verilen isimdi. Galya'nın sınırları Fransa'nın yanında Kuzey İtalya, Belçika, İsviçre'nin batısı, Hollanda'nın bazı kısımları ile Almanya'daki Ren Nehri'nin batı kıyısındaki bölgeleri de içermektedir.

Garp Ocakları

Osmanlı hâkimiyeti altında olan Cezayir, Trablusgarp ve Tunus eyaletleri için kullanılan bir tabirdir. (Garb Arapça "batı" anlamına gelmektedir.)

Garipler

Garip kelimesi Arapça "gurbette olan, yabancı" demektir. Osmanlı ordusundaki "garipler bölüğü"nün adındaki "garip" kelimesinin kullanım sebebi, bu bölükteki askerlerin yeni Müslüman olanlar ile Arap ve Acemlerden oluşmasıdır.

Gassaniler

Suriye'de hüküm süren bir hanedandır. Gassaniler adlarını Suriye'deki Gassan Gölü'nden almışlardır. Gassaniler, Güney Arabistan kabilelerinden olan Azd kabilesinden ortaya çıkmışlardır. Yemen'den bu bölgeye gelmiş ve monofizit Hristiyanlığı benimsemişlerdir. Devletin kurucusu 570 yılında ölen Cebele oğlu Haris'tir. Bizans imparatorlarının himayesinde yaşamış-

lardır. Suriye ve Filistin'in Sasaniler tarafından ele geçirilmesinden sonra Gassanilerin hâkimiyeti de son bulmuştur (613).

Gedik

Türkçe "ked-/ged-" kelimelerinden türemiş gedik sözcüğü "delmek, yarık açmak" anlamlarına gelmektedir.

Osmanlı Devleti'nde gedik sözcüğü, "çarşı veya pazarda bir kişiye tahsis edilen yer" manasında kullanılmıştır.

Gedik Ahmet Paşa (...-1482)

Fatih Sultan Mehmet'in saltanatı döneminde (1474–1477) sadrazamlık yapmış Osmanlı devlet adamıdır. Gedik lakabı ile ilgili çeşitli fikirler öne sürülmüştür. Paşa'nın ön dişlerinin ayrık olması nedeniyle kendisine gedik lakabının verildiği iddiası yanında, cirit oyunundaki ustalığı ve rakip takımda gedik açmadaki başarısından dolayı böyle bir ifadenin kullanıldığı da ileri sürülmektedir. Ancak en tutarlı yaklaşım gedik sözcüğünün aslının "gedikeri" olduğudur. Ahmet Paşa'ya kale inşaatında olan mahareti dolayısıyla bu lakabın verildiği sanılmaktadır.

Gelibolu

Çanakkale iline bağlı bir ilçe merkezidir. Şehrin adı "Galyalıların şehri" anlamına gelen "Gallipolisten" kelimesinden gelmektedir. Şehre Gelibolu ismi, 14. yüzyılda bölgeye akınlarda bulunmuş Türkmen beyleri tarafından verilmiştir.

Bütün bunların yanında Kemalpaşazade, buranın asıl adının "kalipoli" olduğu, "poli"nin Rumca "şehir", "kali"nin ise Bolayır Tekfuru'nun kızının isminden geldiği söylentisine yer vermektedir.

Genç Osman (1604–1622)

16. Osmanlı padişahıdır. II. Osman için "genç" tabirinin kullanılmasının sebebi henüz 14 yaşındayken tahta çıkmış ol-

masıdır. Genç Osman, 18 yaşında yeniçeriler tarafından öldürülmüştür.

General Harbord (1886–1947)

Asıl adı James Guthrie Harbord'dur. Amerikalı bir general olan Harbord, I. Dünya Savaşı sonrasında Wilson İlkeleri'ne dayandırılarak Doğu Anadolu'da kurulması planlanan Ermeni devleti için bölgedeki Ermeni nüfusunun oranını ve Ermeni katliamı iddialarını incelemek amacıyla Doğu Anadolu'da incelemelerde bulunmuştur. Araştırmaları sırasında bölgede kapsamlı bir nüfus sayımı yaptırmış ve bu bölgedeki eski mezarlıkları da inceleyerek kendi adını taşıyan bir rapor hazırlamıştır. Hazırladığı raporda Doğu Anadolu Bölgesi'nde Türk nüfusunun çoğunlukta olduğunu, Ermeniler ile ilgili ortaya atılan katliam iddialarının gerçeği yansıtmadığını ve bölgenin Amerika'nın çıkarları açısından verimli olmadığını belirtmiştir.

Gılgamış

Sümer şehir devletlerinden olan Uruk kralının adıdır. Gılgamış, MÖ 28. yüzyılda Mezopotamya'da yaşamış bir kraldır. Ölümsüzlüğün ve bilginin peşindeki insanı yücelterek anlatan Gılgamış Destanı, Gılgamış'ın ölümünden bin yıl kadar sonra yazılmış ve günümüze kadar gelebilmiştir.

Gılman

Arapça bir kelime olan gılman, "delikanlı, genç" anlamlarına geldiği gibi Arapça "köle" anlamına gelen gulam kelimesinin de çoğuludur. Osmanlı İmparatorluğu'nda saray hizmetlerinde kullanılmak üzere devşirilen çocuklar gılman adıyla bilinmektedir. Aynı zamanda içoğlanları da denilen bu grup, sarayda hizmetin dışında ciddi bir eğitim görmekte; kabiliyetli olanlar önemli makamlara gelmekteydi.

Giray

Kırım hanlarına ve han ailesinden olan prenslere verilen unvandır.

Giray kelimesi, G. Nemeth'e göre Türkçe "ker" (en kudretli mahlûk) ile küçültme eki olan "-ey"den oluşmaktadır. Bunun farklı şekilleri olan "kerey, kirey, kiray" kelimelerine de kaynaklarda rastlanmaktadır. Giray kelimesi gücü, kuvveti, büyüklüğü ifade etmektedir.

Girit

Yunancada "Krit" olarak geçen bu ada Yunanistan'ın en büyük, Akdeniz'in ise beşinci büyük adasıdır. Ege denizi'nin güneyinde yer alır.

Asırlarca Venedik egemenliğinde kalan Girit, 1669 yılında Osmanlı tarafından fethedilmiştir. 1908 yılında Osmanlı egemenliğinden çıkarak Yunanistan hâkimiyetine girmiştir.

Goben (1816–1880)

Goben (August Karl Von Goeben), 1816–1880 yılları arasında yaşamış ünlü Prusyalı generaldir. Goben, aynı zamanda Almanların I. Dünya Savaşı'nda kullandıkları savaş gemilerinden birinin adıdır.

I. Dünya Savaşı'nda İngiliz donanmasından kaçarak Osmanlı Devleti'ne sığınan Goben gemisinin kendisine verilmesini talep eden İngiltere'ye cevaben Osmanlı Devleti bu gemiyi satın aldığını açıklamıştır. İsmi önce Bahriye Nezareti tarafından "Yavuz Selim" olarak değiştirilmiş, 1936'da ise sadece "Yavuz" olmuştur.

Gorlular (Gurlular)

Herat'ın (Afganistan) doğusunda kalan dağlık bölgeye "Gor" denir. Bu yörede yaşayanlara da "Gorlular" denilmektedir.

Gorlular veya Gurlular, Gazne Devleti'nin zayıflamasından yararlanmış ve Gazne kentini ele geçirerek bu devlete son vermişlerdir. Merkezi Gazne olmak üzere kendi adlarıyla anılan devleti kuran Gorlular, 1206 yılına kadar varlıklarını sürdürmüş, Moğol saldırıları sonucu tarih sahnesinden silinmişlerdir.

Gotik

Fransızca "gothique" kelimesinden türemiş olan gotik sözcüğü, "Gotlar'a ait" anlamını taşır. 12. yüzyılda Latin sanatına tepki olarak ortaya çıkan sanat anlayışıdır. Edebiyattan müziğe, resimden mimariye kadar sanatın her dalında etkili olmuştur.

Mimaride ilk çıkış yeri Fransa olmuş, fakat zamanla bütün Hristiyan Batı dünyasına yayılmıştır. Her ülke Gotik sanatını kendi zevkine göre yorumlamıştır. Dinî amaçlı bir akım olan Gotik tarzı, zaman zaman bu özelliğini kaybetmekle beraber Hristiyan kimliğini her zaman korumuştur.

Gotlar

Güney İskandinavya'nın "Gotland" bölgesinde yaşamış bir Cermen kavmidir.

Goygoycular

Muharrem ayının ilk günlerinde kapı kapı dolaşıp dilenenler hakkında kullanılan bir tabirdir. Bunlara "hoygoycular" da denmektedir. Şehzade Camii imaretinin karşısında yer alan tabhane (yoksulların barınması için kurulmuş hayır kurumu) binasında altı kişilik gruplar halinde dilenen bu grup, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in şehadetleri ile ilgili kaside ve mersiyeler okumaktaydı. Ekserisi körlerden oluşmaktaydı.

Goygoy kelimesinin, dilencilerin okudukları mersiyelerin nakaratları sonunda hissetlikleri acı ve üzüntüyle "hey kaygulu

canım" şeklindeki bağırışlarından doğmuş olabileceği yönünde görüşler bulunmaktadır.

Granada/Gırnata

Granada, İspanya'nın Endülüs eyaletinde bulunan bir şehirdir. Ben-i Ahmer (bkz. Ben-i Ahmer) devletinin başkentidir. Türkçede "Gırnata" adı ile de bilinen şehrin ismi, İspanyolcada "nar" anlamına gelmektedir. (Eski dönemlerde bu şehirde bolca nar bahçelerinin bulunduğu bilinmektedir.) Burası ayrıca Ben-i Ahmer Devletinden kalan El Hamra Sarayı ile ünlüdür.

Grejuva

Fransızların kullandıkları ve "Rum ateşi" ya da "Grek ateşi" anlamına gelen "feu grégois" tabirinden dilimize geçmiştir. Dönemin Yunancasında ise "ıslak ateş" anlamına yakın bir anlama sahip "igron pir" olarak geçer. Grejuvanın, içeriği hakkında tam bir bilgi olmamasına rağmen; petrol, sönmemiş kireç, zift, rejine, nafta ve güherçileden yapıldığı tahmin edilmektedir.

Grek

Grek sözcüğü, mecazi anlamda kullanılan Latince "fripon, escroc" yani "hilekâr, dolandırıcı" anlamına gelmektedir. Bu kelime eski Yunan milleti için kullanılmaktadır. Fakat kelime, anlam olarak Yunan ruhunu yaraladığı için II. Dünya Savaşı'ndan sonra "Grek" kelimesi yerine "Hellen" sözcüğü kullanılmaya başlanmıştır.

Grek Projesi

1787–1792 yılları arasında Osmanlı Devleti ile savaşan Avusturya ve Rusya'nın hazırlamış olduğu gizli planın adıdır. Bu plana göre Osmanlı topraklarının bir bölümü Avusturya'ya verilecek, Bizans İmparatorluğu yeniden kurulacak ve başına II.

Katerina'nın torunu getirilecekti. Böylece Avusturya Balkanlarda, Rusya da Avrupa ve Akdeniz'de daha da güçlenecekti.

Gulam

Arapça kökenli bir kelime olan gulam, "bıyığı henüz bitmemiş genç, delikanlı, esir, hizmetçi, köle" anlamlarına gelmektedir. Gulam ordusu eski İslam devletlerinde devşirmelerden ve kölelerden oluşan, sarayda çalışan ve hükümdarı korumakla görevli olan askeri birliklerdi. Osmanlı Devleti'ndeki kapıkulu askerleri de bu statüde askerlerdi.

Gücerat

Hindistan Cumhuriyeti'ni oluşturan yirmi bir eyaletten biri olan Gücerat oldukça eski bir geçmişe sahiptir. İlk ismi "Gürcerera" olan bölge, ismini 5. yüzyılın sonlarında Hindistan'a gelen "Gucer" kabilesinden almıştır.

1538 yılında bu bölgedeki Gücerat İslam Devleti'nin yardım talebi üzerine Osmanlı Devleti Hint Deniz Seferleri'ni düzenlemiştir.

Gülhane Hatt-ı Hümayun

Arapça hat sözcüğü "çizgi, yazı"; hümayun ise "kutsal, mübarek, padişaha ait" anlamlarına gelir. Hatt-ı Hümayun, Osmanlı padişahlarının önemli konularda bizzat yazdıkları ya da notlar düştükleri fermanlara verilen addır.

Mustafa Reşit Paşa'nın hazırladığı ıslahat projesine, padişahın imzasını taşıdığı için 'Hatt-ı Hümayun', Gülhane'de okunduğu için de 'Gülhane Hatt-ı Hümayun' ya da 'Tanzimat Fermanı' denmiştir.

Gülhane Parkı

İstanbul'un Fatih ilçesinde yer alan tarihî parktır. Buraya Sarayburnu Parkı da denir. Alay Köşkü, Topkapı Sarayı ve Sarayburnu arasında yer alır. Gülhane Parkı, Osmanlı İmpa-

ratorluğu döneminde Topkapı Sarayı'nın dış bahçesi olarak kullanılmaktaydı. Parkın içerisinde çok sayıda çiçek bahçeleri bulunmaktaydı.

Gümrü

Bugünkü Ermenistan sınırları içerisinde yer alan önemli bir şehir olan Gümrü, nüfus bakımından Ermenistan'ın ikinci büyük kentidir. Erivan'a iki saat uzaklıkta olan Gümrü, Türkiye sınırına da oldukça yakındır.

Gümrü; Kurtuluş Savaşı yıllarında, Türkiye Büyük Millet Meclisi ile Ermenistan arasında 3 Aralık 1920'de imzalanan antlaşmaya da adını vermiştir.

Günhan

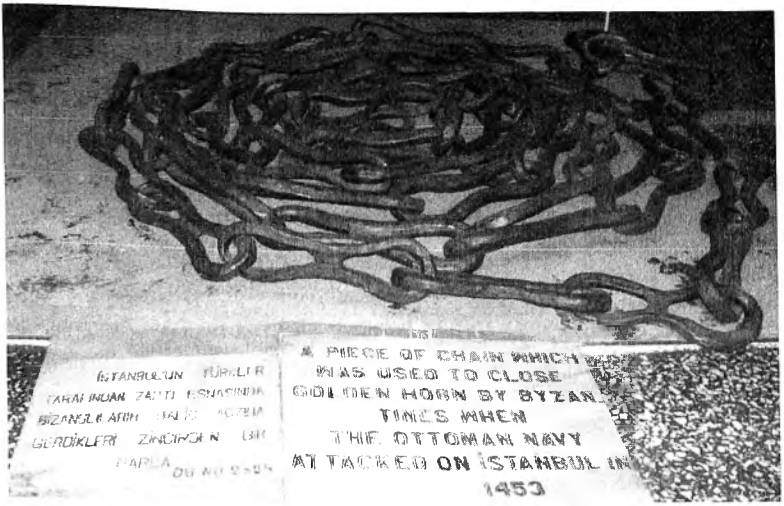
Günhan, Oğuz Han'ın oğludur. Bozokların bir kolunu oluşturur. Eski Türkçede "gün" kelimesi, "güneş" anlamına gelir.

Güzelce Ali Paşa (1581–1621)

Genç Osman'ın saltanatı döneminde sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. İstanköy (Kos Adası) doğumludur. Yüzünün güzelliğinden dolayı "Güzelce" lakabıyla, İstanköylü Şehit Ahmet Paşa'nın oğlu olduğu için de İstanköylü olarak tanınmıştır.

Güzelcehisar (Anadoluhisarı)

İstanbul'da Boğaziçi ile Göksu Deresi arasında yer alan bir kaledir. Aşıkpaşazade ile Neşri'de bu hisarın adı Güzelcehisar olarak geçmektedir. Hisar, I. Bayezid döneminde İstanbul Kuşatması sırasında boğazın geçişini kontrol etmek ve boğazı gözlemlemek için yapıldığından hisara o dönemde Gözlücehisar (Güzelcehisar) adı verildiği ileri sürülmektedir. Ayrıca sözü edilen bu kalenin adı bazı kaynaklarda da "Akçahisar" olarak da geçmektedir.

Haliç Zinciri

~ H ~

Habeşistan

Habeşistan, bugünkü Etiyopya'dır. Habeş, Arapçada "koyu, esmer renkli, siyah derili, zenci" anlamlarına gelmektedir. Habeşistan "köleler ülkesi" adıyla da bilinir.

Habsburg

Avrupa'da önemli bir hanedanın adıdır. Habsburg hanedanının tarih sahnesine çıkışı İsviçre'nin Aargau kantonunda bulunan Habicstburg Kalesi'ne dayanır. Ailenin tarihsel kaynaklarda adının geçmesi ise 1090 yılıdır. 1278–1918 yılları arasında Avusturya'da saltanat sürmüş, kendilerine itibar kazandıran önemli hanedan mensupları ile evlilikler yapmışlardır. Bu sayede Avrupa'daki birçok krallıkta söz sahibi olmuşlardır. 1859'da İtalya'dan, 1866'da Almanya'dan çıkartılan Habsburg hanedanı Orta Avrupa'da hâkimiyetlerini bir süre daha sürdürdüyse de 1918'den sonra güçlerini kaybetmişlerdir.

Hac

Arapça bir sözcük olan hac, "niyet etmek, kastetmek, yönelmek" anlamlarına gelir. İslam dininin şartlarından biri olan haccın ayrıca "benliğe hâkim olmak için gayret sarf etmek" anlamı da vardır.

Haçova

Günümüzde Macaristan'ın Mezokeresztes kentinde bulunan meydanın adıdır. 1596'da Osmanlı Devleti ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasında yapılan savaş burada gerçekleşmiştir. Bu savaşın en önemli yanı Osmanlı ordusu dağılmakta hatta padişah III. Mehmet tedbil kıyafetle kaçmak üzere iken döneminin önemli âlimlerinden olan (III. Murat'ın lalalığını da yapmış) Hoca Saadettin Efendinin padişahı durdurma gayretidir. Ayrıca Avusturya ordusu, bozguna uğramış Osmanlı ordusu karşısında yağmaya girişmişken geri hizmet bölüğü olan aşçılar, deveciler, katırcılar vesair tüm hizmetli sınıfın eline ne aldıysa düşmana saldırması ve geri püskürtmeyi başarması dikkat çekici bir husustur. Bu durumu gören yeniçerilerin tekrar toparlanmaları, düşman üzerine saldırmaları ve kaybedilmekte olan savaşı kazanmayı başarmaları meydan muharebelerinde sıkça görülen vakalardan biri değildir.

Hadım Süleyman Paşa (...-1548)

Arapça kökenli hadım kelimesi, "kısırlaştırılmış erkek" anlamına gelir.

Hadım Süleyman Paşa, Kanuni Sultan Süleyman saltanatı döneminde 1541–1544 yılları arasında sadrazamlık yapmış Osmanlı devlet adamıdır. Haremde görevli olduğu sırada hadım edildiği için bu lakabı almıştır.

Haham

İbranca ve Aramice kökenli bir kelime olan haham, "bilge ve yetenekli kişi" anlamlarına gelir. Genel anlamıyla haham,

Tevrat üzerine gerekli eğitimi gördükten sonra belirli bir Yahudi cemaatine dinî önderlik yapma yetkisini kazanmış kişi için kullanılan bir unvandır.

Hakem Olayı

Hz. Ali ve Muaviye taraftarları arasında meydana gelen Sıffin Savaşı sırasında yaşanmış bir olaydır.

Hz. Ali, Sıffin Savaşı'nda ordusuyla Muaviye'nin komuta ettiği güçlere karşı son darbeyi vurmak üzere iken Muaviye'nin danışmanı olan Amr b. As, savaşın Kur'an'ın hakemliği ışığında bitirilmesi önerisini getirdi. Her ne kadar Hz. Ali bu teklifin bir hile olduğunu söylese de, yorulmuş olan askerleri onun bu sözünü dinlemedi. Bunun üzerine Hz. Ali savaşı durdurmak zorunda kaldı. İki taraf görüşmelere başladı. Bu sorun, Kur'an'ın doğrultusunda, iki tarafı temsilen seçilecek hakemlerin çözümüne bırakıldı. Muaviye'nin hakemi Amr b. As olurken, Hz. Ali'nin hakemi Musa el-Eş'ari oldu. Aslında Hz. Ali, hakeminin Abdullah b. Abbas veya Malik b. Haris el-Eşter olmasını istiyordu. Ancak savaşın durmasını isteyenler Musa el-Eş'ari'nin Hz. Ali'nin hakemi olmasına karar verdiler (Ağustos 657). Önce iki tarafın hakemleri arasında uyulacak kurallar belirlendi. Halifelik meselesi, Kuran'ın hükümlerine göre çözülecekti. Buradan bir sonuç çıkmaz ise bu sefer sünnete başvurulacaktı. Bu sırada Hz. Ali'nin ordusunda halifelik gibi önemli bir meselenin iki hakemin çözümüne bırakılmasını reddeden bir grup ortaya çıktı. Bu grup ana ordudan ayrılarak ilk Hariciler zümresini oluşturdu (yaklaşık on iki bin asker).

Hakemlerin ilk görüşmesi 658 yılının Şubat ayında gerçekleşti. Bu toplantıda iki taraf da Hz. Osman'ın haksız yere öldürüldüğüne karar verdi. İkinci görüşme 659 yılının Ocak ayında gerçekleşti. Bu görüşmede de Hz. Ali ve Muaviye'nin

halifelik konusu dışında bırakılması kararı alındı. Bu karar önce Musa el-Eş'ari tarafından açıklandı. Amr b. As ise verilen kararın aksine hileye başvurup Muaviye'yi halife ilan ettiğini açıkladı. Musa el-Eş'ari'nin olayın bir aldatmaca olduğunu söylemesi de işin rengini değiştirmedi. Muaviye'nin kendisini Suriye'de halife ilan etmesiyle de İslam toplumu yeniden ikiye bölündü. Bu olay tarihe Hakem Olayı olarak geçti.

Halepa Fermanı

Halepa, Girit Adası'nda Hanya'nın kuzeydoğusunda yer alan bir mahallenin adıdır. Girit Rumları, 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda, devletin içine düştüğü zor durumdan yararlanmak amacıyla, Yunanistan'ın da teşviki ile isyan etmişlerdir. Osmanlı Devleti isyanı önleme adına Halepa Fermanı'm (20 Kasım 1878) yayınlayarak Girit halkına bazı haklar vermiştir.

Haletmek

Arapça hal sözcüğü, "soyup çıkarmak, çıkarılmak" anlamlarına gelir. Haletmek tabiri Osmanlılarda, "hükümdarı tahttan indirmek" manasında kullanılmıştır.

Haliç Zinciri

Bu zincir, Bizans İmparatorluğu tarafından Osmanlı İmparatorluğu'nun İstanbul Kuşatması sırasında Haliç'e giriş ve çıkışları kontrol etmek amacıyla kullanılmıştır. İmparator XI. Konstantin Paleologos'un emriyle Venedikli Mühendis Bartolomeo Soligo tarafından 2 Nisan 1453 yılında liman girişine yerleştirilmiştir. Zincirin bir ucu Galata'daki Kastellion burcuna, diğer ucu da Sarayburnu'nda bulunan Eugenios burcuna bağlanmıştır. Bu zincir, dubalar sayesinde baklalar halinde su yüzünde durmaktaydı. Bugün müzelerde bulunan 407 bakla zincir 190 metre uzunluğa eşittir. Baklaların her birinin ağırlığı 14 kg.'dır. Zincir; parçalar halinde İstanbul Arkeoloji Mü-

zesi, Askeri Müze, İstanbul Deniz Müzesi ve Rumeli Hisarı Müzesi'nde sergilenmektedir.

Halife

Arapça bir kelime olan halife, "sonraki, sonradan gelen, öncekini izleyen, kendinden önce gelmiş olana vekâlet eden" anlamlarına gelir. İslam devletlerinde Hz. Muhammed'in vekili olarak Müslümanların imamlığını ve din koruyuculuğunu yapmakla görevli kimseler için kullanılan bu ifade, Yavuz Sultan Selim'le beraber Osmanlı padişahlarının kullandıkları unvanlardan biri olmuştur.

Hamidiye

Sultan II. Abdülhamid'e atfen, çeşitli alanlarda ad olarak kullanılan kelimedir (Hamidiye Alayları, Hamidiye Suyu gibi).

Hanif

Arapça bir kelime olan hanif, "Kuran-ı Kerim'de Hz. İbrahim'in dinî inancını tanımlamak için kullanılan bir sıfattır. "Tek yaratıcıya inanan" anlamında kullanılır.

Hanya

Yunanistan'ın Girit Adası'nın kuzeybatısında yer alan bölgedir. Eski adı "Kydonia"dır. Sultan İbrahim zamanında alınan Hanya, II. Abdülhamid zamanında kaybedilmiştir.

Haraç

Arapça bir kelime olan haraç, "çıkmak" anlamına gelir.
Haraç, Osmanlılarda gayrimüslimlerden alınan arazi vergisine de verilen isimdir.

Haram Aylar

Hz. İbrahim'den beri uygulanagelen bir inanıştır. Bu aylar; Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Recep aylarıdır. (Kameri ay-

lar ile miladi aylar arasında on günlük fark olduğu için miladi aylar ile birbirine denk gelmemektedir.)

Bu aylarda savaş yapılmazdı. Panayırlar kurulup ticaret yapılır, yarışmalar düzenlenirdi. (Bu aylarda, savaşmak yerine ticari faaliyetler yürütüldüğü için kan davalı olan kabilelerin de işine gelirdi.) Haram aylar, Müslümanların oruç tuttukları üç aylar (Recep, Şaban, Ramazan) ile karıştırılmamalıdır.

Harâmilik

Arapça "yol kesen, haydut" anlamına gelmektedir. Osmanlılarda akıncı komutanlarının katılmadığı ufak kuvvetler tarafından düşman ülkelere yapılan akınlara haramilik adı verilmekteydi. Bu akınlar yüzden fazla akıncı ile yapılmaktaydı. Sayı daha az olduğu takdirde bu gruba "çete" denmekteydi.

Hareket Ordusu

İstanbul'da meydana gelen ve 31 Mart Vakası olarak tarihe geçen ayaklanmayı bastırmak amacı ile 15 Nisan 1909'da Selanik'ten hareket eden askerî kuvvete verilen isimdir.

Harem

Arapça bir sözcük olan harem, "kutsal, dokunulmaz, yasaklamak" anlamlarına gelir. Müslüman ülkelerde yalnız kadınlara ayrılan ve yabancı erkeklerin girmesinin yasak olduğu bölüm için bu kelime kullanılmıştır.

Sözcük anlamı olarak kutsal bir alanı tanımlasa da kullanım olarak giriş ve çıkışın denetimli olarak yapıldığı, belirli kişilerin bulunmasının veya belli tür davranışların bulunulmasının yasak olduğu bir yeri anlatılır.

Haremeyn

Arapça kökenli bir kelime olan Haremeyn "iki Harem" anlamına gelmektedir. Mekke ve Medine şehirlerini birlikte ifade

eder. Mekke Kâbe'nin inşasından itibaren "harem" (korunmuş yer) kabul edilirken, Medine hicretten sonra Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından harem sayılmıştır.

Harezm (Harizm)

Ceyhun Nehri'nin suladığı ve deltalarının Aral Gölü'ne aktığı topraklara Harizm adı verilmektedir. Ayrıca XIII. yüzyıla kadar bu bölgede yaşayan kavim de aynı adla bilinmektedir. Harizm isminin menşei ile ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. Harizm dilinde ete "har" oduna da "rizm" adı verilmektedir. Ayrıca Harizm'in, Farsça "Hurşid"(güneş) ve "hûr" (yemek) kelimelerinden türediği de ileri sürülmektedir.

Haricîler

Sözlük anlamı olarak "dışla ilgili, dıştan olan" anlamına gelen haricî, Hz. Ali döneminde ortaya çıkan siyasi ve itikadi mezhebin adı olmuştur. Mezhebe Haricîlik denmesinin sebebi mezhep üyelerinin, ümmetin başındaki hak imam olan Hz. Ali'ye karşı çıkmış olmasıdır. Bu kişiler Havâric (Haricîler) olarak anılmışlardır.

Has

Arapça bir sözcük olan has, "özel, seçkin, elit" anlamlarına gelir. Has aynı zamanda Osmanlılarda toprak sistemi içinde geçen bir kavramdır. Geliri yüzbin akçadan fazla olan tımarlar has olarak adlandırılmaktadır. Bu topraklar yüksek rütbeli memurlara maaş karşılığı verilmekteydi.

Has Hacip

Arapça bir kelime olan hacip "kapıcı, perdeci" anlamlarına gelir. Türk İslam devletlerinde haciplik önemli bir görevdi. Hacip; rütbesi ne olursa olsun, her dereceden devlet adamının hükümdarla görüşmesini, onun huzura kabul edilmesini sağlayan

kişiydi. Hükümdarın halkı huzuruna kabul etmesi de haciplik görevini yapanlar aracılığı ile gerçekleşirdi. Has hacip unvanı ise haciplerin başı ya da vezir yardımcılığını ifade eder. Kutadgu Bilig adlı eseri yazan Yusuf Has Hacip'e bu unvan, eserini çok beğenen Karahanlı hükümdarı Kara Buğra Han tarafından verilmiştir.

Haseki

Arapça "hass" kelimesi ile Farsça "-gi" ekinin birleşmesiyle oluşan bir tamlama olup "yakın arkadaş, hükümdarın yakını" anlamlarına gelir. Osmanlı padişahlarının bazı eşlerine de bu unvan verilmekteydi.

Hassa

Arapça "has" kelimesinden türemiş hassa sözcüğü "özellik, ayrıcalık, seçkin kimse, elit" anlamlarına gelir.

Hassa, özellikle Selçuklularda ve Osmanlılarda hükümdara hizmet etmekle görevli kişilere verilmiş bir sıfattır. Örneğin, Dolmabahçe Sarayı gibi birçok ünlü Osmanlı eserini tasarlamış olan Balyan Ailesi "hassa" mimarı olarak adlandırılmaktaydı. Yine padişahı korumakla görevli askerî sınıfa da "hassa askeri" denirdi.

Haşhaşiler

1090 yılında kurulmuş gizli Şii-İsmaili tarikatın üyelerine verilen addır. 14. yüzyıla kadar faaliyetlerinin devam ettiği tahmin edilen bu tarikatın kurucusu İranlı Hasan Sabbah'dır.

Tarikatın merkezi İran'da Kazvin yakınlarındaki Alamut (kartal yuvası) Kalesi'dir. Selçuklular, Eyyubiler ve Abbasilere karşı suikastlar düzenlemiş tarikat, bunu siyasi bir yaptırım aracı olarak kullanmıştır. Hedef aldıkları kişileri suikast düzenleme konusunda başarılı olmuşlar ve korku ortamı oluş-

turmuşlardır. 1260'ta Haşhaşilerin kalelerini ele geçiren Moğollar, 1272'de Haşhaşi hâkimiyetine son vermiştir.
Haşhaşi kelimesinin "Hasan'ın takipçileri" anlamına geldiğini veya bu tarikata bağlı olanların suikastlarından evvel haşhaş kullanmasıyla ilgili olduğunu düşünenler mevcuttur.
Haşhaşiler, kendilerini "el-davatu'l-cedide" (yeni dava, yeni öğreti) ya da "fedâyîn" (kendini feda etmeye hazır) olarak adlandırmışlardır.

Hatt-ı Hümayun

Arapça hat sözcüğü, "yazı, çizgi"; Farsça hümayun ise "mübarek, kutlu" anlamlarına gelir. Hatt-ı Hümayun ise Osmanlı padişahlarının önemli konularda bizzat yazdıkları ya da notlar düştükleri fermanlara verilen addır.

Hatun

Soğdca hatun, "kraliçe" anlamına gelir. Eski Türkçede katun olarak geçen hatun kelimesi "kadın, bayan, hanım" anlamlarında kullanılmıştır. Ancak kelime 13. yüzyıldan önce Türkler arasında sadece "kraliçe" anlamında kullanılmıştır.

Hayber

Suudi Arabistan'da Medine-Suriye yolu üzerinde yer alan bir bölgedir. Medine'nin yaklaşık 180 km. kuzeyinde yer alır. Hz. Muhammed (s.a.v.) döneminde Hayber'de bulunan Yahudilerin, Şam ticaret yolunda Müslüman ticaret kervanlarına zarar vermesi üzerine bölge Müslümanlar tarafından kuşatılmıştır. Burada bulunan kaleler Müslümanlar tarafından alınmış, böylece Şam ticaret yolunun güvenliği sağlanmıştır (629). (Hayber kelimesi İbranca "kale" demektir.)

Haydarpaşa

İstanbul'un Anadolu yakasında Kadıköy ile Üsküdar arasında bulunan bir semttir. Semt adını deniz kıyısında ihtişamlı bir

kasır yaptıran, I. Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde vezirlik yapmış Haydar Paşa'dan almıştır.

Hayta

Arapça bir kelime olan hayta, "çadır ipi, kazık" anlamlarına gelmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda sınır eyaletlerinde görev yapan süvari askeri sınıflardan birine verilen addır. Daimi askerlerdir. Yeniçeri Ocağı'nın bozulduğu dönemlerde bu grubun da düzeni bozulmuş, eşkıyalık yapmışlardır. Bu yüzden hayta tabiri bugün laf dinlemeyen, görevini yapmayanlar için kullanılan kötüleyici bir sıfattır.

Hazar

Hazar Devleti, VII. ve XI. yüzyıllar arasında Karadeniz'in kuzey kıyıları ve Hazar Denizi'nin kuzeyini kaplayan geniş topraklarda hüküm sürmüş Sabarlar'ın devamı olan Türk devletidir.

Hazar adının nereden geldiğiyle ilgili olarak X. yüzyıl İslam tarihçisi Mes'udi, Türklerin Sabar adını verdiği topluluğa, İranlıların Hazar adını verdiğini söylemektedir. Arapça kaynaklarda "Hazar", İbrancada "kuzari", Rusçada "kuzar" olarak geçen Hazar ismi günümüzde Hazar Denizi adıyla varlığını devam ettirmektedir.

Hazarlar aynı zamanda Türk tarihinde Museviliği kabul eden ilk Türk topluluğudur.

Helen

Yunan mitolojisine göre Helen bir kahramanın adıdır. Helen kelimesi aslında çeşitli etnik toplulukları ifade etmek için de kullanılmıştır. Bu kelime Dorların akınlarından sonra yaygınlaşmış ve bir tehdit karşısında oluşan birlik arayışının sonucu olarak ortaya çıkmış bir ifadedir. MÖ 487'de Pers saldırılarına karşı Atina ve Spartalıların önderliğinde kurulan birliğe He-

len adı verilmiştir. Helenler kendilerini aynı ırktan görmeseler de aynı medeniyetin birer parçası olarak değerlendirmişlerdir.

Hendese

Hendese, Farsçada "ölçme" anlamına gelen "endaze" sözcüğünden gelir (bkz. endaze). Terim olarak şekil ve cisimler arasındaki ilişkileri inceleyen bilim dalına (geometri) verilen addır.

Heraldik

Eski devirlerden günümüze kadar toplumlarda kullanılan arma, bayrak ve unvanları inceleyen bilim dalıdır.

Herodotos (Mö 484–425)

MÖ 5. yüzyılda yaşamış olan Yunanlı tarihçidir. Halikarnas'ta (günümüzün Bodrum'u) doğmuştur. Tarihin babası olarak anılır. Gezilerinde gördüğü yerleri ve insanları anlattığı *Herodot Tarihi* olarak bilinen eseriyle tanınır. Eserinin esas konusu ise Persler ve Yunanlar arasında yapılan Pers Savaşları'dır.

Hezarfen

Farsça hezar sözcüğü "bin", Arapça fen sözcüğü ise "ilim" anlamına gelir. Bu iki kelimenin bir araya gelmesiyle oluşmuş "hezarfen" sözcüğü ise "bin ilim sahibi" anlamına gelir. Hezarfen Ahmet Çelebi, (1609-1640) Osmanlı'da yaşamış bir bilim adamıdır. İddialara göre, kendisinin geliştirdiği takma kanatlarla uçmayı başarmıştır. Sultan IV. Murad zamanında yaşamış olan Ahmet Çelebi, sahip olduğu geniş bilgiden ötürü halk arasında Hezarfen Ahmet Çelebi olarak anılmıştır.

Hezarpare Ahmet paşa (...-1648)

I. İbrahim'in saltanatı döneminde sadrazamlık yapmış Osmanlı devlet adamıdır. İstanbul doğumludur. Yeniçeriler tarafından parçalanarak öldürülmüş, bundan dolayı Farsça bin

parça anlamına gelen "Hezarpare" lakabıyla anılmıştır. Kilolu olan paşanın vücudunun parçaları romatizmaya iyi gelir diyerek halka zorla satılmıştır.

Hıdırellez

Mayıs ayının altıncı gününe verilen isimdir. Rumi takvime göre 23 Nisan'a denk gelmektedir. Kelimenin aslı Hızır ve İlyas'tır. Türk dünyasında kutlanan mevsimlik bayramlardan biridir. Bahar bayramı olarak da bilinmektedir. İslam inancında Hıdırellez günü, ölümsüzlüğe sahip Hızır ve İlyas peygamberlerin yeryüzünde buluşup sohbet ettikleri gündür.

Günümüzde Hıdırellez, insanların kıştan kurtuluşlarının bir işareti ve bahar güneşinden faydalanma, piknik yapma, stres atma, eğlenme, nişan, düğün, sünnet törenleri düzenleme, uğursuzlukları giderme, adak adama, dilekte bulunma gibi düşünceleri gerçekleştirme amacıyla gelenekselleşen "bahar bayramı" inancına dönüşmüştür.

Hıdırellezin kökeni hakkında çeşitli fikirler ortaya atılmıştır. Mezopotamya ile Anadolu kültürlerine ya da İslamiyet öncesi Orta Asya Türk kültür ve inançlarına ait olduğuna dair görüşler bulunmaktadır.

Hıdiv

Farsça bir sözcük olan hıdiv, "hükümdar, padişah, vezir, saltanat naibi" anlamlarına gelir. Hıdiv, daha önceleri Harezm hükümdarlarının unvanı iken, 1866'da (Tanzimat Dönemi önemli devlet adamlarından Keçecizade Fuat Paşa sadareti döneminde) Mısır yöneticilerinin sıfatı olarak yeniden kullanılmaya başlanmıştır.

Hınçak

Ermenice "çan sesi" anlamında kullanılan bir kelimedir.

Sosyal Demokrat Hunçakyan Partisi, Osmanlı Devleti'ne karşı cephe almış Ermeni örgütlerinden birisidir. Komitenin amacı,

Batı Ermenistan'ı Osmanlı Devleti'nden koparark Rus ve İran Ermenistanı'yla birleştirmek ve böylece Büyük Ermenistan'ı kurmaktı. Silahlı eylem yoluyla isyanlar ve olaylar çıkararak amaçlarına ulaşmaya çalışmışlardır.

Hicaz

Suudi Arabistan'ın batısında yer alan bir bölgedir. Kızıldeniz boyunca, Ürdün'den Yemen sınırına kadar olan bölgeyi kapsar. Hicaz kelimesi Arapçada "engel, bariyer" anlamlarına gelir.

Hicaz Demiryolu

Şam'dan başlayarak Medine'ye kadar uzanan demiryolu ağının adıdır. İnşasına II. Abdülhamit döneminde başlanmıştır (2 Mayıs 1900). 1 Eylül 1908 tarihinde işletmeye açılmıştır. 1464 km. uzunluğa ulaşan Hicaz Demiryolu, Hicaz'ın Osmanlı'nın elinden çıktığı 1919 senesine kadar toplamda 1900 km.'yi geçmiştir.

Hicaz Demiryolu özellikle İstanbul ile kutsal topraklar arasındaki ulaşımı kolaylaştırmak, askerlerin bölgeye hızlı bir şekilde ulaşabilmelerini ve hacıların daha güvenli bir şekilde hacca gidip gelmesini sağlamak amacıyla inşa edilmiştir. Demiryolunun inşasında Müslüman işçilerin yanında Alman mühendisler de görev almıştır. (Demiryolunun teknik sorumlusu Alman Mühendis Meissner olmuştur.) Bu projenin maliyeti yaklaşık üç buçuk milyon lira olmuştur.

Demiryolunun yapımından sonra bazı sıkıntılar yaşanmıştır. Soygunculukla ve hacı kafilelerini yağmalamakla geçinen bölgedeki kabileler trenlere saldırmıştır. Ayrıca I. Dünya Savaşı sırasında isyancı bedeviler demiryoluna zarar vermişlerdir. Bugün Suriye'de kalan kısmı turizm amaçlı kullanılmaya devam ederken, Ürdün'de kalan kısmı aktif bir biçimde kullanılmaktadır.

Hicaz Su Yolu

Mekke ve Medine'de bulunan sarnıçlar, çeşmeler ve kuyuları ifade eder. Fatih Sultan Mehmet döneminde yukarıda sayılan su kaynaklarının (yollarının) tamiri konusunda Memluklarla sorunlar yaşanmıştır. Padişahın su yollarını tamir etme ve yeni havuzlar yapma isteği Memluklar tarafından reddedilmiştir. Bu nedenle Osmanlılarla Memluklar arasında Hicaz su yolları sorunu ortaya çıkmıştır.

Hilal-i Ahmer

Ahmer Arapça "kızıl" anlamına gelmektedir. Hilal-i Ahmer ise "Kızılay" demektir". 1868 yılında kurulan bu kurum savaş ve barış zamanında yardıma ihtiyacı olan insanlara karşılıksız yardımlarda bulunmaktaydı.

Hilat

Arapça bir kelime olan hilat "hediye edilen elbise" anlamına gelir. Halife ve İslam hükümdarları tarafından verilen şeref elbiselerine hilat denmekteydi.

Himyeriler

Arabistan'ın güneyinde, Yemen bölgesinde bulunan hanedanlığın adıdır. MÖ 115 ile MS 525 tarihleri arasında hüküm sürmüşlerdir.

Kahtani Araplarından olan Himyeriler'in atası Himyer b. Sebe b. Yeşcub b. Ya'rub b. Kahtan'dır. Gerçek adı Zeyd'dir. Sebeliler'e karşı yaptığı savaşta başarılı olmuş, topraklarını hâkimiyeti altına almıştır. Bizans ile ittifak yapan Habeş kralı bu devleti ortadan kaldırmıştır.

Hinduizm

Hinduizm tabiri 8. yüzyılda yaşamış Hindistan'ın eski halkı olan "Sind-hu"lara dayanır. Hindu kelimesi İslam fetihlerinden sonra daha sık kullanılan bir tabir olmuştur.

Hindu düşüncesinde yaşam gelip geçicidir, iyilik ile kötülük arasında köprüdür. Hindu dininin temel hedefi kötülüğü yok etmektir. Ahlaklı olmak, bilgelik ve iyilikten geçer. Bugün Hinduizm, Brahmanizm ve Budizm gibi inançların sentezi görünümündedir. İslami motifler de az da olsa bulunmaktadır.

Hira

Arapça bir kelime olan hira, "barınak, barınılan yer" anlamlarına gelir.

Hz. Muhammed'e (s.a.v.) ilk vahyin geldiği mağaranın bulunduğu dağın adı da Hira'dır. Mekke'nin kuzeyinde, Mekke'ye yaklaşık 5 km. uzaklıktadır.

Hire Krallığı (Lahmiler)

III. asrın ortalarında, Irak'taki Hire şehri ve çevresinde kurulmuştur. Hire, bugünkü Irak topraklarında yer alan Necef bölgesinde bulunan bir şehirdir.

Kuzeye göçen Araplara mensupturlar. Hristiyanlığın Nasturi mezhebini benimsemişlerdir. Devlet adını başkent Hire şehrinden almıştır. "Hire" kelimesinin Süryanice "manastır" anlamına geldiğini iddia edenler olduğu gibi, bu kelimenin yine Süryanice "hirta" (ordugâh) sözcüğünden türemiş olabileceğini ifade eden araştırmacılar da olmuştur. Hire Krallığı, Hz. Ebû Bekir zamanında Halid b. Velid tarafından ortadan kaldırılmıştır (633).

Hititler

MÖ 2000 yılının başından MÖ 8. yüzyılın sonuna kadar Anadolu'da devlet kurmuş bir topluluktur.

Hitit adı Hatticeden (Hattilerin dili) gelir. Tevrat'ta Hititlerin isimleri "Htt" şeklinde geçmektedir. İbrancada sesli harf olmadığı için bu durum Htt harflerinin yanlış okunmasına ne-

den olmuş ve bu şekilde Hititlerin adları tarihçiler ve filologlar tarafından Hatti, Hitit, Heti/ Eti olmak üzere dört farklı şekilde okunmuştur.

Hititler kendilerini Nesi dilini konuştukları için "Nesili", bazen de krallar kralı Anitta'nın ilk şehir kurduğu yer olan Neşa kentinden aldıkları "Neşalı" ismiyle adlandırıyorlardı. Bu isimleri kullanmak Hititler için bir ayrıcalık, bir üstünlük, kendilerine değer verme anlamı ifade ediyordu.

Tarihçilerin ve filologların ortak olarak kabul ettikleri "Hatti" sözcüğünün anlamı ise antlaşma olarak da bilinen "ahit" kelimesinden gelmektedir.

Hittin

Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs'ü Haçlılardan geri aldığı savaşın yapıldığı yerin adıdır (1187). Hittin bugün İsrail'de Taberiye ile Saffuriye bölgeleri arasında bulunan Lubye ovasında yer almaktadır.

Hiyeroglif

Eski Yunancada "hieroglyfe" (hierós: kutsal ve gylfé: yazı), "kutsal yazı" anlamına gelmektedir. Hiyeroglif, şematik şekillerden oluşan bir yazı şeklidir. Bu yazı türü Mısırlılar tarafından bulunmuştur.

Horasan

Farsça kökenli bir sözcük olan Horasan, İran'ın doğusunda bulunan bir bölgenin adıdır. "Hur"(güneş) ve "asan"(doğan) kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiş olan sözcük "güneşin yükseldiği yer" anlamına gelir.

Höyük

Türkçe bir kelime olan höyük, Oğuzca "öyük" kelimesinden türemiştir. Geçmişte çeşitli sebeplerle yıkılan yerleşim bölge-

lerinde, yıkıntıların üst üste birikmesiyle oluşan ve çoğu kez içinde yapı kalıntılarının gömülü bulunduğu yayvan yığma tepelere verilen addır.

Hristiyan

Hristiyan sözcüğünün kökeni Yunanca "khristos" kelimesine dayanır. "Khristos"un Arapça karşılığı "Mesih"dir. Hristiyan kelimesi "Mesih'in yandaşı" veya "Mesih'e bağlı" anlamlarına gelir.

Hudavendigâr

Huda, Farsçada "Allah" anlamına gelir. Farsça "-vend" eki sözcüğe benzerlik ifadesi katarken "-gâr" eki faillik ve nispet manalarıyla isimlere son ek olarak katılır. Hudavendigâr, "hâkim, hükümdar, efendi, sahip, bey" gibi anlamlara gelmektedir.

Bu unvanın Gazneliler'de "hudavend-i cihan" şeklinde kullanıldığı görülmüştür. Hudavendigâr unvanının I. Murat Yıldırım Bayezid ve Yavuz Sultan Selim için kullanıldığı da bilinmektedir.

Hudeybiye

Mekke'nin 17 km. batısında eski Cidde yolu üzerinde bulunan bir bölgedir. Hudeybiye adının; "hadba" adı verilen bir çöl ağacından geldiği iddia edilmektedir. Hz. Muhammed (s.a.v.) bu ağacın altında Hudeybiye Antlaşması öncesi, ashabından Kuran'ın hükümlerine uyacaklarına ve Resulullah'ı koruyacaklarına dair söz almıştır (Bey'atürrıdvân).

628 yılında imzalanan Hudeybiye Antlaşması müşriklerin Müslümanları resmen tanıdıkları bir antlaşma niteliğindedir.

Hulefa-i Raşidin

Arapça hulefa sözcüğü "halifeler"; "Raşidin" ise "olgun, akıllı, hak yolunu kabul etmiş" anlamına gelir. Hz. Muhammed'in

(s.a.v.) vefatının ardından seçimle göreve gelmiş halifelere "Hulefa-i Raşidin" denmiştir.

Humbara

Farsça humbara (hum-i pare) sözcüğü, "içine para konan küp" anlamına gelir (kumbara). Askerî bir terim olarak demirden, yuvarlak, içi boş olarak yapılan; demir ve kurşun parçalarının barutla doldurulduğu havan topu veya elle atılan harp aletini ifade eder.

Hun

Hun kelimesi Eski Türkçede, "insan, kavim, halk" anlamlarına gelmektedir.

Hunlar en yaygın görüşe göre Türk ve Moğol boylarından oluşan bir topluluktur.

Hunyadi Janos (1387–1456)

Hunyadi, Romen ya da Sırp asıllı eski bir Macar ailesinin adıdır. Hunyadi adı Kral Sigismund tarafından bu aileye bağışlanan "Vaydahunyad" şatosundan gelmektedir.

Hunyadi Janos, genç yaşta Kral Sigismund'un hizmetine girmiştir. 1440 yılında Erdel Voyvodası olmuştur. Osmanlılara karşı başarılı savaşlar yapmış, Edirne-Segedin Antlaşması'nın yapılmasında etkili olmuştur. Varna Savaşı'nda Osmanlılara yenilen Haçlı ordusunda görev almış, 1456 yılında bir veba salgını sonucu hayatını kaybetmiştir.

Hutbe Okutmak

Arapça hutbe sözcüğü, "topluluğun karşısında yapılan konuşma" anlamına gelir. Dinî ritüel olmasının yanında siyasi bir fonksiyonu da vardır.

Hz. Ebubekir halife seçildikten sonra yapacağı faaliyetlerle ilgili orada hazır bulunan halka bir konuşma yapmıştır. Daha sonra gelen halifeler de benzer konuşmalar yapmışlardır. Ayrıca halifelerin Cuma namazında hutbe okuduğu ve namazı da kendilerinin kıldırdığı bilinmektedir. Zamanla hutbe okumak ve namaz kıldırmak için görevliler tayin edilmeye başlayınca hutbe sırasında halifelerin ve sultanların adı zikredilmeye başlanmış ve bu bir gelenek haline gelmiştir. Hutbe sırasında halifenin isminin okunması hem hükümdarlık, hem de bağımsızlık sembolü haline gelmiştir. Hükümdar adına hutbe okuma geleneğini başlatan ilk devlet adamı Hz. Ali'nin Basra valisi Abdullah b. Abbas'tır.

Hübel

İslam öncesi Cahiliyye Dönemi'nin sembol putlarından olan Hübel, Arapların taptığı 360 putun içinde en büyük put olarak kabul edilmekteydi. Hübel sözcüğünün İbranca "Ha" ve "Ba'l" kelimelerinden türediği, "Rab, Tanrı" gibi bir anlama sahip olduğu öne sürülmektedir. Ayrıca bir Anadolu tanrıçası olan Kybele sözcüğünün değişikliğe uğrayarak Hübel şeklini aldığı görüşünü savunanlar da bulunmaktadır. (Mezopotamya tanrıları ile eski Anadolu dinleri arasında yakınlık olduğu bilinmektedir.) Hübel putu, Mekke'nin fethinden sonra diğer putlarla birlikte kırdırılıp ortadan kaldırılmıştır.

Hümanist

Fransızca "humaniste" kelimesi "Antik Yunan ve Latin kültürüne hâkim kimse, insancıl, insanları sevme ülküsü, beşeriyetçilik" anlamlarına gelir.

Hümanizm

Hümanizm "insanları sevme ülküsü, beşeriyetçilik" anlamlarına gelen Fransızca "humanisme" kelimesinden dilimize

geçmiştir. İlk kez Alman aydınların kullandığı hümanizm kavramı; dil, tarih, edebiyat ve felsefe gibi alanları belirten "studıa hümanitatis"(Beşeri Araştırmalar) kelimesinden doğmuştur. İlkçağ araştırmacıları ve öğrencileri için de "umanist" terimi kullanılmıştır.

Din ve ahiret anlayışını yadsıyan hümanist araştırmacılar, seküler bir hayat anlayışı ve her otorite karşısında insanı özgürleştirme çabası içinde olmuşlardır. Hümanizme göre, doğruyu bulmak insanın elindedir. Ancak doğruyu bulurken, dinî veya mistik argümanlar olmamalıdır. Ayrıca hümanistler, kaderin insan hayatını etkileyebilecek bir kavram olmadığını düşünmüşlerdir. Dante, Montaigne, Petrarca, Boccaccio, Erasmus gibi aydınlar Avrupa'nın önde gelen hümanistleridir.

Hümayun

Farsça bir ifade olan hümayun "kutsal, mübarek, padişaha ait" anlamlarına gelir. Aslında bir kuş adı olan "hüma" (talih kuşu ya da devlet kuşu olarak da isimlendirilir) kelimesinin sonuna "gibi" anlamındaki "yun/gun" ekinin gelmesiyle oluşmuş bir tamlamadır.

Bazı İslam devletlerinde ve özellikle Osmanlı Devleti'nde kullanımına sıkça yer verilmiş olan bu kelime genellikle hükümdarı ve hükümdara aidiyeti ifade eden bir terimdir (Divan-ı Hümayun gibi).

Hünkâr

Osmanlı padişahları için kullanılan bir unvandır. Farsça "hüdavendigâr" kelimesinin "hundgâr" şeklindeki kısaltmasından türetilmiş bir kelimedir. Hünk/Hûndg, Farsça "bahtlı, saadetli" demektir. "-ar" ismi fail ile birleşerek "hünkâr" olmuştur ve "hâkim, hükümdar, efendi" gibi anlamlara gelir.

Hünkâr İskelesi Antlaşması (1833)

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanmış bir savunma ittifak antlaşmasıdır.

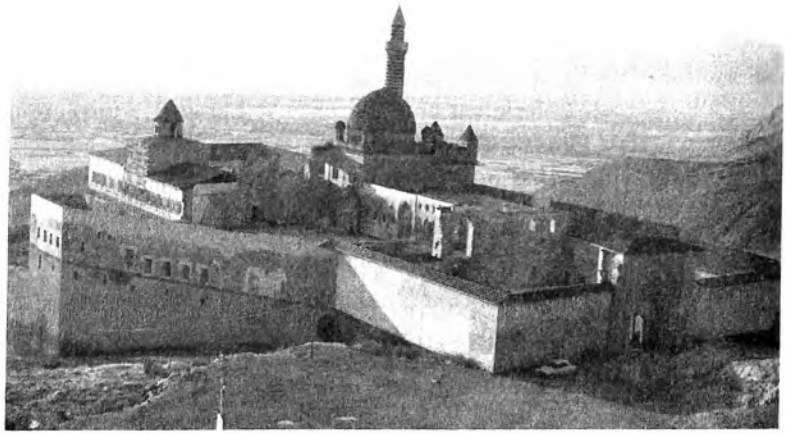
Mısır isyanı sürecinde Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın, Osmanlı ordusunu 1833 yılında Konya Ovası'nda yenmesi üzerine Rusya'dan yardım istenmiştir. Bu yardım antlaşması Rus kuvvetlerinin karargâh kurduğu yer olan Beykoz'daki Hünkâr İskelesi'nde yapılmıştır. Bu antlaşmadan on iki yıl sonra Kavalalı Mehmet Ali Paşa, yeniden devlete sadakatini göstermek amacıyla Beykoz sırtlarında bir kasır ile buraya ulaşımı sağlayabilmek için bir iskele yaptırmış ve Sultan Abdülmecid'e hediye etmiştir. Buradaki iskele Hünkâr İskelesi olarak bilinmektedir.

Hürrem/Hurrem Sultan (1506–1558)

Kanuni Sultan Süleyman'ın hanımı, II. Selim'in annesidir. Ukraynalıdır. Asıl adı Alexandra Lisowska'dır. Batılı kaynaklarda adı Roza ya da Roxolena olarak geçer. Yavuz Sultan Selim zamanında henüz şehzade olan Kanuni Sultan Süleyman'a hanım olarak sunulmuştur. Güler yüzünden dolayı Farsça Hürrem adıyla anılmıştır. Kanuni'nin tahta geçmesinden ve Şehzade Mehmed'in dünyaya gelmesinden sonra Haseki unvanını almıştır. 1558 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

Hüsrev

Farsça hüsrev sözcüğü "padişah, hükümdar, sultan" anlamlarına gelir.

İshak Paşa Sarayı

~ I-İ-J ~

Irakeyn Seferi (1533–1535)

Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılan bu sefere, Irak'ın Arap ve Acem bölümleri fethedildiği için "iki Irak seferi" anlamında "Irakeyn" adı verilmiştir. Arapça "-eyn" eki, eklendiği sözcüğe "ikilik" anlamı katar.

Izbandut

İtalyanca "haydut, eşkıya" anlamına gelen "sbandito" kelimesinden Türkçeye geçmiştir. Osmanlılarda iri cüsseli, haydut kıyafetli deniz korsanlarına verilen addır.

İbn-i Sina (980–1037)

Tam adı Ebu Ali el-Hüseyin ibn-i Abdullah ibn-i Sina'dır. Buhara'da doğmuştur. Filozof, doktor ve çok yönlü bir bilim

adamıdır. Türk veya Fars kökenli olduğu ileri sürülmektedir. Müslümanların en büyük filozoflarındandır. Bunun yanında Ortaçağ tıbbının önde gelen temsilcisidir. İslam dünyasında "eş-şeyhü'r-reis" unvanı ile bilinmekte olup batıda "Avicenna" adıyla anılmaktadır. Kendisinden sonraki Doğu ve Batı filozoflarının çoğunu etkileyen İbn-i Sina müzik dâhil birçok ilim dalıyla ilgilenmiştir. *El-Kanun fi't-Tıp* ve *Kitabü'ş-Şifa* adlı eserleri başlıca yapıtlarındandır.

İbrani

Sami asıllı bir kavimdir. İbrani kelimesinin aslı "ibri"dir ve Aramiceye "ibrai", Grekçeye "hebraios", Latinceye ise "hebraeus" şeklinde geçmiştir. İbrani kelimesinin Hz. Nuh'un oğlu olan Sam'ın torunu Eber'den geldiği iddia edilmiştir. Filistin'de yaşayan Kenanîler ise bu kavme Fırat Nehri'ni aşıp geldikleri için İbrani (nehri aşan) demişlerdir.

İç Oğlanı

Yıldırım Bayezid zamanında saray hizmetlerinde kullanılmak üzere gençlerden oluşturulmuş bir gruptur. Buradaki görevliler devşirmelerden seçilir ve yetenekli olanları devletin önemli makamlarında görev alırdı (bkz. oğlan).

İdadi

Arapça bir kelime olan idadi, "bir şeyin hazırlanması için özel olarak ayrılmış yer" anlamına gelir. Osmanlı eğitim sisteminde orta tahsili veren okullar için kullanılan bir tabirdir.

İdikut

Türklerin kullandığı bir hükümdarlık unvanıdır. "Kut sahibi, Tanrı tarafından görevlendirilmiş" gibi anlamlara sahiptir.

İkindi Divanı

Osmanlılarda sadrazamın başkanlık ettiği divana verilen isimdir. Bu divanın ne zamandan beri yapıldığı kesin olarak bilin-

memektedir. 15. yüzyıl sonunda ikindi divanının kurumlaştığını söylemek mümkündür. Sadrazamın İstanbul'da olduğu zamanlarda Paşa Kapısı'nda gerçekleşen bu divanda padişaha sunulması gerekli olmayan konular ile Divan-ı Hümayun'da görüşülmek üzere kararlaştırılmış, ancak lüzum görülmemiş konular istişare edilirdi. Burada verilen nihai karar tekrar Divan-ı Hümayun'a gelirdi.

17. yüzyıla kadar sistemli bir şekilde çalışan ikindi divanı ile ilgili bilgiler bu tarihten sonra azalmaktadır. Tanzimatla beraber ise tamamen etkisini kaybetmiştir.

İkta

Arapça bir kelime olan ikta, "kesip ayırma, pay verme, tımar olarak arazi verme" anlamlarına gelir. İkta, kavram olarak devlete ait toprakların işletme ya da faydalanma hakkının kişilere tahsis edilmesini ifade eder.

İl

Türkçe bir sözcük olan il "ülke, memleket" anlamlarına gelir. Eski Türkçede "el" şeklinde kullanılan sözcük fonetik değişikliklerle birlikte "il" şeklini almıştır.

İlhanlılar

Aslında bir unvan olan ilhan kelimesi, Çağatayca "büyük kağanlı" manasına gelen "ilhanlı" olarak kullanılır.

İlhanlı Devleti Moğolların büyük kağanına (Mengü Han) bağlı bir devletti. 1295 yılında tam bağımsız bir devlet haline geldi. Son hükümdarları Ebu Said Han'ın ölümünden sonra (1335) tahtın varisi olmadığı için devlet parçalandı ve yerini bölgesel hanedan güçleri aldı.

İlmiyye

Arapça bir kelime olan ilim, "bilgi, bilim" anlamlarına gelir. Arapça aitlik eki almış şekli olan ilmiye ise "ilme ait, ilme mensup" demektir.

İlteber

Türklerin kullandığı unvanlardan biridir. Eski Türkçede "il(ülke, memleket)+teber(hizmet etmek)" kelimelerinin birleşmesinden oluşan ilteber sözcüğü "vatana, devlete hizmet eden kişi" anlamına gelir. (elteber, ilber...)

İlteriş

Eski Türkçede "il(devlet)+tir(toplamak)+iş" kelimelerinin birleşmesinden oluşan kelime, "devleti ve milleti derleyen, toparlayan, bir araya getiren" anlamlarına gelir. İlteriş, hükümdar unvanı olarak kullanılmaktaydı.

İltizam

Arapça bir kelime olan iltizam (iltizam-lüzum), "zorunlu olma, gerektirme, gerekli bulma" anlamlarına gelir.

Osmanlı Devleti'nin bazı eyaletlerinde uyguladığı bir vergi toplama yöntemi olan iltizam sisteminde mültezimler, devlete ait herhangi bir vergi gelirini, bedel karşılığında toplama hakkına sahip olurlardı. (bkz. mültezim) İltizamın Osmanlı Devleti'nde ne zaman uygulamaya konulduğu tam olarak bilinmemektedir. Ancak 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren örnekleri görülmeye başlamıştır. Tanzimat Fermanı ile beraber iltizam sistemi kaldırılmış, vergiler maaşlı memurlar tarafından toplanmaya başlanmıştır.

İmarethane

Arapça "kamuya yararlı bina" anlamına gelen imarethanelerde önceleri şehir dışından gelenlere, yolculara, yoksul ve düşkünlere yiyecek, giyecek yardımı ile beraber sağlık hizmetleri de sunulmaktaydı. Sonraları ise imaretler, sadece yemek verilen yerlere dönüşmüşlerdir.

İmaretlerin giderleri, imareti yapanın kurduğu vakfın gelirleriyle karşılanırdı. Beylikler dönemindeki imaretlerin vakıflara bırakılması yöntemi Osmanlı döneminde de devam etmiştir.

İmparator

Latince'de imperator olarak geçen bu sözcük, "ordu kumandanı, serdar" anlamlarına gelir. Bu unvanı ilk kez Roma'nın askerî hâkimi Augustus, MÖ 30 yılında benimsemiştir.

İmparator, bir imparatorluğun erkek hükümdarıdır. Rütbe ve mevki olarak kraldan üstündür.

İmroz (Gökçeada)

Çanakkale'nin bir ilçesi ve Türkiye'nin en büyük adasıdır. Stratejik açıdan büyük önem taşıyan ada, Ege Denizi'nin kuzeyinde, Saros Körfezi girişinde yer almaktadır. 1970'li yıllara kadar kullanılan İmroz adı, (Grekçe İmbros'tan gelmektedir) daha sonra değiştirilerek Gökçeada olmuştur. Gökçe kelimesi "mavi renk" anlamına binaen kullanılmıştır.

İnce Donanma

Osmanlı Devleti'nde hafif gemilerden oluşan donanma için kullanılan bir tabirdir.

İncil

İncil kelimesinin aslı Yunanca "euangelion"dur. Latincesi evangelium, Fransızca evangile'dir. Euangelion "iyi haberci, müjdeci" anlamlarına gelir. İngilizce de ise İncil kelimesinin karşılığı "gospel"dir. Euangelion kelimesi Habeş diline "wangel", oradan Arapçaya da İncil olarak geçmiştir.

İncil kelimesi ilk kez Ahd-i Cedid'de "İsa tarafından öğretilen doktrin" anlamında kullanılmıştır.

İnebahtı

İnebahtı (Batı dillerinde "Lepanto") Mora Yarımadası'nın girintisi içerisinde Yunanistan'ın güney sahilindedir.

İnebahtı Deniz Muharebesi, 7 Ekim 1571 tarihinde Osmanlı Devleti ile Haçlı donanmaları arasında, İnebahtı yakınlarındaki Korint Körfezi'nde yapılmıştır. Bu savaşın adı Sıngın olarak da geçer. Sıngın kelimesinin Eski Türkçede "kırılan, kırılmış, bozguna uğramış, vurgun" gibi anlamları vardır.

İpek Yolu

İki bin yıl kadar önce Çin'in açtığı önemli ticaret yollarından biridir.

Bu yolun güney güzergâhı Afganistan, Özbekistan ve İran'ı geçerek Mısır'ın İskenderiye şehrine kadar olan bölümünü; kuzey güzergâhı ise Hazar Denizi'nin kuzeyinden geçerek Kırım'a gelip buradan Karadeniz ve bu denize bağlı nehirler olan Volga, Don, Dinyeper, Dinyester ve Tuna nehirleri vasıtası ile tüm Orta ve Kuzey Avrupa'ya uzanan bölümünü kapsar. Bu yola İpek Yolu denmesinin sebebi Çin'de üretilen ipeğin ve ipek ürünlerinin bu yol üzerinden Batı'ya taşınmasıdır.

İptidai

Temel başlangıç anlamına gelen Arapça kökenli "iptida" kelimesinden türemiş olup "ilkel" anlamına gelir.

Osmanlı Devleti'nde iptidai "ilkokul" anlamında kullanılmıştır.

İrad-ı Cedid

Arapça bir sözcük olan irad "gelir"; cedid ise "yeni" anlamına gelir. İrad-ı cedid, III. Selim'in kurmuş olduğu Nizam-ı Cedid ordusunun masraflarını karşılamak üzere oluşturulmuş hazine için kullanılan bir tabirdir.

İshakpaşa Sarayı

İshakpaşa Sarayı, Ağrı Dağı'nın yakınında, sarp kayalar üzerine kurulmuş, 116 odalı bir saraydır.

Saray aslında türbesi, camisi, surları, iç ve dış avluları, divan ve harem salonları, koğuşları ile bir bey kalesidir.

Sarayın yapımına 1685'te, Doğubeyazıt Sancak Beyi Çolak Abdi Paşa'nın talimatıyla başlanmış, Çıldır Valisi İshak Paşa ve torunu Mehmet Paşa tarafından 1784'te bitirilmiştir. 7.600 m^2'lik bir alanda inşa edilmiş olan sarayın tamamlanması 99 yıl sürmüştür.

İskitler

MÖ 7. yüzyılda Asya'nın batı kesiminde, Tanrı Dağları ve Fergana Vadisi arasındaki bölgede yaşamış ve Sakalar olarak da bilinen bir Orta Asya kavmidir.

İskitlerin ön adı "Uç-Ësig Ël At"tır. Bu ifadenin "lider olarak tanınan halk" anlamına geldiği düşünülmektedir. (Uç: lider, önder; Ësig: edilmiş, olan; Ël: halk; At: nam, ad, tanınan, bilinen anlamlarına gelmektedir.)

Herodot bunu "Askolat" şeklinde okumuştur. Bu isim Asyada "oskolot" olarak bilinmektedir. Yunanlılar bunu "Skyth" şekline çevirmişlerdir. Oradan da tüm dünyaya bu şekilde yayılmıştır. Biz de ise bu kelime İskit olarak yerleşmiştir.

İspenç (İspence)

Bu kelimenin kökeni ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte Hammer kelimenin Farsça "pencik" sözcüğünden geldiğini, C. Truhelka ise "spenza" sözcüğünün bu kelimenin temelini oluşturduğunu söylemektedir. İspence, tarımla uğraşan gayrimüslim ahaliden alınan bir tür vergidir. Bu vergi Osmanlı Devleti'nde ilk kez I. Bayezid zamanında uygulamaya sokulmuştur.

Bu verginin gayrimüslim köylünün tımar sahibine karşı yerine getirmekle sorumlu olduğu hizmetlerin para karşılığı ola-

rak ortaya çıkmış olabileceği düşünülmektedir. Tanzimat'tan sonra bu uygulama kaldırılmıştır.

İsrail

Bkz. Yahudi.

İstanbul

En eski kaynaklarda İstanbul'un adı Byzantion olarak geçer. (MÖ 667'de İstanbul'da koloni kuran Megaralılar kralının adı Byzas'tır.) Şehri alan Roma İmparatoru Konstantin burayı yeniden yapılandırmış ve böylece buraya bir müddet İkinci Roma ya da Yeni Roma (Nova Roma) denmesine rağmen şehrin adı Konstantinopolis olarak yerleşmiştir. Bazı yazarlar ve halkın bir kesimi Byzantion adını günümüze kadar yaşatmıştır. Konstantinopolis isminin yanında 11. yüzyıldan itibaren İstanbul adının da kullanıldığı bilinmektedir. İstanbul'un Yunanca "şehre ya da kente doğru" anlamlarına gelen "Eis ten polis" kelimesinden türetildiği kabul edilir. (Stinpoli)

Osmanlı kaynaklarında İstanbul için "İslâmbol" tabirinin kullanımına rastlanır. İslambol, şehirde İslam'ın ve Müslümanların bol olduğunu belirtmek için kullanılan bir kelimedir. Osmanlı döneminde padişahların bir kısmı fermanlarında "Konstantiyye" ismini kullanırken bir kısmı da "İslambol" veya "İstanbul" adlarını kullanmaya özen göstermiştir.

İstihkâm

Arapça bir kelime olan istihkâm, "sağlamlık, kuvvet, pekiştirme, kuvvetli siper" anlamlarına gelir.

İstimalet

Arapça kökenli olan istimalet "gönül çekme, hoşgörü göstererek kendi tarafına çekme" anlamlarına gelir.

Osmanlı Devleti özellikle Balkan fetihlerinde halka karşı adaletli ve hoşgörülü bir politika izlemiş, böylece bölge halkının sadakatini kazanmayı başarmıştır.

İtilaf

Arapça kökenli itilaf "uyum sağlama, anlaşma" anlamlarına gelir.

İttihat ve Terakki

İttihat kelimesi Arapça "bir olma, birleşme, birlik"; terakki ise "yukarı kalkma, yükselme, ilerleme" anlamlarına gelir (ittihat ve terakki: birlik olup ilerleme anlamında kullanılmıştır). İttihat ve Terakki Cemiyeti 1895 yılında kurulmuş, II. Meşrutiyet'in ilanında büyük rol oynamış ve 1908–1918 yılları arasında devlet yönetiminde etkili olmuş bir cemiyettir. 1918 yılından itibaren cemiyet etkisini kaybetmiştir.

İvriz

İvriz, Konya'nın Ereğli ilçesine 12 km. uzaklıkta yer alan bir bölgenin adıdır. Bu bölgede bulunan İvriz Kaya Kabartması geç Hitit dönemi eseridir. MÖ 8. yüzyıla ait olup dünyadaki ilk yazılı tarım anıtı ve dünya tarihindeki ilk yazılı kabartma kaya anıtı olma özelliğini taşır.

İyon

İyonya, bugün İzmir ve Aydın illerinin yer aldığı sahil şeridine Antik Çağ'da verilen addır. İyon Devleti MÖ 1000 yıllarında Yunanistan'dan gelen Akalar tarafından kurulmuş 12 bağımsız şehir devletinden oluşur.

İyon adı bir mit kahramanından gelmektedir. İyon, Tesalya'dan kovulup Peloponez'e yerleşmiş Ksuthos'un oğludur. Peloponez'de Kral Aigialos'un kızı ile evlenip kral olmuştur.

Jakoben

Fransızca Jakobin sözcüğü Fransa'da Aziz Dominicus tarikatına mensup rahip ve rahibelere verilen addır. Dominiken tarikatının Paris'teki ilk yerleşim yeri St. Jacques Caddesi olduğu için bu tarikatın üyelerine "jakoben" adı verilmiştir.

Jakobenizm, fikirlerini toplumun düşüncelerinin üstünde gören ve dikte yolu ile kendi ideolojilerini kabullendirmeyi amaçlayan bir politik akım olarak tanımlanabilir. Jakobenler Fransız İhtilali'nin önde gelen siyasi gruplarından biridir. Amaçları ihtilal kazanımlarını soylu sınıfından gelebilecek hareketlere karşı korumaktır. Grup, görüşlerinden şüphe duydukları kişileri izlemiş ve onlara karşı gösterdikleri şiddet yanlısı politikalarıyla tanınmıştır.

Jan Zapolya (1487–1540)

Jan Zapolya, 1487 yılında soylu bir Macar ailesinin üyesi olarak Slovakya'da doğmuş, 1511'de de Transilvanya (Romanya) Voyvodası olmuştur. Osmanlıların 1526 yılındaki Mohaç zaferinden sonra Macar krallığına getirilmiştir. 1540 yılında yerine oğlu Sigismund'u bırakarak Transilvanya'da ölmüştür.

Jön Türk

Fransızca "jeune" sözcüğü "genç" anlamına gelir.

"Jön Türk" tabiri ilk kez 1828 yılında İngiliz gezgin Charles Macfarlane tarafından dönemin genç Osmanlı nüfusu için kullanılmıştır. 1855 yılında Tarihçi Abdolimino Ubicini, hem II. Mahmud zamanındaki reformcuları, hem de Abdülmecid döneminin Batılılaşma yanlısı Tanzimat kadrosu için bu benzetmeyi kullanmıştır. Jön Türk tabirini 1857 yılında bir kavram olarak kullanan ilk kişi ise Fransız aydın Hyppolyte Castile'dir. Amerikalılar da Avrupa'da öğrenim görmüş Osmanlı gençleri için bu benzetmeyi kullanmışlardır. Jön Türk tabirinin ilk kez

Suriyeli Tarihçi Halil Ganem tarafından kullanıldığını iddia edenler de bulunmaktadır.

Osmanlılarda 1861'de Abdülaziz'in tahta çıkışı esnasında padişahın özel kalem dairesinde görevli olan Ziya ve Muhtar Beyler, daha yetenekli bir sadrazam tayin edilmesini istemelerinden dolayı Jön Türk olarak nitelendirilmişlerdir. Bu tabir Mustafa Fazıl Paşa'nın desteği ile padişaha karşı oluşan muhalefet hareketini tanımlamak için Avrupa basını tarafından da kullanılmıştır.

Kazıklı Voyvoda

~ K ~

Kabakçı Mustafa Paşa (1755–1808)

Hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Kabakçı Mustafa Paşa'nın sadece Kastamonulu olduğu, Yeniçeri Ocağı'na girdiği ve Boğaz Kaleleri Muhafızlığı'nda bulunduğu bilinmektedir. Kabakçı Mustafa 1807 tarihinde etrafındaki yeniçerilerle birlikte isyan ederek III. Selim'i tahttan indirmiş ve Nizam-ı Cedit dönemine son vermiş bir isyancıdır. İsyanın görünen kişisi olmakla beraber ayaklanmanın arka planında Sadaret Kaymakamı Köse Musa Paşa ile dönemin şeyhülislamının olduğu da bilinmektedir.

Kabakulak İbrahim Paşa (...-1742)

I. Mahmud'un saltanatı döneminde sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Şebinkarahisar doğumlu olup ku-

laklarının büyüklüğünden ötürü bu lakapla anılmıştır. Son ikamet yeri olan Girit'in Resmo kasabasında aleyhtarları tarafından öldürülmüştür.

Kabataş

İstanbul'da bulunan bir semttir. Bizans dönemindeki adı Buthorion'dur. Halikarnas burada bulunan Petra Themastis adı verilen bir taştan söz eder. Bu taşın semtte bulunan "Karabali" iskelesinin yanında tekneleri bağlamak için kullanılan iri bir kaya olduğu tahmin edilmektedir. Bu nedenle semtin adı Kabataş olarak bilinmektedir.

Kâbe

Arapça bir kelime olan kâbe, "küp şeklinde nesne" anlamına gelir. Yapının geometrik şekli olan küpü ifade eder. İslam dinine göre dünyadaki ilk mabet Kâbe'dir ve Müslümanların kıblesidir.

Kabotaj

Fransızcada deniz aşırı seferlerin karşıtı yani kıyı denizciliği için "cabotage" ifadesi kullanılır. Türkçede de bu anlama gelecek şekilde kullanılmaktadır.

Kadeş

Bugün Suriye'de Humus'a birkaç kilometre uzaklıktaki Asi ve Tannur ırmaklarının birleştiği yerde bulunan eski bir şehirdir. İbranca "kutsal yer" anlamına gelen Kadeş, aynı zamanda MÖ 1280'de Mısırlılar ile Hititler arasında yapılmış ve tarihte bilinen ilk yazılı antlaşma olan Kadeş Antlaşması'nın gerçekleştiği yerdir.

Kadı

Arapça bir kelime olan kadı, "hâkim, yargıç" anlamlarına gelir. İslam fıkhına göre kadı, halk arasında meydana gelen so-

runları şer'i hükümlere göre çözmek için devlet tarafından görevlendirilen yetkili kişidir.

Kadı Burhaneddin (1345–1398)

Asıl ismi Burhaneddin Ahmet olup Eretna Beyliği'nde kadılık görevinde bulunduğu için Kadı unvanını almıştır.

Kadı Burhaneddin Devleti, Burhaneddin Ahmet tarafından Eretna Devleti'nin zayıflamasıyla bu topraklar üzerinde 1381 yılında kurulmuş bir devlettir. Devletin merkezi Sivas'tır. Kadı Burhaneddin kısa zamanda Orta Anadolu'ya hâkim olmuş, ancak izlediği yayılma politikası yüzünden Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Osmanlılarla ilişkileri bozulmuştur. Akkoyunlularla yaptığı mücadele sırasında Kadı Burhaneddin, Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey tarafından öldürülmüştür.

Kadın Efendi

Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılın başlarından itibaren padişah eşlerine verilen unvandır. Daha önceleri padişah eşlerine "hanım, sultan, hatun ve haseki" gibi unvanlar verilirken III. Ahmed döneminden itibaren "kadın" veya "kadın efendi" unvanı yaygınlık kazanmaya başlamıştır.

Kadırga

Yunanca "kátergon" kelimesinden türemiş olup "donanmada kullanılan kürekli gemi" anlamına gelir.

Kadı'ül Leşker

Arapça "hâkim, yargıç" anlamlarına gelen kadı sözcüğü ile Farsça "asker" anlamına gelen leşker sözcüğünden oluşmuş ve "asker kadısı" anlamına gelen tamlama bir kelimedir. Kadı'ül Leşker, Kazasker yerine kullanılan bir tabirdir.

Kadiks

İspanya'nın 17 özerk eyaletinden biri olan Endülüs'e bağlı Cadiz kentine yakın semtin adıdır.

İslam orduları 711 yılındaki Kadiks Savaşı ile İspanya'yı fethetmiştir.

Kadi'l-Kudat

Kadi'l-Kudat (kudat: kadılar), Arapça "kadıların kadısı" anlamına gelmektedir. Şer'i davalara bakan kadıların başında bulunan makamdır (bkz. kadı).

Kadisiye

Irak'ta Kûfe şehrinin 30 km. güneybatısında yer alan bir yerleşim yeridir. Ülkenin en küçük illerinden biridir. Kadisiye denilen bölgede Hz. Ömer döneminde İslam orduları ile Sasaniler karşılaşmış ve Müslümanlar yapılan savaşı kazanmıştır (636).

Kafes Hayatı

Eski evlerin pencerelerinde içerisinin dışardan görülmesini engellemek için kafes kullanılırdı. Böyle evlerde yaşayanların yaşam biçimleri hakkında kullanılan bir tabir olan "kafes hayatı" mecazi manada "esaret hayatı" anlamına gelir.

Osmanlı Devleti'nde Kafes hayatı, daha çok sarayda neredeyse bir hapis hayatı yaşayan şehzadelerin durumu hakkında kullanılan bir tabir olmuştur. Bu tabir I. Ahmed döneminden itibaren bir gelenek haline gelmiştir. Ekber ve Erşed sisteminin gereği olarak bu sistemde şehzadelerin sancaklara çıkması yasaklanmış ve sarayda hapis hayatına benzer bir hayat yaşadıkları görülmüştür. Teorik yönetim bilgileriyle donanan şehzadelerin, daha iyi bir asker ve padişah olacağı düşüncesi de bu sistemin uygulanmasında etkili olmuştur. Fakat bu sistem tecrübesiz padişahların yetişmesine neden olmuştur.

Kaime

Arapça "kaim" kökünden gelen sözcük, "bir şeyin yerine kullanılan, yerine geçen" anlamlarına gelir. Osmanlı Devleti'nde

sikkelerin yerine kullanılabilinen kâğıt paralara "kaime" denmiştir. (İlk kâğıt parayı bastıran padişah Abdülmecid'dir.) Kaimeler devletin acil paraya ihtiyacı olduğu dönemlerde sikkelerin basımını beklemek yerine el yazısı ile yazılıp hazırlanan kâğıtlar olarak piyasaya sürülmüştür. Kaime kelimesi ayrıca Osmanlı'da sadrazam ve yüksek rütbeli memurlar tarafından yazılan veya iki daire arasında ilmühaber niteliği taşıyan yazılara da denirdi. Klasik dönemde üst makamdan alt makama yazılan yazılara "kaime", alt makamdan üst makama yazılanlara ise "arîza" denirdi.

Kalafat Mehmet Paşa (...-1792)

I. Abdülhamid'in saltanatı döneminde sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Sofya doğumludur. Kalafat, Osmanlı İmparatorluğu'nda vezir veya yüksek mevkide devlet adamlarının giydikleri bir başlık türüdür. Mehmet Paşa'nın da bu tarz bir başlık tercih etmesinden dolayı "kalafat" lakabı ile anıldığı ileri sürülmektedir.

Kalaylıkoz Ahmet Paşa (1645?–1715)

III. Ahmed'in saltanatı döneminde sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Kayseri doğumludur. Gösterişi çok sevdiği ve sarığının biçimine çok özen gösterdiği için kalaylıkoz lakabı ile anıldığı söylenmektedir.

Kale-i Sultaniye

1462 yılında Osmanlı padişahı II. Mehmed döneminde yaptırılmış bir kaledir. Fatih Sultan Mehmed'in oğlu Şehzade Mustafa tarafından inşa ettirildiği ve bu yüzden adının Sultaniye Kalesi olduğu ileri sürülmektedir. Aynı zamanda Çanakkale'nin eski adıdır.

Kalemiyye

Arapça bir kelime olan kalemiyye, "kalemle ilgili, yazıyla ilgili" anlamlarına gelir. Osmanlılarda "kalemiyye" tabiri idari

ve mali bürokrasi için kullanılmış bir terim olup aynı zamanda resmî dairelerde yapılan işler için ödenen ücret anlamında da kullanılmıştır.

Kalkolitik

Yunanca "khalkos" bakır anlamına; "lithos" ise taş anlamına gelmektedir. Bakır Taş Çağı olarak da nitelenen bu çağ MÖ 5000 ile 3000 arasında yaşanmış bir tarih öncesi dönemdir. Kalkolitik Çağ, kültür tarihinde ilk kent öncesi kültürlerinin başladığı dönem olarak bilinmektedir.

Kallavi

Osmanlılarda sadrazamlar ile vezirlerin başlarına giydikleri üst tarafı dar koni şeklindeki kavuğun adıdır. Kırk santim kadar uzunluğundadır. Vezirlere ait mezar taşlarında da bu kavuğu görmek mümkündür.

Kalvenizm

Kalvenizm, Jean Calvin'in 16. yüzyıl başlarında ortaya koyduğu görüşlere dayanarak kurulmuş bir Hristiyanlık mezhebidir. Bu dinsel inanç sistemi, ilk kez Cenevre'de yeni kiliselerde örgütlenmiş, Fransa'da Nantes Fermanı ile kabul edilmiştir.

Kalvenizm, toplumsal kurumları gelenekçi din anlayışına göre değil; Hristiyanlığın başlangıcındaki özüne göre düzenlemeyi savunmuştur.

Kam (Şaman)

13. yüzyıldan itibaren metinlerde görülmeye başlayan şaman kelimesi, Türkçeye Batı kaynaklarından bir antropoloji terimi olarak girmiştir (Fransızca "chaman"). Eski Türklerde şaman kelimesi yerine "kam" kullanılmıştır. Dinî törenleri yöneten kişiye "kam" denildiğini Çin kaynaklarından anlamaktayız.

Uygurlarda kam kelimesinin "din adamı" karşılığı olarak değil, "büyücü" anlamında kullanıldığı da bilinmektedir.

Kameri

Arapça ay anlamına gelen Kamer kelimesinin sonuna nispet eki getirilmiş ve sözcük Kameri halini almıştır. Kamerî aylar, ayın tam devriyle hesap edilen ya da ayın devinimine göre düzenlenen süreye göre belirlenir.

Kanije

Macaristan'ın güneybatısında, Trandanubya bölgesinde bulunan bir kaledir. Belgelerde adı "Kanizsai" olarak geçer. Adını bu bölgeye uzun süre hâkim olmuş Kanizsai ailesinden almıştır. 1532 yılında Osmanlı egemenliğine girmiştir. Bugün bölgenin adı "Nagykanizsa" olarak geçmektedir.

Kanun-u Esasi

"Anayasa" anlamına gelmektedir. Fransızca "loi constitutuionelle" teriminin Osmanlıca karşılığı olup 1876 yılında kabul edilen Osmanlı anayasasının adıdır.

Kanunî Sultan Süleyman (1494–1566)

Osmanlı Devleti'nin onuncu padişahıdır. Sultan I. Süleyman'a "Kanunî" denmesinin sebebi, hükümdarlığı zamanında yeni kanunlar hazırlaması ve bunları hiçbir fark gözetilmeksizin herkese adil bir şekilde uygulamış olmasıdır. Mevcut kanunların uygulanmasının sıkı bir şekilde takipçisi olan I. Süleyman, kanunname çalışmalarını kapsamlı ve daha sistemli hale getirmiştir. Ayrıca sürdürdüğü başarılı politikalar ve zamanında Osmanlı Devleti'nin her konuda en rahat ve zengin dönemini yaşamış olması sebepleriyle Batı'da "Muhteşem Süleyman" olarak anılmaktadır.

Kanunname-i Âl-i Osman

"Kanun-i kadim" olarak da bilinen Kanunname-i Âl-i Osman, Osmanoğulları Kanunnamesi anlamına gelir (Âl, Arapça aile anlamına gelir). Bu kanunnamede yer alan hükümler, Osmanlı Devleti'nde cezalandırma, yönetim ve maliye alanlarında şer'i hukuka uygun olmak şartıyla padişahların koyduğu yasalardır.

Kapadokya

Kapadokya, Pers dilinde "Güzel atlar ülkesi" anlamına gelir. Başta Nevşehir olmak üzere Kırşehir, Niğde, Aksaray ve Kayseri illerine yayılmış olan bu bölge, 60 milyon yıl önce Erciyes ve Hasandağı'nın püskürttüğü lav ve küllerin oluşturduğu yumuşak tabakaların milyonlarca yıl boyunca yağmur ve rüzgâr tarafından aşınmasıyla ortaya çıkmıştır.

Kapalıçarşı

İstanbul'un merkezinde yer alan, temeli Fatih Sultan Mehmed (1461) döneminde atılmış dünyanın en büyük çarşılarından biridir.

15. yüzyıldan kalma kalın duvarları bir seri kubbe ile örtülmüş ve sonraki yüzyıllarda da çarşı içerisinde gelişen sokakların üzerleri tekrar örtülüp buralara ekler yapılmış ve büyük bir alışveriş merkezi haline gelmiştir. Her türlü değerli kumaş, mücevherat, silah, antika eşya güven içinde bu çarşıda yüzyıllardır satışa sunulmaktadır. Geçen yüzyılın sonlarında geçirdiği deprem ve birkaç büyük yangın ile hasar gören Kapalıçarşı aslına uygun olacak şekilde onarılmışsa da bazı değişikliklerin önüne geçilememiştir. Bugün hâlâ İstanbul halkına hizmet veren çarşı turistlerin de büyük ilgisini çekmektedir.

Kapıkulu

Osmanlılarda halkın işlerinin saray kapılarında görülüyor olması zamanla "kapı" tabirinin "hükümet dairesi" yerine kul-

lanılır olmasına neden olmuştur. Tamlamadaki "kul" kelimesi de "tâbi, mensup" anlamında kullanılmıştır (kapıkulu: saray görevlisi, saraya bağlı gibi).

Bunun dışında, devletten maaş alan askerlere de "kapıkulu" denmekteydi.

Kapitülasyon

Fransızca "capitulation" sözcüğü "maddeler halinde yazılı anlaşma, şartname" anlamlarına gelir. Latince de ise "capitulum", "sözleşme maddesi, bölüm başlığı" demektir.

Osmanlı Devleti'nin yabancı devletlere verdiği ekonomik, adli, idari birtakım ayrıcalıkları ifade eden kapitülasyonlar, Lozan Antlaşması'yla kaldırılmıştır.

Kaptanıderya

Kaptanıderya, Osmanlı Devleti'nde donanma komutanlarına verilen isimdir. Kaptanıderyalık 1867'de kaldırılarak yerine Bahriye Nezareti kurulmuştur.

Kara Murat

Yazar Rahmi Turhan tarafından yazılan Abdullah Turhan tarafından çizilen tarihî bir kahraman adıdır. Bir akıncı beyi olan ve Fatih'in Fedaisi Kara Murat olarak da anılan kahraman, Fatih Sultan Mehmed'in hükümdarlığı zamanında geçen maceralarında iyilerin yanında, kötülerin karşısında yer almıştır. Kara Murat karakterinin yaşadığı maceralar, 1971 yılında *Günaydın* gazetesinde fotoroman olarak yayınlanmıştır.

Kara Yorgi Petroviç (1768–1817)

Osmanlı Devleti'ne karşı Sırpların başlattığı ayaklanmanın lideridir. Sırbistan bağımsızlığını kazandıktan sonra, uzun süre Yorgeviç hanedanına mensup Petroviç tarafından yönetilmiştir. Petroviç, esmerliğinden dolayı "kara" lakabıyla anılmıştır.

Kara Yülük Osman Bey

Akkoyunlu Devleti'nin kurucusudur. Kara Yülük, Osman Bey'in kullandığı bir unvandır. Yülük kelimesi Türkçede "tüysüz, kılsız" anlamlarına gelir. Birçok Akkoyunlu şehzadesi buna benzer unvanlar kullanmışlardır.

Karabalasagun

Bugün Kırgızistan'da, Tokmak şehri yakınlarında, Çu Nehri vadisinde bulunan eski bir Türk şehridir. Karabalasagun şehri Türgiş, Karahanlı gibi devletlerin merkezi olmuştur.

Karadeniz

Balkan ve Anadolu yarımadasının kuzeyinde Kafkaslara kadar uzanan denizdir.

Eski çağlardaki adı "Eukseinos" olan bu denizin bilinen ilk adı, eski Farsça ya da İskitçe bir kelime olduğu düşünülen ve "koyu karanlık" anlamına gelen "Ahşeana"dır. Buraya ticaret için gelen Eski Yunanlıların verdiği isim ise "Pontus Eukseinos"tur ve "Mutluluk Denizi" anlamına gelir.

Türklerin Anadolu'ya hâkim olmasından sonra Karadeniz adını almıştır. "Kara" kelimesi eski Türkçede birçok anlama gelmekle beraber burada bir yön ifadesi olarak kuzey anlamında kullanılmıştır.

Karahanlılar

Karahanlılar, 840–1212 yılları arasında Maveraünnehir ve Türkistan'ın doğusuna hâkim olmuş bir Türk devletidir. "Kara" kelimesi, eskiden beri Türkler tarafından kullanılan unvanlardan biri olup bu devletin kurucu hanedanı kendileri için "kara hakan, kara han, arslan kara" gibi unvanlar kullanmışlardır. Karahanlılar tabiri ise ilk kez Batılı tarihçiler tarafından hanedan mensuplarının unvanlarından yola çıkılarak kullanılmıştır.

Karahitaylar (1125–1211)

Türkistan'ın büyük bir kısmında hüküm sürmüş bir Moğol devletidir. Kitaylar olarak da bilinir. Çin kaynaklarında "Liao" şeklinde geçen Karahitaylar'ı Türkistanlılar ise "Hıtay" olarak adlandırırlar. Bu devleti kurmuş olan hanedanlığa "Liao Hanedanlığı", Karahitayların asıl topraklarına da "Liaoning" denmektedir.

Karakoyunlular

1351–1469 yılları arasında Erbil ile Nahçıvan arasındaki bölgeye egemen olmuş bir Türkmen devletidir.

Karakoyunlu adının, aşiretin sembolü olan kara koyundan geldiğini iddia edenlerle birlikte, boyun sahip olduğu hayvanların renginden dolayı bu adı aldığını düşünenler de vardır. Hatta bu boyun bayraklarında da kara koyun figürünün kullanılmış olduğunu ileri sürenler mevcuttur.

Karakurum

Bugün Moğolistan'ın batısında, Orhun Irmağı yukarısında kalan Uygur ve Moğol devrinde kurulmuş eski bir Türk şehridir. Karakurum adının eski Türkçede "kara kaya" anlamına geldiği ifade edilmektedir.

Karamanoğulları (1250–1487)

1250–1487 yılları arasında Anadolu'da; Konya, Karaman, Niğde ve Alanya yörelerinde hâkimiyet kurmuş bir Türk beyliğidir. Oğuzların Avşar koluna mensup oldukları düşünülen beylik, adını beyliğin kurucusu Nure Sûfi Bey'in oğlu Kerimeddin Karaman Bey'den almıştır. Bulundukları bölgenin eski adı "Larende" olarak geçer.

Karamürsel

Asıl adı Mürsel'dir. Doğum ve ölüm tarihleri belirsizdir. Osmanlı Devleti'nin ilk Kaptanıderyası sayılmaktadır. Osman

Gazi ve Orhan Gazi döneminin değerli komutanlarından biridir. Yararlıkları dolayısıyla Orhan Gazi tarafından kendisine "kara" lakabı verilmiştir.

İzmit civarının fethedilmesinde büyük katkıları olduğu için bugün Karamürsel ilçesi onun adını taşımaktadır.

Karbon 14 Sistemi

Bilim adamı Willard Frank Libby tarafından bulunmuş sistemdir. Libby, bu buluşu ile 1960'da Nobel ödülünü kazanmıştır. Karbon 14 sistemi ile yaş tayini yönteminin esası özetle şöyledir: Uzaydan gelen kozmik tanecikler yukarı atmosferde bulunan karbondioksit gazı moleküllerinden bazılarıyla karşılaşıp bunlardaki radyoaktif olan ve olmayan karbon 12 atomlarını devamlı olarak bombalarlar. Karbon 12 atomu yapısına iki nötron alır ve radyoaktif özellikteki karbon 14 haline dönüşür. Sonuncusu hemen bozulmaya başlayarak belli bir süre sonra azot 14 gazına dönüşür. Bu arada karbon 14 ve karbon 12 önce karbondioksit yoluyla bitkiler, ardından da hayvanlar tarafından asimile edilip beslenme zincirine girer. Herhangi bir bitki ve hayvan için karbon 14 atomunun dünya üstünde tabii olarak bulunan yaygın ve olağan karbondan farkı yoktur. Canlı, her iki atomu da bünyesine alır ve bunların birbirlerine oranı aynıdır. Bitki veya hayvan öldüğünde dışarıdan karbon alışı durur. O anda organizmada ölünceye kadar almış olduğu karbon 12 ve radyoaktif karbon 14 bulunmaktadır. Organizmadaki karbon 12 miktarı sabit kalırken radyoaktif karbon 14 bozulmaya devam eder ve karbon 12'ye göre oranı azalır. Yaş tayini için alınan örnekteki karbon 14 miktarını belirlemek için bir gram karbonda dakikadaki bozulma sayısını hesaplamak gerekir. Karbonda 14'ün yarı ömrü 5700 yıl olarak kabul edildiğinden (yani karbon 14 atomlarının ya-

rısının bozulması için 5700 yıl geçmesi gerektiğinden) analiz edilen organizmanın ölüm tarihi buradan bulunur.

Kardinal

Katolik mezhebinde papadan sonra en yüksek mevkiye sahip olan din adamıdır. Fransızca "cardinal" ve Latince "cardinalis" kelimesi "başlıca, en önemli, merkezî" anlamlarına gelir.

Karesioğulları

14. yüzyılın başlarında, Balıkesir ve Çanakkale taraflarında kurulmuş bir Türk beyliğidir. Beyliğin adını, beyliğin kurucusu Kara İsa'nın isminden aldığı düşünülmektedir.

Karlofça

Karlofça (günümüzde Sremski Karlovci), bugünkü Sırbistan'ın Voyvodina bölgesinde yer alan Srem şehrine bağlı bir kasabadır. Batı kaynaklarında daha çok "Carlowicz, Karlowitz" şeklinde geçer. Bir Macar kalesinin de bulunduğu bu bölge Ortaçağ sonlarına doğru bir yerleşim yeri haline gelmiştir.

Karlofça, 1521 yılında Belgrad ile birlikte Osmanlı idaresine girmiştir. 26 Ocak 1699'da burada imzalanan ve adını buradan alan Karlofça Antlaşması da tarihsel önem taşır.

Karluk

Orta Asya'da yer alan bir Türk boyunun adıdır. Çinlilerde "Ka-la-luk", İslam devletlerinde ise "Harluh" olarak geçer. Karluk isminin "karlıg (karla kaplı)" kelimesinden geldiğini düşünenler mevcuttur. Bunun yanı sıra karışık boy ve sülalelerden oluştuğu düşünülen Karlukların adının "karıl-" fiilinden türemiş olabileceğini düşünen dilbilimciler de vardır.

Kartaca

MÖ 9. yüzyılda Tunus'ta kurulmuş bir Fenike kolonisidir.

Kartaca kelimesi Fenike dilinde "kart-hadaşt" yani "yeni şehir" anlamına gelir. Pön Savaşları olarak da bilinen Kartaca Savaşları, MÖ 264–146 yılları arasında Kartaca ile Roma İmparatorluğu arasında Akdeniz hâkimiyeti için yapılmış savaşlardır.

Kartal Faciası

1 Ağustos 1770 tarihinde Tuna boyundaki Kartal ovasında bulunan Osmanlı ordusu Yeniçerilerin itaatsizliği yüzünden bozguna uğramış, bu bölgede alınan mağlubiyet Kartal Faciası olarak anılmıştır.

Karum

Akatça "kar" kelimesinden türemiş olan karum sözcüğü, Asurca "asıl kentin yakınında bulunan ticaret merkezi" anlamında kullanılmıştır. Asur ticaret kolonileri zamanında Anadolu'da çok sayıda Karum kurulmuştur.

Karya

Kuzeyinde İyonya ve Lidya, batısında Ege Denizi, doğusunda ise Lykia ve Frigya'nın küçük bir bölümü ile sınırlı bölgenin eski çağlardaki adıdır. Günümüzde Büyük Menderes'in güneyi ile Muğla'nın kuzeyinde olan bu bölgenin isminin kurucuları kral "Kar"dan geldiği düşüncesi yaygındır. Deniz ticareti ile uğraşan Karyalılar önce Pers, ardından Büyük İskender İmparatorluğu hâkimiyetine girmiş, daha sonra da bir Roma eyaleti olarak varlığını bir müddet daha sürdürmüşlerdir. Mozele tipi oyma mezarları ve yetiştirdikleri incirler ile tanınmışlardır.

Kasr/Kasır

Arapça bir kelime olan kasr/kasır, "içerisine girilmesi zor, muhafazalı köşk" anlamına gelir. Hükümdarlar bir bölgeye hâkim olduktan sonra gerek düşmanın, gerekse yerli halkın saldırılarına karşılık hem kendini hem de maiyetini korumak

için etrafı surlar ve kalelerle çevrili saraylar yaptırmışlar ve bunlara "kasr" adını vermişlerdir.

Kasr-ı Şirin

Kasr-ı Şirin, Bağdat'ın kuzeydoğusunda yer alan Diyale nehrinin doğusunda bir bölgenin adıdır. Kasr-ı Şirin, Farsça "şirin saray" anlamına gelir.

1639 yılında Osmanlı Devleti ile İranlılar arasında imzalanmış Kasr-ı Şirin Antlaşması bugünkü Türkiye-İran sınırının belirlenmesinde etkili olmuştur.

Kast

Portekizce kast(casta) sözcüğü "saf, ayrı" anlamına gelir. Latince "castus" Hint-Avrupa dillerinde "kesmek, ayırmak, ayrıştırmak" manalarında kullanılmıştır. Sanskritçede ise kast yerine "varna" kelimesi kullanılmıştır.

Bu sistem İlkçağlardan itibaren özellikle Hindistan'da toplumsal sistemin temelini oluşturan bir düzendir. Hayatın her alanında etkisini hissettiren bu sistemin Güney Asya ülkeleri ile dünyanın başka ülkelerinde de örnekleri görülmektedir.

Genel olarak Hindu dinine inananların uyguladıkları bu sistemde sınıf ayrımı çok keskin bir biçimde bulunmaktaydı. Sınıflar arası geçişin imkânsız olduğu bu sistemde başka bir sınıftan insanla sosyal ilişki kurmak dahi yasaktı. En üst sınıfta din adamları(Brahmanlar) bulunmaktaydı. Bu sistem Hindistan'da yüzyıllarca devam etmiş ve Hindistan halkının ulus bilincine ulaşmasını engellemiştir.

1950'lerde Hindistan'da çıkarılan yasalar ile herkes için eşit bir anayasa oluşturularak kast sistemi yok edilmeye çalışılmıştır. Kentlerde büyük oranda başarıya ulaşılmış; fakat köylerde bu sistem tamamen yok edilememiştir.

Kastilya

Latince "castrum" kelimesinden gelen Kastilya sözcüğü, İspanyolcada "çok sayıda kale" manasına gelir (Latince castellum, "kale" anlamındadır). Arap kaynaklarında ise "Kaştale, Kaştile" olarak geçer. Bu bölgede sözü edilen kalelerin bir kısmı Roma döneminden kalmış, bir kısmı da Endülüs Emevi akınlarını önlemek için yapılmıştır.

9. yüzyılda İspanya'da Burgos merkezli küçük bir kontluk olarak kurulan Kastilya, 1561 yılında İspanya'nın tek hâkimi olmuştur.

Kaşgarlı Mahmut

Kaşgar, Doğu Türkistan'da bir şehirdir. 1008 yılında bu şehirde doğmuş olan Kaşgarlı Mahmut, Karahanlı Devleti'nin hanedan sülalesine mensuptur. *Divan-ı Lügati't Türk* isimli Türk dil tarihi açısından oldukça önemli olan Tükçe sözlüğün yazarıdır.

Kaşıkçı Elması

Dünyada en çok bilinen 22 elmastan biridir. Kaşıkçı denmesi ile ilgili birkaç görüş bulunmaktadır. Bunlardan biri elmasın kesiminin oval olması ve kaşığa benzemesinden dolayı bu adın verildiği görüştür. Tepedelenli Ali Paşa bu elması Fransa'dayken satın almış ancak devlete isyanı sonucunda malları müsadere edilirken elmas saraya getirilmiştir. Diğer görüş ise tarihçi Raşid'e aittir. Ona göre Eğrikapı'da yoksul bir adamın eline geçen elmas üç tahta kaşık karşılığında bir kaşıkçıya satılır. Kaşıkçı, elması kuyumcuya satar. Ancak sarayın kuyumcubaşısı durumun farkına varır. Padişah IV. Mehmet'in fermanı ile elmas saraya alınır. Bundan dolayı elmasa kaşıkçı adı verilir. Kaşıkçı Elması 86 karat olup çevresinde çift sıra

49 tane elmas ile bezenmiştir. Halen Topkapı Sarayı Müzesinde sergilenmektedir.

Katedral

Fransızcada büyük kilise anlamına gelen "cathedrale" piskoposluk makamı olan kiliseyi ifade eder. Latincesi "cathedralis" olan sözcük Eski Yunancada "kathédra" olarak geçer ve "koltuk, makam" anlamlarına gelir.

Katolik

Eski Yunancada "kata" sözcüğü kapsama edatı olarak kullanılırken, "(h)ólos" ise "tüm, her şey" anlamındadır. Kata+hol(o) şeklinde kurulmuş olan Katolik sözcüğü "kapsayıcı, evrensel, tümel" anlamlarına gelir. Latincede ise "catholica" olarak geçen bu sözcük "genel, evrensel, ekümenik" anlamlarına gelir. Katolik kelimesinin bilinen ilk kullanılışı Antakya Başpiskoposu İgnatius'un İzmir Kilisesi'ne göndermiş olduğu bir mektupla başlar (MS 110). Mektupta "evrensel kilise" anlamında "İsa Mesih nerede olursa olsun orada Katolik kilisesi vardır" ifadesi kullanılmıştır.

Katvan

Semerkant (Özbekistan) yakınlarındaki bir çölün adıdır. Bu bölgede Karahitaylar ile Büyük Selçuklu Devleti arasında bir savaş gerçekleşmiştir (1141).

Kavala

Yunanistan'ın Makedonya'ya bakan kesiminde bulunan bir liman şehridir. Kavala şehrinin tarihi, MÖ 7. yüzyılda "Neapoli" ismi ile başlar. Osmanlı döneminde nüfusunu Türk, Yunan ve Musevi vatandaşların oluşturduğu Kavala şehrinin isminin, şehrin at değişiminin yapıldığı bir menzil noktası olmasıyla ilgili olduğu düşünülmektedir.

Osmanlıların meşhur Mısır valisi Mehmet Ali Paşa da Kavala doğumludur.

Kavanoz Ahmet Paşa (...-1705)

III. Ahmet'in saltanatı döneminde sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Rus asıllı olan Ahmet Paşa, kölelikten azad edilip sarayda yetiştirilmiştir. Kilolu ve kısa boylu olduğu için "kavanoz" lakabı ile anılmıştır.

Kayı

Kayı kelimesi "sağlam, güç sahibi" anlamlarına gelir.

Oğuzların Bozoklar koluna bağlı, Günhan oğullarına mensup oldukları ileri sürülen Kayı boyunun, Osmanlı Devleti'ni kuran boy olduğu düşünülmektedir.

Kaymakam

Osmanlı Devleti'nin idari ve askerî teşkilatında kullanılmış bir terimdir. Arapça "kâim-makam"dan gelen kelime "birinin yerine geçen, vekil" anlamlarına gelir. Osmanlılarda hem merkez, hem de taşra teşkilatında kullanılan bir terim olmuştur.

Kazak

Kazaklar, Orta Asya'da Hazar Denizi'nden Çin sınırına kadar olan bölgede yaşamış bir Türk topluluğudur. Türk-Tatar kökenli olan Kazak kelimesinin "yersiz yurtsuz, başına buyruk hareket eden" gibi anlamlara geldiği düşünülmektedir.

Kazan Kaldırmak

Yeniçerilerin isyan etmek, otoriteye karşı gelmek ya da istediklerini yaptırmak amacıyla çıkarttıkları isyanlara bu isim verilmiştir.

Yeniçeriler isyan ettikleri zaman yemek pişirilen kazanlarını da toplandıkları at meydanına (Sultanahmet) getirdikleri için

bu tabir kullanılmıştır. Son kazan kaldırma girişimi Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilmesiyle sonuçlanmıştır (1826).

Yeniçeri ayaklanmalarının simgesi olan bu davranış sonraki zamanlarda isyan edenler veya yönetime karşı topluca ayaklananlar için kullanılan bir tabir haline gelmiştir.

Kazasker

Kadı ve asker kelimelerinin birleşmesinden oluşan kadı-asker tabiri, zamanla kazasker şeklini alarak Osmanlılarda kullanılır olmuştur.

Kazasker kelimesi askerler arasındaki davalara bakan ordu yargıcı anlamına gelir. Kazaskerler Osmanlı Devleti'nde Divan-ı Hümayun'un üyesi, yargı ve eğitim teşkilatının sorumlusu olan yüksek dereceli bürokratlara denirdi. Günümüzdeki Eğitim ve Adalet bakanlıklarının karşılığı olarak düşünülebilir.

Kazıklı Voyvoda (...-1481)

Asıl adı III. Vlad Çepeş'tir. Eflak Voyvodasıdır. Vlad Drakul'un oğludur. Cezalandırma yöntemi olarak kullandığı kazığa oturtma infazından dolayı "Kazıklı" lakabı ile anılmıştır. Niğbolu Sancakbeyi Hamza Bey'i kazığa oturtarak öldürmüştür. Eflak'ta yakalanıp idam edilmiştir.

Keçiboynuzu Hilmi Paşa (1747–1824)

III. Selim'in saltanatı döneminde sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. İstanbul doğumludur. Vücudunun zayıflığı nedeniyle bu lakapla anılmıştır.

Kellogg Paktı

Briand-Kellogg Paktı veya Paris Paktı olarak da anılan Kellogg Paktı, 27 Ağustos 1928'de ilk önce 9 devlet (Amerika, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Polonya, Belçika ve Çekoslovakya) arasında imzalanmıştır. Pakta adını veren o

dönemdeki Amerika Dışişleri Bakanı Kellogg ile Fransa Dışişleri Bakanı Briand'dır. Bu antlaşma ile taraflar, savaşı millî politikalarına alet etmeyeceklerini, anlaşmazlıkların çözümü için savaş yoluna gitmeyeceklerini, savaştan vazgeçtiklerini ve bütün anlaşmazlıklar için daima barışçıl vasıtaları kullanacaklarını temin etmişlerdir.

Kemankeş Kara Mustafa Paşa (1592-1644)

1638-1644 tarihleri arasında sadrazamlık yapmış Arnavut kökenli bir Osmanlı devlet adamıdır. Farsçada "ok atıcı, okçu" anlamlarına gelen kemankeş lakabı, Kara Mustafa Paşa'ya ok atmadaki ustalığından dolayı verilmiştir.

Kerbela

Bağdat'ın 100 km. güneybatısında yer alan şehirdir. Hz. Hüseyin'in türbesinin bu şehirde bulunması şehrin Şiiler tarafından kutsal sayılmasını sağlamıştır.

Kerbela kelimesinin etimolojik yapısı ile ilgili birçok görüş öne sürülmüştür. Bazı araştırmacılara göre Kerbela kelimesinin aslı Kerb-ü beladır. "Kerb" hüzün demektir. Bela ise büyük zarar ve sıkıntıya yol açan olay anlamında kullanılmıştır.

Asur dilinde Kerbela, "Allah'a yakın" anlamına gelir (Karb: yakın; ala: Allah). Yakut el-Hamavî, kerbelanın Arapça "karbalat" (yumuşak toprak) sözcüğünden geldiğini iddia etmiştir. Kelimenin Farsça "kaar" (çalışmak) ile "bolo" (yüksek) kelimelerinin birleşmesiyle oluştuğunu iddia edenler de vardır.

Kethüda

Farsça "kad(ev)+hüda(yönetici, efendi)" kelimelerinin birleşmesinden oluşmuş olan kethüda, "ev sahibi, ev işlerini yöneten kişi" anlamlarına gelir.

Osmanlılarda bu tabir zengin kimselerin ve devlet büyüklerinin buyruğunda çalışan, onların birtakım işlerini gören kimseler için, kâhya anlamında kullanılmıştır. Aynı zamanda kethüda, yeniçeri ocağının büyük rütbeli subaylarından biri, yeniçeri ağasının yardımcısı ya da Osmanlılar döneminde askerî veya sivil kuruluşların başkanı ya da başkan yardımcısı olan kişiye verilen unvan olarak da kullanılmıştır.

Key (Kubat, Hüsrev, Kavus)

Farsça kökenli bir kelime olan key "büyük hükümdar, padişah" anlamlarına gelir. Eski İran şahlarının adlarının başına getirilen bir unvandır. Selçuklu hükümdarları, devlet teşkilatında görülen İran etkisiyle, kendilerini İran hükümdarlarına benzeterek Keykavus, Keykubad, Keyhüsrev gibi adlar kullanmayı bir üstünlük olarak değerlendirmişlerdir.

Kıbrıs

Arapçada "Kubrus", batı dillerinde "Cyprus" olarak adlandırılan bu ada, Homeros'ta ise "Kypros" olarak geçmektedir. Kıbrıs adının adada bulunan kına çiçeğinin İbranca karşılığı olan "Kopher" ya da adada bolca çıkan bakırın Latince karşılığı olan "Cuprum" kelimesinden geldiği şeklinde çeşitli görüşler mevcuttur.

Kılıç Ali Paşa (1496–1587)

Önceleri Uluç lakabıyla tanınan Kılıç Ali Paşa, II. Selim tarafından Kaptanıderyalığa getirildikten sonra "Kılıç" lakabıyla anılır olmuştur.

1571 ile 1587 yılları arasında 16 yıl Kaptanıderya olarak görev yapmış bir Osmanlı denizcisidir. İtalyan asıllı olup (Asıl adı Giovanni Dionigi Galeni'dir) 1520'de esir alındıktan sonra Müslüman olan Kılıç Ali hızla yükselmiş ve Osmanlı donan-

masının önemli komutanlarından biri olmuştur. İlk zamanlarda kendisine verilen "Uluç" lakabının, Kuzey Afrika'da "Arap olmayan kâfir ve dinsiz" anlamındaki "ılc" kelimesinden geldiği ileri sürülmekte olup; o dönemde daha çok casusluk yapan Hıristiyan denizcileri ifade eden bir kavram olabileceği düşünülmüştür.

Kılıç Arslan

Bir silah adı olan kılıç, Türkler arasında isim olarak da sıkça kullanılmıştır. Kılıç Arslan adının Türkçe de "kılıç gibi arslan" anlamına geldiği ifade edilmektedir. Ancak kılıç ve arslan şeklinde çift ismin de kullanılmış olma ihtimali bulunmaktadır.

Kılıç Hakkı

Osmanlı Devletinde tımarların başlangıcı olan ilk üç veya altı bin akçalık bölümü için kullanılan bir tabirdir. İlk kılıç hakkı ile başlayan sipahinin tımarı savaşlarda gösterdiği başarı oranında arttırılmaktadır.

Kınık

Oğuz Türklerinin 24 boyundan biridir. Selçuklu ve Gaznelilerin bu boydan olduğu düşünülmektedir.

"Kınık" kelimesinin ise "muhterem, değerli, aziz, her yerde yüce" anlamlarına geldiği ileri sürülmektedir. Ancak aynı kelimenin bazı kaynaklarda "konuk" ya da "kanık" şeklinde yazıldığı görülmüştür. Kanık kelimesi ise Türkçede "kanaatkâr, tok gözlü" anlamlarına gelmektedir.

Kıpçak

Kıpçaklar, Batı Göktürk topluluklarından biridir. Bizanslılar Kıpçakları "Kumanos"; diğer batı milletleri "Falben" veya "Valani", Ermeniler "Khartes", Macarlar "Kun" ismi ile an-

mışlardır. Kıpçak adı İslam kaynaklarında "Kıbçak, Kıbşak, Kıfçak" olarak geçmektedir.

Kıpçak kelimesinin etimolojisi hakkında net bir sonuca ulaşılamamış olmasına rağmen bazı bilim adamları bu kelimenin "hiddetli, kızgın, cesur" gibi anlamlara geldiğini ileri sürmektedir.

Kırgız

Çin Kaynaklarında adları "Kien-kun, K'i-ku, Kie-kou" gibi çeşitli şekillerde yazılan Kırgız adı; Köktürk yazılı metinlerinde "Kırkız", Tibetçe metinlerde "Gir-kis" şeklinde geçmektedir. Kırgız adının menşei konusunda çeşitli görüşler vardır. Bu adın kır ile giz (gız) kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiş "kırgezer" anlamında bir kelime olduğu düşüncesi yanında, "kırk" ve "yüz" sayı adlarının birleşmesinden oluştuğu da iddia edilmiştir. Kırgız adının kırmızı ve yüz kelimelerinden oluştuğu da söylenir. Kem (Yenisey) ve Orkun adlarının birleşmesinden oluştuğu yolunda fikirler de vardır. Kırgız isminin kökeni hakkında birkaç teori daha mevcuttur. Bunlardan birincisi "-iz" eki (iki–iz: ikiz vb.) almış kırk kelimesidir. Yani Kırk-ız, Kırklar'dır. Fakat bölge halkı Kırgız adının Kırk Kız'dan geldiğini iddia eder. Bunun temeli Kırgızların refah ve bolluk içinde bıraktıkları topraklarını daha sonra yerle bir olmuş bir halde bulan kırk kızın soyundan geldiklerine inanmalarıdır. Diğer kayda değer önemli bir teori de Eyüp Sabri Kartal'dan gelir. Bu görüşe göre; Kırgız kelimesi "Kırkuz" olarak telaffuz edilir. Bu kırk ve uz kelimelerinin birleşmesinden oluşur. Buna göre Kırgız "kırk oğuz" demektir. Çünkü uz, ouz ya da az Oğuz Türklerinin diğer bir deyişidir. Kırgız (kırk + uz) demek "kırk aşiret" demek olur ki bu daha bir etimolojik anlam ifade eder.

Kızıldeniz

Afrika ile Asya (Arap Yarımadası) arasında yer alan, Hint Okyanusu'na bağlı bir denizdir. Uzunluğu yaklaşık 2000 km.'dir. Kuzeyde Mısır'daki Süveyş Kanalı ile doğal olmayan yoldan Akdeniz'e bağlanmıştır; güneyde ise Arap Yarımadası ucunda Babü'l Mendep (Bab el Mendeb) Boğazı ile Hint Okyanusu'na bağlanır. Kızıldeniz kuzeyde Sina Yarımadası ile ikiye ayrılır; kuzeydoğuya doğru Akabe Körfezi, kuzeybatıda ise Süveyş Körfezi vardır.

Kızıldeniz ismini, mevsimlik olarak su yüzeyine yakın kısımda ortaya çıkan kırmızı renkli bir bakteriden ya da etrafındaki kıyılarda yer alan mineral bakımından zengin kızıl renkli dağlardan almış olabileceği ifade edilmektedir.

Kızıl Elma

İstanbul'un fethinden sonra Osmanlılar tarafından Roma'ya verilen addır. Kızıl Elma adının, Roma'da bulunan St. Pierre Kilisesi'nin üst kısmının kırmızı bakırla kaplanmış ve yuvarlak bir şekilde inşa edilmiş olmasından dolayı verildiği ileri sürülmektedir.

Türklerin, Hun İmparatoru Attila'nın yolundan gidip Roma'yı bir gün fethedeceği her zaman hayal edilmiştir. Ayrıca Türk milleti, ulaşabileceği en son noktayı, en uzak coğrafi yeri Kızıl Elma olarak nitelendirmiştir.

Kıztaşı

Asıl adı Markianos Sütunu olan bu eser 455 yılında Bizans İmparatoru Markianos anısına dikilmiştir. İstanbul'da Fatih semtinde bulunmaktadır. Bu sütuna halk arasında Kıztaşı denmesi, kaidesinin bir yüzünde bulunan kabartma "Nike" heykelinden kaynaklanmaktadır. Nike Yunan mitolojisinde zafer tanrıçasıdır.

Kibele

Frig dilinde "kubele" veya "kubebe" şeklinde geçer. Bütün tanrıların ve tanrıçaların anasını ifade eder.

Kili

Günümüzde Ukrayna sınırları içerisinde bulunan tarihî bir şehirdir. Romencede "chilia"(Kilya) adıyla anılır.

II. Bayezid devrinde Osmanlı topraklarına katılan şehir, Paris Antlaşması (1856) ile Boğdan Beyliği'ne bırakılmıştır. 1878'de Rusya'nın idaresine geçen Kili, 1918 tarihinde Romanya'ya verilmiştir. 1940'ta tekrar Rusya'nın idaresine geçen şehir 1991'de Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Ukrayna devletinin toprakları içinde kalmıştır.

Kilikya

Kilikya; küçük Asya'nın güneydoğu kıyıları ya da bugünkü Çukurova diyebileceğimiz bir bölgenin adıdır. Heredot; Fenike Kralı Agenor'un oğullarından Cilix'in buraya gelip yerleştiğini ve onun adından dolayı bölgeye Kilikya adının verildiğini nakleder. Kilikya adı ilk kez Asur yazıtlarında "Chilakka" olarak geçmektedir.

Kilise

Yunanca "ekklésia" kelimesinden türemiştir. Bu kelime "meclis, cemaat" anlamlarına gelmektedir (Eski Yunanca "ekkaleo", "ilan etmek, yüksek sesle çağırmak" anlamına gelmektedir). Kilise kelimesinin Arapçası olan "kenise" sözcüğü "toplamak, toplayan" anlamına gelir. Türkçe kilise sözcüğü yazı dilinde tercih edilen kenise kelimesinin yerine geçmiştir. İngilizcedeki "church" kelimesi de Yunanca "kyriakon"dan (Rabba ait) gelir.

Kil Tablet

Her bir yanı 3 inç (2,54 cm.) olan kare biçiminde kilden yapılmış araçlardır. Bu tabletlerin üzerine, kili kurumadan hızlı bir

biçimde yazı yazılmaktadır. Yazılar yazıldıktan sonra ateşte pişirilerek tablete sabitlenmektedir. Bu tabletler deriden yapılan çanta ya da kutularda saklanmaktadır. Bu konuda Mezopotamya toprakları kil tablet yapımına oldukça elverişli bir bölge olması bakımından önemlidir.

Kirman

Gazne (Afganistan) ile Lahor (Pakistan) arasında yer alan bir bölgedir. Bugün İran'ın ikinci büyük eyaleti olan Kirman, Farsça bir kelimedir. Bu bölgenin isminin doğru şekli Kerman olmakla beraber, daha sonraları bu eyalete "kale hisar" anlamlarına gelen Kirman denilmeye başlanmıştır.

Klan

Hem Fransızcada, hem de İngilizcede "aşiret, soy" anlamlarına gelmektedir.

Kluni

Kluni (cluny) Fransa'da Macon Dağları eteğinde yer alan bir idare merkezinin adıdır. Burada aynı adla bir de manastır yapılmıştır. Kluni Manastırı'nda kurulan kluni tarikatı X. yüzyılda bütün Fransa'ya yayıldıktan sonra İsviçre, İspanya, İngiltere, Almanya ve Macaristan'a kadar genişlemiştir. Ayrıca bu tarikat Haçlı seferlerinin yapılmasında da çok etkili olmuştur.

Knez

Kelime aslen Germence olmakla beraber bazı Slav uluslarında "bey, prens" anlamında kullanılmıştır.

Koca Mustafa Paşa (...-1512)

Osmanlılarda 1511–1512 yıllarında sadrazamlık yapmış bir devlet adamıdır. Cem Sultan'ı Roma'da öldürmekle görevlendirilmiştir. Yavuz Sultan Selim zamanında Şehzade Ahmet

ile gizlice haberleştiği iddiasıyla da Bursa'da idam edilmiştir. Koca lakabının yaşlılığından dolayı verilmiş olabileceği tahmin edilmektedir. Ayrıca İstanbul'da bulunan Bizans'tan kalma bir kiliseyi camiye çevirmiş ve Koca Mustafa Camisi'ni yaptırmıştır. Bu sebeple günümüzde Fatih ilçesine bağlı bu semte adı verilmiştir.

Koçgiri

Tunceli'nin Nazımiye, Pülümür, Hozat ve Ovacık ilçelerinden Sivas yöresine göç etmiş bir Alevi Aşiretler Konfederasyonu'dur. Koçgiri adı Kürtçe "Büyük göç" kelimesinden gelmektedir. Bu kelime Tunceli'de "büyük boynuz" anlamına da gelmektedir. Koçgiri adının diğer kaynağı olarak ise Tunceli'nin Kozan aşireti gösterilir.

Koçi Bey

Osmanlı Devleti Padişahı IV. Murat ve kardeşi Sultan İbrahim'e sunduğu risaleleri ile tanınan 17. yüzyıl Osmanlı devlet adamıdır. Koçi Bey'in doğum ve vefat tarihleri bilinmemektedir. Çocuk yaştayken Arnavutluk'tan devşirilerek Enderun Mektebi'ne kabul edilen Koçi Bey, Sultan I. Ahmet'ten sonra padişah olan Sultan IV. Murat devrinde Has Oda'ya alınmıştır. Devlet idaresinde gördüğü yolsuzlukları rapor hâlinde padişaha arz etmiştir.

Koçi Bey adının, kırmızı yanaklı olması dolayısıyla Arnavutçada kırmızı manasına gelen "kuç" sözünden türetilme bir lakap olduğu günümüze kadar kabul edilen düşüncedir. Başka bir görüş de "Koçi Bey"in doğrudan doğruya özel bir isim olduğudur.

Kolağası

Osmanlı ordusunda yüzbaşı ile binbaşı arasındaki rütbedir. 1862'de orduda rütbeler yeniden belirlenirken kolağalığının

da yüzbaşılıkla binbaşılık arasında tek rütbe olması öngörülmüştür. Cumhuriyet döneminde bu rütbenin adı ön yüzbaşı olmuştur (Kıdemli Yüzbaşı).

Koloni

Fransızcada "colonie", Latincede "colonia" olan bu kelime, "tarım işletmesi, işlenmek üzere açılan arazi" anlamlarına gelmektedir.

Günümüzdeki anlamıyla bir devletin kendi ülkesinin sınırları dışında egemenlik kurarak yönettiği, ekonomik veya siyasal çıkarlar sağladığı ülke, sömürge anlamlarına gelmektedir.

Konstantiniyye

İstanbul şehrinin 1453'ten 1922 yılına kadar Osmanlılarca en çok kullanılan resmi adıdır. Roma İmparatoru I. Konstantin Byzantion'u (İstanbul'u) imparatorluğun yeni başkenti seçmiş ve burayı Yeni Roma olarak isimlendirmiştir (MS 330). Tarihçiler ilk zamanlarından itibaren bu yeni başkenti, kurucusunun adından dolayı Konstantinos'un kenti anlamına gelen Konstantinopolis ismiyle anmışlardır.

Kont

Fransızca "comte", Fransız krallarının idari görevlilere verdikleri bir soyluluk unvanıdır. Latince "comes" ya da "comit" sözcüğü, hükümdarın maiyetinden olan kimse anlamına gelmektedir.

Kosova

Balkanlarda Sırbistan, Karadağ, Makedonya ve Arnavutluk devletlerine sınırı olan Kosova, daha önce Sırbistan'a bağlı bir bölgeyken 17 Şubat 2008'de bağımsız olmuştur. Kosova kelimesinin eski Slav, Bulgar ve Çek dillerinde "karatavuk" manasına gelen "kos" sözcüğünden türemiş olup "karatavukluk" anlamına geldiğini ileri süren fikirler bulunmaktadır.

Koyunhisar

Adının bölgede yaşayan "Koyun Baba" lakaplı dinî bir kişilikten geldiği söylenen Koyunhisar, Bursa ilinin Yenişehir ilçesine bağlı bir köydür. Bizanslıların bu bölgeye verdiği ad ise "Bapheon"dur. 1302 yılında Osmanlı Beyliği ile Bizans İmparatorluğu arasında yapılan savaş bu bölgede gerçekleşmiştir. Bapheon Savaşı'nın Koyunhisar Savaşı olmadığını, bu iki savaşın birbirine karıştırıldığını ileri süren fikirlerin yanında Osman Gazi döneminde iki ayrı Koyunhisar Savaşı'nın yapıldığına dair görüşler de bulunmaktadır.

Köktürk

Köktürk adı II. Doğu Köktürk Kağanlığı döneminde (681–745) dikilen abidelerde (Bilge, Köl Tigin ve Tonyukuk) geçmektedir. Köktürk "göğe ait, ilahi, vasıfları Tanrı tarafından bahşedilmiş Türk" anlamına gelmektedir.

Kölemen

Köle Türkçe bir kelimedir. "Savaşta tutsak alınan, yabancı ülkelerden zorla kaçırılıp özgürlükten yoksun bırakılan veya başkasından satın alınan erkek, kul, esir, hizmetçi" anlamlarına gelmektedir.

Kölemen kelimesi ise kölelerden kurulan bir askerî sınıfa verilen addır. Genelde Mısır'da hükümdarlık süren Türk soyundan gelme hükümdarların bir bölümüne kölemen adı verilirdi. Çünkü bu sülâleyi kuranlar, gemilerle Mısır'a getirilip satılan kölelerdir. Mısır merkezli Memluk devletinin kurucuları da bu kişilerdir.

Köle Süleyman Paşa (...-1713)

III. Ahmed'in saltanatı döneminde sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Kızlarağası Yusuf Ağa'nın kölele-

rinden olan Köle Süleyman Paşa, sarayda yetişmiş ve sadrazamlığa kadar yükselmiştir.

Köprülü Mehmet Paşa (1575–1661)

Köprülüler ailesine adını veren Mehmet Paşa, 17. yüzyıl Osmanlı sadrazamlarındandır. Arnavut asıllıdır. Zor bir devrede Osmanlı devletini idare etmiş, karmaşıklığa son vererek devlete yeniden eski itibarını kazandırmış bir devlet adamıdır. Amasya'nın Köprü(Vezirköprü) kasabasından Ayşe Hanım'la evlendiği için "Köprülü" lakabını aldığı ileri sürülmektedir.

Köprü Savaşı

Müslümanların, Hz. Ömer zamanında, Fırat Nehri üzerinde bir köprü kurarak Sasanilere saldırdığı savaşın adıdır. Kûfe yakınlarında yapılan bu savaşı İslam orduları kaybetmiştir (634).

Kör Yusuf Ziya Paşa(...-1819)

III. Selim ve II. Mahmut'un saltanatları döneminde sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Gürcü asıllıdır. Cirit oynarken gözlerinden birini kaybettiği için kör lakabıyla anılmıştır.

Kösedağ

Sivas'ın 80 km. kadar kuzeydoğusunda, Zara ile Suşehri arasında bulunmaktadır. Kösedağ adının, yüzeyinde ağaç bulunmamasından dolayı verildiği iddiası yanında o civarda mezarı bulunan ve dinî şahsiyetlerden olan Köse Süleyman'ın isminden kaynaklandığını düşünenler de vardır. Anadolu Selçuklularının 1 Temmuz 1243 yılında Moğollara yenildiği savaş bu bölgede yapılmıştır.

Kösem Sultan (1590–1651)

Sultan I. Ahmet'in eşi ve Sultan IV. Murat ve I. İbrahim'in annesidir. Türkçe kökenli bir kelime olan kösem "kılavuz, li-

der" anlamlarının yanı sıra "tüysüz ve pürüzsüz bir cilt" manasına da gelmektedir.

Osmanlı tarihinin ünlü ve etkili kadınlarından olan Kösem Sultan ise Bosna'da doğmuştur. Asıl adı Anastasya'dır. Bosna Beylerbeyi tarafından İstanbul'a Kızlarağası olarak gönderilmiştir. 15 yaşındayken Sultan I. Ahmet'e haseki olan Kösem Sultan, zekâsıyla padişahı etkisi altına almış ve bütün saraya gücünü kabul ettirmiştir.

Kral Midas

Frigya'nın başkenti olan Gordion kentinde yaşamış Frigya kralıdır. Kral Midas'ın kulaklarıyla ilgili birçok efsane bulunmaktadır. Bu görüşlerden en önemlisi Midas'ın ana karnında bir hastalığa yakalandığı ve kulaklarının şekilsiz olarak dünyaya geldiğidir. Çirkin bir görünüm oluşturan bu hastalık Midas'ın zihninde derin izler de bırakmıştır. Halkından utanan Midas sürekli olarak kulaklarını saklamıştır. Frigya halkının Kral Midas'ın kulaklarını eşek kulağına benzettiği de yaygın efsanelerden biridir.

Kral Yolu

Tam ismi Pers Kral Yolu'dur. Pers İmparatoru I. Dairus döneminde MÖ 5. yüzyılda yapılmış bir ticaret yoludur. Bu yol, batıda Sardes'ten (İzmir'in doğusundan) başlayarak doğuda Asurluların başkenti Ninova'ya kadar ulaşmaktadır. Lidya Kralı Giges ise Efes'ten başlayıp Mezopotamya'ya kadar uzanan kral yolunu yaptırmıştır. Efes ve Ninova arasındaki bu ticaret hatları doğu ve batı kültürlerinin kaynaşmasına katkıda bulunmuştur.

Kşatriya

Sanskritçede "savaşçı" anlamındadır. Hindistan'da Kast sisteminde prens ve askerlerden oluşan bir sınıfın adı olarak da kullanılmaktadır.

Kubbealtı

Arapça kökenli bir kelime olan kubbealtı, "kavis veya kemer şeklinde olma, bükülme" anlamlarına gelmektedir. Binaların üstünü örtmek için kullanılan yarım küre şeklindeki mimari yapılara kubbe adı verilmektedir.

Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nde Sadrazam ve diğer devlet görevlilerinin toplanıp devlet işlerini görüştüğü ve karara bağladığı, Divan-ı Hümayun'a ayrılmış bir bölüme de bu ad verilmiştir. Önemli davaların da bakıldığı bu bölüm, Orta kapı ile Babüssaade arasında yer almaktadır. Kubbelerden oluştuğu için alt odalarına kubbealtı; burada görevli vezirlere de kubbealtı veziri denmiştir. Devlet işlerinin Babıâli'de görüşülmeye başlanması ile birlikte burası zamanla önemini kaybetmiştir.

Kudüs

İsrail işgali altında bulunan Filistin Devleti'nin başkentidir. Mekke ve Medine'den sonra İslamiyet'teki üçüncü kutsal mekândır.

Eskiden "İliya, Jerusalem, Urisalim" adlarıyla da anılan bu şehre, Araplar "mukaddes, mübarek, kutsal olan" anlamlarına gelen "el-Kuds" demektedirler. Ama şehrin adı eski kaynaklarda genellikle Beytü'l-Makdis (Arapça "mukaddes ev" anlamında) olarak geçmektedir. Bu ad İbranca "Bethammikdaş" kelimesinin karşılığı olan mabet (Hz. Süleyman'ın mabedi) anlamında kullanılmaktadır. Ayrıca İbrancada Kudüs "Yerushalayım" olarak da geçmekte ve "barış yeri" anlamına gelmektedir.

Kûfe

Bugün Bağdat'ın 170 km. güneyinde bulunan bir şehir olan Kûfe, Hz. Ömer devrinde Sa'd b. Ebi Vakkas tarafından kurulmuştur.

Kur'an-ı Kerim

Kur'an-ı Kerim İslam dininin kutsal kitabının özel adıdır. Kur'an kelimesi Arapçada "okumak, okuyuş"; Kerim ise "soylu, asil" anlamlarına gelmektedir.

Allah'ın insanlara indirdiği son mukaddes kitap olan Kur'an, Hz. Muhammed'e (s.a.v.) Cebrâil tarafından vahiy yoluyla indirilmiş ve günümüze kadar gelmiştir. İslam inancına göre insanlığın dünyevî ve uhrevî huzur ve saadeti için gerekli bilgi ve dersleri alabileceği bir kitaptır.

Yaklaşık 23 yılda parça parça tamamlanan Kur'an sureleri bazen bir bütün olarak, bazen de bölümler halinde gelmiştir. Bazı sureler Mekke'de gelmesi dolayısıyla "Mekkî", bazıları da Medine'de indirilmesinden dolayı "Medenî" diye nitelendirilmiştir. Hz. Ebubekir döneminde kitap haline getirilen Kur'an-ı Kerim, Hz. Osman döneminde çoğaltılmış ve bu sayede daha fazla kişiye ulaşmıştır.

Kureyş

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) mensup olduğu Arap kabilesinin adıdır.. Mekke'nin en güçlü kabilelerinden biridir. İslam peygamberinin kabilesi olmakla beraber aynı zamanda Müslümanların en çok savaştığı kabiledir. Kureyş kelimesi ile ilgili birçok görüş bulunmaktadır. Birinci görüş Kureyş kelimesinin "kirş" kelimesinden türemiş olduğudur. Kirş "köpek balığı" karşılığında kullanılan bir sözcüktür ve ümmetin işini üstlendiği için bu sıfatla özdeşleştiği düşünülmektedir. İkinci görüş ise Kureyş kelimesinin "kazanmak" anlamına geldiğidir. Çünkü Kureyşliler şehirlere düzenledikleri ticari seferlerle kazanç sağlamaktaydılar. Üçüncü görüş ise Kureyş adının "tekarruş" kelimesinden türediği ve "bir araya gelme, toplanma" manalarına gelmekte olduğu görüşüdür. Çünkü Kureyşliler, Harem-i Şerif'in dışındaki bölgelerde dağınık olarak yaşıyor-

lardı. Daha sonra tüm kabile Harem-i Şerif'te toplandı ve Kureyş adını aldı.

Kurgan

Kurgan kelimesi Türkçede "korunulacak yer, kale" gibi anlamlara gelmektedir. Ancak kurgan kelimesinin "mezar, muhkem kabir" anlamlarında da kullanıldığı bilinmektedir.

Kurmay

Türkçe bir kelime olan kurmay, sınavla Harp Akademilerine girerek üç yıllık eğitimi tamamlayan subaylara verilen addır. Eski adı Erkân-ı Harp'tır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nde kurmay subay, karmaşık harekât planları kurma konusunda kıdemli subay manasına gelmektedir. Generalliğe yükselmek için kurmay olmak büyük bir avantajdır. Erken kıdem alıp terfi ettikleri için general olma şansı kurmay olmayanlara göre çok daha yüksektir.

Kurucu Meclis

Kurucu meclis, yeni bir anayasa hazırlamak için oluşturulan bir kuruldur ve anayasada istediği değişikliği yapabilme yetkisine sahiptir.

Genelde askerî darbeler sonrası oluşturulan kurucu meclisin görevi yönetimin sivil kişilere verilmesine kadar devam eder. Kurucu meclisin başkanı aynı zamanda devlet başkanı sıfatına haizdir. Daha sonra gelecek sivil yönetim anayasada değişiklik yapmak isterse kurucu meclisin anayasaya koyduğu kurallara bağlı kalmak zorundadır ve ancak onların çizdiği sınırlar dâhilinde değişiklik yapabilir.

Kurultay

Moğolca "guralta" kelimesi, "toplantı, meclis" anlamlarına gelmektedir (Moğolcada gura, "toplanmak" demektir). Bu kelime

özel anlamda eski Türklerde devlet işlerinin görüşülüp karara bağlandığı meclis olarak da kullanılmaktadır.

Kuruş

Alman para birimi "groschen"tan türemiş bir kelimedir (grosch: büyük) ve bir altın solidus'a (altın Roma sikkesi) eşdeğer olan kalın gümüş sikkedir.

Kut

Moğolcada "kutuğ" şeklinde olan kut kelimesi, Türkçede "saadet, kutlama ya da Tanrı tarafından hanlara verildiğine inanılan yönetme yetkisi" gibi anlamlara gelmektedir.

Kutalmış

Eski Türkçe kökenli bir kelime olan Kutalmış, "Kutulmuş" veya "kutlamış" gibi de okunur. "Kutlu, mübarek ve uğurlu" anlamlarına gelmektedir. Bunun yanında Eski Türklerde Tanrı tarafından hükümdarlık verildiğine inanılan kişiler için de kullanılan bir tabirdir.

Kutluk

Şeref unvanı olarak kullanılan kutluk, Eski Türkçede "talihli, uğurlu" gibi anlamlara gelmektedir.

Kut'ül Amare

Bağdat'ın güneydoğusunda, Dicle Nehri kıyısında bir kenttir. Burada geçen kut kelimesi, Hintçe kale anlamına gelen "kot" kelimesinden türemiştir.

Şehir, Arapçada Kut El Amara, Kut'ül Amare, El Kut olarak da geçer. 1960 yılına kadar tüm il bu isimle anılırken bu tarihten sonra Vasıt adını almıştır.

I. Dünya Savaşı sırasında Kut'ül Amare'de, Halil Paşa komutasındaki Türk ordusu İngilizleri yenmiş ve İngiliz ordu ko-

mutanı General Towshend başta olmak üzere 13 bin kişilik İngiliz askeri esir alınmıştır.

Kuvayi İnzibatiye

Arapça kökenli bir kelime olan kuvva "kuvvet, kuvvetler"; inzibat ise "durdurulma, zaptedilme, disiplin altına alma" anlamlarına gelmektedir.

Hilafet Ordusu olarak da bilinen bu ordu Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul Hükümeti'nin TBMM Hükümeti'ne karşı kurduğu, yarı resmî askerî bir örgüttür.

Kuyucu Murat Paşa (1535–1611)

Aslen Hırvat asıllı olan Kuyucu Murat Paşa; I. Ahmet'in saltanatı döneminde (1606–1611) sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır.

Celali İsyanları'nı bastırmada başvurduğu sert yöntemler ve asileri kuyulara doldurarak diri diri gömmesi nedeniyle Kuyucu lakabı aldığı iddia edilmektedir. Bunun yanında atıyla kuyuya düşüp hayatını kaybettiği için bu lakabı aldığını ileri sürenler de bulunmaktadır.

Küçük Kaynarca

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması, 1768–1774 Osmanlı-Rus Savaşı'na son veren ve Osmanlı Devleti'nde önemli toprak kayıplarına yol açan antlaşma olması bakımından önemlidir. Küçük Kaynarca ise, Bulgaristan'ın Silistre bölgesinde yer alan bir kasabadır. Antlaşma bu bölgede imzalanmıştır.

Kümbet

"Tümsek, höyük" anlamlarına gelen kümbet, Farsça kökenli "gunbad" kelimesinden türemiştir. Özellikle Selçuklular za-

manında yapılmış kendine özgü yapısı olan anıt mezarlar için kullanılmıştır.

Kümbetler daha ziyade yuvarlak veya çokgen tabanlı, tepesi sivri külah biçiminde örtülü olan mezar anıtlarıdır. En çok bulundukları şehirler ise Kayseri, Erzurum ve Konya'dır.

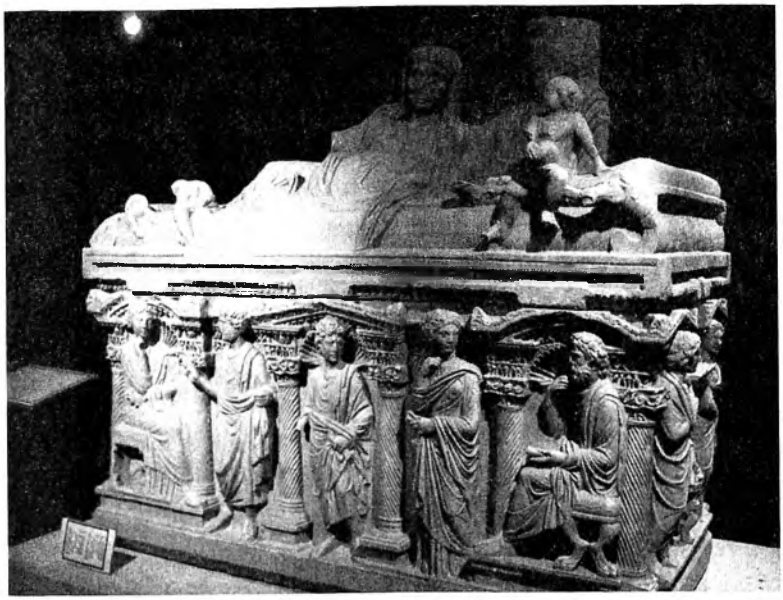
Kürek Cezası

Yelkenli gemiler döneminde, işledikleri ağır suçlardan dolayı savaş gemilerinde kürek çekmek üzere gemi hizmetine verilen mahkûmlar hakkında kullanılan bir tabirdir. Bu ceza, özellikle Tanzimat'tan sonra mahkûmun ayağına pranga denilen demirler bağlanarak infaz edilirdi.

Kürşat İhtilali

Kürşat, Göktürk Hanedanı'ndan onuncu Büyük Türk İmparatoru Çuluk Kağan'ın küçük oğludur. Türk Hakanı Kara Kağan'ın döneminde meydana gelen kıtlık yılları Türk illerinde büyük tahribat yapmıştı. Bu durumdan yararlanan Çin Ordusu, Türk Ordusu'nu yendi. Kara Kağan ile 100 bin Türk, Çinlilere esir düştü. Yönetim kadrosu esir alınan Türkler bağımsızlıklarını kaybettiler. Çin esaretinden kurtulmak isteyen Türk boyları kendi aralarında 40 kişilik bir ihtilal komitesi kurdular ve Prens Kürşad'ı başkan seçtiler. Türk ihtilal komitesinin planı şöyleydi: Çin İmparatoru Li Şihmin esir edilecek, Türk illerine kaçırılacak, sonra Çin'de esir tutulan 100 bin Türk'e karşılık değiştirilecek. İhtilal başarıya ulaşır ulaşmaz da süratle Türkler ayaklanacaklar ve savaşarak bağımsızlıklarını ve topraklarını geri alacaklardı. Kürşad ve 39 arkadaşı, kılık değiştirerek gezen Çin İmparatoru'nu kaçırmak için Çin'e girdiler. Ancak o gece fırtına çıktı ve İmparator saraydan ayrılmadı. Bu yüzden 40 Türk asilzadesi sarayı bastı. Çinli askerlerin sayısının fazlalığı nedeniyle Kürşat, sa-

rayı terk etme emrini verdi. İmparatorun ahırına hücum eden 40 Türk, seyisleri öldürüp atlara bindiler ve Çin başkentinden çıkmayı başardılar. Ancak bütün bir Çin Ordusu 40 Türk'ün peşine takıldı. Vey Irmağı kıyısına gelen 40 Türk askeri, Çin askerleri ile yaptıkları mücadele sonucu hayatlarını kaybettiler. Böylece ihtilal başarıya ulaşamadı.

Lahit - Aurelia Botiane Demetria Lahti

~ L ~

Lağımcı

Arapça lağım "yeraltı tüneli, istihkâm tüneli" anlamlarına gelmektedir. Eski Yunancada ise "lakhoma" kelimesi "kazmak" demektir. Lağımcılar, Osmanlı askerî teşkilatında kale kuşatmalarında tünel kazarak sur duvarlarına ulaşmak ve surları alttan havaya uçurmakla görevliydiler. Tünel açma işlemine "lağım bağlama", barut koyup ateşleme işlemine de "lağım atma" adı verilmektedir.

Lahit

Arapça kökenli olan lahit kelimesi "mezar, kabir, mezar odası, kapaklı taş sanduka şeklinde antik kabir" gibi anlamlara gelmektedir.

Laik

Fransızcadan Türkçeye geçmiş olan bu kelime, "dine ilişkin olmayan, din adamı olmayan kimse, din adamları dışında kalan halk" anlamlarına gelen Latince "laicus" sözcüğünden gelmektedir. Devlet yönetiminde herhangi bir dinin referans alınmamasını ve devletin dinler karşısında tarafsız olmasını savunan siyasi görüştür.

Lala

Farsça bir kelime olan lala "mürebbiye tarzında uşak" anlamına gelmektedir.

Osmanlı Devleti'nde şehzadelerin genellikle bilgili ve tecrübeli yüksek rütbeli devlet adamlarından oluşan yetiştiricilerine verilen unvandır. Yaşlı ve kâmil kimseler olduklarından dolayı şehzadeler de lalalara bir hoca, bir öğretmen gibi saygı gösterirlerdi. Selçuklularda bu hizmeti görenlere atabey unvanı verilmekteydi.

Eskiden büyük memurlar ve zenginler de çocuklarının terbiyesine bakmak üzere lala istihdam ederlerdi. Görünüşte hizmetkâr olsalar da terbiyesi kendisine havale olunan çocuğa karşı âmir konumunda bulunurlardı.

Lala Mustafa Paşa (...-1580)

Bosna'nın Sokol Köyü'nden devşirildiği bilinmektedir. Hayatının ilk yılları ile alakalı çok net bilgiler olmamasına rağmen Yavuz Sultan Selim zamanında saraya alındığı, bir süre Kanuni Sultan Süleyman'ın berberbaşılığını yaptığı bilinmektedir. Daha sonra sırasıyla çaşnigirlik, mirahurluk ve sancakbeyliği görevlerinde bulunmuştur. 1557 yılında Şehzade II. Selim'in lalalığını yapmıştır. II. Selim tahta çıktığında Şam beylerbeyliğine tayin edilmiştir. III. Murat'ın saltanatında da kısa bir süre sadrazamlık yapmış ve 1580 yılında vefat etmiştir.

Lale Devri (1718–1730)

Osmanlılarda Batılılaşma yönünde ilk adımların atıldığı Lale Devri, adını dönemin yaşam biçimini simgeleyen lale çiçeğinden almıştır. XVIII. yüzyıl Osmanlı kroniklerinde Lale Devri şeklinde bir dönem adlandırılması yapılmamıştır. 1718–1730 yılları arasında yaşanan bu dönemi Lale Devri olarak nitelendiren ilk kişi, Yahya Kemal Beyatlı'dır. Ahmet Refik Altınay'ın 1913'te yazdığı *Lale Devri* adlı yapıtı ile bu adlandırma tarih literatürüne yerleşmiştir.

Kaynaklarda zevk ve eğlence dönemi olarak nitelenen bu devrin padişahı III. Ahmet, sadrazamı ise Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'dır. Devrin ünlü şairi ve renkli eğlencelerin vazgeçilmez adamı Nedim; resim sanatının ünlü minyatür ustası ise Levni'dir.

Bu dönemin düşünce tarzı farklıdır. Savaşların ve yenilginin acısı Nedim'in *"Gülelim oynayalım, gâm alalım dünyadan"* mısralarıyla vecizeleşmiştir. Bu yeni düşünce ile eğlenceli bir hayat anlayışı ve dünya nimetlerinden yararlanma fikri gelişmiş ve İstanbul'da saraylar, köşkler, çeşmeler, park ve bahçeler yapılmıştır.

Halkın büyük bir kısmı sıkıntı çekerken, İstanbul'da bazı devlet adamlarının rahat bir yaşam sürdürmeleri, eğlenceye düşkünlükleri huzursuzluklara sebep olmuştur. Patrona Halil adlı bir yeniçeri bu durumdan rahatsız olan halkın da desteğini alarak bir isyan çıkarmıştır. İsyan sonucu Nevşehirli Damat İbrahim Paşa idam edilmiş ve yakınları öldürülmüştür. Padişah III. Ahmet ise tahttan indirilmiş ve yerine I. Mahmut getirilmiştir.

Lat

İslamiyet'ten önce Arap toplumunda inanılan putlardan birinin adıdır. Bu dönemde, Arap toplumunda putların Tanrı ile insanlar arasında aracılık işlevi gördüğüne inanılırdı. Lat ke-

limesinin farklı etimolojik açıklamaları bulunmaktadır. Lat kelimesinin "karıştırmak, kırıp ezmek" anlamına gelen "lett" kökünden türemiş olduğunu ileri süren fikirler mevcuttur. Arapçada unu yağla yoğuran kişiye "lat" adı verilmektedir. Bir menkıbeye göre Taif'e ziyarete gelenlere unu yağla yoğurarak hazırladığı yemeği ikram eden bir şahsın öldükten sonra mezarında insanların tapındığı görülmüştür. Bu putun adının da buradan geldiği iddia edilmiştir. Bu yüzden putlara yemek sunmak Arap toplumunda bir gelenek halinde uzun süre yaşatılmıştır. Bir başka görüş ise "lat" sözcüğünün tanrıça anlamına gelen "el-ilahe" kelimesindeki -he harfinin çıkartılarak yerine dişilik anlamı katan -ta harfinin getirilmesi suretiyle oluşturulmuş bir kelime olduğudur. Ayrıca bu kelimenin Arapçadaki "leyy" sözcüğünden de türeyebileceği ifade edilmiştir. (leyy/yönelmek).

Hicazda bulunan dört köşe beyaz bir taş olan lat, Mekke'nin Müslümanlar tarafından fethinden sonra yıktırılmıştır.

Latin

Latin sözcüğü, Orta İtalya'da bulunan "latium" bölgesinden gelmektedir. Bu kelime köken olarak "latus" sözcüğünden türemiştir (latus: "ova, geniş, düz"). Zamanla Latin kelimesi etnik bir terim haline gelmiştir.

Layiha

Arapça bir kelime olup "tasarlanan, düşünülen bir şeyin yazıya dökülmesi" anlamına gelmektedir. Osmanlı bürokrasisinde rapor türü belgeler layiha olarak adlandırılmıştır.

Lehistan

Bugünkü Polonya'dır. "Leh" adı Polonya'nın doğu komşularının verdikleri bir addır. (Leh, Polonyalıların efsanevi kah-

ramanlarının adıdır.) Osmanlılar Polonya toprakları için Lehistan tabirini kullanmışlardır.

Levent

İtalyanca ve Farsçada ayrı manaları vardır. İtalyanca "levantino" kelimesi, "doğulu" anlamına gelmektedir. Venedikliler şark memleketlerinden maaşla topladıkları bahriye askerleri için bu tabiri kullanmaktaydılar. Farsçada "lavand" kelimesi ise "serbest kişi, işsiz" gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Osmanlılar donanma askerlerine de "levend" adını vermişlerdir.

Lidya

Lidya, Tunç Çağı'nın sonlarından başlayarak MÖ 6. yüzyıla kadar Gediz ve Küçük Menderes Irmağı vadisini içine alan, bugün Manisa ve Uşak illeri sınırları içerisinde kalan bölgede hüküm süren bir Anadolu uygarlığıdır. Heredot, Lidya'nın eski dönemlerde Meii (Meion, Meon) olarak bilindiğini ve Lidya adını sonraları bu bölgenin ilk kralı olan Atys'in oğlu Lydus'tan aldığını belirtmiştir.

Bulundukları coğrafya gereği tarımla ve ticaretle uğraşmışlardır. Başkentleri olan Sard şehrinden Mezopotamya'ya kadar uzanan Kral Yolu ile ticarette iyice ilerleyen Lidyalılar zamanında, kralın armasını taşıyan ve değeri devlet tarafından garanti edilen altın ve gümüşten ilk sikkeler(paralar) basılmıştır. Bu ticaret yolu sayesinde güçlü bir ekonomiye sahip olsalar da Persler tarafından yıkılmışlardır.

Liva

Arapça bir kelime olan liva, Osmanlılarda hem askerî hem de idari anlamda kullanılmıştır. Askerî anlamda liva, iki alaydan oluşmuş askerî bölüğe ve bu bölüğün komutanına verilen addır. Bu isim Mirliva olarak da bilinir. İdari anlamda ise, kaza

ile vilayet arasında yer alan idari birimi ifade eden bir terimdir. Liva aynı zamanda bayrak anlamına da gelir.

Locarno

İsviçre'de bir kent olan Locarno, 1 Aralık 1925'te Fransa, Almanya, İngiltere, İtalya, Polonya, Belçika ve Çekoslovakya tarafından imzalanan pakta adını vermiştir. Locarno Paktı, devletleri savaştan korumayı ve anlaşmazlıkların barışçı yollar ile çözümlenmesini öngörmektedir.

Lonca

İtalyanca "loggia" kelimesi, "loca, oda" anlamlarına gelmektedir. Lonca kelimesi, İtalyancadan Türkçeye geçtikten sonra anlam genişlemesine uğramış, esnaf ve zanaatkâr topluluklarının örgütlenmesini nitelemek için kullanıldığı görülmüştür. Bu kelimenin İtalyan ticaret merkezleri ile ilişkilerde bulunulması sonucu Türkçeye geçtiği zannedilmektedir.

Lord

İngilizce olan "lord" kelimesi, "efendi, hâkim, bey" anlamlarına gelmektedir.

Lord Curzon(1859–1925)

Asıl adı George Curzon'dur. İngiltere'de doğmuş, milletvekilliği yapmış, 1898'de Hindistan genel valisi olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Dışişleri Bakanlığı'na getirilmiş, özellikle Ortadoğu'nun yeniden şekillenmesinde önemli rol oynayanlardan biri olmuştur. 1923'teki Lozan görüşmelerinde de İngiliz heyetine başkanlık etmiştir.

Lozan

Lozan (Lausanne), İsviçre'de Fransızca konuşulan Vaud kantonunun başkentidir. Roma İmparatorluğu döneminde bu böl-

geye Laosanna adı verilen bir askerî kamp kurulduğu ifade edilmektedir. Yeni Türk Devleti'nin resmen tanınmasını sağlayan antlaşmaya da ismini veren Lozan, 24 Temmuz 1923 yılında Lozan Üniversitesi salonunda imzalanmıştır.

Luristan

Luristan (Loristan), İran'ın batı kesiminde, Zağros Dağları'nın arasında yer alan bir vilayettir. "Lur" adı Farsçada "lor" şeklinde kullanılmıştır. "Lor" sözcüğünün bir bölgenin veya yerleşim yerinin adı olduğu fikrini ortaya atanlar, "Luristan" tabirinin buradan geldiğini savunmuşlardır. Bir diğer fikir ise Luristan adının "Lolan" aşiretinden geldiğidir.

Minyatür levni - İstanbulun fethi

~ M ~

Mabeyn

Arapça kökenli bir kelime olan mabeyn kelimesi, "arada olan, ara, orta" anlamlarına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde haremle selamlık arasındaki kısımda padişahların devlet işlerini gördüğü daireye mabeyn adı verilmiştir.

Macar

Macarlar, Fin-Ugor kavimlerinin Ugor kolundandır. Macar adı, bu kolun diğer adı olan Manysi-er'den gelmektedir. Batılıların verdiği Hungarya adı da tamamiyle Türkçedir. Hungarya (Hungaria) çoklarının sandığı gibi Hun kelimesinden değil, Türkçe Onoğur kelimesinden gelir. Baştaki "h" türeme bir sestir. Macarlar, Onoğur Bulgarlarıyla yakın münasebette bulundukları için Bizanslılar ve diğer halklar onları bu adla isimlendirmişlerdir.

XI. yüzyılın başlarında hristiyanlığı kabul eden Macarlar zamanla Türk kimliklerini kaybetmişlerdir.

Macellan (Ferdinand Macellan) (1480-1521)

Portekizli denizci, gezgin ve kâşiftir. İspanya kralının desteğiyle dünya turuna çıkan Macellan son yolculuğunu tamamlayamadan Filipinler'de öldürülmüştür. Ancak daha önce ziyaret ettiği Baharat Adaları'nın ötesine giderek tüm meridyenlerden geçen ilk insanlardan biri olmayı başarmıştır. Büyük Okyanus'a seferi esnasında okyanusu çok sakin gördüğü için "pasifik" (sakin) ismini veren, ayrıca Güney Amerika'da keşfettiği boğaza kendi ismi verilen Portekizli denizci Macellan, Büyük Okyanus'u aşan bir araştırma gezisi yapmış ilk insandır.

Magna Charta (Magna Charta Libertatum)

Latince "Büyük Özgürlükler Sözleşmesi" anlamına gelmektedir. 1215 yılında imzalanmış bir İngiliz belgesi olan Magna Charta, günümüzdeki anayasal düzene ulaşana kadar yaşanılan tarihi sürecin en önemli aşamalarından birisi olma özelliğini taşımaktadır. Aslen, Papa III. Innocent, Kral John ve baronları arasında, kralın yetkileri hususunu karara bağlamak amacıyla imzalanmıştır. Bu belge kralın bazı yetkilerinden feragat etmesini, kanunlara uygun davranmasını ve hukukun kralın arzu ve isteklerinden daha üstün olduğunu kabul etmesini zorunlu hale getirmiştir.

Mağrib

Arapça kökenli bir kelime olan Mağrib, "batı" anlamına gelmektedir. Aynı zamanda Arapçada Kuzeybatı Afrika'nın geneli için de bu isim kullanılmaktadır.

Main Devleti

MÖ 8. yüzyılda Yemen'de kurulan devletlerin en eskisidir. Devlet adını başkenti olan Main şehrinden almıştır. Main

Krallığı'nın merkezi San'a'nın doğusunda harabeleri bulunan Main şehri idi. Mainliler daha ziyade ticari hayata önem vermişler, Arabistan mahsulleriyle Hindistan ve Çin'den gelen malları Mısır, Filistin ve Suriye'ye satarak büyük gelir elde etmişlerdir. Main Devleti, Sebalar tarafından yıkılmıştır.

Makbul Frenk İbrahim Paşa (1493–1536)

Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatı döneminde sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Yunanistan'ın Parga şehri yakınlarında bir köyde dünyaya gelmiştir. Küçük yaşlarda savaş esiri olarak alınmış, Şehzade Süleyman Manisa'da sancak beyi olarak görev yaparken maiyetinde bulunmuştur. Kanuni Sultan Süleyman'a olan yakınlığı nedeniyle "makbul" lakabıyla anılmıştır. Ayrıca Rum, Hırvat veya Frenk olabileceği konusunda çeşitli görüşler de bulunmaktadır. 1536 yılında merkezî yönetimle ters düşmüş ve idam edilmiştir. Bu yüzden kendisine Maktul İbrahim Paşa da denir.

Makkabi Cemiyeti

Makkabi, MÖ 200'lerde bir Yahudi savaşçının adıdır. Babası ölünce dört erkek kardeşleri ile birlikte Selevkos (Anadolu'dan Hindistan'a kadar olan bölgede kurulmuş bir imparatorluk) kralına karşı isyan etmiş ve başarılı olmuşlardır.

Makkabi Cemiyeti, Ortadoğu'da bir Yahudi devleti kurmak amacıyla kurulmuş bir cemiyettir. Kurtuluş Savaşı yıllarında faaliyetlerini gizli bir şekilde yürütmüşlerdir.

Malazgirt

Muş iline bağlı bir ilçedir. Malazgirt adının Urartu Kralı Menuas ile ilgili olabileceği düşünülmektedir. Bu hükümdara ait kitabede "Menuahina" isimli bir şehir kurduğu anlaşılmaktadır. W. Belek'e göre, Malazgirt civarında Kral Menuas'a ait

birçok kitabeye rastlanmış ve bu kitabelerde şehrin Ermenice adının "Manazkent" olarak geçtiği görülmüştür. Bu isim Arap kaynaklarında ise "Malazgert" olarak karşımıza çıkar. Günümüzde de bu yerin adı Malazgirt olarak bilinmektedir.
26 Ağustos 1071 tarihinde, Büyük Selçuklu Devleti ile Bizans İmparatorluğu arasında gerçekleşen Malazgirt Muharebesi bu bölgede yapılmıştır. Bu savaşla birlikte Türk boyları kitleler halinde Anadolu'ya yerleşmeye başlamış ve burada beylikler kurarak varlıklarını devam ettirmişlerdir. Böylece Orta Asya Türk Tarihi'nden sonra Türkiye Tarihi de başlamıştır.

Malikhâne

Arapça mülk sahibi anlamına gelen "malik" kelimesi ile Farsça "-hane" ekinin birleşmesiyle oluşan bir kelimedir.
17. yüzyılın sonlarından 19. yüzyılın ortalarına kadar devam eden iltizam sisteminde değişiklik yapılmıştır. (bkz. iltizam) Bu yeni değişiklikle malikâne sistemi ortaya çıkmıştır. Malikâne sisteminde devlet arazi veya bir gelirini ömür boyu iltizam sahibine kiralamaktaydı. Bu sistemde devletin arazisini malikâne olarak alan şahıs hayatta kaldığı süre boyunca onu elinde bulundurma hakkını da almış oluyordu. Vergisini ödemekle yükümlü olan malikâne sahibi, hazineye ve mükelleflere karşı herhangi bir kanunsuzluk yapmadığı müddetçe bu gelirini kaybetmezdi.

Malkoçoğulları

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında Anadolu'da ve Rumeli'de önemli hizmetlerde bulunmuş bir akıncı ailedir. Bosna'nın Malkovich ailesine mensup oldukları iddia edilmektedir. Bu ailenin bilinen ilk şahsiyeti Yıldırım Bayezid devrinde Sivas'ta kale muhafızlığı yapmış Malkoç Mustafa Bey'dir.

Manas

Kırgızların millî destanı olan *Manas*, aynı zamanda dünyanın en uzun destanıdır. 500 bin mısradan fazla olmakla birlikte

tamamen manzum bir eser olma özelliğini taşır. Bu destanın XI. ile XII. yüzyıllarda meydana geldiği düşünülmektedir.

Manas, bir Kırgız kahramanıdır. Bu destanda Manas'ın maceralarının yanında Kırgızların günlük hayatları, adetleri, törenleri, oyunları, düğünleri, türküleri, askerlikle ilgili bildikleri ve sanatlarıyla alakalı bilgiler bulunmaktadır. *Manas Destanı*'nın bütününü söyleyenlere "Manasçı" denmektedir.

Manda

Fransızca "mandat" kelimesi "vekâlet verme, bir görevi emanet etme"; Latince "mandatum" ise "görev, emanet" anlamlarına gelmektedir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bazı az gelişmiş ülkeleri, kendi kendilerini yönetecek bir düzeye eriştirip bağımsızlığa kavuşturuncaya kadar Milletler Cemiyeti adına yönetmek için bazı büyük devletlere verilen yetkidir.

Mangır

Moğolca bir kelime olup "nakit" anlamına gelen mangır (möngun/mongon), Osmanlı akçesinin birimlerinden olan bakır paranın adıdır. İlk olarak I. Murat döneminde basılmıştır. Kelimenin "bakırdan" türetildiği sanılmaktadır. Halk arasında renginden dolayı kızıl mangır da denildiği olmuştur.

Maniheizm

Mani dini ya da Maniheizm, III. yüzyılda Pers İmparatorluğu'nda Mani tarafından kurulan bir dindir. Kutsal kitapları Arzhang'dır. Mani tarafından yazılan bu kitabın ismi Farsçada "layık" anlamına gelir. İçeriği konusunda bir bilgi bulunmamaktadır. Mani dini en parlak dönemini, 8. yüzyılda Uygur Devleti'nin millî dini olarak ilan edilmesi ile yaşamıştır. Bu din, Zerdüşt inançları ile eski Mezopotamya dinlerinin karışımından doğmuştur.

Mani dinine göre evren, iyilik ile kötülüğün savaş alanıdır. İnsanın yapısını kuran bu iki zıt güçtür. İnsanın mutluluğu bu iki çelişik güç arasındaki dengeye ve uzlaşmaya bağlıdır. Bu din sonradan Hristiyan, İslam ve Budizm inançları arasında zayıflamıştır.

Mansure

Mısırda, Kahire'nin kuzeyinde yer alan bir bölgedir. Memlukların haçlılara karşı kazandığı zaferden dolayı bu bölgeye "Mansure" adı verilmiştir. Arapça olan mansure kelimesi, "galip gelmiş, muzaffer" anlamlarına gelmektedir.

Mareşal

Türkçeye Fransızca "marechal" kelimesinden geçen bu kelime, "süvari komutanı, en üst düzey askerî komutan" anlamlarına gelmektedir.

Osmanlı Devleti'nde karşılığı Müşir olan mareşal kelimesi, 1920'den itibaren TBMM tarafından verilen bir askerî rütbe için kullanılmıştır. Türkiye'de bir subayın (en az "or" rütbesinde olacak) mareşal rütbesine yükselebilmesi için Türk ordusunda üç meydan savaşından zaferle ayrılması ya da bir savaşta pek çok cepheyi birden idare ederek zafer kazanması gerekmektedir. Bu rütbe yukarıda belirtilen şartlar haricinde süre beklemeyle kazanılamaz. Sakarya Meydan Savaşı'ndan sonra Mustafa Kemal'e; Büyük Taarruzdan sonra da Fevzi Çakmak'a TBMM kararıyla Mareşallik rütbesi verilmiştir.

Marmara

Roma döneminde Marmara Denizi'nde bulunan adalarda bol miktarda mermer bulunması yüzünden denize Yunanca mermer anlamına gelen "Marmaros" denmiştir. Bu kelime daha sonra günümüzde kullanılan Marmara adını almıştır.

Martin Luther (1483–1546)

Alman teolog ve Protestanlığın fikir babasıdır. Almanya'nın Eisleben şehrinde doğan Martin Luther, Erfurt Üniversitesi'nde okumuş ve Felsefe öğretmeni olmuştur. Genç yaşta Aziz Augustin tarikatına bağlı bir manastıra girip İlahiyat eğitimine başlamış, 1507 yılında papaz olmuştur. 1511 yılında ise Wittenberg Üniversitesi'nde doktorasını tamamlamıştır.

Martin Luther 1517 yılında kilisenin özellikle Endüljans uygulamaları ile ilgili 95 tezden oluşan eleştirilerini Wittenberg Kilisesi'nin kapısına asmış ve bütün dikkatleri üzerine çekmiştir. Luther, İncil'i sadece din adamlarının yorumlayabileceği ve dinî toplantıların da yalnız Papa tarafından yapılabileceği görüşüne karşıydı. Kilisenin bir reforma ihtiyacı olduğunu, papazların da evlenme hakkına sahip olmasını, eğitimde yenilik yapılarak ruhban sınıfından kurtulmuş bir toplumun kurulmasını savunuyordu. Papa gönderdiği bir fermanla Luther'den ileri sürdüğü bu fikirlerden vazgeçmesini istedi. Luther ise papanın bu isteğini reddetmekle kalmayıp, gönderilen fermanı Wittenberg alanında yaktı. Bu olay üzerine kilise tarafından kesin olarak aforoz edildi. Bu olaydan sonra Saksonya Dükü Frederick, Luther'i himayesi altına almış, kiliseden kaçırmış ve on yıl boyunca Wartburg Şatosu'nda saklamıştı. Luther burada kaldığı dönemde İncil'i Almancaya çevirmişti. Hakkındaki yasaklar kalkınca tekrar Wittenberg'e dönen Luther vaazlar vermeye başlamış, ayinleri Almanca yapmaya başlamıştı. Bu arada 1524 yılında köylüler, Luther'in fikirleri doğrultusunda ekonomik koşullarının iyileştirilmesi için ayaklanmıştı. Luther her ne kadar bu ayaklanmada arabulucu olmaya çalışsa da köylüler dinlememiş, olaylar daha da büyümüştü. Bunun üzerine Luther; Senyörleri, ayaklanan köylüleri cezalandırmaları için teşvik etti. Köylü Savaşları olarak geçen bu ayaklanma 50 bin köylünün ölümü ile sonuçlandı.

1529 yılında Speyer şehrinde toplanan kurul Luther'in görüşlerine hoşgörüyle yaklaşılmasına karar verdi. Ancak üç yıl sonra bu kararın geri alınması Lutherciler tarafından protesto edildi. Böylece mezhebe adını veren "Protestan" sözcüğünün doğmuş olabileceğini öne sürenler olduğu gibi, Speyer Kurulu'nda Lutherciler in protesto edilmeleri sebebiyle "Protestanlar" olarak isimlendirildikleri görüşünü ileri sürenler de vardır.

Martin Luther, ömrünün sonlarında Wittenberg'e yerleşmiş, burada İlahiyat Fakültesi'nin dekanlığını yapmış ve Vatikan'a karşı olan tavrını hiç değiştirmemişti. 1546 yılında kalp ve böbrek yetmezliğinden ölen Luther'in cenazesi Wittenberg Kilisesi'ne gömülmüştür.

Martin Luther'in ölümünden sonra Protestanlık, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu ve birçok Avrupa devletinin 1555 yılında imzaladığı Augsburg Antlaşması ile Katolik mezhebinden ayrılmıştır.

Maveraünnehir

Arapça "ma wara" kelimesi, "ötede, öte yanda olan" anlamlarına gelmektedir. Maveraünnehir kelimesi ise "nehrin ötesinde" demektir. Kastedilen bölge Ceyhun ve Seyhun nehirleri arasında kalan bölgedir. Bugün bu bölge Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan arasında bölünmüştür.

Mavri Mira

Yunanca "kara baht, kara talih" anlamlarına gelen Mavri Mira, İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi'nde Patrik vekilinin başkanlığında 12 Şubat 1919 tarihinde kurulmuş ve Bizans İmparatorluğu'nu Batı'nın desteği ile canlandırmayı amaç edinmiş cemiyettir. Doğrudan doğruya Yunanistan Hükümeti'nden direktif alan bu cemiyet, Yunan Kızılhaçı, Resmi Göçmenler

Komisyonu ve Rum okullarındaki izcilik kurumları gibi birçok alt teşkilatı/çeteyi kurmuş ve yönetmiştir.

Mebus

Arapça kökenli olan mebus kelimesi, "yetkiyle gönderilmiş kişi, delege, elçi, seçilmiş yasama meclisi üyesi" anlamlarına gelmektedir. Günümüzdeki karşılığı milletvekilidir.

Mecelle

Arapça kökenli bir kelime olan Mecelle, "ciltlenmiş kitap" anlamına gelir. Fransızcada "büyük kitap, hukuk ilkeleri derlemesi" anlamlarına gelen "codex" sözcüğünün çevirisi olarak kullanılmıştır.

Mecelle 1868–1878 yılları arasında Ahmet Cevdet Paşa başkanlığındaki bir komisyon tarafından derlenen İslami özel hukuk (medeni hukuk) kurallarını içermektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde şer'i mahkemelerde hukuki dayanak olarak kullanılmıştır. 1926 yılında İsviçre Medeni Kanunu'nun kabul edilmesiyle yürürlükten kaldırılmıştır.

Mecidiye

Yirmi kuruş değerindeki gümüş paranın adıdır. 1844 yılında Sultan Abdülmecit döneminde basıldığından adı mecidiye olarak kalmıştır.

Meclis-i Valây-ı Ahkâm-ı Adliye

Arapçada valâ kelimesi "yüksek, âli" anlamlarına; ahkâm ise "hükümler" anlamına gelmektedir. II. Mahmut döneminde ıslahat hareketlerinin gerektirdiği yeni nizamnameleri hazırlamak, gerek görülen devlet işlerinde oy vermek üzere 1837 yılında kurulan meclisin adıdır. Günümüz Yargıtay ve Danıştayı'nm temellerini oluşturan bir kurumdur.

Mecusi

Mecus dinine mensup olan kimseler için kullanılan kelimedir. Bu din Sasaniler devrindeki rahip sınıf "Meci"den (mecuş) yola çıkarak Müslümanlar arasında Mecusi; Avrupa'da ise Zerdüşt adından dolayı Zoroastrianism ya da Ahura Mazda'dan hareketle Mazdeizm olarak bilinmektedir. Mecus kelimesi Pehleviceden(Eski Farsça) gelmektedir. Mecusi'nin eski Farsça bir kelime olan "minc kûş"tan türediği iddia edilmektedir. Minc kûş, Arapça "sagîr el-uzuneyn" (küçük kulaklar, kulaklı) tamlamasının Pehlevice karşılığıdır. Mecuslarca peygamber olarak tanınan Zerdüşt'ün cüzama yakalandığı ve bu hastalık yüzünden kulaklarını kaybettiği, bu nedenle de ona "minc kuş" dendiği Taberî, Hişam b. Muhammed el-Kelbi tarafından rivayet edilir.

Bu dinin kurucusu Zerdüşt'tür. Zerdüşt'ün hayatıyla ilgili çok net bilgiler yoktur. Mecusiler ateşe tapan, nur ile zulmeti hayır ve şer kaynağı olarak kabul eden bir topluluktur. Onlara göre Ahura Mazda her şeyi bilen, mutlak iyi ve adil olan tek tanrıdır. Ateş Mecusilerde tapınılan yaratıcı bir güç değil; saflığın, iyiliğin, temizliğin sembolüdür. Güzel söz, güzel düşünce ve güzel davranış ise bu dinin ahlak ilkelerini oluşturur.

Medine

Arap yarımadasının batısında, Mekke'nin 350 km. kuzeyinde yer alan bir şehirdir. Arapça "madina" kelimesi, "yargı çevresi, hüküm alanı, kent" anlamlarına gelmektedir. Medine'nin eski adı "Yesrib"tir. Yesrib adının, Arapların atası olan Sam'ın oğlu İrem'in çocuklarından Yesrib b. Kaniye'den geldiği rivayet edilir. Peygamber Yesrib'e gelince buranın adını "Tâbe" veya "Taybe" olarak değiştirmiştir (tâbe: güzel koku, temiz). Çünkü Yesrib kelimesi Arapçada "serb" kökünden gelir ve "fesat" anlamındadır. Hz. Peygamber Medine'ye geldikten

sonra bu bölgeye "Medinetü'n-Nebi" (Peygamber şehri) denildiği, sonradan da bu adın kısaltılarak şehrin Medine olarak anıldığı rivayet edilir.

Megali İdea

Yunanca kökenli olan "megali idea" kelimesi "büyük fikir" anlamına gelmektedir.

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u alarak Bizans İmparatorluğu'na son verdiği günden beri yürürlükte olan bir Yunan ülküsüdür. Bizans İmparatorluğu'nu bir Helen İmparatorluğu olarak kabul eden Yunan milliyetçileri, Megali İdea adını verdikleri büyük ülküleri ile eskiden Bizans'a ait olan tüm toprakları yeniden elde ederek, Konstantinopolis diye adlandırdıkları İstanbul başkent olmak üzere, Büyük Helen/Bizans İmparatorluğu'nu yeniden kurmayı hayal etmektedirler. 1919–1922 yıllarındaki Türk Kurtuluş Savaşı'nın Yunanların yenilgisiyle sonuçlanması bu fikre büyük darbe vurmuştur.

Mehpeyker

Farsça kökenli bir kelime olan mehpeyker, "yüzü ay gibi parlak, güzel, nurlu" gibi anlamlara gelmektedir. Sultan I. Ahmet'in eşi ve Sultan IV. Murat ile I. İbrahim'in annesi olan Kösem Sultan da parlak ve pürüzsüz bir yüze sahip olduğu için bu isimle anılmıştır.

Mehter

Mehter, Farsça "en büyük, pek ulu" anlamlarına gelen "mihter" kelimesinin Türkçeleşmiş halidir. Aynı zamanda mehter; Osmanlı İmparatorluğu'nda askerî bando için kullanılan bir tabirdir. Bu bandoda Türk geleneklerini, halk bütünlüğünü, devletin yüceliğini konu alan eserler icra edilmiştir.

Mekke

Arap yarımadasının kuzeyinde yer alan Mekke, Suudi Arabistan'ın en büyük şehridir. Mekke şehrinin öteki adı

Bekke'dir (Kur'an-ı Kerim'de Bekke adı geçmektedir). Kelimenin başındaki "ba" harfinin "mim" harfinin yerine geçtiği düşünülmektedir. Mekke kelimesinin anlamı ile ilgili "günahları gideren kutsal şehir" veya "yeryüzünün merkezi, özü" gibi fikirler ileri sürülmüştür. Başındaki "ba" harfinin kelimenin aslından olduğunu savunan görüşler de mevcuttur. Bu görüşe göre Kâbe'nin etrafında yapılan tavaf nedeniyle bu bölgenin izdiham yeri olmasını tasviren buraya "Bekke" denilmiştir.

Mekteb-i Sultanî (Galatasaray)

Türkiye'de batılı anlamda lise eğitimi veren ilk okuldur. Bu okul Sultan Abdülaziz'in emriyle Sadrazam Ali Paşa, Hariciye Nazırı Fuat Paşa ve Maarif Nazırı Saffet Paşa'nın öncülüğünde açılmıştır (1868). *Takvim-i Vekayi* gazetesinde bir "Mekteb-i Umûmî-i İdadi"nin kurulacağı, okula "sultanî" adının verileceği ve Galata Sarayı'nın bu okula tahsis edileceği ilan edilmiştir. Böylece Galata Sarayı Mekteb-i Sultanîsi 1 Eylül 1868 yılında öğretime başlamıştır. 341 öğrenci ile öğretime başlayan okul, yıl sonunda 530 öğrenciye ulaşmıştır. Beş sınıflık lise kısmının yanı sıra zamanla ilk ve orta kısım da açılmıştır. Dersler hem Türkçe, hem de Fransızca okutulmuştur. Ayrıca Farsça, Arapça, İtalyanca, Latince, Rumca, Ermenice ve Almanca gibi seçmeli derslerin yanında, piyano ve keman gibi müzik dersleri de programa alınmıştır. Fransız İmparatoru III. Napolyon okula bir kütüphane hediye etmiştir.

Mekteb-i Sultanî'nin ilk müdürü Fransız M.de Salve idi. İlk Osmanlı müdürü Vahan Efendi(1872), ilk Türk müdürü ise Ali Suavi olmuştur. Okul ilk mezunlarını 1871 yılında vermiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra Galatasaray Sultanîsi'nin adı Galatasray Lisesi olmuştur. Ayrıca temel kültür dersleri de 1929 yılında Türkçeye çevrilmiştir. Okulun 100. Kuruluş Yılı kutlamaları nedeniyle dönemin Fransa Cumhurbaş-

kanı Charles De Gaulle liseyi ziyaret etmiştir. 1992 yılında Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterrand ile Turgut Özal arasında imzalanan sözleşme ile ilkokul ve üniversite eğitimini de kapsayan Galatasaray Eğitim Öğretim Kurumu kurulmuş, daha sonra bu eğitim kurumu 1994 yılında Galatasaray Üniversitesi'ne dönüşmüştür.

Melek Ahmet Paşa (1604–1622)

IV. Mehmet'in saltanatı döneminde sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Abaza Türklerinden olduğu ileri sürülmektedir. Enderun'da yetişmiştir. İri yapısından dolayı kendisine malak lakabı verilmiş, ancak daha sonra iyiliği ve yardımseverliği nedeniyle melek denmeye başlanmıştır. Melek lakabının gençken çok güzel ve temiz bir çehreye sahip olduğu için verildiğini ileri sürenler de vardır.

Melek Mehmet Paşa (1719–1801)

III. Selim'in saltanatı döneminde sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Bosna doğumludur. Yumuşak huylu ve güzel yüzlü olması nedeniyle melek lakabıyla anılmıştır.

Melik

Arapça bir kelimedir. "Kral, hükümdar, hakan" anlamlarına geldiği gibi bir şehri ya da bir bölgeyi idare eden hanedan mensubunu da ifade eder.

Memalik

Arapça bir kelime olan memalik, "memleketler" anlamına gelmektedir. Aynı zamanda Arapça "memluk"un çoğulu olarak "köleler, kullar" anlamlarında da kullanılır.

Memluk

Arapça bir kelime olan memluk, "köle, esir, kölemen" gibi anlamlara gelmektedir. Ayrıca köleler arasından seçilip hüküm-

darın muhafız birliğine alınan ve zamanla aristokrat bir sınıf haline gelen askerî zümreye de Memluk denmiştir. Bazı İslam devletlerinde memluk yerine "gulâm" kelimesinin kullanıldığı görülmüştür. Memluklar genellikle Kafkasya ve Orta Asya Türklerinden seçilmişlerdir. İslam toplumuna profesyonel asker olarak hizmet vermek amacıyla oluşturulan Memluklar, zamanla siyasi iktidarı ele geçirecek bir güç haline gelmişlerdir. Eyyubi Devleti'nde görev yapan Kıpçak kökenli komutan Aybeg 1250 yılında iktidarı ele geçirmiş ve Memluk Devleti'ni kurarak 1517 yılına kadar da varlıklarını devam ettirmişlerdir.

Menat

İslamiyet'ten önce Arap toplumundaki putlardan birinin adıdır. Araplarda Lat ve Uzza ile birlikte, Menat da tanrının kızlarından biri olarak kabul edilmekteydi. Menat kelimesi Sami dilinde "ölüm, kader, talih" anlamlarına gelmektedir. Ayrıca Menat kelimesi Greklerde kader tanrısı ile aynı anlama gelir. Arapların en eski putu olan Menat, Mekke ile Medine arasında Müşellel denilen yerde bulunan siyah bir kayadır. Mekke'nin Müslümanlar tarafından fethinden sonra yıktırılmıştır.

Menemen

İzmir ilinin merkeze 33 km. uzaklıkta bulunan bir ilçesidir. Menemen isminin nereden ve nasıl geldiği kesin olarak belli değildir. Bergama Kralı Eumen'in adından geldiği ileri sürülmektedir. Diğer bir görüş ise Bizans egemenliği sırasında şehre "mainemen" adının verilmiş olduğu ve bu deyişin zamanla değişerek Menemen şeklini aldığı şeklindedir.

Menhir

Tarih öncesinde görülen, dik olarak yerleştirilmiş büyük taş anıtlardır. Geçmişte Fransa'nın Bretogne bölgesinde konuşu-

lan Breton dilinde "men" taş anlamına, "hir" ise uzun anlamına gelmektedir.

Menşur

Arapça bir kelime olan menşur, "yayılmış, dağıtılmış, neşredilmiş" anlamlarına gelmektedir. Hükümdar tarafından yapılan bir tayini ya da bir görevlendirmeyi bildiren belgeyi ifade eder. Menşur Osmanlılarda da kullanılmıştır. Padişahların bir devlet memurunu vezirlik veya beylerbeyilik gibi makamlara tayin ederken buyurduğu fermanlara menşur denildiği bilinmektedir. Aynı zamanda İslam halifeleri, Müslüman liderlerin hükümdarlıklarını menşur adı verilen bir beratla onaylamaktaydı.

Mercidabık

"Merc" kelimesi Arapça "çayırlık" anlamına gelmektedir. "Dabık" ise Halep'in yaklaşık 38 km. kuzeyinde bulunan bir ovadır. Bu bölgeye ismini veren Merc-i Dabık tamlaması "Dabık çayırı" anlamına gelir. Osmanlı Devleti, Mısır seferi sırasında Memlûkluler ile ilk savaşı Mercidabık'ta yapmıştır (1516).

Merc-i Suffar (Mercu's-Suffar)

Merc, Arapça "çayırlık"; merc-i suffar ise "Suffar çayırı" anlamına gelmektedir. Şam'ın 33 km. güneyinde bulunan bir ovaya da bu isim verilmiştir. Memluklar, 1303 yılında bu ovada gerçekleşen Merc-i Suffar Savaşı'nda Moğolları dördüncü kez mağlup etmiş ve Moğol istilasını durdurmuşlardır.

Mere Hüseyin Paşa (...-1624)

I. Mustafa'nın saltanatı döneminde sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Arnavut asıllı olan Mere Hüseyin Paşa, cezalandıracağı kimseler için Arnavutça "al götür" anlamına gelen "mere/merre" sözcüğünü çok sık kullandığı için

bu lakapla anılmıştır. Sipahiler ile yaşadığı sorunlar nedeniyle IV. Murat'ın tahta geçtiği sırada yakalanarak idam edilmiştir.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (1634–1683)

Merzifon'da doğmuştur. Esmer bir insan olduğundan Kara lakabını almıştır. Sadrazam olarak yönettiği II. Viyana Kuşatması'nda başarısızlığa uğrayınca idam edilmiştir.

Mescid-i Aksa

Kudüs şehrinde bulunan, Müslümanların ilk kıblesidir. Yapımının Hz. Davut tarafından başlatıldığı ve oğlu Hz. Süleyman tarafından tamamlandığı rivayet edilir. Arâmice adı "Beth makdeşa", İbranca adı "Beth ha-mikdaş", Arapça adı ise "Beytülmakdis"tir (mukaddes ev). Mescid-i Aksa, Arapçada "uzak mescit" anlamına gelir. Mescid-i Haram'a 1 aylık uzaklıkta olduğu için buraya bu isim verilmiştir.

Mescid-i Nebevî

Arapça nebevî kelimesi "peygamber'e ait, peygamberle ilgili" demektir. Mescid-i Nebevî ise "peygamber mescidi" anlamına gelir. Hicret'ten sonra Medine'de Hz. Muhammed (sav) ve ashabı tarafından inşa edilen mescide bu isim verilmiştir. 654 yılındaki deprem ve yangında bu mescit yanmış, fakat Emevi ve Abbasi dönemlerinde yeniden yapılmıştır. Bugün içinde peygamberin kabrinin bulunduğu mescittir. Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in kabri de buradadır. Ayrıca İslam dünyasının Mescid-i Haram'dan (Kâbe) sonraki ikinci ziyaret yeridir.

Mesen

Fransızca "mécéne" kelimesi, "sanatçıları destekleyen, sponsor" anlamında kullanılmaktadır.

Meskûkât

Arapça olan meskûk kelimesi "damgası vurulmuş para", meskûkât ise "madeni paralar" anlamına gelmektedir.

Meşaleler Savaşı

11 Mayıs 1583 tarihinde Osmanlılar ile Safeviler arasında meydana gelen savaşın adıdır. Savaşa meşaleler adının verilmesinin sebebi gece yakılan meşaleler ile savaşa devam edilmesindendir. Savaş sonunda Ferhat Paşa Antlaşması imzalanmıştır (1590).

Metelik

Fransızca "metallique" kelimesinden Türkçeye geçmiştir. Kuruşun küsuratı olmak üzere 1828 yılında darphane veznedarı Kazaz Artin'in çabaları ile hazırlanan ve tedavüle çıkarılan ayarı düşük madenî paraya verilen addır.

Metrik

Fransızcada "metrique" olarak geçen bu kelime; metre veya metreyi temel olarak alan ölçülerle ilgili bir sistemi ifade etmektedir. Metrik sistem; uzunluk için metre, ağırlık için gram ve miktar için litreyi kullanır. Günümüzde dünyadaki birçok ülke metrik sistemi kullanmaktadır. Türkiye'de de 1 Nisan 1931 yılında çıkarılan bir kanunla ölçü ve tartı birimleri değiştirilmiş ve metrik sistem kullanılmaya başlanmıştır.

Mevali

Mevali kelimesi Arapça Mevlâ kelimesinin çoğuludur. "Koruyucu, yardımcı" anlamlarına geldiği gibi "azat edilen köle" anlamına da gelmektedir. Genel hükme göre Mevali, hürden aşağı, köleden üstün kabul edilirdi. Köle gibi satılamazdı. Ama özel hükümlerde de hür gibi muamele görmezdi. Bu uygulama özellikle Emevilerde Arap olmayan Müslümanlara karşı uygulanmıştır.

Mezolitik

Fransızcada "mesolithique" kelimesi, "Orta Taş" anlamına gelmektedir. (Mezo: orta + lit: taş)

Mezomorta Hüseyin Paşa (...-1702)

Osmanlı İmparatorluğu'nda kaptanıderyalık yapmış bir devlet adamıdır. Venediklilerle yapılan bir savaşta çok ağır şekilde yaralanıp öldüğü zannedilirken iyileşmiş, bunun üzerine de Venediklilerin "yarı ölü" anlamında kullandıkları Mezzomorto kelimesinden bozma "Mezamorta" (ya da Mezamorto) kelimesiyle anılmıştır.

Mezopotamya

Bugün Irak, Doğu Suriye ve Güneydoğu Anadolu'yu kapsayan bölgeye verilen isimdir. Mezopotamya kelimesi Grekçede "iki nehir arasındaki yer" demektir (mesos: arasında, potamos: nehir). Burada kastedilen iki nehir ise Fırat ve Dicle'dir.

Mısır

Arapçada sınırları belirlenmiş yerleşim bölgelerine "mısr" denmektedir. Mısır, doğu ile batı ayrımında bir sınır kenti olduğu için bu isimle adlandırılmıştır. Mısır'ın İslamiyet'ten önceki adı "siyah ülke" (ya da siyah toprak) anlamına gelen "kemet"tir. İbraniler ise bu ülkeye "Mizraim" adını vermişlerdir. Hitit kaynaklarında da "Miziri" şeklinde geçen Mısır adının "masor" (kale) kelimesinden türediğini iddia edenler de bulunmaktadır.

Mısır'da bulunan Hristiyan azınlıklara ise "Kıptî" (qıpti) denmekteydi. Kıptî kelimesinin, başkent olan Memfis'in eski Mısır dilindeki ilk adı "Hakup"tan geldiğine inanılmaktadır. Bu nedenle Mısır adı batıda "Egypt" olarak bilinmektedir.

Mısır Çarşısı

IV. Mehmet'in annesi Hatice Turhan Sultan tarafından Yeni Cami'ye vakfiye olarak yaptırılmıştır. Yapımına Mimar Kasım Ağa tarafından başlanmış, 1660 yılında Mimar Mustafa Ağa

tarafından tamamlanmıştır. İlk dönemlerinde çarşıya Valide Çarşısı ya da Yeni Çarşı adı verilmişse de daha çok Mısır'dan getirilen malların satıldığı bir yer olması nedeniyle 18. yüzyıl ortalarından itibaren Mısır Çarşısı olarak anılmaya başlanmıştır. Günümüzde de kullanılan çarşı 1943'te yapılan yenileme ile son şeklini almıştır.

Midye-Enez

Balkan Savaşı sonunda imzalanan Londra Antlaşması ile Osmanlı Devleti ile Bulgaristan Krallığı arasında kabul edilen sınırdır. Kırklareli'nin Vize ilçesine bağlı Karadeniz kıyısındaki Midye ile Meriç Irmağı'nın denize döküldüğü Edirne'ye bağlı Enez arasında çizilen sınır bugün geçerliliğini kaybetmiştir.

Mihmandar

Farsça mihman kelimesi "konuk", mihmandar ise "ev sahibi, misafir ağırlayan kimse" anlamlarına gelmektedir.

Mihver

Arapça kökenli bir kelime olan mihver kelimesi, "etrafında dönülen şey, eksen, anlaşma, uyuşma" anlamlarına gelmektedir. Tarihî bakımdan en popüler kullanımı ise II. Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan Mihver Devletler tabiri sayesinde olmuştur. Bu tabir, II. Dünya Savaşı'nda Müttefik Devletler grubuna karşı Almanya, İtalya ve Japonya'nın oluşturduğu blok için kullanılmıştır.

Milad

Arapça bir kelime olan milad, "doğum günü" anlamına gelmektedir. Latince karşılığı "natalis" olan bu kelime, özellikle Hz. İsa'nın doğum gününü ifade etmek için kullanılır. Aynı zamanda Hz. İsa'nın doğumu esas alınarak ayarlanan bir takvim de yapılmıştır. Bu takvim, 527 yılında Papa'nın emriyle

Dionysius adlı bir Romalı keşişin çalışmalarıyla hazırlanmıştır. Başta İtalya ve İngiltere olmak üzere tüm Avrupa ülkeleri zamanla bu takvimi kullanmaya başlamışlardır. Türkiye'de ise 26 Aralık 1925 yılında kabul edilmiş ve Ocak 1926 yılından itibaren kullanılmaya başlanmıştır.

Milis

Fransızca "milice", Latincede de "militia" olarak geçen bu kelime, "yedek veya düzensiz askerî birlik, acil durumlarda veya seferberlik durumlarında orduyu desteklemek üzere sivil halktan oluşturulan askerî güç" anlamlarına gelmektedir. Geçmişte doğu bloğu ülkelerinde polis teşkilatı yerine görev yapan kolluk kuvvetlerine de bu isim verilirdi.

Millet Mektepleri

1928 yılında gerçekleştirilen Harf Devrimi'nden sonra, halka yeni harflerle okuma-yazma öğretmek amacıyla açılmış okullara verilen isimdir.

1929 yılında Millet Mektepleri adı altında bir kanun kabul edilmiş ve birçok dershane Millet Mektebi'ne dönüştürülerek ilk ve en büyük okuma-yazma seferberliği başlatılmıştır. Bu seferberlikte bütün öğretmenlerle birlikte aydınlar da önemli bir rol üstlenmişlerdir. Millet Mektepleri'nin amacı; Türk halkına okuma ve yazma öğretmek, ona yaşam ve geçimini sağlayabilmek için temel bilgi ve becerileri kazındırmaktı. Bu kanunla 16–45 yaşları arasındaki tüm vatandaşların okuma-yazma kurslarına katılması zorunlu kılınmıştı.

Millet Sistemi

Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren uygulamaya konulan bir sistemdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun toplumsal düzenini oluşturan bu sistemde milletler, din usulüne göre ayrılmış-

lardır. Bu sistem, her dinî gruba özerklik hakkı vermektedir. Herkes dininde, vicdanında ve ibadetinde özgürdür. Milliyetçilik akımı ortaya çıkıncaya kadar bu sistem imparatorluğu ayakta tutmaya yetmiştir. Bu akım, daha sonra Osmanlıcılık akımıyla dengelenmeye çalışıldıysa da istenilen sonuç alınamamıştır.

Milli Aşireti

Osmanlı Devleti'nin en büyük aşiretlerinden birisi olan Milli Aşireti, Kürtlerin Kurmançi grubuna mensuptur. Kurmançilerin bir kolu olan Silîvîler kendi aralarında zamanla Mil ve Zil olmak üzere ikiye ayrılmışlardır. Mil'e ve Zil'e mensup olanlar sonradan Milli ve Zilli olarak adlandırılmışlardır. Milliler o dönemler Erzurum, Bitlis, Van ve Dersim şehirleri ile İran sınırında yaşamaktaydı.

Milli Aşireti, 1 Haziran 1920 tarihinde Güneydoğu Anadolu'da Fransa, İngiltere ve Ermeni faaliyetlerinin artmasıyla TBMM'ye karşı bölgede yaşayan Kürt aşiretlerini de kışkırtarak bir ayaklanma çıkarmışlardır. Bu ayaklanma Kuvayi Milliye tarafından bastırılmıştır. Aşiret, Cumhuriyet'in ilanından sonra dağılmıştır.

Minyatür

Minyatür, Latince "miniare"den gelir ve "kırmızı kurşun tozu ile boyama" anlamındadır. Ortaçağ Avrupa'sına ait kitapların birçoğunun bölüm başlarında yer alan metnin ilk harfi "minium" yani kırmızı sülyenle boyandığı için "minyatür" adı ile tanınmıştır. Minyatür bir şeyin küçüğü demek değildir. Minyatür, kitap sanatı kapsamı içerisindedir. Bu nedenle küçük ebatta çalışılmaktadır. Sanatçı, tasvirlerini ve desenlerini küçük tutmak zorundadır.

Mirî

"Bey, prens, hükümdar" anlamlarına gelen Farsça kökenli "mir" kelimesinden türeyen "mirî"; "devlet hazinesi, devlet hazinesine ait" anlamlarına gelmektedir.

Mirliva

Farsça "mir" (baş, kumandan, amir) ve Arapça "liva" (sancak, tugay) kelimelerinden oluşan mirliva, askerî bir rütbedir. Bugünkü tuğgeneral rütbesini karşılamaktadır.

Miryokefalon

Miryokefalon'un (Myriokephalon), Isparta il sınırları içerisinde Kumdanlı denilen yerin eski adı olduğunu iddia edenlerin yanında, bu bölgenin Denizli'nin Gümüşsu kasabası yakınlarında olduğunu ileri sürenler de bulunmaktadır. Anadolu Selçuklu Devleti ile Bizans İmparatorluğu arasında 17 Eylül 1176 yılında yapılan savaş bu bölgede gerçekleşmiştir. Miryokefalon ismi, "Miryo" Kalesi ile "Kefalonga" (şimdiki adı ile Kaplankaya) Köyü adının birleşmesinden oluşur. Avrupalılar buraya Miryokefalon, Selçuklular ise Miryo Kalangası demişlerdir.

Mirza

Farsça bir kelime olan mirza, İranlılarda soyluluk unvanı olarak kullanılmıştır. Bazı İslam devletlerinde bu unvan, hükümdarın erkek çocukları, hanedan mensupları ve soylu kimseler için de kullanılmıştır. Ayrıca Kırım'da Geray hanedanlığının diğer hanedanlara karşı üstünlük sağlamak için oluşturduğu geniş arazileri olan sınıfın adı da Mirza olarak bilinmektedir.

Misak-ı Millî

Arapça kökenli bir kelime olan misak "belgeye bağlanmış ant, sözleşme, yemin, protokol"; Misak-ı Millî ise "millî ant, millî yemin" anlamlarına gelmektedir.

Misak-ı Millî, Türk Kurtuluş Savaşı'nın bağımsızlık yemini olan altı maddelik bildirinin adıdır. İstanbul'da toplanan son Osmanlı Mebusan Meclisi tarafından 28 Ocak 1920'de oybirliği ile kabul edilmiş ve 17 Şubat'ta kamuoyuna açıklanmıştır. Bildiri, Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdirecek olan barış antlaşmasında Türkiye'nin kabul ettiği barış şartlarını içermektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları, bazı ayrıntılar hariç, Misak-ı Millî ilkeleri doğrultusunda oluşmuştur.

Mitos

Eski Yunancada "mythos" kelimesi, "anlatı, hikâye, öğreti" anlamlarına gelmektedir (myéó: öğretmek, anlatmak). Mitos kelimesi ise efsane anlamında kullanılmaktadır.

Moğol

Doğu Asya kavimlerinden birinin adı olan Moğol kelimesi, Çin kaynaklarında ilk kez "Mongwu" olarak geçmektedir. Moğolcada "mönke, münke" veya "mönkü" olarak geçen bu kelime, Anadolu Türkçesinde de "mengü, bengü/bengi" şekillerinde geçmekte ve "ölümsüz" anlamına geldiği bazı araştırmacılar tarafından ileri sürülmektedir. Günümüzde ise Moğolistan'ın yerli halkı için kullanılmaktadır.

Mohaç

Macarca "Mohacs" şeklinde olan Mohaç kelimesi, Macaristan'da Budapeşte'nin 185 km. güneyinde, Tuna Nehri kıyısında bulunan bir bölgenin adıdır. Bu bölgenin adına ilk kez 1093 yılına ait bir belgede rastlanmıştır. O yıllarda köy durumunda olan Mohaç, 1408'de şehir statüsü kazanmıştır. Kanuni Sultan Süleyman devrinin en önemli savaşlarından biri burada meydana gelmiştir (1526).

Molla

Arapça bir kelime olan Molla, "amir, efendi, sahip" anlamlarına gelmekte ve Mevla kelimesinden türediği düşünülmektedir.

Mondros

Ege Denizi'nde, Yunanistan'a bağlı Limni Adası'nda bulunan bir limanın adıdır. I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle, 30 Ekim 1918'de Osmanlı Devleti ile İtilaf devletleri arasında Mondros Ateşkes Antlaşması burada imzalanmıştır. Bu antlaşma oldukça ağır maddelere sahiptir.

Monofizit

Latince "tek tabiatçı" anlamına gelen monofizit, Hristiyanlığın bir mezhebinin adıdır. Monofizit görüşe göre her insan Tanrıdan bir parça taşır. Tanrısallık insanın doğası gereğidir. İnsanın doğasında da doğal olarak tanrısallık vardır. Bu düşüncede İsa, Meryem'den dünyaya gelmiş tanrı sözüdür.

Montrö

Montrö ya da Montreux, bir İsviçre kantonu olan Vaud'un Vevey bölgesinde yer alan bir şehirdir. Bu şehirde 20 Temmuz 1936 tarihinde boğazların statüsünü düzenleyen ve Türkiye'nin egemenlik haklarını yeniden tanıyan uluslararası Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalanmıştır.

Mora

Yunanistan'ın güneyinde yer alan yarımadanın adıdır. Mora ismi 9. yüzyıldan itibaren bilinmektedir ve Yunanca "dut ağacı" anlamına gelmektedir. Bu bölgenin kuzeybatısı dut ağaçlarının yaygın olduğu bir bölge olduğu için bu isim kullanılmıştır. Yunanistan kurulunca yeniden eski adı Peloponnesos kullanılmaya başlanmıştır.

Muhtesib

Arapça bir kelime olan muhtesib, "hesap eden, sayan" anlamlarına gelmektedir. İslam şehirlerinde çarşı ve pazar esnafını

din kurallarına göre denetlemekle görevli belediye memuru için kullanılan bir tabirdir.

Mukataa

Arapça kesmek anlamındaki "kat-" kökünden türeyen bu kelime "kesişmek" anlamına gelmektedir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde hazinenin gelir kaynaklarından birinin ismi olarak kullanılmıştır.

Tarihi Abbasilere kadar giden mukataa, Selçuklular ve İlhanlılar döneminde devlete ait bir arâzi veya gelirin bir bedel karşılığında iltizama verilmesi veya geçici olarak devredilmesi anlamında kullanılmıştır. Osmanlı'da da ilk dönemlerde bu anlamda kullanılan mukataa, 14. yüzyıldan itibaren hazineye ait bir kısım vergilerden oluşturulmuş birer mali birim anlamında kullanılmıştır.

Musevi

"Musa'ya inanan, Musa'nın izinden giden" anlamlarına gelen "Musevi" kelimesi Türkçeye Arapçadan geçmiştir. Tek tanrıcı büyük dinlerin en eskisi olarak kabul edilen Musevilik dinine inananlara Yahudi de denir. Başta İsrail olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinde yaklaşık 14 milyon Musevi vardır. Bu dinde ibadet edilen mekânlara "sinagog"; bu mekânlardaki din adamlarına ise "haham" adı verilmektedir.

Mutasarrıf

Arapça kökenli bir kelime olan mutasarrıf kelimesi, "tasarruf eden, kendinde kullanma hakkı bulunan" anlamlarına gelmektedir. Osmanlı yönetim sisteminde Tanzimat Fermanı'ndan sonra sancak yöneticisine bu unvan verilmiştir.

Mu'tezile

Arapça bir kelime olan "mu'tezile" kelimesi, "ayrılan, bir tarafa çekilen" anlamına gelmektedir. Kurucusu Vasıl b. Ata

olan itikadi bir mezhebin de adıdır. Kaderi inkâr edip "Kul yaptıklarının yaratıcısıdır" görüşünü savunan bu mezhep, özellikle ayet ve hadislerin akılla çeliştiği noktalarda aklı ön plana alarak yorumlar yapar. Abbasiler döneminde, İslamî meselelerde felsefik metot ve kararları nedeniyle fazlasıyla eleştirilmiştir. Bu nedenlerden ehlisünnet mu'tezileyi İslam dışı saymaktadır.

Mübadele

Arapça "bedel" kelimesinden türemiş olup; "değişme, değiş tokuş etme, bedeliyle değiştirme" anlamlarına gelmektedir. Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi; 1923 yılında Lozan Antlaşması'na ek olarak yapılan protokol uyarınca Türkiye'deki Rumların (Rum denilenlerin arasında, Türkçeden başka dil bilmeyen ve konuşmayan Karamanlı Hristiyan Türkler de vardır) Yunanistan'a, Yunanistan'daki Müslümanların ise Türkiye'ye zorunlu göç sürecine verilen addır.

Mühendishane-i Bahr-i Hümayun

Arapça bir kelime olan bahri, "denize ait, deniz ile ilgili" anlamlarına gelmektedir. Mühendishane-i Bahri-i Hümayun ise Osmanlı İmparatorluğu döneminde, tersane ve donanmanın geliştirilmesi ve tersane görevlilerinin eğitilmesi amacıyla III. Mustafa döneminde kuruluş sürecine başlanan ve I. Abdülhamit döneminde bitirilen askerî okulun adıdır (1775). Deniz mühendishanesi olarak da bilinmektedir.

Mühendishane-i Berri-i Hümayun

Arapça bir kelime olan berri, "karaya ait, kara ile ilgili" anlamlarına gelmektedir. Mühendishane-i Berri-i Hümayun ise 1795'te topçu ve istihkâm subayı yetiştirmek üzere İstanbul

Eyüp'te açılan askerî okulun adıdır. Kara mühendishanesi olarak da bilinmektedir.

Mülkiye

Arapça kökenli bir kelime olan mülkiye, "mülkiyete ilişkin, mülke veya memlekete ilişkin" anlamlarına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde üst düzey sivil görevliler sınıfına (asker olmayanlar sınıfı) bu isim verilmekteydi.

Mültezim

Arapça kökenli bir kelime olup; "bir işi üstlenen" anlamına gelmektedir.

Osmanlı toprak sisteminde açık artırma usulüyle, belirli eyaletlerin (özellikle merkezden uzak olanları) vergi gelirlerinin bir bedel karşılığı kiraya verilmesine "iltizam", iltizam sahibi olan kişiye de "mültezim" denirdi.

Müneccimbaşı

Arapça bir kelime olan müneccim, "yıldızların hareketlerine göre hüküm veren, yıldız falına bakan kimse" anlamına gelmektedir. Müneccimbaşı, Osmanlı sarayında astronomi ve astroloji ile ilgili işlere bakan dairenin amiridir.

Osmanlılarda müneccimbaşıların sarayda tam olarak ne zaman memuriyete başladığı bilinmemektedir. II. Murad döneminde bir kurum olarak ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. Bu grup ilmiye sınıfından seçilmektedir. Özellikle Ramazan ayında imsakiye hazırlamak en önemli görevlerindendir. Devlet ile ilgili önemli kararlar (sefere çıkma, cülus, tayinler, savaş ilanı gibi) alınırken en uygun zamanı belirleme görevi de bunlara aittir.

Müsadere

Arapça "çekip almak" manasına gelen müsadere, devlet tarafından hazineye aktarılmak üzere ceza veya tedbir olarak bir

süre koruma altına alınan bir mala el konulması tasarrufudur. Özellikle kamu görevlilerinin elde ettikleri gelir veya emlakın tamamına ya da bir kısmına devletin el koymasını ifade etmek için kullanılan bir kelimedir.

Osmanlı Devleti'nde ise Fatih Sultan Mehmet döneminde 1451 yılında benimsenmiş, ilk defa da 1453'te Çandarlı ailesinin malları müsadere edilmiştir. Müsadere usulünün temel amacı, önemli rütbelere yükselen kişilerin, ölümlerinden sonra varislerine bir şey bırakamayacaklarını düşünerek dürüst davranmalarını sağlamaktır.

17. yüzyılda taşra yöneticileri giderlerini karşılamak ve padişaha büyük hediyeler sunabilmek için yöre zenginlerine müsadere yöntemini uygulamaya başlamışlardı. Bunun için sudan bahaneler gösterilerek zenginler suçlanıp öldürülmüştür. Bunu engellemek amacıyla II. Mahmut müsaderenin ancak kamu malı olduğu mahkeme kararıyla saptanan servetlere uygulanması kuralını getirmiş, Tanzimat'ın ilanından sonra ise bu uygulama tamamen kaldırılmıştır.

Müsellem

Arapça bir kelime olan müsellem, "teslim edilmiş, verilmiş, doğruluğu herkesçe kabul edilmiş olan" anlamlarına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde müsellemler, savaş zamanlarında ordunun geçeceği yolları temizlemek, köprüleri tamir etmek ve onlara yol açmak gibi görevlerde bulunmuşlardır. Bunun karşılığı olarak da vergiden muaf tutulmuşlardır.

Müstahfız

Arapça bir kelime olan müstahfız, Osmanlı Devleti'nde kale muhafızları için kullanılan bir terimdir. Bu askerî grup hem sınır boylarındaki hem de iç kesimlerdeki kalelerde savunma

ve asayiş görevlerini yapmaktaydılar. Devlet bu kale muhafızlarına tımar toprağı vererek geçimlerini sağlamıştır.

Müşir

Arapça bir kelime olan müşir, "işaret eden, emir veren" anlamına gelmektedir. Askerlik rütbelerinin en yükseğine verilen addır. Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra 1832 yılında oluşturulan askerî rütbelerden biridir. Ayrıca yüksek mevkili mülkiye memurları için de kullanılmıştır. Bu rütbe günümüzde mareşalliğe denktir.

Müteferrika

Arapça kökenli bir kelime olup; "ufak tefek masraflar için ayrılmış para" anlamına gelmektedir. Müteferrikalık ise Padişah, vezir ve daha başka devlet büyüklerinin yanında, türlü hizmetlerde çalışan kimseler için kullanılan bir tabirdir.

İbrahim Müteferrika ise (1674–1745) Macar asıllıdır. Matbaacı, yayımcı, yazar ve çevirmendir. Osmanlı devletinde basımevi kurup Türkçe kitap yayımlayan ilk kişidir.

İbrahim Müteferrika, bu unvanı 1715'te Şehit Ali Paşa'nın mühürdarlığı sırasında almıştır.

Nemrut

~ N ~

Nabatiler

Nabatilerle ilgili bilgilere Eski Ahit'in Tekvin bölümünde rastlanmaktadır. Eski Ahit'te "Nebayot" denilen halkın, Hz. İsmail'in 12 oğlundan en büyüğünün soyu olduğundan bahsedilmektedir. Nabati ("Nabataean") kelimesinin Kenani-Arami dilde "aslan" anlamına geldiği ifade edilmektedir. İlk çağlarda Sami toplumunda, özellikle de Araplarda, aşiret ve kişi adları olarak hayvan adları sıkça kullanılmıştır. Başka bir iddia ise bu ismin Akadça "fışkırmak, parlamak" anlamına geldiğidir.

Nabatlılar, Suriye ve Arabistan toprakları arasında yaşamış, Arabistan kervan yollarını ele geçirerek büyük bir krallık kurmuş, Romalılar tarafından egemenliklerine son verilmiş bir devlettir. Her ne kadar kuruluş yılları bilinmese de Nabatiler'den günümüze ulaşmış en önemli kalıntı Ürdün'deki Petra şehridir.

Naib

Arapça bir kelime olan naib, "vekil, birinin yerine geçen, nöbet bekleyen" anlamlarına gelmektedir. İslam devletlerinde hükümdar, vali gibi üst düzey devlet adamlarının yardımcısı ya da temsilcisi için kullanılan bir tabirdir.

Nakib'ul Eşraf

Arapça bir kelime olan nakib, "bir kavmin veya kabilenin reisi ya da vekili"; eşraf ise "şeref ve itibar sahibi kimseler" anlamına gelmektedir. Nakib'ül Eşraflar tamlaması ise Osmanlı Devleti'nde Hz. Muhammed'in (s.a.v.) soyundan gelenlerin işleri ile uğraşan görevliler hakkında kullanılan bir tabirdir. Bu görevliler yine aynı soydan gelenler arasından seçilir ve peygamber efradının genel sorumlusu sayılırlardı.

Nakkaş

Arapça "nakş" kelimesinden türemiştir. Nakış işleyen, desen hazırlayan, minyatür çizen, sanatkâr, ressam ve işlemecilere "nakkaş" denmiştir.

Narh

Farsça bir kelime olan narh kelimesinin aslı "nirh"dir. Narh geniş anlamıyla İslâm devlet başkanının veya yetki verdiği memurların, esnaf ve tüccara malları belli bir fiyata satmalarını emretmesi ve onlara, toplum yararı dışında, belirlenen fiyattan aşağı veya yukarı bir fiyata satış yapmayı yasaklamasıdır.

Nasuh Paşa (...-1614)

I. Ahmet'in saltanatında 1611–1614 yılları arasında sadrazamlık yapmış bir devlet adamıdır. 20 Kasım 1612 tarihinde Osmanlılar ile Safeviler arasında yapılan antlaşmaya adını vermiştir.

Navarin

Yunanistan'daki Mora yarımadasının güneybatı kıyısında yer alan bir kenttir. Yunanca adı "sevgi, güzellik" anlamına gelen "pylos", İtalyanca adı "Navarino"dur. Osmanlıca metinlerde "Navarino" kelimesi Anavarin, Avarin ya da Avarina şeklinde geçmektedir. Bugünkü adı ise "Neokastro"dur.

Navarin'de İngiliz, Fransız ve Rus donanmasının 20 Ekim 1827 yılında yaptığı ani baskın karşısında Osmanlı Devleti mağlup olmuş ve donanması yakılmıştır. Bu olay Osmanlı tarihine Navarin Olayı ya da Navarin Faciası adıyla geçmiştir.

Nazi

Almanca National ve Sozialismus kelimelerinin kısaltması(Nasyonal Sosyalizm) olan "Nazi" sözcüğü, Almanya'da Adolf Hitler tarafından ortaya atılan siyasi doktrindir.

Ayrımcı, ırkçı, katı bir çalışma disiplinine dayanan ve antisemitizme dayanan bu ideoloji; Alman ırkının tüm dünyaya hâkim olabilmesi için saldırgan ve yayılmacı bir politika izlemiştir. 1933 yılında örgütlenen Nasyonal Sosyalistler seçimleri kazanıp II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar diktatörlüklerine devam etmişlerdir. Almanya'da farklı ırklara ait oldukları ve bozuk gen taşıdıkları gerekçesi ile yüz binlerce insanın ölümüne neden olmuşlardır. 1945 yılı Nazi partisinin dağıldığı yıl olmuştur.

Nemçe

Sırpça kökenli bir kelime(Nyemats) olan Nemçe, "konuşmasını bilmeyen, dilsiz" anlamlarına gelmektedir. İlk kez Cermenler, Slavlar için bu tabiri kullanmıştır. Avusturyalıların konuştukları dilin Osmanlılarca anlaşılmaması nedeniyle onlar için nemçe tabiri kullanılmıştır. Macarlar da bir dönem Almanlara Nemeth (Nemçe) demişlerdir.

Nemrut

"Nemrut" kelimesinin Kürtçe bir kelime olduğu ve anlam olarak "ölümsüz, ölmeyen çıplak(köse)" anlamlarını taşıdığı ileri sürülmektedir.

Ayrıca efsanelerde zalim bir kral olarak resmedilen ve Babil Kulesi'ni inşa ettirdiğine inanılan ünlü hükümdar da Nemrut ismiyle anılmaktadır. Bu hükümdarın kendisiyle ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır. Tevrat'a göre Asur veya Babil ülkesi hükümdarının adıdır. Kur'an-ı Kerim'de ise Hz. İbrahim'e zulmeden hükümdar olarak geçmektedir.

Neolitik

Fransızca "néolitique" kelimesi, "yeni taş" anlamına gelmektedir (Neo: yeni + lit: taş).

Nevbet

Farsça bir kelime olan nevbet "belirli zamanlarda resmî makamlarda çalınan bando" yerine kullanılan bir tabir olmakla birlikte, "nöbet" anlamına da sahiptir. Bu kelime daha çok mızıka takımının hükümdar sarayının önünde icra ettiği müzik için kullanılmıştır. Bu bandoya Nevbet-i Sultanî de denilmektedir. Ayrıca nevbet, Türk–İslam devletlerinde bağımsızlık ve hâkimiyet sembollerindendir.

Nevruz

Farsça "nev/nav" (yeni) ve "ruz" (gün) kelimelerinin birleşiminden oluşan bir tamlamadır. Eski İran takviminde yılbaşı günüdür.

Nevşehirli Damat İbrahim Paşa (1662–1730)

Nevşehirli olan Damat İbrahim Paşa, III. Ahmet'in kızı Fatıma Sultan'la evlenmiştir. Bu yüzden Damat lakabını almış-

tır. 12 yıl Osmanlı Devleti'nde sadrazamlık yapmıştır. Lale devrinin de meşhur sadrazamıdır.

Niğbolu

Bulgaristan'ın kuzeyinde Plevne'ye bağlı bir şehirdir. Niğbolu adı Romalıların MS II. yüzyılda burada kurdukları "Nikopolis ad Nestrum" şehrinden gelmiştir (Nikopol "zafer şehri" anlamına gelmektedir). 1396 yılında Osmanlı ordusunun Haçlı ordusuyla yaptığı savaş burada gerçekleşmiştir.

Nihavend Savaşı

Nihavend, İran'ın Hemedan eyaletinin güneyinde bulunan önemli bir şehirdir. Hz. Ömer zamanında Müslümanlar ile Sasaniler arasında 642 yılında yapılan savaş burada gerçekleşmiştir. Bu savaşı Müslümanlar kazanmış ve bunun sonucunda İran'ın fethi tamamlanmıştır. Araplar bu savaşa "Feth'ül-Fütuh" (fetihler fethi) demişlerdir.

Nil

Afrika'nın kuzeydoğusunda yer alan dünyanın en uzun nehridir (6648 km.). Nil adının Yunanca "nehir yatağı" anlamına gelen "Neilos" sözcüğünden geldiği ileri sürülmektedir.

Nişancı

Farsça "nişan" kelimesinden türemiş olup; "iz, işaret, alamet, simge" anlamlarına gelmektedir.

Osmanlı devlet teşkilatında, Divan-ı Hümayun'da bulunan önemli üyelerden biri olan nişancı; antlaşma, berat, menşur ve fermanların başına padişahın imzası olan tuğrayı çekmekle görevliydi. Ayrıca divanda yapılan görüşmelerin kayıtlarını tutarak divan defterine kaydeder, tapu tahrir defterlerini tutar ve dış ülkelerle olan yazışmaları hazırlardı. Ne var ki dış ilişki-

ler ileriki dönemlerde nişancıların görevi olmaktan çıkıp Reisülküttap tarafından yürütülmüştür.

Nişantaşı

Nişantaşı, İstanbul'un Şişli ilçesinde bir semttir. Osmanlılarda ok yarışmalarında atılan okun düştüğü yere hatıra olarak dikilen taşlar genellikle Nişantaşı adıyla bilinmektedir. Menziltaşı da denen bu taşa ok atanın adı ve okun atıldığı tarih de yazılırdı.

Niyabet-i Saltanat

Niyabet, Arapça "vekil" anlamına; niyabet-i saltanat ise "saltanat vekili, hükümdarın vekili" anlamına gelmektedir. Anadolu Selçuklularında görülen bu makam, hükümdarın devlet merkezinde bulunmadığı durumlarda devlet işlerine bakmakla yükümlüdür. Bu makamda bulunan kişiye de "Naib-i Saltanat" adı verilmektedir.

Nizam-ı Cedit

Nizam, Arapça "düzen" anlamına; Cedid ise "yeni, taze" anlamlarına gelmektedir. Nizam-ı Cedit ise "yeni düzen" demektir. Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyıl sonunda, askerî ve idarî alanlardaki sorunlara çare bulmak için yapılan çalışmaların tamamına bu ad verilmiştir. Ayrıca yine aynı adla batılı tarzda kurulan bir ordu da bulunmaktadır.

Nizamülmülk (1018–1092)

Tam adı Ebu Ali el-Hasan et-Tutsi'dir. Büyük Selçuklu Devleti'nde vezir olarak görev yapmıştır. İslam dünyasına katkılarından ve Selçuklu Devleti'nde göstermiş olduğu üstün hizmetlerinden dolayı Abbasi halifesi Kâim b. Emrillah tarafından kendisine "memleketin nizamını sağlayan" anlamına gelen "nizamülmülk" unvanı verilmiştir.

Nizip

Gaziantep'in bir ilçesidir. Osmanlı ordusu ile Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın kuvvetleri arasında 1839 yılında yapılan savaş burada gerçekleşmiştir.

Nota

İtalyanca bir kelime olan nota "işaret, iz, hatırlatma yazısı" manalara gelmektedir. Diplomaside ise bir devletin başka bir devlete her türlü politik sorunlar, işbirliği önerisi, anlaşmalar vb. ile ilgili olarak yolladığı hatırlatma yazısı anlamında kullanılmaktadır.

Nöyyi (Neuilly)

Fransa'da Paris'in kuzeyinda bulunan bir şehirdir. 27 Kasım 1919'da İtilaf Devletleriyle Bulgaristan arasında imzalan antlaşma bu şehirde yapılmıştır.

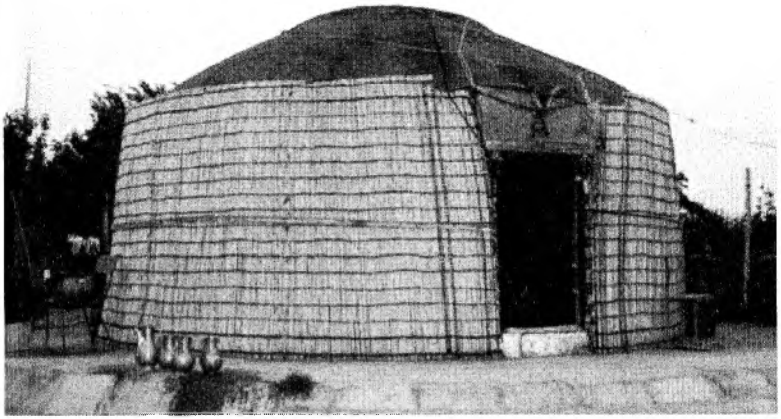
Nusret Mayın Gemisi

Asıl ismi "Nusrat"tır. Nusret Arapça kökenli olup; "yardım, Allah'ın yardımı, başarı, üstünlük" anlamlarına gelmektedir. Gemi 1912 yılında Almanya'nın Kiel şehrinde mayın gemisi olarak yapılmıştır. 1913 yılında Osmanlı Donanması'na katılmıştır. Bu geminin en önemli özelliği, dar alanlarda kolayca manevra yapabilmesi ve az su çektiğinden mayın alanları üzerinde güvenle dolaşabilmesiydi. Nusret'in döşediği mayınlar 18 Mart 1915'te Çanakkale harekâtının kaderini değiştirmiş, ona da "dünyanın en ünlü mayın gemisi" unvanını kazandırmıştır.

Nümizmatik

Fransızca "numismatique" kelimesi, "eski para uzmanlığı" anlamına gelir. Latince "numisma" ise "para" demektir. Nümizmatik kelimesi ise Latince ve Yunancadan türetilmiştir.

Nümizmatik, sikke ve madalyalarda kullanılan alaşımları ve bunların ağırlıklarını, paraların yeryüzündeki dağılımı ve yayılım alanlarını inceleyerek; coğrafyanın, dinler ve gelenekler tarihinin, sanat tarihinin ve çeşitli devirlerdeki ticaret sistemlerininin incelendiği ekonomi tarihinin başlıca yardımcısı olmuştur.

Otağ

~ O-Ö ~

Oba

Moğolca bir kelime olan oba, "çadırlarda yaşayan göçebe ailelerin meydana getirdiği topluluk, çadır halkı" anlamlarına gelmektedir.

İslamiyet'ten sonra Oğuzlar, oba kelimesini boydan daha küçük şube anlamında kullanmışlardır. 15. ve 16. yüzyıl Osmanlı tahrir defterlerinde ise bu manada kullanılan boy sözcüğü yerine cemaat kelimesi kullanılmaya başlanmıştır.

Ocak

Ocak kelimesi Osmanlılarda genellikle yeniçeri teşkilatı hakkında kullanılan bir tabirdir.

Yeniçeriler kendilerini Bektaşi tarikatına bağlı saymışlardır. Ocak tabiri de Bektaşilikte mevcut olan bir tabirdir ve Bek-

taşi tekkelerinin meydan odalarında kıblenin olduğu yerdeki bölüme verilen addır. Ocak kelimesi "kurum" (teşekkül) ya da "bölüm" manalarında da kullanılmıştır.

Oda

Yeniçeri kışlalarına verilen addır. Yeniçerilerin eski kışlaları Şehzadebaşı'nda; yeni kışlaları ise Aksaray'da bulunmaktaydı.

Ogsburg (Augsburg) Antlaşması

Augsburg, Almanya'nın Bavyera eyaletinin güneybatısında yer alan bir şehirdir. 3 Ekim 1555 yılında Martin Luther'in düşünceleriyle kurulan Protestanlık mezhebinin Katolik mezhebinden ayrıldığı antlaşmaya ismini vermiştir. Bu antlaşma ile Protestan mezhebi ile kilisesi resmen tanınmıştır. Ayrıca Alman prensleri istedikleri mezhebi seçmekte ve seçtikleri mezhebi kendi uyruklarına da kabul ettirmekte serbest olmuşlardır. Augsburg Barışı ile Almanya'da din birliğini kurmaya çalışan Kral V. Karl başarısızlığa uğramıştır.

Oğlan

Osmanlılarda oğlan kelimesi, "delikanlı veya delikanlılığa yakın erkek çocuk" anlamına gelmektedir. Örneğin "iç oğlanı" tabiri, saray hizmetine alınıp devletin belirli makamlarında görev yapabilmeleri için yetiştirilen genç erkekler için kullanılan bir tabirdir. Moğollarda da oğlan kelimesi bir nevi "prens" anlamına gelmektedir.

Oğuz

Oğuz kelimesi, Türkçede kabile anlamına gelen "ok" kelimesine, eski Türkçede çoğul eki olan "-z" harfinin ilave edilmesiyle oluşmuştur ve "kabileler" anlamına gelmektedir. Oğuzlar; Türkiye, Azerbaycan, İran, Irak ve Türkmenistan Türklerinin atalarıdır.

Okka

Arapça ukiyyeden veya Grekçede "ağırlık, yük" anlamındaki "ougkost"tan türediği ileri sürülmektedir. 1283 gram eşdeğeri bir tartı birimidir.

Osmanlı Devleti'nde de kullanılmış bir ağırlık ölçüsü birimidir. Şehir ve kasabalara göre ağırlık değeri farklılık göstermekle beraber, genellikle 1282 gram değerinde kabul edilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ardından, 1 Nisan 1931 tarihinde kabul edilen bir kanunla eski ağırlık ve uzunluk ölçüleri değiştirilmiş; böylece okka da yürürlükten kalkmıştır.

On İki Ada

On İki Ada, ismini Osmanlı İmparatorluğu'nun uyguladığı bir yönetim şeklinden almıştır. 12'li denen bu sisteme göre, her on hane birer temsilci çıkarır, bu temsilciler de aralarından bölgeyi yönetecek 12 kişilik bir ihtiyar heyeti seçerdi. Osmanlılar adaların yönetiminde de 12 üyeli mahalli meclis sistemini uygulamışlardır. Dolayısı ile On İki Ada ismi bu sistemle ilgili bir tabirdir. Sadece on iki tane adayı temsil ettiği izlenimini vermesine rağmen aslında Ege'deki irili ufaklı yirmiden fazla adayı ifade etmektedir.

On İki Levha Kanunları

On İki Levha Kanunu, MÖ 5. yüzyılın ortalarında, Roma'da sınıf çatışması sonucu ortaya çıkmış ve sınıflar arasında uzlaşma sağlamak amacıyla hazırlanmış bir kanundur. Roma'nın daha sonraki hukuki gelişimine de temel olan bu kanunlara, Roma'da forum meydanında on iki bronz levha üstünde toplandığından "On İki Levha Kanunu" adı verilmiştir. Sınıfsal çatışmalar, halkın toplumsal, ekonomik, siyasal ve hukuki alanlarda soylular sınıfıyla eş duruma gelmeyi istemesinden ortaya çıkmıştır. On iki Levha Kanunları'nın tam metni Gal-

yalıların istilası sırasında tahrip edildiğinden günümüze kadar gelememiştir.

Onluk Sistem

İlk defa Hun Hakanı Mete tarafından kullanılmış olan bir sistemdir. Bu sistem orduyu on ve onun katları biçiminde birimlere ayıran ve bugün modern orduların çoğunda kullanılan bir askerî düzendir.

Orda

Orta Asya Türk lehçelerinde "han karargâhı, han sarayı, ocak, zengin çadırı" anlamlarına gelen orda, Türkiye Türkçesine "ordu" şeklinde geçmiştir. Orda kavramı ayrıca Türk ve Moğol dillerinde birkaç göçebe kabilenin bir hanın hâkimiyeti altında birleşmesini ifade eden bir kelimedir.

Ordu Balık

Uygurların kurmuş olduğu bir Türk şehridir. Ordu kelimesi "otağlı başkent, sur" gibi anlamlara gelmektedir. Balık kelimesi de Türkçede "şehir" anlamına gelmektedir. Balık kelimesinin aslında "balçığı" ifade ettiğini, çünkü ilk Türk evlerinin kerpiçten yapıldığını iddia edenler de bulunmaktadır.

Orhun/Orhon

Orhun (Orhon), Moğolistan'ın kuzeyinde Baykal Gölü'nün güneyinde yer alan bir ırmaktır. Bu ırmağın civarında Göktürk Yazıtları bulunmuştur. Bu yüzden bu yazıtlara Orhun Yazıtları da denmektedir.

Orta

Yeniçeri taburlarına verilen addır. Ortaların mevcudu yüz askere kadar çıkmaktadır. Bu taburlar için zaman zaman bölük tabiri de kullanılmaktadır.

Ortodoks

Yunanca orthós "düz, doğru"; dóksa ise "görüş, kanaat, öğreti" anlamlarına gelmektedir. Ortodoks ise "doğru yol" anlamındadır.

Batı Roma Kilisesi dünyadaki bütün Hristiyanların temsilcisi olduğunu savunarak Katolik (evrensel) ismini almıştır. Roma Kilisesi'nin baskısına dayanamayan İstanbul Patriği Mihael Kirolarius 1054 yılında isyan etmiş ve Roma'daki papanın, Hz. İsa'nın halifesi ve Petrus'un (Hz. İsa'nın havarisi) vekili olduğunu kabul etmemiştir. Katolik Kilisesi'nden ayrılarak "doğru yol" anlamına gelen Ortodoks Kilisesi'ni kurmuştur.

Ostrogot

Roma İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ortaya çıkmış bir Germen kabilesidir. Gotların doğu koluna verilmiş "ostrogot" adının İngilizce "east-got" kelimesinden türemiş olabileceği düşünülmektedir.

Otağ

Türkçeye Toharcadan geçtiği ileri sürülen otağ kelimesi "Padişah çadırı" anlamına gelmektedir.

Bu çadırlara otağ denmesi ile ilgili olarak ortaya atılan diğer bir fikir ise bu çadırlarda "ot" yakılmasıdır.

Otlukbeli

Otlukbeli, Bayburt ve Erzincan illeri arasında yer alan bir yerleşim bölgesidir. Bu bölge, Osmanlı Devleti ile Akkoyunlular arasında geçen büyük bir savaşa sahne olmuştur (1473).

Otranto/Taranto

İtalya'nın güneyinde yer alan bir şehirdir. Fatih Sultan Mehmet zamanında 1480 yılında Napoli Krallığı ile yapılan savaş

burada gerçekleşmiş ve Otranto fethedilmiştir. Fatih Sultan Mehmet'in vefatından sonra buradaki kuvvetlerin geri çekilmesi ile bölge kaybedilmiştir. Bu savaşta ölen askerlerin kemikleri bugün Otranto Katedrali'nde sergilenmektedir.

Otuz Bir Mart Vak'ası

Rumi takvimle 31 Mart 1325'te (13 Nisan 1909) vuku bulduğu için bu adla anılan İttihat ve Terakki Fırkası'nın etkinliğine ve meşrutiyet rejimine karşı başlayıp II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle sonuçlanan sosyal ve dinî nitelikli isyana verilen addır.

Öküz Mehmet Paşa (1557–1619)

I. Ahmet ve Genç Osman'ın saltanatları döneminde sadrazamlık yapmış bir devlet adamıdır.

Öküz sıfatı ise babasının Karagümrük'te öküz nalbantlığı yapmış olmasından dolayı verilmiştir.

Öşür

Arapça "onda bir" anlamına gelen öşür kelimesi, Müslüman köylülerden ürettikleri tarım ürünleri için alınan %10'luk vergiye verilen isimdir.

Ötüken

Oğuz Destanı'nda, Orta Asya'da Tiyanşan Dağları ile Orhun havzası arasında bulunduğu belirtilen, Türkler'in kutsal saydığı bir bölgedir. Günümüzde Moğolistan sınırları içerisinde bulunmaktadır.

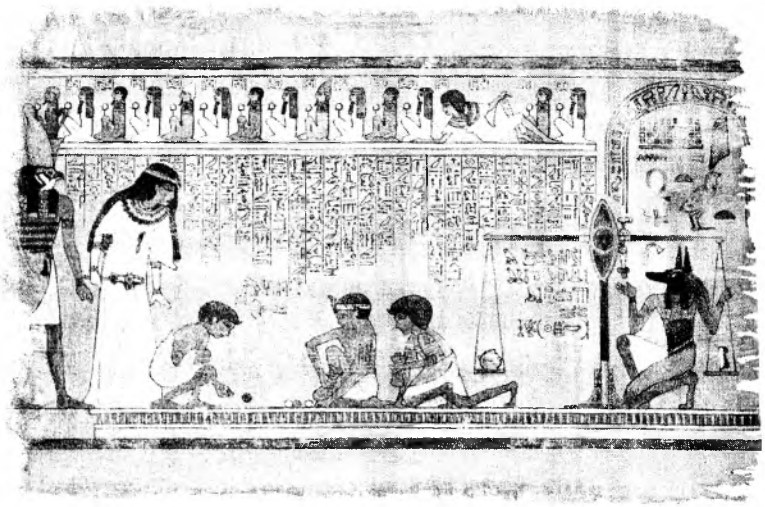
Ötüken kelimesinin ne anlama geldiği konusunda bazı görüşler mevcuttur. Bir görüşe göre öt kelimesi "aradan geçmek"; ötükan ise "geçit sahası" anlamına gelmektedir. Başka bir görüşe göre ötüg kelimesi "dua, yakarış" anlamlarına gelmektedir.

Moğolca "kadın şaman" anlamındaki "idugen" ya da "idugan" kelimesinin "ötüken" kelimesiyle ilgili olduğunu ortaya koyan fikirler de bulunmaktadır.

Özi/ü

Günümüzde Ukrayna sınırları içinde bulunan tarihî bir kale ve şehirdir.

Kanuni Sultan Süleyman zamanından beri kullanılan Özi kelimesi Rusça "oçakof"un Türkçe karşılığıdır. Osmanlı kaynaklarında Özi hem bölge hem nehir (günümüzdeki adı Dinyeper) adı olarak kullanılmıştır.

Papyrus

~ P ~

Padişah

Farsça bir terim olup iki kelimeden meydana gelmiştir. "Pad" kelimesi "büyük, ulu, muhafız" anlamlarına, "Şah" ise "muktedir, güçlü, hükümdar" anlamlarına gelmektedir. Padişah ise "büyük hükümdar" manasındadır.

Pakt

Fransızca "pacte" kelimesi "anlaşma, sözleşme" anlamlarına gelmektedir.

Paleografya

Yunanca "paleo" (eski) ve "graphie" (yazı, çizim) kelimelerinin birleşiminden oluşan bir tamlamadır. Paleografya eski yazıları inceleyen bir bilim dalıdır.

Paleolitik

Yunanca "paleo" (eski) ve "lithos" (taş) kelimelerinin birleşiminden oluşan bir tamlamadır ve tarihte Eski Taş Çağı'nı ifade etmektedir.

Pan

Hem Fransızcada, hem de İngilizcede "pan" kelimesi "tüm, hep, her şey" anlamlarına gelmektedir. Yunancada da "tüm, bütün" anlamlarına gelmektedir.

18. ve 19. yüzyılda aynı ırk veya aynı dinden olanları tek bir çatı altında toplama siyaseti için kullanılan bir ifadedir. Örneğin; Panslavizm, Pantürkizm ve Panislamizm gibi.

Pankuş

Panku ya da pankuş kelimesi Hititçede "hepsi, hep birlikte" anlamlarına gelmektedir. Hititlerde asillerden oluşan, devlet meselelerinin görüşüldüğü meclise "pankuş" denilmekteydi.

Papa

Papa kelimesi eski Yunancada "pappas" olarak geçmekte ve "baba" anlamına gelmektedir. İtalyancada ise "peder, din adamı" anlamlarına gelir. Üst düzey din adamları için de kullanılan bir kelimedir.

Papirüs

Eski Mısır'da Kıptice "rulo" anlamına gelen ve tüm dünya tarafından kabul edilmiş halini Yunanlılardan aldığımız "papirüs" kelimesi, "kâğıt" anlamına gelmektedir. İngilizcede "paper", Yunancada "paypros" şeklinde olan papirüs, "cyperaceae" ailesinden gelen bir su bitkisinin gövdesinden hazırlanmaktadır.

Parşömen

İnceltilmiş sığır veya koyun derisinden yapılmış bir çeşit kâğıttır. Bergama kütüphanesinin İskenderiye kütüphanesini

geçmesini engellemek için, dönemin bilginlerinden Ptolemaios (Batlamyus) papirus ihracını yasaklamış ve bu sayede Bergama'da parşömen bulunmuştur. Bulunan bu yeni malzemeye önce Bergama işi anlamına gelen "pergamen" denmiş, kelime daha sonra zamanla "parşömen" şeklini almıştır.

Parya

Parya kelimesi, Hindistan'da "fiziki manada dokunulmaması gereken" anlamına gelmekte ve temel kast sınıflarına kabul edilmeyen, kast dışı alt sınıfı oluşturanlar için kullanılmaktadır.

Pasarofça

Bugünkü Doğu Sırbistan'da yer alan "Pozarevac" kasabasıdır. Bu kasabada 1718 yılında Osmanlı Devleti, Avusturya ve Venedik arasında Pasarofça Antlaşması imzalanmıştır.

Pasinler

Pasinler, Erzurum ilinin bir ilçesidir. Hasankale olarak da bilinen bu bölgedeki kaleyi İlhanlı emiri Hacı Togay'ın oğlu yaptırmış ve buraya kendi adını vermiştir.

Pasinler adı, İskitlere bağlı yaşayan "Phassis"lerden gelmektedir. Bu bölgeye yerleşen Phassisler, buraya kendi adlarını vermişlerdir. Böylece "Phassislerin memleketi" anlamına gelen "Pasin" kelimesi ortaya çıkmıştır. 1048 yılında Selçuklular ile Bizanslılar arasında yapılan Pasinler Savaşı burada gerçekleşmiştir.

Paşa

Türkçe bir kelime olduğu tahmin edilmektedir. Kelimenin aslı "baş ağa"dır. Osmanlı İmparatorluğu devrinde vezirlere ve yüksek rütbeli askerî ve mülki erkâna verilen unvandır.

Paşaeli

Rumeli'nin bir diğer adıdır. Çanakkale Boğazı'nın batı yakasında kalıcı fetihler yapan Süleyman Paşa'ya (Orhan Gazi'nin oğlu) izafeten verilmiş bir isimdir.

Paşa Kapısı

Bkz. Babıali.

Paşmaklık/Başmaklık

Başmak kelimesi eski Türkçede "ayakkabı" anlamına gelmektedir. Paşmaklık ya da başmaklık Osmanlı toprak sisteminde kullanılan bir terimdir. Padişahın annesi, kız kardeşi veya kızı gibi sultan ve hasekilere giyim ve kuşam masrafları için tahsis edilen toprak gelirlerine "paşmaklık" denmiştir.

Patesi

Sümerce bir kelime olan patesi, "rahip-kral" anlamına gelmektedir.

Patrici

Patrici, Roma'da seçkin ailelerden oluşan bir gruba verilen addır ve Latince "pater"in çoğulu olan "patricius"dan gelir. Pater ise, Roma senatosunun esas üyeleri için kullanılan bir tabirdir.

Patrik

Patrik, Ortodoks cemaatinde en yetkili ve sonrası olmayan bir makamdır. Patrik kelimesi, Yunanca "patriarkhis" kelimesinin Arapçalaşmış şekli olup "en üst dinî lider" kavramını ifade eder. Aynı zamanda bu kelime Yunanca "soylu, aristokrat" anlamlarına da gelir. Doğu Hristiyanları arasında patrik unvanının Roma Katolik Kilisesi'ndeki "papa" kelimesinin karşılığı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Antakya Kilisesi, ilk patrikhane olarak kabul edilmiştir. İlk patrik ise Aziz Petrus adıyla kaynaklara geçmiştir.

Patrona

İtalyanca bir kelime olan patrona, Osmanlı Devleti'nde amirallikten bir önceki rütbe olan deniz subaylığı unvanıdır (Bahriye Feriki derecesindeki rütbe).

Patrona Halil İsyanı'nın elebaşısı Horpeşteli Arnavut Halil, leventlik ve Rumeli'de yeniçerilik yapmıştır. Yakın arkadaşları arasında "Patrona" lakabıyla anılmıştır. Bu lakabı çalıştığı gemiden aldığı ileri sürülmüştür. İstanbul'da Beyazıt Hamamı'nda tellaklık ve Kapalıçarşı'da da tellallık yaptığı bilinmektedir. Patrona Halil İsyanı, 1730 yılında Osmanlı Devleti'nde Lale Devri olarak adlandırılmış dönemin sonunu getiren ayaklanma olmasından dolayı önemlidir (bkz. Lale Devri).

Paydos

Yunanca bir kelime olan paydos "tatil etmek" anlamına gelmektedir. Osmanlı sarayında Hâne-i Hassa (Has oda) ağalarının ikindi vaktinden sonra bahçede gezinerek dolaşmalarına paydos adı verilmiştir.

Payitaht

Farsça olan "pay" kelimesi "ayak" anlamına gelmektedir. Payitaht ise "tahtın ayağı" yani "başkent" anlamındadır. Osmanlı zamanında İstanbul için kullanılan bir tabirdir.

Peçenekler (860–1091)

Peçenekler ya da Beçenekler Orta Asya'dan Avrupa'ya göç etmiş Türk topluluklarından biridir. Daha sonra Hristiyanlığı kabul etmiş ve yaşadıkları bölge halkları arasında erimişlerdir. Oğuzların Üç-ok koluna mensup oldukları düşünülmektedir. İslam kaynaklarında "Beçene, Beçenek, Biçene", Anadolu ağzında ise "Peçeneke, Beçenek" olan bu boyun adının "iyi çalışır, gayret gösterir" anlamlarına geldiği ileri sürülmektedir. Peçenek adı ile ilgili diğer bir görüş de Barthold ve Pritsak'tan gelmiştir. Barthold ve Pritsak, Peçenek kelimesini Türkçe "bacanak" kelimesi ile açıklamıştır. Han ailesinden kız almak ve kız vermek ayrıcalığını elde ettikleri için bu boya "bacanak" dendiğini ileri sürmüşlerdir.

Pelekanon

İstanbul'da Darıca ile Eskihisar arasında bulunduğu ileri sürülen yerdir. 1329 yılında Bizans İmparatoru III. Andreanikos ile Osmanlı hükümdarı Orhan Gazi zamanında yapılan savaş Eskihisar sırtlarında meydana gelmiştir. Ünlü tarihçi Hammer ve ondan sonra gelen birçok tarihçi bu savaşın adını yanlış olarak Maltepe Savaşı şeklinde vermişlerdir.

Pençik

"Penç", Farsça beş; "yek" ise bir anlamına gelmektedir. Pençik, bu kelimelerin birleşiminden oluşmuştur.

Pençik sistemi, Osmanlı Devleti'nde savaşlardan elde edilen esirlerin beşte birinin asker olarak istihdam edilmesi usulünü ifade eden sistemdir. 1363'ten sonra uygulanmaya başlayan bu sistemle istihdam edilmiş askerler önce Müslüman ailelerin yanına verilir, daha sonra askerî görevlere atanırlardı.

Pera

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Beyoğlu'na verilen addır. Beyoğlu, İstanbul'un ilk yerleşim yerlerine nazaran karşı tarafta kaldığı için buraya Yunanlılar tarafından "öte" anlamına gelen Pera adı verilmiştir.

Pertevniyal

Sultan II. Mahmut'un eşi, Sultan Abdülaziz'in annesidir. Pertev kelimesi Farsça "ışık", niyal kelimesi de Arapça "nail olmak" anlamına gelmektedir. Pertevniyal ise "ışığa, parlaklığa nail olmak" demektir.

Pervaneci

Anadolu Selçuklu Devleti'nde büyük divanda bulunan, arazi defterlerinde has ve ikta kayıtlarını tutan, bununla ilgili beratları hazırlayan dairenin başkanıdır.

Pervane, Farsça "kelebek" anlamının yanı sıra "haberci, kılavuz" anlamlarına da sahiptir. Devlet idaresinde bu kelimenin "ferman veya hükm-i padişah" anlamlarına geldiği birçok eserde belirtilmiştir. Ayrıca pervanenin, "pervane-i Hümayun" denilen fermanları yazan yüksek rütbeli devlet memurlarının baş süsünün adı olduğunu ileri süren araştırmacılar da bulunmaktadır.

Petervaradin

Sırbistan'da bulunan Tuna Nehri kıyısında, Novi Sad şehrinin karşısında bir bölgedir. Aynı adla bir de kale bulunmaktadır. Şehrin adı, I. Haçlı seferini burada toplayan Pierre l'Ermite'den gelmektedir. Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya İmparatorluğu arasında 5 Ağustos 1716 yılında yapılan ve Osmanlı ordularının yenilgisiyle sonuçlanan Petervaradin Savaşı bu bölgede yapılmıştır.

Piemonte

İtalya'nın kuzeybatısında yer alan bir bölgedir ve İtalyan Birliği kurulana kadar varlığını sürdürmüş bir krallıktır. Piemonte adı ilk kez XII. yüzyılda ve XIII. yüzyılın başında kullanılmaya başlanmıştır. Alp Dağı eteklerinde yaşayan halk için kullanılan Piemonte kelimesi "dağın ayakları" anlamına gelmektedir.

Piri Reis (1465/70–1554)

Asıl adı Muhiddin Piri'dir. Karamanlı Hacı Ali Mehmet'in oğlu ve ünlü Osmanlı denizcisi Kemal Reis'in yeğenidir. Amerika'yı gösteren dünya haritaları ve *Kitab-ı Bahriye* adlı denizcilik kitaplarıyla tanınmıştır.

Pişkeşçi / peşkeşçi

Farsça bir kelime olan pişkeş, "hediye, armağan" anlamlarına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde padişah adına saraya gelen

hediyeleri almakla görevli memura pişkeşçi denmiştir. Pişkeşçiler elçilerin getirdikleri hediyeleri divanda vezirlerin huzuruna getirmek ve teşhir etmekle sorumludur.

Pleb

Latince "plebeius" kelimesi, "Roma'da avam sınıfını oluşturan halk" anlamındadır ve toplumda en kalabalık sınıfı oluşturmuşlardır.

Plevne

Bulgarca adı "Pleven" olan Plevne, büyük ve modern bir sanayi kentidir. 1393–1878 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin idaresi altında olmakla birlikte, birçok cami, medrese ve tekkesiyle öne çıkan bir şehir olmuştur. 1877–1878 Osmanlı–Rus Savaşı sırasında Gazi Osman Paşa'nın idaresi altında Ruslara karşı yapılan büyük savunma savaşları burada gerçekleşmiştir.

Ploçnik

Sırbistan'da Topliça Nehri kenarında yer alan bir bölgenin adıdır. Birçok akademisyen Osmanlı kuvvetlerinin, Sırp güçleri tarafından 1387 yılında bu bölgede bozguna uğratıldığına dair bilgiler vermiştir. Ancak son yapılan araştırmalardan anlaşıldığına göre Ploçnik'te Osmanlı kuvvetleri ile Sırp birlikleri karşılaşmışlarsa da ciddi bir çatışma yaşamamışlardır. Asıl Osmanlı ordusunun bozguna uğraması, 1388 Ağustosunda Bleka adlı yerde Bosna Kralı Tvrtko önderliğindeki Bosna ordusu karşısında olmuştur.

Podolya

Podolya, Ukrayna'nın güneybatı ve orta batısını kapsayan tarihî bir bölgedir. Bu bölgede 17. yüzyılda Türk-Leh Savaşları yoğun bir şekilde yaşanmıştır.

Polis

Yunanca "polis" ya da "polit" kelimesi; "kent, devlet" anlamlarına gelmektedir.

Politeizm

Yunanca "poly" (çok) ve "theoi" (tanrı) kelimelerinin birleşiminden oluşan bir tamlamadır ve "çok tanrıcılık" anlamına gelmektir.

Pontus

Pontus eski Yunancada "deniz" anlamına gelmektedir. Daha sonraki zamanlarda Karadeniz kıyısında yer alan Kuzey Anadolu sahillerini tanımlamak için kullanılmıştır.

Prens Sabahaddin (1877–1948)

Asıl ismi Mehmet Sabahaddin olup babası Mahmut Celalettin Paşa, annesi ise II. Abdülhamid'in kız kardeşi Seniha Sultan'dır. Bu yüzden "prens" olarak anılmıştır.

Prens Sabahaddin Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü felaketlerden ancak yurtdışından yürütülecek bir mücadeleyle kurtulabileceği düşüncesini benimsemiştir. Bu yüzden Avrupa'ya geçmiş (babasının padişahla arasının açılması da bu gidişinde etkilidir) ve burada yazdığı yazılarda özellikle liberal ve adem-i merkeziyetçi fikirleri savunarak ülkenin kurtarılabileceğini savunmuştur.

Presbiteryanizm

Yunanca "presbytes" kelimesi "ihtiyar" anlamına gelmektedir. Latince "presbiterium" ise, eski kiliselerde koronun bulunduğu bölge ile mihrap arasındaki yeri ifade eder.

Presbiteryanizm, Calvin tarafından ortaya atılan ve kilisenin yönetimini Protestan papazlar ve laik kişilerden meydana gelen Presbiterium adındaki karma bir kurula vermeyi öngören fikir akımıdır.

Preveze

Preveze adının İtalyanca "gasp" anlamına elen "prevze" kelimesinden türediği ileri sürülmektedir. Cezayir korsanlarının yağmaladıkları ganimetleri burada paylaşmaları, buraya bu ismin verilmesinin sebeplerinden biri olarak gösterilir. Yunanca Prebeza şeklinde olan Preveze kelimesi, bugün Yunanistan'ın Adriyatik Denizi'ne kıyısı bulunan illerinden biridir. 28 Eylül 1538 tarihinde, Barbaros Hayrettin Paşa komutasındaki Osmanlı donanması ile Andrea Doria komutasındaki Haçlı donanmasının yaptığı deniz savaşı burada gerçekleşmiştir.

Protestan

Fransızca "protestant" kelimesi, "lehe tanıklık eden" anlamına; Latince "protestans" ise "bir şey lehine tanıklık etmek, deklare etmek" anlamlarına gelmektedir.

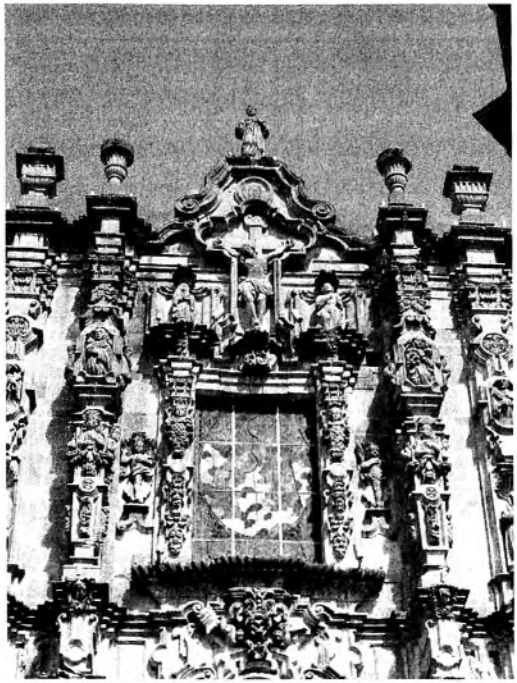
Protestanlık bir Hristiyan mezhebidir. Bu mezhep Hristiyanlığın en büyük üç ana mezhebinden birisidir. 16. yüzyılda Martin Luther öncülüğünde Katolik Kilisesi'ne karşı girişilen bir hareketin sonucunda doğmuştur. Protestan kelimesinin Luthercilerin Katoliklerin kendileri ile ilgili kararlarını "protesto"etmelerinden dolayı verildiğine dair görüşler bulunmaktadır.

Prusya

Prusya adı bir Baltık halkı olan "Prusyalılar" ya da "Boruslar"dan türemiştir. Baltık denizi kıyısında bir bölge olan Prusya, başlangıçta Brandenburg Dükalığı olarak Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun bir parçasıydı. 1806 yılında bu imparatorluk parçalanınca Prusya bağımsız bir krallık oldu. II. Dünya Savaşı sonrasında da bu topraklar Polonya ile Rusya arasında paylaşılmıştır.

Puvatya (Poitiers)

Fransa'da Vienne idare bölgesinin merkezidir. Paris'e 340 km. uzaklıktadır. Emeviler, İspanya'yı fethettikten sonra Pirenc Dağları'nı aşarak Fransa'ya girmişler, ancak Frenk ordusuyla Poitiers (Puvatya) denilen yerde yapılan savaşı kaybedip geri çekilmişlerdir (732).

Rococo tarz, mimari

~ R ~

Rahip/b

Arapça "rehb"(korku) kelimesinden türeyen rahip kelimesi genellikle Hristiyan din adamları için kullanılan bir tabirdir.

Râmi Mehmet Paşa (1654–1706)

II. Mustafa'nın saltanatı döneminde sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. İstanbul doğumludur. Râmi mahlasıyla şiirler yazmıştır. II. Mustafa'nın tahttan indirilmesi ile sonuçlanan Edirne Vakası nedeniyle görevinden alınmıştır. Bir süre Kıbrıs ve Mısır valiliği yapmıştır. Mısır valisi iken

halkın şikâyetleri sonucu Rodos'a sürgün edilmiş ve orada hayatını kaybetmiştir. İstanbul'un Eyüp semtinin üst taraflarında II. Mustafa tarafından kendisine bir arazi hediye edilmiştir. Rami Çiftliği adı alan bu arazi sonradan İstanbul'un Rami semti haline gelmiştir.

Rasathane

Arapça olan "rasat" kelimesi, "gözlem, gözleme" anlamlarına gelir. Rasathane ise "gözlem evi" demektir.

Reaya

Arapça olan "reaya" kelimesi, "idare edilen, yönetilen, halk, tebaa" anlamlarına gelmektedir.

Redd-i İlhak

Arapça kökenli bir sözcük olan ilhak, "katma, fethetme, ekleme" anlamlarına gelmektedir. Esas itibariyle uluslararası hukukta kullanılan bir terim olup; bir devletin daha önce egemenliği altında bulunmayan bir bölgeyi ya da toprak parçasını ele geçirmesini, kazanmasını, topraklarına katmasını ifade etmektedir. İzmir'in işgalinden sonra Ege'de kurulan en önemli direnme örgütlerindendir. Ege bölgesinin Yunanlılarca işgalini kabullenmeyen halk bu örgüt içinde birleşmiş ve gerilla birlikleri oluşturup Yunan ordusuna silahla karşı koymaya çalışmışlardır.

Redif Birlikleri

Arapça kökenli bir kelime olan redif, "takip eden, izleyen, ardınca gelen" anlamlarına gelmektedir.

Askerî terim olarak ise; her an savaşa girebilecek bir biçimde hazır bekletilen, terhis edilmiş yedek askerlere verilen addır. II. Mahmut döneminde askerî ihtiyaçtan dolayı kurulmuştur.

Reisülküttap

Arapça bir kelime olan re's "baş, başkan, reis" anlamlarına; küttap ise "kâtipler" anlamına gelmektedir. Reisülküttaplık, ilk dönemlerde nişancıya bağlı çalışmaktaydı ve yurtdışına yapılan yazışmalardan sorumlu bir birimdi. 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dışişlerinden tek başına sorumlu hale geldi ve Reisiülküttaplar II. Mahmut döneminin sonlarına kadar Divan-ı Hümayun kâtiplerinin amiri olarak çalıştı.

Ren

Ren Nehri, İsviçre Alplerinden doğup; Lichtenstein ve Fransa sınırlarından, Almanya ve Hollanda topraklarından geçtikten sonra Rotterdam'da Kuzey Denizi'ne dökülen 1230 km. uzunluğuyla Batı Avrupa'nın en önemli nehirlerinden biridir.

Resm

Arapça bir kelime olan resm, "çizmek, yazmak, desen, suret" anlamlarına gelmektedir. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nde hükümet adına tahsil edilen vergi yerine de kullanılan bir tabirdir.

Reval (Tallinn)

Estonya'nın başkentinin eski adıdır. Şimdiki adı Tallinn'dir. Tallinn kelimesinin tam olarak nereden geldiği bilinmese de kelimenin kökeninin "taani-linn" olduğu ve "Danimarkalıların kenti" anlamına veya "çiftçi kenti" anlamına geldiği ileri sürülmüştür. Tallinn ismi, 1918'de Estonya bağımsızlığını kazandıktan sonra Reval'in yerine kabul edilmiştir. İngiltere ve Rusya, Osmanlı üzerinde izleyecekleri politikaları 9 Haziran 1908'de bu kentte yaptıkları görüşmelerle belirlemeye çalışmışlardır.

Revan

Bugünkü Ermenistan'ın başkenti Erivan'a, Osmanlılar zamanında Revan denilmekteydi. Aynı zamanda Erivan adı; bazı kaynaklarda Erebuni, Hrastan ya da Yerivan olarak da geçmektedir. Bu ismin Urartuların yaptırdığı Erebuni Kalesi'nin adından türemiş olabileceği ileri sürülmüştür. Erivan ya da Yerivan kelimesinin "ilk görünüm" anlamına geldiği görüşü yaygındır. Üstelik burası Hz. Nuh'un karaya ayak bastıktan sonra yerleşmeye karar verdiği kent olarak rivayet edilir. IV. Murat 1635'te Revan'a sefer düzenlemiş ve burayı fethetmiştir.

Ribat

Arapça bir kelime olan ribat, "sağlam yapı, han, konaklayacak yer" anlamlarına geldiği gibi "nöbet tutmak" anlamında da kullanılmıştır. Ribatlar, İslam devletlerinin kara ve deniz sınırlarındaki önemli noktalara yapılan müstahkem yapılardır. Bir sur ile çevrili olan bu yapıların içinde mescit, konaklama için yapılmış odalar, ambarlar, ahırlar, sarnıç ve gözcü kuleleri bulunmaktadır.

Ridaniye (Reydaniye)

Mısır'da Kahire'nin kuzeyinde bulunan bir bölgedir. Aynı adla bir köy ve ova da bulunmaktadır. 1517 yılının Ocak ayında Osmanlı Devleti ile Memluklular arasında yapılan savaş bu bölgede gerçekleşmiştir.

Ridde Savaşları

Arapça bir kelime oaln ridde, "geri dönmek" anlamına gelmektedir. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) vefatından sonra dinden dönüp İslâm devletine savaş açanların isyanlarının bastırılması için Hz. Ebubekir döneminde yapılan askerî harekâtlara Ridde Savaşları denmiştir.

Rika

Arapça bir kelime olan rika, "parça, yama" anlamlarına gelmektedir. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nde günlük yazışmalar, mektuplar ve el yazması eserler için kullanılan bir yazı türüne verilen addır.

Rikabdar

Arapça üzengi manasına gelen "rikab" kelimesi ile Farsça "-dâr" ekinin birleşmesinden oluşan rikabdar, padişahların atla bir yere gidişleri sırasında üzengiyi tutmak suretiyle ata binip attan inmelerine yardımcı olan görevliler için kullanılan bir tabirdir.

Rodop

Yunanistan'ın kuzeyinde, Batı Trakya Türklerinin yoğun olarak bulunduğu bir ildir. Bu il adını hemen yakınındaki Rodop sıradağlarından almıştır. Rodop adının bu bölgeye yerleşen bir Türk boyunun adı olduğu da ileri sürülmektedir.

Rokoko

Fransızca "rococo" kelimesi 18. yüzyıla özgü kavisli çizgileri bol olan, bir tür süslü işleme sanatına verilen addır. "Modası geçmiş şey" anlamına gelen Rokoko, Barok stiline karşı tepki olarak klasik stilin yeniden ortaya çıkmasıyla oluşan bir sanat tarzdır.

Romanov

Rusya'da 1613–1916 yılları arasında iktidarda kalan Çarlık hanedanıdır. Kökleri Litvanya'ya dek uzanan Romanovlar 14. yüzyıl ortalarında Rusya'ya göç etmişlerdir. Hanedanın adı, Korkunç İvan'ın kayınpederi olan Roman Yureviç'e bağlanır. 1613 yılında egemenliği eline alan Romanovlar döneminde, Rusya adı az bilinen bir ülke olmaktan çıkıp büyük güçler

arasına katılmış ve sınırlarını dünyanın altıda birini kapsayacak biçimde genişletmiştir. 1917 Şubat Devrimi ile tahttan çekilen Çar II. Nikola'nın daha sonra ailesiyle birlikte öldürülmesi Romanov hanedanının sonu olmuştur.

Rönesans

Fransızca "renaissance" kelimesi "yeniden doğuş" anlamına gelmektedir. Rönesans, ilk olarak 15. yüzyılda İtalya'da başlamış olup, sanatsal ve bilimsel gelişmeyi ve yenilenmeyi ifade eder. Bu kelime ilk kez İtalyan sanatçı Giorgio Vasari tarafından kullanılmıştır.

Rum

Bir kavmin adıdır. Rumlar bu ismi ataları Hz. İbrahim'in oğlu Rum b. Aysû (Îsû) b. İshak b. İbrahim'den almışlardır. Diyar-ı Rum, Rumeli, Roma şeklinde yer ismi olarak da kullanılmaktadır. Ayrıca Rum tabiri Bizans idaresindeki Anadolu toprakları için de kullanılmıştır.

Rumeli

Rumeli, Osmanlı döneminde 15. yüzyıldan itibaren Balkanların güneyine verilen addır ve "Romalıların ülkesi" anlamına gelmektedir (Rum: "Roma", el: "memleket, ülke").

Rumi

Arapça "Romalı" ya da "Anadolulu" anlamlarına gelmektedir. Çünkü vaktiyle Anadolu, Doğu Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyetindeydi.

Ruzname

Farsça ruz kelimesi "gün", "-name" ise "yazılmış küçük kitap ya da mektup" anlamına gelmektedir. Ruzname, Osmanlı bürokrasisinde günlük işlemlerin yazıldığı defterler için kul-

lanılan bir tabirdir. Daha sonra bu defterlere "ruznamçe" denilmiştir. Bu defteri tutana da "ruznameci" ya da "ruznamçeci" denilmektedir.

Rüşdiye

Arapça bir kelime olan rüşd, "aklı başında olma, olgunluk, buluğa erme" anlamlarına gelmektedir. Rüşdiye, Osmanlı Devleti'nde üçü ilk, üçü de orta sınıf olmak üzere altı sınıftan oluşan mektepler için kullanılan bir tabirdir.

Sümela Manastırı

~ S ~

Sadabad

Farsça kökenli bir kelime olan sadabad, "mutluluğu çok, bol olan yer" anlamlarına gelmektedir. Bu pakta Sadabad adının verilmesinin sebebi anlaşmanın Tahran'daki Sadabad Sarayı'nda imzalanmış olmasından dolayıdır.

Sadabat Paktı; Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında, 8 Temmuz 1937'de Tahran'da imzalanan dörtlü saldırmazlık paktıdır. Bu paktın yapılmasının en önemli sebebi İtalya'nın Ortadoğu'ya yönelik saldırgan politikalarıdır. Ayrıca İran ile yaşanan sınır sorunlarının da kalıcı bir biçimde çözülmesi amaçlanmıştır. 1979 yılında İran'a hâkim olan yeni rejim, Sadabad Paktı'nı tanımama yönünde bir politika izleyince bu dörtlü ittifak sona ermiştir.

Sadettin Köpek (... /1246)

Anadolu Selçuklu Devleti'nin veziridir. I Alâeddin Keykubad ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e hizmet etmiştir. "Köpek" kelimesinin Selçuklular ve beylikler döneminde şahıslara konul-

duğu ve küçültücü bir anlam taşımadığı bilinmektedir. Artuklularda Köpek adıyla bir bey bile bulunmaktadır. Bu ismin Farsça "Kepek" olduğunu iddia edenler de bulunmaktadır. Sadettin isminin Köpek'in lakabı olduğu anlaşılmaktadır. Yaptırmış olduğu han ve kervansaraylarda da adı Köpek b. Muhammed olarak geçmektedir.

Sadrazam

Bu kelime Arapça "Sadr" ve "Azam" kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur. Sadr, "göğüs, kaynak, suyun başı, başlangıç, bir şeyin ön tarafı, lider" anlamlarına; Azam ise "en büyük" anlamına gelmektedir.

Sadrazam, Osmanlı Devleti'nde Başvezir anlamındaydı ve Padişah adına devlet işlerini yöneten en yüksek derecedeki görevliye verilen bir isimdi. Kanuni Sultan Süleyman dönemine kadar Vezir-i Azam ismi kullanılırken, Kanuni döneminde sadrazam ismi kullanılmaya başlanmıştır.

Sadreyn

Arapça bir kelime olan sadr "baş, göğüs" anlamlarına gelmektedir; "-eyn" eki ise eklendiği kelimelere ikilik anlamı katmaktadır. Sadreyn ise Osmanlı İmparatorluğu'nda Anadolu ve Rumeli Kazaskerlerinin ikisine birden verilen addır.

Safevi

"Sufi" kelimesinin aslı "safevi"dir. Telaffuz zorluğu sebebiyle sufi şeklini almıştır. Safevi kelimesi "saf, duru olan" anlamına gelmektedir.

Safevi Devleti, adını Erdebilli (İran) Şeyh Safiyuddin tarafından kurulmuş olan Safeviyye tarikatından almıştır. İran'da Şiiliği resmî mezhep olarak kabul etmişlerdir. Devletin kurucusu Şah İsmail'dir. 1501 ve 1736 yılları arasında bugünkü Azer-

baycan, İran, Ermenistan, Irak, Afganistan, Türkmenistan ve Türkiye'nin doğu kesimindeki bölgelerde hüküm sürmüşlerdir.

Sahn-ı Seman

Sahn-ı Seman, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'da kurduğu eğitim kurumları arasında en üst düzeyde eğitim veren bir öğretim kurumudur. Yapımına 1463'te başlanmış, 1470'te tamamlanmıştır. Arapça bir tamlama olan Sahn-ı Seman "sekiz bölüm" anlamına gelmektedir (sahn: bölüm, seman: sekiz). Sekiz yüksek dereceli medreseden oluştuğu için bu isimle anılmaktadır.

Saint Jean De Maurienne Antlaşması (1917)

I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru, İtilaf devletlerinin (İngiltere, Fransa ve İtalya) Osmanlı Devleti'nin yıkılması durumunda ortaya çıkacak olan toprakları nasıl paylaşacaklarını belirledikleri gizli antlaşmalardan biridir.

Antlaşma, bir Fransız şehri olan Saint Jean de Maurienne'de yapıldığı için bu isim verilmiştir.

Saka

Arapça bir kelime olan saka, "sucu, su dağıtan" anlamlarına gelmektedir. Osmanlı ordusunda görev yapan saka ocağına, ordunun su ihtiyacını karşıladığı için bu isim verilmiştir.

Sakız Adası

Ege Denizi'nde, Karaburun Yarımadası'nın karşısında yer alan bir adadır (Yunancada, Hios). Sakız ağaçlarının bol olması ve halkın geçimini bu ağaçlardan sağlaması nedeniyle buraya Sakız Adası adı verilmiştir. Uzun süre Osmanlı hâkimiyetinde kalan ada Sultan Reşat zamanında yapılan Londra Antlaşması'yla Yunanlılara bırakılmıştır (1913).

Saksonya

Almancası "Sachsen" olan Saksonya, Almanya'nın doğusunda yer alan bir eyalettir. Çek Cumhuriyeti sınırına yakındır. Kuzeyde Brandenburg ve Berlin, güneyde Bavyera ile komşudur. Saksonlar Roma İmparatorluğu döneminde orta ve kuzey Almanya'da yaşamış Cermen halklarıdır. V. ve VI. yüzyıllarda bugünkü İngiltere'nin güneyine yerleşerek Angluslarla karışarak Anglosakson milletini oluşturmuşlardır.

Salankamen

Szlankamen, Slankamen, Slankamin olarak da geçen bu kelime, Sırbistan'ın Srem ilinin Indija belediyesine bağlı bir köyün adıdır.

Salankamen Savaşı Osmanlı ordusu ile Habsburg ordusu arasında 19 Ağustos 1691 günü meydana gelen ve Kutsal İttifak Savaşları'nın parçası olan bir savaştır.

Salgurlular

Selçuklular döneminde İran'ın Fars bölgesinde görevli Atabey Sungur'un, Irak Selçuklu Sultanı Mes'ud zamanında bağımsızlığını ilan etmesi ile kurulmuştur (1148). Bu hanedan adını Oğuz boylarından biri olan Salgur'dan almıştır. Başkenti Şîrâz olan bu şehir, Güney İran'daki Fars bölgesinde kurulduğundan Fars Atabeyliği olarak da bilinir. Salgurlular, Sungur Bey'in ölümünden sonra, önce Irak Selçuklularının sonra İlhanlıların egemenliğini kabul etmişlerdir. 1284 yılında da İlhanlılar, Salgurluları tamamen hâkimiyetleri altına almışlardır.

Sâlname

Farsça Sâl kelimesi "yıl"; name ise "kitap, mektup" anlamına gelmektedir. Sâlname ise Osmanlı Devleti'nin çıkardığı yıllıklara verilen addır. 1847 yılında başlayan yıllıklar 1922 yılına

kadar devam etmiştir. Devletin ilk sâlnamesi Ahmet Vefik Paşa tarafından hazırlanmıştır. Bu yıllıklarda devletin resmî işleri ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.

Saltanat Şurası

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, padişah başkanlığında devlet ileri gelenleri ve din adamlarının katılımıyla gerçekleşen ve oylama yoluyla tavsiye niteliğinde kararların alındığı toplantılara verilen addır. 1920 yılında Mebusan Meclisi kapalı olduğundan dolayı Sevr Antlaşması görüşmeleri böyle bir Saltanat Şurası'nda gerçekleşmiştir.

Salyane

Farsça kökenli bir kelime olan salyane, "yıllık, yılda bir" anlamlarına gelmektedir.

Salyane, Osmanlı Devleti'nde yılda bir kere verilen maaş ve bazı eyaletlerden toplanan ve yılda bir kere İstanbul'a gönderilen vergiler için kullanılan bir tabirdir.

Samanoğulları/Samanîler

Samanîler, 819–1005 yılları arasında Maveraünnehir ve Horasan'da hüküm sürmüş bir devlettir. Adını devletin kurucusu "Samanhudât"tan almıştır. İran'da iş başına geçen ilk yerli yönetimdir. Samanîler dönemi Tacik milletinin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Samanîler eski İran Kültürü'nü canlandırmak ile etkisini yitiren İslâmiyet'i yaymak için gayret sarf etmişlerdir. Bu beyliğe Karahanlılar tarafından son verilmiştir.

Samerra

Irak'ta Dicle Nehri'nin sol kıyısında, Bağdat'ın 100 km. kuzeyinde bulunan bir şehirdir. Samerra şehrinin Hz. Nuh'un oğlu Sam adına kurulan bir şehir olduğunu ileri süren görüşler bulunmaktadır. Samerra'yı başkent edinen Abbasi halife-

lerinin sikkelerinde Samerra adının Arapça anlamı "onu görenler sevinir, göreni sevindirir" şeklinde olan "Surre Men Reâ" biçiminde yazıldığı görülmektedir. Ayrıca şehrin bulunduğu bölgeye Asurlular "Sur-Marrati", Süryaniler "Şumasra", Sasaniler ise "Sa-murra" adını vermişlerdir. Samerra adının buradan geldiğine dair bilimsel görüşler mevcuttur. Şehir hayatına uyum sağlayamayan Türkler için Abbasi Halifesi Mutasım tarafından kurulmuş bir kenttir.

Sami

Hz. Nuh'un çocuklarından olan Sam'ın soyundan gelenlere Samî denilmektedir. Sam isminin kökeni hakkında çok net bilgiler yoktur. İbranca "isim, şöhret", Akadça "oğul" anlamlarına geldiği ileri sürülmektedir.

San Remo

İtalya'nın kuzeybatısında yer alan bir şehirdir. 1920 yılında İtilaf devletleri Ortadoğu ile ilgili meseleleri görüşmek ve özellikle de Osmanlı Devleti ile imzalanması düşünülen Sevr Antlaşması'nın hazırlığını yapmak için San Remo'da bir araya gelmişlerdir.

Sasaniler

Sasaniler 226–651 yılları arasında Pers İmparatorluğu'nu yöneten hanedana verilen isimdir. Sasani adı, Sasani İmparatorluğu'nun kurucusu I. Ardashir'in (Erdeşir) dedesi olduğu kabul edilen ve Part İmparatorluğu içindeki Pers bölgesinde köle bir Prens iken ayaklanan "Sasan"dan gelmektedir.

İmparatorluğun sınırları bugünkü İran, Irak, Ermenistan, Afganistan, Türkiye'nin doğu bölgesi, Suriye'nin bir kısmı, Pakistan, Kafkaslar, Orta Asya ve Arabistan'ın tamamını kapsıyordu. Sasaniler, Müslüman Arapların saldırılarıyla yıkılmışlardır.

Satrap

Pehlevi dilinde "şatrpân", Farsça "sâtrâp", Yunanca "satrapis", Latince ise "satrapes" şeklinde olan bu kelime "il yöneticisi" anlamına gelmektedir.

Sebe Devleti

Sebe Devleti'nin MÖ X. yüzyılın öncesi ile 115 yılları arasında Yemen'in doğusunda hüküm sürdüğü tahmin edilmektedir. Bu krallığın kurucusu Sebe bin Yeşcüb'tür. Asıl adının Abdüşems olduğu söylenir. Savaşlardan sonra Yemen'e birçok esir getirdiği için kendisine "Sebe" lakabı takıldığı rivayet edilir. Çünkü Savaşta esir düşenlere Arapça "sebâyâ" denmektedir. Başkenti Ma'rib Şehridir. Tarım ve ticaretle uğraşan Sebeliler barajlar inşa etmişlerdir. Yapmış oldukları Ma'rib Barajı çok ünlüdür. Sebe Krallığı, Himyerîler tarafından yıkılmıştır.

Seddülbahir

Arapça kökenli "sed" ve "bahr" kelimelerinin birleşmesinden oluşmuş olan bu kelime "deniz seddi (engeli)" anlamına gelmektedir.

Sefaret

Arapça kökenli bir kelime olan sefaret, "arabuluculuk etme" veya "elçilik" anlamlarına gelmektedir.

Sekban-ı Cedid

Farsça "seg" köpek, "segban" ise köpek bakıcısı anlamına gelmektedir. Arapça kökenli bir kelime olan cedid ise "yeni" anlamına gelmektedir.

Sekbanlık sistemi, Sultan I. Murat zamanında padişahın av maiyeti olarak mevcuttu. Fatih Sultan Mehmet Han zamanına kadar bağımsız bir teşkilât olan Sekban Ocağı, 1451'de, yeni-

çerilerin taşkınlık etmeleri üzerine itaatsizlik eğilimini kırmak için Fatih'in emriyle Yeniçeri Ocağı'na katılmıştır.

Sekban-ı Cedid (29 Eylül 1808–18 Kasım 1808) II. Mahmut tarafından daha önceki Nizam-ı Cedid ordusu model alınarak kurulmuş kısa ömürlü bir Osmanlı ordusudur.

Selman-ı Farisi

Selman-ı Farisi, İslam tarihinin önemli şahsiyetlerinden biridir. İran'da Isfahan yakınlarında bir köyde doğup büyümüştür. Aslen İranlıdır. Gençliğinde Mecusi iken Hristiyan rahipleriyle tanışıp Hristiyanlık dinini benimsemiştir. Din adamlarının son peygamberin yakın zamanda Arabistan'da beklendiği şeklindeki ifadeleri yüzünden bir ticaret kafilesiyle Arabistan'a doğru yola çıkmış, ancak tacirlerin oyununa gelip köle olarak Medine'de bir Yahudi'ye satılmıştır. Medine'de Hz. Muhammed'i (s.a.v.) gören Selman-ı Farisi kendisine iman etmiş ve Müslüman olmuştur. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yardımıyla özgürlüğüne kavuşmuştur. Hendek Savaşı'ndan itibaren de Müslümanların yanından hiç ayrılmamıştır.

Müslüman olmadan önceki adı "Mâhbe"dir. Müslüman olduktan sonra Hz. Muhammed (s.a.v.) ona, "barış içinde, huzurlu" anlamlarına gelen "Selman" ismini vermiştir. İranlı olduğu için de Selman-ı Farisi denmiştir. "Selman'ül-Hayr" (Hayırlı Selman) ya da "Selman-ı Pak" lakaplarıyla bilinir.

Hendek Savaşı'nda (627) Medine'nin savunulması için şehrin belli bir bölgesine hendek kazılması fikrini de Selman-ı Farisi vermiştir.

Selman-ı Pak

Farsça kökenli bir kelime olan pak, "temiz" anlamına gelmektedir.

Selman-ı Pak; sahabelerden Selman-ı Farisiye verilen bir unvandır ve "Temiz Selman" anlamındadır. Mezarı Bağdat'ın 30 km. doğusunda Medain harabeleri civarından akan Deyale Irmağı'nın kenarındadır ve bu yer Selman-ı Pak olarak isimlendirilmiştir. Bu bölge Birinci Dünya Savaşı'nda Türk ordusu ile İngiliz ordusu arasındaki mücadeleye sahne olmuştur.

Semerkand

Özbekistan'ın güney kesiminde bulunan bir şehirdir. Şehrin adı ilk olarak MÖ IV. yüzyıl Yunan metinlerinde Sogdiane'nin başkenti Maracanda diye geçer. Semerkant sözcüğünün, şehrin ismi ile ilgili olduğu düşünülen "Semer" adlı şahsın adı ile Soğdca şehir anlamına gelen "kant" kelimesinin birleşiminden oluştuğu ileri sürülmektedir. Kaşgarlı Mahmut ise bu şehri zengin şehir anlamına gelen "Semizkent" olarak adlandırmıştır.

Semiz Ali Paşa (...-1565)

Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatı döneminde sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Hersek doğumludur. Devşirme yoluyla saraya alınmış ve yetiştirilmiştir. Çok iri ve uzun boylu olduğundan semiz lakabı ile anılmıştır. Kendisini taşıyacak at zor bulunduğundan Hollanda'dan özel siparişle iki katana cinsi at getirttiği söylenir.

Senato

Latince "senat" kelimesi "yaşlanmak, "senet" ise "yaşlı" anlamındadır. Latincesi "Senatus" olan Senato kelimesi ise "yaşlılar meclisi" demektir.

Sened-i İttifak

II. Mahmut döneminde Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın da gayretleri ile Rumeli ve Anadolu'daki ayanlar ile imzala-

nan sözleşmedir (29 Eylül 1808). Sened-i İttifak tamlaması, günümüz Türkçesine "anlaşma metni" şeklinde uyarlanabilir.

Sen-Jean Şövalyeleri

Adını Aziz Yahya'dan alan Saint Jean (Hz. İsa'nın on iki havarisinden biri) şövalyeleri, XI. yüzyılda Amalfi'deki (İtalya) tüccarlar tarafından oluşturulmuştur. Bu şövalyeleri Katolik Avrupa'nın soylu ailelerinden gelenler oluşturmaktaydı ve Hristiyan değerlerini koruyup kollamak amacını gütmüşlerdi. İslam dinine ve özellikle Osmanlı Devleti'ne karşı dinsel ve askerî bir güç unsuru oluşturmaktaydılar. Katolik mezhebinin ve Latin uygarlığının savunucusu konumundaydılar.

Senyör

Fransızca "seigneur" kelimesi "feodal bey, efendi, mülk sahibi" anlamlarına gelmektedir. 5. yüzyıldan itibaren Avrupa'da toprak sahipleri için kullanılan bir unvandır.

Sepetçiler Köşkü

İstanbul'un Fatih ilçesi, Sarayburnu'nda bulunan bir köşktür. Köşkün yapımına Sultan III. Murad döneminde Sadrazam Sinan Paşa tarafından 1591 yılında başlanmış, Ferhat Paşa'nın sadrazamlığının ilk yılında da tamamlanmıştır. Mimar Davut Ağa tarafından yapılmıştır. İnşasında, saray muhafızı bostancıların sepetçiler bölüğü çalıştığı için bu adla anılır. Günümüzde uluslararası basın merkezi olarak kullanılmaktadır.

Serasker

Farsça bir kelime olan ser, "baş" anlamına gelmektedir. Serasker ise "başkomutan" demektir. Sadrazamların dışında vezirlerden biri orduyu kumanda ettiği zaman serasker unvanıyla sefere çıkardı. Yeniçeri Ocağı 1826'da kaldırıldıktan sonra kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusunun

kumandanına da serasker denildi. 1845'e kadar seraskerler ek bir vazife olarak İstanbul'un zabıta işleri ve yangınlara karşı lüzumlu tedbir almakla da vazifeliydiler.

Serdar-ı Ekrem

Farsça "ser" (baş) kelimesi ile "-dar" (tutan) ekinin birleşmesiyle oluşan serdar sözcüğü "önder, başkomutan" anlamlarına gelmektedir. Ekrem ise Arapça kökenli olup; "daha soylu, daha yüce, en cömert" anlamındadır. Serdar-ı Ekrem Osmanlı Devleti'nde Sadrazamlara savaşa çıktıkları zaman verilen, başkumandan kelimesiyle eşdeğer anlamda bir unvandır.

Serdengeçti

Farsça bir kelime olan ser, "baş, kafa, kelle" anlamlarına gelmektedir. Serdengeçti ise Osmanlı ordusunda gönüllü olarak düşman içine dalan veya kuşatma altına alınan bir kaleye giren askerler için kullanılan bir tabirdir. Bu gruba ellerinde kılıçla tehlikeli işlere atıldıkları için "dalkılıç" ya da "ölüm eri" de denmiştir. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla Serdengeçti tabiri de ortadan kalkmıştır.

Serf

Latincesi "servus" olan Fransızca kökenli "serf" kelimesi, "bir senyöre bağlı köylü, toprak kölesi" anlamlarına gelmektedir. Genel anlamıyla ise feodal dönemde güçlü beylerin, derebeylerinin, senyörlerin egemenliği altında toprakla uğraşan kişilerdir. Bu insanlar topraktan aldıkları ürünün bir bölümünü kendileri kullanırken bir bölümünü de güvenliklerini sağlamaları için senyörlere verirlerdi. Bu sistem daha çok 10–15. yüzyıllar arasında etkisini göstermiştir.

Seriyye

Hz. Peygamber'in (sav) katılmadığı seferlere verilen addır. Arapça bir kelime olan seriyye; "askerî birlik, bölük" anlamlarına gelmektedir. Seriyye'nin kelime kökü Arapça gece yolculuğu anlamına gelen "serâ"dır. Yapılan askerî seferler daha çok gece düzenlendiği için de bu seferler için seriyye tabiri kullanılmıştır.

Sevr (Sevres)

Sevr, Fransa'nın başkenti Paris'in 9 km. güneybatısında bulunan bir yerleşim bölgesidir.

Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında imzalanan ve oldukça ağır şartları olan Sevr Antlaşması, buradaki bir porselen fabrikasında 10 Ağustos 1920'de imzalanmıştır. Antlaşma, Sevr semtinde imzalandığı için bu ad verilmiştir.

Sevr Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalama üzerine inşa edilmiş bir antlaşmaydı. Sultan Vahdettin'in başkanlığında toplanan Şura-yı Saltanat 22 Temmuz 1920'de antlaşmanın onaylanmasına karar verdi. Ancak Büyük Millet Meclisi 19 Ağustos 1920 tarihli toplantısında, Sevr Antlaşması'nı imzalayan ve bunu onaylayanların vatan haini olduğu ve vatansız sayılmaları gerektiği kararını aldı.

Sevr Antlaşması, verilen kurtuluş mücadelesi sonucunda uygulanamamış, Türk halkı adına I. Dünya Savaşı'nı bitiren antlaşma olarak Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır.

Seydi Ali Reis

Sinoplu bir aileden gelen Seydi Ali Reis, Galata'da doğmuştur. 1498-1562 yılları arasında Kaptanıderyalık yapmış, Kanuni Sultan Süleyman zamanında Hint deniz seferlerine katılmıştır.

"Seydi" kelimesi "Seyyid" kelimesinden türemiştir. Seyit ise "bir topluluğun ileri geleni, lideri" anlamına geldiği gibi Hz.

Muhammed'in (s.a.v.) soyundan gelenler için de kullanılan bir tabirdir.

Seyfiyye

Arapça bir kelime olan seyf, "kılıç" anlamına gelmektedir. Seyfiyye ise "kılıçla ilgili, askerliğe ait, asker zümresi" anlamlarına gelir. Osmanlılarda seyfiyye idari ve askerî zümre mensupları için kullanılan bir terimdir.

Seyyid

Arapça bir kelime olan seyyid, "efendi, değerli, günahlardan korunan, hikmet sahibi, şerefli" anlamlarına gelmektedir. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) torunu Hz. Hüseyin'in soyundan gelenler için kullanılan bir tabirdir.

Sıbyan/Sübyan Mektebi

Arapça sab'i kelimesinin çoğulu olan sıbyan kelimesi "çocuklar" anlamına gelmektedir. Sıbyan Mektebi, Osmanlılarda çocuklara ilk tahsili vermek için açılmış okullardır. Bu okullarda sab'i denilen beş altı yaşındaki çocuklar eğitim gördüğü için bu tabir kullanılmıştır. Sıbyan mekteplerine mahalle mektebi veya taş mektepte (binalar taştan yapıldığı için) denildiği olmuştur.

Sıffin

Suriye'de Rakka şehri yakınlarında bir bölgenin adıdır. Bu bölgede Halife Hz. Ali ile ona isyan eden Suriye valisi Muaviye arasında 657 yılında Sıffin Savaşı gerçekleşmiştir.

Sırp Sındığı

"Sındı" kelimesi Türkçede "makas" anlamına gelmektedir. "Sırp sındığı" ise "Sırp'a atılan makas, Sırpların kırılması" anlamlarına gelmektedir. 1364 yılında I. Murat döneminde

Osmanlılar ile Haçlılar arasında Edirne'nin 13 km. kuzeybatısında yapılan savaş Sırpsındığı adı ile bilinmektedir.

Sibir

Sibirler, 1464–1598 yılları arasında Moğolistan'ın kuzeyinden Sibirya'ya kadar uzanan topraklarda hüküm sürmüş bir topluluktur.

Sibir sözcüğünün anlamı üzerine birkaç görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerden birine göre Sibir; Moğolcada "sık çalılık, balta girmemiş sık orman" anlamına gelmektedir. Diğer bir görüşe göre kelime, Sabir Türklerinin bölgeye adını vermesiyle ortaya çıkmıştır. Sibir Hanlığı'nın başşehri olan İsker (eski sahil anlamında) şehrini, Tatarların Sibir olarak adlandırdığı ve bu ismin daha sonra Ruslar tarafından bütün Kuzey Asya düzlüğüne verildiğini ileri süren görüşlerde bulunmaktadır. Sibir adı ilk defa Cengiz Han sülalesinin tarihini anlatmak amacıyla yazılmış olan Yüan-çao pi-şi (Moğollar'ın Gizli Tarihi) adlı eserde geçmektedir.

Sigilografi (Sicilografi)

Latince "signum" kelimesi "işaret"; "sigilla" ise "küçük işaret, damga, mühür" anlamlarına gelmektedir. Bu kelimelerden türeyen Sigilografi terimi de mühür bilimi anlamına gelir.

Sikke

"Üzerinde damga veya nakış basmak için hazırlanmış koni şeklindeki demir kalıp" anlamına gelen Arapça kökenli bir kelimedir. Önceden ağırlığı belirlenmiş, üzerinde devletin veya hükümdarın simge ya da yazısının yer aldığı madeni para türüne sikke denmektedir. Sikkeden önce tahıl ürünleri, araçgereçler, değerli madenler para yerine kullanılırken sikkenin

ortaya çıkmasıyla bu çeşitlilik ve karışıklıklar son bulmuştur. Sikkeyi ilk icat edenler milattan önce VII. yüzyılın sonlarında Lidyalılar olmuştur.

Silahtar

Farsça bir kelime olan silahtar "silah taşıyan" anlamına gelmektedir. Bazı Türk-İslam devletlerinde ve Osmanlı Devleti'nde padişahın silahlarını koruyan görevliler için kullanılan bir tabirdir. Selçuklularla beraber birçok Türk-İslam devletinde askerî ve idari bir vazifeyi ifade etmek için de kullanılmıştır. Osmanlılarda tören ve alaylarda padişahın kılıcını omzunda taşımak ve sarayda hükümdara ait kılıç, tüfek, ok, yay, zırh gibi eşyaları muhafaza etmekle görevli silahtar sınıfı zamanla idari görevlerde de bulunmuştur. Bu makam Yıldırım Bayezid zamanında kurulmuş, II. Mahmut zamanında da kaldırılmıştır.

Silistre

Günümüzde Silistra olarak geçen bu tarihî şehir, Bulgaristan'ın Dobruca bölgesinde bulunmaktadır. Şehrin Türkçedeki ismi olan Silistre, Bulgarca "Drastar" kelimesinden türemiştir. Bu kelime de Latince "Durostorum" sözcüğünden oluşmuş olup "muhkem yer" anlamına gelmektedir.

1388 yılında I. Murat zamanında Osmanlı egemenliğine giren Silistre, 1877–1878 Osmanlı Rus Savaşı sonucu Bulgaristan'a bırakılmıştır. Balkan Savaşları'ndan sonra imzalanan Bükreş Antlaşması'yla Romanya'ya geçen Silistre, II. Dünya Savaşı sürecinde imzalanan Craiova Antlaşması'yla yeniden Bulgaristan'a geçmiştir (1940).

Sinagog

Sinagoglar Yahudi cemaatin; ibadetin yapılması, kutsal kitapların okunması, din eğitimi ve cemaat işleri için gerek günlük, gerekse haftalık toplandıkları dinî mekânlardır.

Yunancada "sun" (birlikte) kelimesi ile "agein" (getirmek) kelimesinin birleşmesinden oluşan sinagog, İbranca'da "cemaat, meclis" gibi anlamlara gelen "kahal, kehila" veya "keneset" kelimelerinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Sinagog kelimesinin karşılığında Balkan ülkelerinde ve özellikle Türkiye'de kullanılan "havra" kelimesi İbranca "hevra"dan türemiştir. "Birlik, grup, cemaat" gibi anlamlara gelen bu kelimeyi ilk kez İspanya'daki Yahudiler XIV. yüzyıldan itibaren kullanmaya başlamışlardır.

Sipahi

Farsça sipah kelimesi "asker"; sipahi ise "ordu mensubu" anlamındadır. Bu grup Osmanlı Devleti'nde kapıkulu süvarilerinin en seçkin askerlerini oluşturmaktadırlar.

Sisam

Yunancada Samos olarak geçen bu ada Ege Denizi'nin Yunanistan'daki dördüncü büyük adasıdır. Fatih Sultan Mehmet döneminde Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Yunanistan'ın en son işgal ettiği adadır.

Bu ada, Türk kaynaklarında Sisam, Susam; Arap kaynaklarında ise Samu, Samis şeklinde geçmektedir. Yapılan kazılarda adanın İstanbul ve Anadolu ile bağlantılı olduğunu gösteren erken Bizans dönemine ait birçok eser bulunmuştur.

Site

Latince "civitas", Fransızca "cité" şeklinde olan site kelimesi; "kent, toplu kent yerleşkesi, üyeleri kendi kendini yöneten toplum" demektir.

Sivastopol (Sevastopol)

Kırım Özerk Cumhuriyeti'nde, başkent Akmescit'in 70 km. güneyinde bulunan Karadeniz kıyısında tarihî bir liman ken-

tidir. Ruslar tarafından Sivastopol (Sevastopol) olarak anılır. Ukrayna'nın en büyük ikinci kentidir. 14. yüzyılda Tatarların bölgeye yerleşmesiyle şehrin adı Akyar olmuştur (Akhitar/Akhtyar). 1783'teki Rus işgalinden sonra olağanüstü korunaklı limanından dolayı, Ruslar bu bölgeyi sıcak denizlere inme siyasetlerinde önemli bir stratejik merkez konumuna getirmişlerdir. Bu maksatla 1784 yılında buradaki Tatarlar bölgeden çıkartılmış ve buraya Yunancada "Şöhretin Şehri"(ya da muhteşem şehir) manasına gelen Sevastopol adını vermişlerdir. Bugün Sivastopol, Ukrayna ve Rus donanmalarının ortak üssü konumundadır.

Siyonizm

Siyonizm, Yahudi halkının tarihî vatanlarına geri dönüşüne ve Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulmasını öngören uluslararası siyasi harekete verilen isimdir. Kudüs kentinin diğer adı olan İbranca "siyon" kelimesinden türemiştir. İsim esas olarak, Kudüs yakınlarında bulunan Siyon Dağı ile bu dağ üzerindeki Siyon Kalesi'ni belirtmek için kullanılmaktaydı.

Bir tür Yahudi milliyetçiliğini de içeren Siyonizm ifadesi, ilk olarak Avusturyalı Yahudi gazeteci Nathan tarafından, kendi çıkarttığı *Selbstemanzipation* adlı bir gazetede 1890 yılında ortaya atılmıştır. İsrail'in kurulmasından bu yana, Siyonist hareket de şekil değiştirerek öncelikle modern İsrail devletinin desteklenmesi amacı ile varlığını sürdürmektedir.

Skolâstik

İngilizcede "school", Latincede ise "scholasticus" şeklinde olan skolâstik kelimesi, "okullu, okula ait" anlamlarına gelir.

Skolâstik anlayış, Ortaçağ zihniyetinde doğrunun zaten mevcut olduğu düşüncesine sahiptir. Bilimin okullarda okutularak öğretilmesine dayanan bir yaklaşım sergiler. Bu okullar

ise kilise tekelindedir. Bu anlayışın temeli dindir. Ona dayanır ve onu destekler.

Slav

Rus, Çek, Sırp ve Hırvat halklarının tümüne verilen ortak addır. Bütün bu halkların ortak adı "san" veya "söz" anlamına gelen "slava" köküne bağlanmaktadır. Bu kök birçok özel isimde de görülmektedir (Yaroslav gibi). Slav kelimesi başlangıçta sadece birkaç kavmi belirtmekte kullanılırken daha sonra Ruslar, Polonyalılar, Çekler, Ukraynalılar, Slovakyalılar, Hırvatlar, Slovenyalılar ve Sırplar için kullanılır olmuştur.

Sofu Mehmet Paşa (...-1649)

IV. Mehmet'in saltanatı döneminde sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Mevlevi tarikatına mensup olduğu için sofu lakabıyla anılmıştır. Sakız Adası'nda donanmanın yenilmesi nedeniyle görevinden azledilmiş ve Malkara'ya sürgün edilmiştir.

Sokullu Mehmet Paşa (1505–1579)

Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murat devirlerinde sadrazamlık yapmış Osmanlı devlet adamıdır. Bosna'nın Višegrad kazasının Sokoloviç köyündendir.

"Sokol" sözcüğü Slav dilinde "şahin" anlamına gelmektedir. "Oviç" ise "oğlu" anlamı katmaktadır. Sokullu'nun asıl adı Bayo (Bayiça) idi. Kendisine "Sokullu" denmesi ise doğduğu yerden kaynaklanmaktadır. Sokullu Mehmet Paşa, Kanuni Sultan Süleyman döneminde devşirilmiştir. Devşirilmeden önce Bosna'da bir manastırda papaz yardımcısı olarak çalışan Sokullu'nun Sırp despotlarının soyundan geldiğini İtalyan elçileri ifade etmiştir.

Solaklar

Yeniçeri Ocağı'nı oluşturan ortalardan 60., 61., 62. ve 63. ortalara verilen addır. Bu teşkilat Yıldırım Bayezid zamanında

oluşturulmuştur. Padişahın muhafaza bölüğü görevini yapmışlardır. Hükümdarın atının sağında giden dört solaktan ikisi ok ve yay kullanırken arkalarını dönmemek için sol ellerini kullandıklarından bu isimle anılmışlardır.

Sovyet

Rusça bir kelime olan Sovyet; "so" (birlikte, bir arada) ile "vyet" (düşünme, konuşma) kelimesinin birleşmesiyle oluşmuştur ve "şura, konsey, bir arada konuşma, danışma meclisi" anlamlarına gelmektedir. Genel anlamıyla ise Bolşevik rejiminde halk şurası anlamına gelmektedir. Bazı yerlerde tavsiye anlamında da kullanılmaktadır.

Söğüt

Bilecik ilinin bir ilçesidir. Bu bölge Osmanlı'nın ilk dönemlerinde beyliğin merkezi olmuştur. Söğüt'ün ilk çağlarda bilinen ismi "İtea"dır. Bizans dönemindeki ismi ise "Thebasion" veya "Sebasiyon"dur. Bu bölge daha sonra Harun Reşid döneminde Abbasilerin eline geçmiştir. Arap coğrafya ve tarih kaynaklarında Söğüt, "Beldet'us-Safsaf" şeklinde isimlendirilmiştir ki "safsaf" kelimesi "söğüt ağacı" anlamına gelmektedir. Osmanlıca kaynaklarda bu kelimenin karşılığı olarak da bölgeye "söğüdcük, söğütçük, söğüt" gibi isimler verilmiştir. Ayrıca bölgede söğüt ağacına sıkça rastlanmasından dolayı da bu kasabaya "söğüt" adı verildiği ileri sürülmektedir.

St. Germain Antlaşması

10 Eylül 1919 tarihinde İtilaf Devletleri ile Avusturya arasında imzalanan ve I. Dünya Savaşı'nın ardından Avusturya-Macaristan İmparatorluğu topraklarının yeniden düzenlenmesini öngören antlaşmadır.

Antlaşma Fransa'nın St. Germain kentinde imzalandığı için bu ad verilmiştir.

Su/Sü Başı

Sü, Türkçede "ordu" anlamına gelmektedir. Sübaşı ise "ordu kumandanı" demektir. Bu kelimeye Orhun Kitabeleri'nde de rastlanılmıştır. Osmanlılarda subaşılar şehirlerin güvenliğini sağlamakla görevliydiler.

Sudra

Sudra, kast sisteminin dördüncü düzeyinde olan bir sınıftır. Sudra kelimesinin Hindistan'da yaşayan yerli bir kavmin adı olan "sudric"ten geldiği sanılmaktadır.

Sultan-ı İklim-i Rum

Tam karşılığı "Rum coğrafyasının (diyarının, topraklarının) sultanı"dır. Niğbolu Savaşı'ndan sonra Yıldırım Bayezid, Mısır'da bulunan Abbasi halifesi I. Mütevekkil'den bu unvanın bir menşur ile kendisine tanınmasını istemiştir. Böylece hem Memluklar hem de Anadolu beylikleri üzerinde bir üstünlük kurmayı amaçlamıştır. Buradaki Rum kelimesinden kasıt Anadolu topraklarıdır. Anadolu bir dönem Doğu Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyetinde kaldığı için bu ifade kullanılagelmiştir.

Surre

Arapça bir kelime olan surre, "içine kıymetli eşyaların konulduğu kese" anlamına gelmektedir ve her yıl genellikle Mekke ve Medine halkına dağıtılmak için gönderilen değerli eşyalar için kullanılan bir terimdir. Bu gelenek Abbasiler zamanında başlamıştır. Osmanlılarda ise surrenin ilk kez hangi padişah zamanında gönderildiği konusu net olmamakla birlikte bazı kaynaklarda Yıldırım Bayezid devrinde bir defa Edirne'den

gönderildiğine dair bilgiler bulunmaktadır. Çelebi Mehmet zamanında ise iki kez gönderildiği bilinmektedir.

Sümela Manastırı

Trabzon'un Maçka ilçesinin güneyinde yer alan Karadağ'ın bir tepesinin yamacına yapılmış bir manastırdır. Hz. Meryem adına kurulan bu manastıra verilen "sümela" adının Grekçe "kara, siyah karanlık" anlamlarına gelen Melas kelimesinden türediği ileri sürülmektedir. Bu manastıra halk tarafından Meryem Ana Manastırı da denir.

Sümer

Sümerler, MÖ 3500-MÖ 2000 yılları arasında Mezopotamya'da yaşamış bir kavimdir.

Yerel dilde Sum-Er olarak bilinen Sümer kelimesi "su adamı" veya "suyu denetleyen" anlamlarına gelmektedir.

Mezopotamya'da ortaya çıkan sayısız medeniyetin temelini Sümerliler atmıştır. İlk yazı örnekleri Sümerlere aittir. Astronomi, matematik gibi alanlarda bilinen ve öne çıkan ilk bilgileri ortaya atan toplum olmuşlardır. Bunun yanında yerleştikleri bölgelerde sistematik bir sulama sistemi kurup; kanallar, barajlar ve bentlerle hem selleri önleyip bataklıkları kurutmuş, hem de düzenli sulamaya dayalı bir tarım geliştirmişlerdir. *Gılgamış Destanı*, *Yaradılış Destanı* ve *Tufan Hikâyesi* Sümerlere ait önemli edebi eserlerdir. Sümerler doğudan gelen Elamlılar tarafından yıkılmışlardır.

Sünni

Arapça kökenli bir kelime olup "peygambere uyan, onun yolundan giden" anlamlarına gelmektedir. İslam dininin bir mezhebidir. Bu mezhep için "Ehlisünnet" tabiri de kullanılır.

Sünni kavramı "Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sünnetini takip eden" anlamında kullanılmaktadır. Ancak bu tanım, diğer mezheplerin peygamberin sünnetini takip etmediği anlamına gelmemektedir. Sünnilik, İslam mezhepleri içindeki en geniş dinî gruptur.

Sürat Topçuları

Bir diğer adı da Sahra topçuları ocağıdır. Sahra topu, herhangi bir yapıya monte edilmemiş, kundaktan motorize veya çekilebilir düzenekli toptur. Adından da anlaşılacağı üzere daha hızlı hareket ettirilebilen savaşlarda daha fazla yarar sağlanan Sürat(Sahra) Topçuları Ocağı, III. Mustafa döneminde 1774 yılında Avrupa'dan getirtilen Fransız Baron dö Tot tarafından kurulmuştur.

Sürmeli Ali Paşa (1645–1695)

II. Ahmet'in saltanatı döneminde sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Dimetoka doğumludur. Gözlerine sürme çektiği için ya da gözleri sürmeli olduğu için bu lakapla anılmıştır. Yeniçerileri cülus bahşişi için ayaklandırdığı gerekçesiyle azledilmiş ve sürgüne gönderilmiştir.

Süryani

Süryaniler, Ortadoğu'da yaşayan Hristiyan halktır. Süryani adının nereden geldiği kesin olarak bilinmemekle birlikte bu konuda ortaya atılan çeşitli görüşler vardır.

Bir görüşe göre Süryani adı; Suriye'yi ele geçiren Romalı komutan Kilikos'un kardeşi Suros'tan gelmektedir. Bir diğer görüş ise şudur: Yunanlılar, Asurluların yaşadığı bölgeye "Asurya" diyorlardı. Asurya kelimesi Aramca halk dilinde "Asuroya" şekline dönüştü. Tarihsel süreçte bu kelime "Suroya" daha sonra da Süryani şekline dönüşmüştür. Ancak ortaya atılan bu fikirlerin doğruluğu hakkında hala şüpheler bulunmaktadır.

Süveyş Kanalı

Akdeniz ile Kızıldeniz'i birbirine bağlayan yapay su yoludur. Sina Yarımadası'nın batısında yer almaktadır. Uzunluğu 161 km.'dir. Asya ile Avrupa arasındaki deniz ticaretinde kullanılan bir yoldur. Süveyş adının Mısır'ın en eski adlarından biri olan "Subıs"ten geldiği ileri sürülmektedir. Bu kanal, Fransa ve Osmanlı Devleti işbirliği ile 1869'da açılmıştır.

Sykes Picot

I. Dünya Savaşı sırasında İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu topraklarındaki çıkarlarını korumak ve genişletmek adına yaptıkları gizli antlaşmadır (9 Mayıs 1916). Bu antlaşma imzalayanların adlarıyla (Kahire'deki İngiliz Ortadoğu bürosunun yüksek komiseri Sir Mark Sykes ve Fransız diplomat George Picot) anılmaktadır.

Şövalye

~ Ş ~

Şahi

Farsça bir kelime olan şahi, "şaha, hükümdara mensup, şah ile ilgili" anlamlarına gelmektedir. Aynı zamanda Osmanlı Devleti döneminde yapılıp kullanılmış özel bir savaş topuna verilen addır. Bu toplar İstanbul'un fethinde kullanılmıştır. Yapımı üç ay süren, çizimlerini Fatih Sultan Mehmet'in önderliğinde Türk mühendislerinin yaptığı topun dökümünü Bizanslıların daha önce sınır dışı ettiği Macar asıllı Urban adlı bir dökümcü yapmıştır. Bu toplar 600 kg. ağırlığında olup yaklaşık 1500 m. menzile sahipti. Her bir topu otuz çift öküz taşımaktaydı.

Şahkulu (...-1519)

Şahkulu, Farsça İran hükümdarlarının unvanı olan Şah kelimesi ile Kulu kelimesinin birleşmesiyle oluşmuştur.

Doğum tarihi bilinmeyen Şahkulu, Teke ilinde(bugünkü Antalya) doğmuştur. Şahkulu'nun önderliğinde 1511 yılında II. Bayezid döneminde Şahkulu Baba Tekeli İsyanı çıkmıştır. Şah İsmail'i kurtarıcı olarak kabul eden Kırşehir, Tokat, Amasya, Yozgat ve Çorum çevresindeki destekçileriyle (özellikle Türkmenler) Osmanlı Devleti'ne karşı geniş çaplı bir ayaklanma çıkartmışlardır. Sonuçta Osmanlı Devleti bu isyanı çok sert tedbirlerle bastırmış ve Şahkulu'da isyan sırasında öldürülmüştür.

Şaman

Uygurca kökenli şaman; "hastalıkları gideren, acıları dindiren, çılgınlıkları, sara hastalarını yatıştıran, hastalara ilaç yapan kimse, otacı" anlamlarına gelmektedir. Fransızca "chaman" şeklinde olan bu kelime "Orta Asya kavimlerine özgü büyücü-din adamı, kam" anlamlarına gelmektedir. İlk olarak XIII. yüzyılda kullanılmış olan şaman sözcüğü eski Türkler tarafından pek kullanılmamıştır. Eski Türklerde şaman yerine "Kam" sözcüğü kullanılmıştır.

Şato

Şato kelimesi Türkçeye Fransızcadan (Chateau) geçmiştir ve "müstahkem konut" anlamındadır. Türkçedeki karşılığı ise hisardır.

Şatolar ilk zamanlarda feodal beylerin yönetim merkezi ve oturduğu korunaklı yerlerdi. Daha sonraki tarihlerde ise asillerin oturduğu geniş ve korunaklı özel meskenler haline gelmiştir.

Şehname

Farsça bir kelime olan şeh ya da şah kelimesi "padişah"; name ise "kitap" anlamına gelmektedir. Şehname ise tarihî olayla-

rın manzum ve mensur olarak kaydının tutulduğu kitaplara verilen addır. Aynı zamanda padişahların üstün başarılarını biyografik bir biçimde de anlatır.

Şehremini

Farsça "şahr" (il, vilayet) kelimesi ile Arapça "emin+i" (koruyan, emanet edilen kişi) kelimesinin birleşmesiyle oluşmuş bir sözcüktür. Şehremini tabiri ise Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat'a kadar saray ve devlet yapılarının onarımına, haremin gider ve aylık işlerine bakmakla yükümlü kimseler için kullanılırdı. Ayrıca Cumhuriyet'e kadar şehremini kelimesi belediye başkanının yerine de kullanılmaktaydı.

Şehzade

Farsça şah (hükümdar, zade) ve zada (oğul) kelimelerinin birleşmesinden oluşup, "hükümdar oğlu, prens" anlamlarına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde de padişah sülâlesinin erkek evlâtlarına ve torunlarına şehzade denirdi.

Şerif

Arapça bir kelime olan şerif, "şerefli, mübarek, manevi yükseklik" anlamlarına gelmektedir. Abbasiler zamanına kadar şerif tabiri Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ceddi olan Haşim oğulları ve Ebu Talib oğulları için kullanılmıştır. Hz. Muhammed (s.a.v.) insanların en üstünü, en şereflisi olduğu için bu tabir kullanılmakta ve özellikle peygamberin torunları Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve çocuklarına şerif denilmekteydi. Fatımîlerden sonra İslam dünyasında Hz. Hasan'ın torunlarına şerif; Hz. Hüseyin'in torunlarına da seyyid denilmeye başlanmıştır. Kız çocukları için ise şerife ve seyyide tabirleri kullanılmıştır.

Şeriyye ve Evkaf Vekâleti

"Din İşleri ve Vakıflar Bakanlığı" anlamına gelmektedir. Buradaki evkaf kelimesi "vakıflar" anlamına gelmektedir.

Şeybani

Şeybaniler adlarını, Muhammed Şeyban Han'dan almışlardır. Muhammed Şeyban, Cengiz Han'ın soyundandır. Bu devlet 15.ve 16. yüzyılda Maveraünnehir'de hüküm sürmüş bir Türk-İslam devletidir.

Şeyh Bedrettin (1358/9–1420)

Tam adı Bedreddin Mahmut'tur. Günümüzde Yunanistan topraklarında bulunan Simavna kasabasında doğmuştur. Kesin doğum tarihi bilinmemektedir (1358/1359). Babası Edirne'nin fethinden sonra Dimetoka'ya bağlı Simavna bölgesinin ilk kadısı olmuştur. Bundan dolayı Şeyh Bedrettin'e "Simavna kadısı oğlu" denmiştir. Çok iyi bir eğitim gören Şeyh Bedretttin'in İslam hukuku ile ilgili çok önemli eserleri vardır. Tebriz ve Kazvin'de gördüğü eğitim sürecinde Batınilikten etkilendiği ileri sürülmüştür. Bu yüzden Anadolu'ya geldiğinde İslam'ın temel esaslarına ters düşen fikirler ortaya attığı rivayet edilmektedir (özellikle *Varidat* adlı eserinde). Kısa zamanda taraftar toplayan Şeyh Bedrettin'i bir tehlike olarak gören Osmanlı Devleti onu yakalayıp idam etmiştir. Şeyh Bedrettin, bir dönem Sultan Musa Çelebi'nin kazaskerliğini de yapmıştır.

Şeyh Said (1865–1925)

1865 yılında Erzurum'un Hınıs ilçesine bağlı Kolhisar Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Babasının adı Şeyh Mahmut Fevzi'dir. Doğu Anadolu'da merkezî yönetime karşı girişilen geniş çaplı ayaklanmanın önde gelenlerindendir. İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanmış ve idamla cezalandırılmıştır (1925).

Şeyhülislam

Arapça "İslam'ın büyüğü" anlamına gelen şeyhülislam, Osmanlı Devleti'nde dinî meseleler ile şeriat mahkemelerine ba-

kan en yüksek rütbeli din adamıdır. Osmanlılarda 1424–1922 yılları arasında 129 kişi şeyhülislam olmuştur.

Şıhne

Arapça bir kelime olan şıhne, "güvenlik görevlisi, emniyet memuru" anlamına gelmektedir.

Şii

Arapça kökenli olup; "takipçi, izdeş, bir partiye mensup olan, Ali taraftarı, hizip, fraksiyon" anlamlarına gelmektedir. İslam dininin Sünnîlik'ten sonra en yaygın ikinci koludur.

Şövalye

İngilizce bir terim olan "knight" kelimesinin Fransızcasından (chevalier) gelmekte olup, Ortaçağ'da at üstünde ve yaya olarak savaşabilen seçkin bir askerî sınıfa verilen addır.

Büyük Britanya ve sömürgelerinde, şövalyelik soydan gelmeyen ve soyluluk ifadesi olmayan bir seçkinliktir. Ortaçağ'da şövalyenin temel görevi dövüşmek ve zırh kuşanmış atlı birliklere liderlik etmekti.

Yakın tarih ve günümüzde de çeşitli sınıflardan başarılı ve seçkin işler yapmış insanları onore etmek için şövalyelik sembolik bir unvan olarak kullanılmaktadır.

Şu Destanı

Şu, Saka hükümdarının adıdır. Bu destan, Türklerin Büyük İskender ile olan mücadelelerini ve geriye çekilmelerini anlatmaktadır (MÖ 330–327).

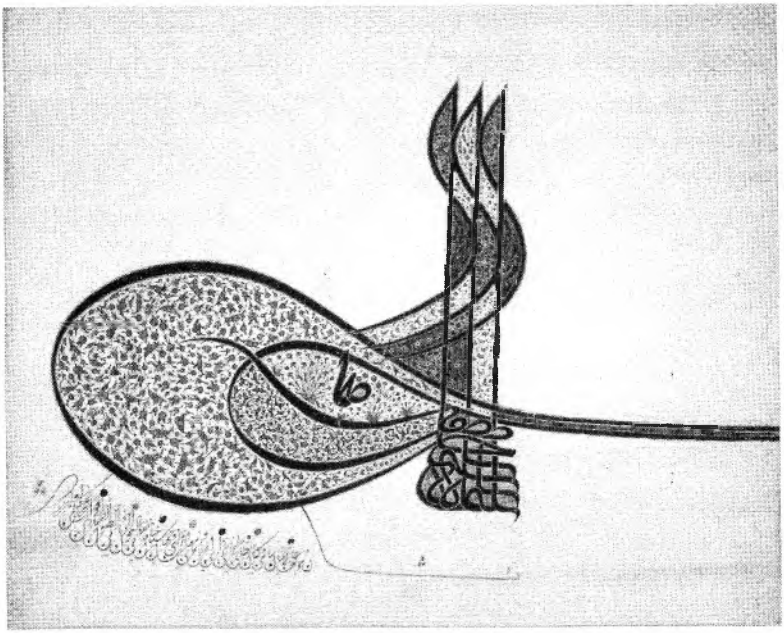
Şurta

Arapça bir kelime olan şurta "öncü asker" anlamına gelmektedir. Müslüman ülkelerde asayişi sağlamak için oluşturulan askerî birliklerdir.

Şuubiyye

Arapça kökenli bir kelime olan şuubiyye, "parça, kısım, şube" anlamlarına gelmektedir.

Şuubiyyelik, İslam fetihlerinin akabinde Arapların hâkimiyetine giren bölgelerdeki Fars, Türk, Rum, Kıpti, Süryani vs. asıllı tebaaya bilhassa Emeviler devrinde uygulanan baskı siyasetine tepki olarak ortaya çıkan ve siyasi, edebî yönleri bulunan karşı bir hareketin adıdır. Özellikle Abbasiler döneminde bu akım daha çok gelişmiştir.

Tuğra

~ T ~

Tabakhane

Hayvan derilerinden meşin, kösele yapılan imalathanelerin adıdır. Arapça aynı anlama gelen debbağhane kelimesinin Türkçeye geçmiş halidir.

Hayvanın ham derisi; kıllardan, yağ ve et tabakalarından temizlendikten sonra kimyasal olarak işlendiği sırada taze köpek dışkısı enzimlerine ihtiyaç duyulduğundan, tabakhanelerin olduğu yerleşim yerlerinde özellikle çocuklar köpek dışkısı toplarlardı. Bu işlem ancak taze dışkı ile yapılabildiğinden çocuklar tabakhanelere koşarak yetişmeye çalışırlardı. Daha sonra bu durum halk arasında gereksiz yere acele edenler için bir deyim olarak da kullanılmıştır.

Tabanıyassı Mehmet Paşa (1589–1639)

IV. Murat'ın saltanatı döneminde sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Arnavut asıllıdır. Büyük ve yassı tabanlı bir ayağa sahip olduğu için bu lakabı almıştır. Eflak ve Boğdan Voyvodaları ile yaşadığı sıkıntılardan dolayı sadaret kaymakamı iken hapsedilmiş ve daha sonra idam edilmiştir.

Tabya

Arapça tabya kelimesi (ta'biyye'den bozma) "doldurma, topa barut sürme" anlamlarına gelmektedir.

Tac/j Mahal

Babür İmparatorluğunun hükümdarı Şah Cihan'ın eşi Mümtaz Mahal (Gerçek adı Ercümend Banu Begüm'dür) için Hindistan'ın Agra kentinde yaptırdığı anıt mezardır. 1632 yılında inşasına başlanan eser 1652 yılında bitirilmiştir. Bu yapının mimarları Mimar Sinan'ın yetiştirdiği Mehmet İsa Efendi ve Mehmet İsmail Efendi'dir. Anıtta yer alan hatlar ise Hattat Serdar Efendi'ye aittir.

Tac Mahal adı, Ercümend Banu Begüm'ün lakabı olan Mümtaz Mahal'den gelmektedir. Banu Begüm'e güzelliğinin yanı sıra sarayda görevli oluşu ve devlet işlerindeki kabiliyeti dolayısıyla "sarayın seçilmişi" anlamına gelen Mümtaz Mahal lakabı verilmiştir. Tac kelimesi ise burada asaletin sembolü olarak kullanılmıştır.

Tahrir

Arapça bir kelime olan tahrir "yazma, yazı" anlamlarına gelmektedir. Osmanlılarda fethedilen yerler devletin tayin ettiği görevliler tarafından tapu tahrir adı verilen defterlere kaydedilirdi. Arazi kayıtları böylece düzenli bir şekilde tutulurdu.

Tahtırevan

Farsça bir kelime olan tahtırevan, insan omzunda taşınan veya hayvanlara yüklenilen üstü örtülü tekerleksiz taşıma aracıdır.

Hükümdarların bir yerden bir yere naklinde bu araçlar kullanılmaktaydı.

Taif

Suudi Arabistan'ın Hicaz bölgesinde yer alan Mekke ve Medine'den sonra en büyük üçüncü şehirdir. Mekke'nin güneyinde yer almaktadır.

Hz. Muhammed (s.a.v.), Huneyn Savaşı'nda Taiflilerin putperestlere yardım etmesi üzerine 630 yılında buraya sefer düzenlemiştir. Müslümanlar bu şehri kuşattılarsa da surlarla çevrili bu kenti alamamışlardır.

Takiyüddin Mehmet (1526–1585)

Arap asıllı Osmanlı astronomu ve matematikçisi olan Takiyüddin Mehmet, döneminin en büyük bilginlerindendir. Asıl adı Takiyüddin ibn Maruf'tur. Şam'da dünyaya gelmiştir. Astronomi başta olmak üzere birçok alanda araştırmaları vardır. 1571 yılında sarayda müneccimbaşılık yapmıştır. Özellikle trigonometri alanında çok önemli çalışmaları vardır. Tophane sırtlarında bir rasathanenin yapılmasını sağlamıştır. Dönemin ulemasının etkisi ve Şeyhülislam Kadızade Ahmet Şemsettin Efendi'nin fetvasıyla uğursuzluğa neden olduğu gerekçesiyle bu rasathane yıktırılmıştır. Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti'nde uzun yıllar gökcisimleriyle ilgili çalışmalar yasaklanmıştır.

Takrir-i Sükûn

Arapça "takrir" (yerleştirme, yerleştirilme, sağlamlaştırma) kelimesi ile "sükûn" (durgun, durgunluk, asayiş, hareketsizlik) kelimesinin birleşmesiyle oluşturulmuş bir tamlamadır. Takrir-i Sükûn ise "asayişi sağlama, sessizliği yerleştirme" demektir. Şeyh Said İsyanı sırasında TBMM, Takrir-i Sükûn (Huzuru Sağlama) yasasını çıkartarak isyana karşı tedbir almaya çalışmıştır (3 Mart 1925).

Takvim-i Vekayi

"Olayların zamanı" anlamına gelen *Takvim-i Vekayi*, Osmanlı Devleti sınırları dâhilinde 1831'den 1922 yılına kadar yayınlanan ilk Osmanlı Türk gazetesidir. Haftalık olarak yayınlanan ve Osmanlı Türkçesi dışında Arapça, Ermenice, Farsça, Fransızca ve Rumca baskıları da yayımlanmaktaydı. Resmî ilânlar ve gayriresmî duyurular dışında, iç ve dış gelişmelere ilişkin haberler de bu gazetede basılmaktaydı.

Takvim-i Vekayi resmî bir gazete olması dolayısıyla makaleler esas olarak devletin görüşlerini yansıtıyordu. 1860'tan itibaren sadece resmî duyurular ve kabul edilen yasa metinlerini yayınlayan bir gazete olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra *Takvim-i Vekayi*'nin görevini *Resmî Gazete* devralmıştır.

Tanrı Dağları

Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin merkezî kısımlarına yayılan sıra dağların adıdır. Bu heybetli dağ silsilesine, çıkılması imkânsızmış izlenimi verdiği için Tanrı Dağları adının verildiği ileri sürülmektedir. Bundan dolayı Tanrı Dağları Türk toplulukları tarafından kutsal bir dağ olarak görülmüştür.

Tanzimat

Arapça nizam kökünden türemiş bir kelime olan tanzim, "düzenleme ve düzene koyma" anlamlarına gelmektedir. Tanzimat ise bu kelimenin çoğulu olup, "düzenlemeler, reformlar" anlamına gelmektedir.

Tanzimat; Osmanlı İmparatorluğu'nda 1839 yılında Gülhane Hatt-ı Hümayun'un okunmasıyla başlayan modernleşme ve yenileşme döneminin adıdır.

Tapates

Frig dilinde "tapis" halı anlamına gelmektedir. Tapates ise Friglerin tiftik kılından ürettikleri halı ve kilimlere verilen addır.

Tarhuncu Ahmet Paşa (...—1653)

Tarhun, anayurdu Sibirya olan bir çeşit bitkidir. Tarhun bitkisinin yaprakları baharat olarak kullanılır.

Tarhuncu Ahmet Paşa ise 1652–1653 tarihleri arasında sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Arnavutluk'un Mat kasabasında dünyaya gelmiştir. Gelirleri kısarak denk bütçeyi sağlamaya çalıştıysa da bazı çıkar çevrelerinin entrikaları sonucu hayatını kaybetmiştir.

Tarikat

Arapça bir kelime olan tarikat "yollar, yöntemler" anlamlarına gelmektedir. Kavram olarak tarikat, "Allah'a ulaşma amacını güdenlerin izledikleri yol, metot, tarz, hareket biçimi" anlamında kullanılmaktadır.

Tarkan

Türklerde hanedana mensup şehzadelerin taşıdıkları en büyük unvanlardan biridir. "Bey" anlamına gelmektedir.

Taşnaksutyun

Ermenistan'ın bağımsızlığını sağlamak amacıyla 1890'da kurulan radikal milliyetçi Ermeni siyasi örgütüdür. Taşnaksutyun kelimesi Ermenicede "federasyon" anlamına gelir.

Taşra

Eski Türkçe "taş" kelimesinden türemiştir. Taş kelimesi "dış"; taşra ise "dışarı" anlamına gelmektedir. Genel anlamıyla ise bir ülkenin başkenti veya en önemli şehirleri dışındaki yerlerin hepsi anlamına gelir.

Tatar

Tatar kelimesi, Kuzey Asya'da Moğolistan Ovası'ndan Doğu Avrupa'da Litvanya'ya kadar uzanan geniş bölgede yaşamış Moğollar, Türkler, Tunguzlar başta olmak üzere çeşitli etnik gruplar için kullanılan bir terimdir. Tatar kelimesinin eski Türkçede "diğer insanlar, kendilerinden olmayan" anlamlarına geldiğini iddia edenler bulunduğu gibi, bu kelimenin "çok hızlı at süren kimse, akıncı" demek olduğunu belirten araştırmacılar da vardır.

Tavaif-i Mülük

Arapça bir kelime olan tavaif "tayfalar, güruhlar, fırkalar ve bölümler" anlamlarına; mülük ise "melikler, hükümdarlar" anlamına gelmektedir. Tavaif-i Mülük ise Meliklerin tayfası anlamındadır ve Abbasi Devleti'nin yıkılmasından sonra İslam âleminde teşekkül eden küçük devletlere verilen isimdir.

Tavananna

Hititlerde kral eşlerine verilen Hititçe bir unvandır ve "Ana kraliçe" anlamına gelmektedir.

Tavananna büyük yetkilerle donatılmıştı ve neredeyse kral ile eşit haklara sahipti. Savaş veya yolculuk gibi durumlardan meydana gelen kralın yokluğunda krala vekâlet eder, yetkilerini üstüne alırdı.

Tebaa

Arapça taba'at kökünden türemiş olan tebaa, "bir hükümdara bağlı olan, ardından giden, uyruk, tabi" anlamlarına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde genel olarak vatandaş kelimesinin karşılığında kullanılan bir terimdir.

Tebük

Suudi Arabistan'da, Hicaz bölgesinde Şam'dan Medine'ye giden hac yolu üzerinde bir bölgedir. Bizans İmparatoru Heraklius'un Arabistan üzerine büyük bir sefer yapacağı haberinin alınması

üzerine, Hz. Muhammed (s.a.v.) 631 yılında ordusuyla Bizanslıları durdurmak için yola çıkmış, ancak Tebük denilen yere gelindiğinde haberin asılsız olduğu anlaşılınca geri dönmüştür.

Tedmürlüler

Tadmur(Tedmür) kelimesi Süryanice-Aramice "mucize" anlamına karşılık gelmektedir. Ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinemeyen, ancak MÖ I. yüzyıldan itibaren mevcut olduğu anlaşılan Tedmür Krallığı özellikle Nabatî Krallığı'nın ortadan kalkmasıyla gelişmiştir. Krallığın merkezi olan Tedmür şehri, Şam'ın 260 km. kuzeydoğusunda ve Fırat Nehri'nin 140 km. batısında yer alır. Tedmür Devleti 634 yılında İslâm komutanı Halid b. Velid'e teslim olmuştur.

Tekâlif-i Milliye

Arapça bir kelime olan tekâlif, "mükellef olma, külfet, yüklenme, sorumluluk" anlamlarına gelmektedir. Tekâlif-i Milliye ise "milli yükümlülükler" demektir. Kurtuluş Savaşı içerisinde gerçekleşen Sakarya Meydan Muharebesi öncesi ordunun ihtiyacını karşılamak ve Sakarya Savaşı'na hazırlanmak için Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın yasama yetkisini kullanarak 7 Ağustos 1921'de yayınladığı Tekâlif-i Milliye Emirleri "Ulusal Yükümlülük Emirleri" olarak bilinmektedir.

Tekfur / Tekvur

Arapça kökenli bir kelime olan tekfur, "Rum veya Ermeni beyi" anlamlarına gelmektedir. Bu kelime aynı zamanda Ermenice "t'akawor" olarak da geçmekte ve "taç sahibi, hükümdar" anlamlarına da gelmektedir.

Tekke

Farsça "dayanma, dayanılacak yer" anlamına gelen "tekye" kelimesinden türemiştir. Tekke ise tarikat mensuplarının oturup kalkmalarına, ibadet etmelerine mahsus yerlere verilen addır.

Telli Hasan paşa (...- 1592/3)

Osmanlı İmparatorluğu'nda vezirlik ve Bosna Valiliği yapmış bir devlet adamıdır. Avusturya'ya karşı düzenlenen seferlere katılmış ve burada şehit olmuştur.

Telli ise Osmanlı vezirlerinin giydikleri bir çeşit kavuk adıdır. Bu kavuğa kallavi de denir. Giydiği bu kavuktan dolayı bu isimle anıldığı düşünülmektedir.

Temeşvar

Macarca olan "var" kelimesi "kale" demektir. Temeşvar ise Temeş Kalesi anlamındadır.

Temeşvar ya da Romence ismiyle Timişoara, Romanya'nın batı bölgesinde yer alan bir kenttir. Osmanlılar bu bölgeyi 1552 yılında ellerine geçirdikten sonra Temeşvar eyaletini kurmuşlar ve Temeşvar kentini bu eyaletin başkenti yapmışlardır. Bu eyalet 1716 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun eline geçene kadar Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki en önemli eyaletlerinden biri olmuştur.

Teokrasi

Yunanca "theos" (Tanrı) ve "kratos" (düzen) kelimelerinin birleşiminden oluşmuş bir tamlamadır. Teokrasi "Tanrı düzeni" anlamına gelmektedir.

Tepedelenli Ali Paşa (1744–1822)

Arnavutça Tepelana şeklinde olan Tepedelen, Arnavutluk'un bir ilinin adıdır. Tepedelenli Ali Paşa burada doğduğundan dolayı bu adla anılmıştır. 1788 yılında Yanya valiliğine getirilen Tepedelenli Ali Paşa oğullarıyla birlikte bağımsız bir devlet kurma aşamasına gelmesi üzerine II. Mahmut tarafından görevden alınmıştır. Bu kararı dinlemeyip isyan etse de başarılı olamamıştır.

Terakkiperver

Arapça bir kelime olan terakki, "yukarı kalkma, yükselme, ilerleme"; Farsça bir kelime olan perver ise "seven, besleyen" anlamlarına gelmektedir. Terakkiperver tamlaması ise "ilerlemeyi seven, yükselmeyi hedefleyen" anlamındadır. Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk muhalefet partisinin adı Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'dır (17 Kasım 1924).

Teşkilat-ı Esasi

Teşkilat, Arapça teşkil kelimesinin çoğuludur. Teşkil, "bir şeye şekil verme, meydana getirme, yapım" anlamlarına gelmektedir. Teşkilat ise "kuruluşlar, örgütler" anlamındadır. Teşkilat-ı Esasi tamlaması "anayasa" karşılığı olarak kullanılmıştır ve TBMM'nin 20 Ocak 1921 yılında Kurtuluş Savaşı koşulları göz önüne alınarak hazırladığı ilk anayasadır.

Tevârih-i Âl-i Osman

Arapça bir kelime olan tevarih "tarihler" anlamına gelmektedir. Âl-i Osman ise "Osmanlı hanedanı, Osmanlı sülalesi" demektir. Tevârih-i Âl-i Osman ise Osmanlı padişahlarını dönem dönem kronolojik bir sıraya göre anlatan geleneksel tarih kitaplarına verilen addır.

Tevhid-i Tedrisat

Tevhid, Arapça "bir kılma, bir etme, birleştirme" anlamlarına gelmektedir. Tedrisat ise Arapça tedris kelimesinin çoğuludur. Tedris "ders verme, okutma, eğitim" demektir. Tevhid-i Tedrisat ise "eğitim-öğretimin birleştirilmesi" anlamına gelmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında 3 Mart 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılmış, bu kanunla beraber eğitim-öğretim birliğini sağlamakla beraber medreselerin de kaldırılması amaçlanmıştır.

Tezhip

Arapça zahab (altın) kelimesinden türemiş olup, "altınlama, altınla işleme, yaldızlama ve süsleme" anlamlarına gelmektedir. Tezhip günümüzde daha çok kitap bezeme sanatına verilen addır.

Tımar

Farsça kökenli bir kelime olup; "gözetme, bakma, dert edinme" anlamlarına gelmektedir.

Tımar, Osmanlı Devleti'nde belirli görev ve hizmet karşılığında kişilere tahsis edilen, yıllık geliri 3.000–20.000 akçe olan topraklara verilen isimdir. Tımar sahipleri seferlere geliri oranınca asker (cebelü) götürmek zorundaydı. Bu askerlere de tımarlı sipahi denmekteydi.

Tigin (Tekin)

Türkçe bir kelime olan tigin, "köle" anlamına gelmektedir. Örneğin eski Türklerde yiğit kölelere Alp Tigin, uğurlu kölelere de Kutluğ Tigin denirdi. Göktürkler aile büyüklerine duydukları saygıdan dolayı kendilerine onların yanında Tigin diyerek büyüklerini yüceltirlerdi. Bu kelime daha sonra prensler ve önemli kişiler için de kullanılmaya başlandı. Hanedan üyeleri Tigin kelimesinin yanına başka ekler getirerek kendilerini gerçek kölelerden ayırmış oldular.

Tiran

Yunancada "tyránnos", Fransızca "tyran" kelimesi "egemen, iktidar sahibi, zorba" anlamlarına gelmektedir.

Tiryaki Hasan Paşa (1530–1611)

Tiryaki Hasan Paşa, Enderun'da yetişmiş, bir süre sarayda çalışmış, sonra yirmi yıl kadar Zigetvar Beyi ve Beylerbeyi olmuş bir devlet adamıdır. Kanije Kalesi savunmasının efsanevî

kahramanıdır. Kahve alışkanlığından dolayı kendisi "tiryaki" lakabıyla anılmıştır.

Tolunoğulları (868–905)

Mısır'da kurulmuş Türk-İslam devletidir. Kurucuları Ahmed bin Tolun'dur. Tolun isminin "dolunay" manasına geldiğine dair görüşler bulunmaktadır. Ahmet bin Tolun ekonomi alanında yaptığı düzenlemeler ile Mısır tarihinde yer edinmiştir. Bu devlete Abbasiler son vermişlerdir.

Topkapı Sarayı

Fatih Sultan Mehmet tarafından 1478'de yaptırılan Topkapı Sarayı, Sultan Abdülmecit'in Dolmabahçe Sarayı'nı yaptırmasına kadar yaklaşık 380 sene devletin idare merkezi ve Osmanlı sultanlarının resmî ikametgâhı olmuştur. Saray İstanbul'da Marmara Denizi ile Gülhane Parkı arasındaki sırtta bulunmaktadır. Fatih dönemindeki adı Yeni Saray'dır. Sarayın sahil kısmında olan Saltanat Kapısı'nda ve buradaki kulelerin önünde yer alan toplar nedeniyle III. Ahmet döneminde burası Topkapı diye adlandırılmıştır. Sarayın 1863'te büyük bir yangın geçirmesinden sonra tümüne Topkapı Sarayı adı verilmiştir. Topkapı Sarayı, saray halkının Dolmabahçe, Yıldız ve diğer saraylarda yaşamaya başlaması ile birlikte boşaltılmıştır. Padişahlar tarafından terk edildikten sonra da içinde birçok görevlinin yaşadığı Topkapı Sarayı önemini hiç kaybetmemiştir.

Toponimi

Fransızca bir kelime olan "Toponymie", yer adlarını kaynak ve kök bilgisi yönünden inceleyen bilim dalıdır.

Topuz

Türkçe bir kelime olan topuz bir savaş aletidir. Baş tarafı yuvarlak olduğu için bu ad verilmiştir. Topuzlar tamamen demir

ya da bakırdan yapıldığı gibi sapları ağaç, baş tarafları demir veya bakırdan da yapılabilmekteydi.

Torlak

Türkçe bir kelime olan torlak "acemi, genç" gibi anlamlara gelmektedir. Şeyh Bedrettin'in müritlerini aşağılamak için kullanılan bir tabir olduğu düşünülmektedir.

Totaliter

Fransızca bir kelime olan "totalitaire", kanuni hiçbir muhalefet şeklini kabul etmeyen, bütün vatandaşların tek bir blok halinde mutlak bir devlet hizmetinde birleşmesini hedefleyen yönetim anlayışıdır.

Totem

Kuzey Amerika'nın yerel dillerinde geçen bu kelime bireyin ya da bir grubun kendilerini koruduklarına inandıkları mistik, büyüsel duygularla bağlı bulunduğu hayvan, eşya, herhangi bir madde ve görülmeyene duyulan inancı ifade eder.

Toy

Eski Türk hükümdarları tarafından yılın belli günlerinde hükümdarlık alameti olarak devlet ileri gelenlerine ve halka ziyafet vermekteydi. Bu ziyafetlere eski Türkçede isim olarak kullanıldığında "ziyafet, yemekli eğlence, şölen" anlamlarına gelen "toy" adı verilmekteydi. Bu kelime sıfat olarak kullanıldığında ise "acemi, genç, beceriksiz" gibi anlamlar taşımaktadır. Aynı zamanda Orta Asya Türk devletlerinde hükümdarın danışma meclislerine de toy adı verilmekteydi.

Töles

Töles Orta Asya'da yaşayan bir Türk boyunun adıdır. Çinliler, Asya Hun Devleti ile Köktürk Devleti arasındaki dönemde

Orta Asya'da yaşayan Türklere "Kao-che" derlerdi. Kao-che'ler için Çinliler aynı zamanda "Tieh-le" ifadesini de kullanmaktaydılar. Tieh-le kelimesi Türkçe "Töles" sözcüğünün Çin dilindeki karşılığıdır. Töles kelimesinin "asıl, temel, kök" gibi anlamlara geldiği düşünülmektedir. Töleslerin, Avarlara karşı başlattıkları isyan hareketi meşhurdur. Bu isyan Bumin Kağan tarafından bastırılmıştır (551).

Tötö Kanalı

Orta Asya'da, Fergana Vadisi'nde Göktürkler tarafından yapılan sulama kanalının adıdır. Sovyet arkeologlar, Tötö Kanalı'nın çok çetin bir arazide zor mühendislik çabalarıyla gerçekleştirildiğini belirtmektedirler. 30 km. uzunluğundaki Tötö Kanalı 1935'ten beri Ruslar tarafından sulama amaçlı olarak kullanılmaktadır.

Trablusgarp

Trablus ismi "Tripoli" isminin Arapça şeklidir. "Üç şehir" anlamına gelen Tripoli ismi, bu bölgeye Grek-Roma döneminde verilmiştir. Bu şehirler batıda Tripolitania, doğuda Cyrenacia ve güneyde Fezzan'dır. Trablus bugün Libya'nın kuzeybatısında yer alan ülkenin en kalabalık ve en zengin bölgesidir. Türkiye sınırları içerisinde de bugünkü Tirebolu bölgesine eski dönemlerde Tripoli denilmekteydi. Osmanlılar da Libya'ya "batıdaki Trablus" manasına gelen "Trablusgarp" denmekteydi.

Trakya

Trakya kelimesi eski Yunanca "trachea" kelimesinden türemiştir ve "gırtlak, soluk borusu" anlamına gelir. Günümüzde de İstanbul ve Çanakkale'deki deniz yolu bağlantılarına "boğaz" denmesi bu yüzdendir. Trakya "boğazlar ülkesi" anlamına gelmektedir.

Trianon

4 Haziran 1920'de İtilaf Devletleri ile imzalanan ve Macaristan'ın kaderini belirleyen antlaşmanın adıdır. Trianon, Versay Sarayı arazisi üzerinde XV. Lui döneminde inşa edilen iki sarayın (şatonun) adıdır. Trianon Antlaşması bu sarayda imzalanmıştır.

Truva

Latincesi "İlium" olan Truva; Çanakkale ili sınırları içerisinde, Kaz Dağı eteklerinde bugünkü Hisarlık mevkiinin bulunduğu bölgenin adıdır. Truva ismi Fransızcadan (Troie) Türkçeye geçmiştir. Bu bölgede tarihte Akalar ile Truva şehri halkı arasında meşhur Truva Savaşı yapılmıştır. 1870-1890 yılları arasında Alman Arkeolog Heinrich Schliemann tarafından bu bölgede ilk kazı çalışmaları yapılmıştır. Homeros, *İlyada* adlı eserinde bu savaşı şiirsel bir anlatımla dile getirmiştir.

Tuğra

Türkçe "tuğ" kelimesinden türemiştir. "Sancak, alamet (At-kuyruğu bağlanmış, ucuna da altın yaldızlı top geçirilmiş mızrak)" anlamlarına gelmektedir. Tuğra ise fermanlara, beratlara hükümdarın işareti, alameti olarak kullanılan bir nevi imzadır.

Tuğrul ve Çağrı

Tuğrul ve Çağrı bir tür avcı kuş isimleridir. Bu isimlerin Türklerde unvan veya ad olarak kullanıldığı görülmüştür.

Tulumbacı

İtalyanca bir kelime olan tulumba, sıvıları bir taraftan çekip diğer taraftan vermeye yarayan alettir. Tulumbacılar, Osmanlı Devleti'nde Yeniçeri Ocağı'na bağlı olarak Dergâh-ı Âli Tulumbacı Ocağı adıyla Lale Devri'nde (1714) kurulan itfaiye teşkilatıdır. Yeniçeriliğin 1826'da kaldırılmasıyla bu ocak da

ortadan kaldırılmıştır. 1827 yılında yarı askerî bir İtfaiye teşkilatı kurulmuştur.

Turan

Eski İran mitolojisinde yer alan bir doğu ülkesinin Farsça adıdır. İslami kaynaklarda Turan kavramı Orta Asya Türkleri ile özdeşleştirilmiştir. *Şehname*'de "Türk" ve "turan" kelimeleri eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Taberi de, Turanlıların Türkler olduğu fikrini savunmuştur. Türk siyasi hayatına "Turan" kavramı, 1896'da Necip Asım'ın Leon Cahun'dan tercüme ettiği "Asya Tarihi" kitabı ile girmiştir. Daha sonra Turan fikri, Rusya idaresindeki Asya Türklerini kurtarma mücadelesinin bir simgesi olmuştur. Ziya Gökalp ise Turan ideolojisini geliştirmiştir.

Turnadağ Savaşı (1515)

Osmanlı Devleti ile Dulkadiroğulları Beyliği arasında meydana gelen savaşın adıdır. Turnadağ, Kahramanmaraş sınırları içerisinde yer almaktadır. Bugünkü adı Nurhak Dağı'dır.

Tümülüs

Latince "tumulus" kelimesi "tümsek, höyük, tepecik" anlamlarına gelmektedir. Eski Yunan ve Roma'da yeraltı mezar odası ile üzerine toprak ya da taş yığılmasıyla meydana getirilen yapay tepeden oluşturulan bir mezar tipidir. Höyük ve kurgan adıyla da anılan Tümülüs yapma geleneğine sahip ulusların sayısı fazla değildir. Bunlara en çok Anadolu'da, Trakya'da, Orta Asya'da, Rusya'da ve Meksika'da rastlanır.

Türeyiş

Bir Uygur destanıdır. Uygur Türkleri, *Türeyiş Destanı* ile soylarının ilahi bir kaynağa bağlı olarak devam edeceğini anlatmışlardır. *Türeyiş Destanı*'nda, Hun hakanlarından birinin iki

güzel kızıyla bozkurt şekline girmiş ilahi gücün evlenmeleri ve Uygurların buradan türemeleri bahsedilmektedir. Destana göre bu evlilikten birçok çocuk doğmuş ve bunlara Dokuz Oğuz-On Uygur denilmiştir.

Türk

Türk kelimesinin anlamıyla ilgili birçok fikir ortaya atılmıştır. Türk adının bir devlet ismi olarak tarih sahnesine çıkışı MS 6. yüzyılda kurulan Göktürk Devleti ile olmuştur. Orhun kitabelerinde yer alan Türk adı daha çok "Türük" şeklinde gösterilmiştir.

Çin kaynaklarında Türk kelimesi "Tu-küe" olarak geçmektedir. Tu-küe sözcüğü "miğfer" olarak yorumlanmıştır. Arap kaynaklarında Türk kelimesi "etrak" şeklinde geçmiş olup anlam olarak da "terk edilmekte" ya da "olgunluk çağı" gibi değerlendirmelerde bulunulmuştur. Vambery 19. yüzyılda yazdığı eserlerinde Türk kelimesinin "türemekten" geldiğini ileri sürmüştür. Alman Türkolog Albert Von Le Cog ise Türk deyişinin "güç, kuvvet" anlamlarını taşıdığını iddia etmiştir. 9. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut Türk adının "gençlik, kuvvet, kudret" anlamlarına geldiğini vurgulamıştır. Ziya Gökalp ise Türk kelimesinin "türeli" yani "kanun ve nizam sahibi" anlamlarına geldiğini belirtmiştir.

Türkiye

Birçok bilim adamı Türkiye kelimesinin İtalyancadan geldiğini kabul etmektedir. Ceneviz ve Venedikli tüccar ve diplomatlar, 12. yüzyılda Türkiye'yi "Turchia ve Tumenia" olarak tanımlamışlardır. Türkiye adı ilk defa, 1190'da bir yazılı kaynakta Haçlı Seferleri sırasında geçmektedir. Bazı bilim adamları "Turchia" ifadesinin ilk kez 6. yüzyılda Bizans kaynaklarında rastlandığını belirtmektedir. Türkiye tabirinin, Anadolu

için 12. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlandığı tahmin edilmektedir. Batılılar, Türk halkına Türkiyeli dememiş, Türk ifadesini tercih etmişlerdir. Osmanlı Devleti 19. yüzyıla kadar Türkiye ifadesini kullanmamıştır. Onun yerine Devlet-i Aliye, Devlet-i Osmaniye, Diyar-ı Rum gibi tabirler kullanılmıştır. Genç Osmanlılar; Türkistan, Türkeli, Türkili gibi isimler önermişlerdir. 1921 Anayasası'na "Türkiye" adı yazılmış ve 1923'te "Türkiye" adı resmî olarak kabul edilmiştir.

Türkmen

Türkmen kelimesinin kökeni hakkında birkaç farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Arapların Müslüman olan Oğuz Türkleri için "Türk-i emin" (Türk-iman) kelimesini kullanması ve bu kelimenin zamanla "Türkmen" şeklini almasıdır. Bir başka görüş ise İranlıların kullandığı "Türkmanend" kelimesidir. Türk ve manend kelimelerinin birleşmesinden oluşan bu terkip "Türk'e benzer" anlamına gelmekte ve zamanla "Türkmen" şeklini almaktadır.

Uygur-Prensler

~ U-Ü ~

Uç

Türkçe bir kelime olan uç, Türk devletlerinde sınırlar ya da sınır boylarındaki vilayetler ile sancaklar için kullanılan bir tabirdir. Bu sancakların başında bulunan beylerin yarı bağımsız hareket edebilenlerine de "uç beyi" denilmektedir.

Uhud

Medine'nin kuzeyinde bulunan bir dağın adıdır. Bölgedeki diğer dağlardan ayrı tek başına bir dağ olduğu için Arapça tek anlamına gelen "ehad" kökünden bu isimle anılmıştır. Müslü-

manlarla müşriklerin ikinci savaşı 625 yılında bu dağın eteklerinde gerçekleşmiştir.

Ukaz

Ukaz, Mekke'nin güneydoğusunda, Taif yolu üzerinde yerleşim mekânı dışında hurmalıkların ve su kaynaklarının bulunduğu bir yeşil alandır. Hac ibadetinin yapıldığı mekânlara yakın bir yerdedir. Geçmişte panayır mevsiminde insanlar ticaret için burada bir araya gelmekteydi. Şam ve Güney kabilelerinin, Necid kabileleriyle ticaret yapabilmeleri için kurulmuştu.

Ukrayna Kazakları

Kazaklar bir Türk boyunun adı olduğu halde, Türklerin dışında kendilerine Kazak diyen ve benzer yaşam tarzını devam ettiren Rus boyları da vardır. Orta Dinyeper'de bulunan bu Hristiyan Kazaklar (Türk asıllı olmayanlar), Zaporog Kazakları olarak da bilinmektedir. Dinyeper çağlayanlarının güneyindeki düzlük bölgeyi yurt edinmiş olan Zaporog Kazakları bugünkü Ukraynalıların ataları sayılmaktadırlar. Lehistan'a bağlı yaşayan Ukrayna Kazakları uzun süre Osmanlı için bir tehdit unsuru olmuşlardır.

Ulahlar

Ulahlar, Osmanlıların Eflak, Boğdan ve Erdel'de yaşayan Hristiyan halka verdikleri addır. Got dilinden gelen ve orijinal anlamı yabancı olan Ulah kelimesi daha sonraları Latin lehçelerini konuşan anlamında kullanılmaya başlanmıştır. En çok Kıpçak yöresinde yaşayan Türklerce kullanılmıştır. Eflak kelimesi Ulah adından türemiştir. Ulahlar, Romanya'nın asıl yerli halkı olan Daçlar ile Romalıların buraya getirdikleri göçmenlerin karışımıdır. Tuna Nehri ile Karpat Dağları'nın arasındaki kurak ovalarda yaşarlardı. Ulahlar sırasıyla Bizanslılar, Bulgar kralları, Avarlar ve Macarların yönetiminde

yaşadıktan sonra, 15. yüzyılda Osmanlıların idaresi altına girdiler. Fatih Sultan Mehmet Han'ın 1455'te Eflak ve Boğdan'da hâkimiyet kurmasıyla Ulahlar Osmanlı hâkimiyetine geçtiler. Bugün Makedonya'da küçük bir azınlık olarak varlıklarını devam ettirmektedirler.

Ulak

Eski Türkçe bir kelime olan ulak, "devlet tarafından görevlendirilen haberci, postacı" anlamlarına gelmektedir. Ulaklar karada attan, denizde ise ulak gemilerinden yararlanmaktaydı. Ulakların yol güzergâhları belliydi. Bu yollar üzerindeki köy veya kasaba halkı ulakların ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüydü. Buna karşılık bazı vergilerden de muaf tutulurlardı. Ulaklar özel eğitim görmüş güvenilir kişiler arasından seçilirdi.

Uluç

Bkz. Kılıç Ali Paşa.

Ulûfe

Arapça kökenli olan bu kelime "hayvan yemi olarak verilen ot, yonca" anlamlarına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde padişahın hizmetinde bulunanlara, özellikle kapıkulu askerlerine üç ayda bir ödenen ücrete ulûfe adı verilmekteydi. Aynı zamanda sipahi askerinin hayvanı için ödenen yem parasına da ulûfe denmekteydi.

Ulûfe Alım-satımı

Kapıkulu askerlerinin maaşlarını alma hakkını başkalarına satmalarıdır. I. Abdülhamit döneminde ulûfe alım-satımı durdurulmuştur.

Unkapanı

İstanbul'da bir semtin adıdır. Osmanlılarda bazı satış yerlerinde Arapçada Kapan (Kabban) adı verilen büyük teraziler

bulunmaktaydı. Kapanların bulunduğu bu semtlerde ürünler toptan satılmaktaydı. Unkapanı da İstanbul'da un ve tahılın kapanlarla tartılıp toptan satıldığı yerlerden biriydi.

Urartu

Urartular MÖ birinci bin yılın başında, Van Gölü ve çevresinde devlet kuran ve günümüze kadar buradaki uygarlıkları etkilemiş bir kavimdir. Urartu adının bu kavme, güneydeki Samiler tarafından verildiği ve (Ur-ar-tu) "yukarı ülke, yüksek memleket" anlamına geldiği ileri sürülmektedir. "Ur" (yukarı, yüksek) kelimesini kullanan Akadların bu kelime ile Dicle ve Fırat nehirlerinin yukarı kısmını yani Urartuları kastettiği tahmin edilmektedir.

Urban(...-1453)

Fatih Sultan Mehmet döneminde Osmanlı ordusunda çalışmış Macar asıllı topçu ustasıdır. Osmanlılardan önce Bizans ordusunda görev yapmıştır. İstanbul'un fethinden önce Sultan Mehmet ve Türk topçularının planladığı topun dökümünü yapmıştır (bkz. Şahi). İstanbul kuşatması devam ederken top atışları sırasında meydana gelen bir kaza sonucu hayatını kaybetmiştir.

Uşi (Ouchy)

1912 yılında İtalya ile Osmanlı Devleti arasında Trablusgarp Savaşı sonunda imzalanan antlaşmanın adıdır. İsviçre'nin Lozan şehri yakınındaki Uşi (Ouchy) kasabasında imzalandığı için antlaşmaya bu ad verilmiştir.

Uygur

Uygurlar 745–840 yılları arasında Orhun bölgesine hâkim olmuş ve bu bölgede devlet kurmuş bir Türk topluluğudur.

Uygur adının anlamı hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Uygur'un "şahin gibi hızla hücum eden" veya "orman halkı" ya da "çukur" gibi anlamlara geldiğini iddia edenler olmuştur. G. Nemeth'e göre Uygur adı "uy-" (uymak, takip etmek) fiilinden türemiştir. Ebu'l-Gazi Bahadır Han da Uygurların adını "uymak" fiiline dayandırır. Kaşgarlı Mahmut Uygur adının anlamı için "kendi kendine yeter" ifadesini kullanmıştır. Kelimenin "uy+gur" şeklinde geliştiği ve "akraba, müttefik" anlamlarına geldiği yolunda görüşler de bulunmaktadır.

Uyvar

Uyvar ya da Slovakça adıyla Nové Zámky güneybatı Slovakya'da yer alan bir kenttir. Uyvar Macarca Érsekújvár ve Almanca Neuhäusel adlarıyla da tanınır. Uyvar kalesi 1573–1581 yılları arasında inşa edilmiştir. Osmanlılar 1663 yılında bu kaleyi fethetmiştir. Sancak merkezi yapılan kent 22 yıl boyunca Osmanlıların elinde kalmıştır. 1685 yılında Avusturya ordusu tarafından işgal edilmiştir.

Uzun Hasan (1423–1478)

Uzun Hasan Akkoyunlu Devleti'nin hükümdarıdır. Akkoyunlu Devleti bugünkü İran, Irak ve Türkiye'nin bir bölümünü kapsayan bir coğrafyada 1453–1478 yılları arasında hüküm sürmüş bir devlettir. Uzun lakabının boyunun uzunluğundan kaynaklandığı tahmin edilmektedir.

Uzza

İslam öncesi dönemde Mekke şehrinin üç baş tanrıçasından biridir. Uzza kelimesinin Tanrı'nın aziz sıfatının müennesi (Azize) olduğu düşünülmektedir. Uzza, Mekke'nin fethinden sonra diğer putlarla birlikte kırdırılıp ortadan kaldırılmıştır.

Üçok

Bkz. Bozok.

Ümit Burnu

Güney Afrika'daki "Cape" yarımadasının güneyindeki uç noktasıdır. Denize doğru uzanan ve kayalık olan Ümit Burnu, denizden yaklaşık 245 metre yüksektedir. Afrika'nın en güney ucu Ümit Burnu değildir. Afrika'nın gerçek güney ucu, Ümit Burnu'nun 160 km. güneyindeki "Agulhas Burnu"dur.

Ümit Burnu, 1488'de Portekizli kâşif Bartelmi Diaz tarafından bulunmuş ve buraya "Fırtınalar Burnu" adı verilmiştir. Portekiz Kralı II. Joao bu keşif ile doğuya ulaşabileceklerini düşünmüş ve buraya "Ümit Burnu" adını vermiştir. Ancak bazı kaynaklar, "Fırtınalar Burnu" isminin gemicilerin moralini bozabileceği düşüncesiyle daha sonra "Ümit Burnu" olarak değiştirildiğini kaydeder.

Ümmetçilik

Ümmet Arapça "kavim, ulus, millet" anlamlarına gelmektedir. Ümmetçilik, Müslümanların İslam dini etrafında birleşerek Osmanlı Devleti'nin siyasi ve sosyal bütünlüğünü sağlamayı hedefleyen bir düşüncedir. Bu fikir II. Abdülhamit döneminde Osmanlı Devleti'nin resmî ideolojisi olmuştur.

Versay Sarayı

~ V-W ~

Vadi'üs-Seyl

Fas'ın Tanca şehrinin güneyinde yer alan bir bölgenin adıdır. Arapça bir tamlamadır. Türkçe karşılığı "sel vadisi" olan Arapça bu tamlama, "su yolu" anlamındadır. Osmanlılar III. Murat döneminde Vadi'üs-Seyl Ovası'nın Kasrü'l-Kebir mevkiinde Portekizlileri yenilgiye uğratmış ve Fas'ı himaye altına almışlardır (1578).

Vakanüvis

Vaka kelimesi Arapça "olay" anlamına, Nüvis kelimesi ise Farsça "yazan" anlamına gelmektedir. Vakanüvis ise zama-

nın olaylarını yazan, kaydeden anlamındadır. Bu tabir aynı zamanda resmî devlet tarihçileri için de kullanılmıştır.

Vaka-yı Hayriye

Arapça kökenli bir kelime olan vaka "olay, vuku" anlamlarına, Hayriye "iyi, hayırlı davranış" anlamına gelmektedir. Vaka-yı Hayriye ise "Hayırlı olay" anlamına gelmekte olup 16 Haziran 1826 yılında Osmanlı Padişahı II. Mahmut tarafından Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla sonuçlanan olaylara verilen isimdir.

Vaka-yı Vakvakiye (Çınar Vakası)

IV. Mehmed döneminde 1656'da yeniçerilerle sipahilerin İstanbul'da çıkardıkları isyandır. Bu isyan sonunda birçok devlet görevlisi idam edilmiştir. Öldürülenlerin cesetleri yeniçeri ve sipahiler tarafından Sultanahmet Meydanı'nda bulunan çınar ağaçlarına asılmıştır. Bundan dolayı bu olaya Osmanlı tarihinde Çınar Vakası da denmiştir. Aynı zamanda bu manzara meyveleri insan şeklinde olan bir ağaca benzetildiğinden tarihimizde Vaka-yı Vakvakiye adıyla meşhur olmuştur. Çünkü İran ve Hint efsanelerinde Vakvak yemişleri insan biçiminde olduğu rivayet edilen efsanevi bir masal ağacıdır.

Vandal

Doğu Cermen kavimlerindendir. Fransızca'da "vandale" kelimesi "tahripkâr, saldırgan" anlamına gelmektedir. İspanya'da kısa bir süre kalmakla birlikte asıl yurtları bilinmemektedir.

Vankulu Lügati

İbrahim Müteferrika tarafından Osmanlı Devleti'nde 1727 yılında matbaada basılan ve çoğaltılan ilk kitaptır. Arapça-Türkçe bir sözlük olan bu lügat, Vankulu Mehmet Efendi'nin 16. yüzyılda Cevheri'nin "Sahhah" adlı sözlüğünü Türkçeye

çevirmesiyle oluşturulmuştur (*Vankulu Sözlüğü/Lügati*). Vanlı olduğu için Naima tarafından Mehmed'ül Vani (Vankulu Mehmet) olarak adlandırılmıştır.

Varna

Bulgaristan'ın Karadeniz kıyısında yer alan çok eski bir şehirdir. MÖ 580–560 yıllarında Miletliler tarafından kurulmuştur. O zamanki adı "deniz şehri" veya "su şehri" anlamında olan Odesos'dur. Varna, adını yakınında bulunan bir ırmaktan almıştır ve bu ad VII. yüzyıldan beri kullanılmaktadır.

1444 yılında Macar, Leh, Papalık ve çeşitli Balkan milletlerinden oluşan Haçlı ordusu ile II. Murat önderliğindeki Osmanlı ordusu arasındaki savaş burada gerçekleşmiştir.

Vassal

Arapça bir kelime olan vassal, "ulaştıran, bağlayan" anlamlarına gelmektedir. Tarihî bir terim olarak ise Ortaçağ'da derebeylere bağlı olan halkı ifade için kullanılır.

Vasvar

Macarca "Vas" (demir) kelimesi ile "var" (kale) kelimelerinin birleşimiyle oluşan bu sözcük "demirkale" anlamındadır. Vasvar, günümüzde Macaristan'da bir yerleşim birimidir. Osmanlılar ile Avusturya arasında 1664 yılında bu bölgede barış antlaşması yapılmıştır.

Vehhâbilik

18. yüzyılda Arabistan'da Muhammed b. Abdulvehhâb tarafından ortaya atılan dinî ve siyasi bir akımdır. İsmini kurucusundan almıştır.

Vehhabiler kendilerini Hanbelî mezhebini devam ettiren Sünnîler olarak görürler. Vehhabi inancına göre; Kur'an ve sünnetin dışında yasak tanımamak, Hz. Muhammed döneminde bulun-

mayan şeyleri terk etmek gerekmektedir. Allah dışındaki bir varlık için kurban kesmek veya adakta bulunmak kişiyi küfre götürür. Yine Vehhabi inancına göre, peygamberden şefaat talebinde bulunmamak gerekmektedir. Çünkü bu hakka sadece Allah sahiptir. Peygamberden şefaat dilemek onu Allah'a ortak koşmakla aynı anlama gelmektedir. Mezarlara yapılan ziyaret de vehhabilere göre bir şirktir. Peygamberin bile kabrini ziyaret şirk sayılabilir.

Vehhâbîlik, bugün Suudi Arabistan'ın resmî mezhebi durumundadır. Mısır, Hindistan, Afrika ve diğer bazı İslâm ülkelerinde de taraftarları vardır.

Venedik

Venedik adı; ismi "venet" olarak bilinen halk ile bağlantılıdır. Homer tarafından Wenetoi olarak bahsedilen bu kelimenin anlamı belli değildir. Latince bir kelime olan "venetus" ile bir bağ kurarsak "mavi-deniz" anlamına geldiği söylenebilir.

Bu şehir, Kuzey İtalya'nın doğusunda, Adriyatik Denizi kıyılarında İtalya'ya bağlı bir ada şehirdir. Yaklaşık 118 adacık üzerine kuruludur. Venedik Cumhuriyeti 8. yüzyıl ile 18. yüzyıl arasında İtalyan yarımadasında bugünkü Venedik kenti civarında hüküm sürmüş olan bir kent-devlettir.

Versay (Versailles)

Paris'in 11 km. güneybatısında XIV. Louis'in ikametgâh olarak seçtiği şehrin adıdır. XIV. Louis, XIII. Louis'nin buradaki av köşkünü genişleterek çok büyük bir saray yaptırmıştır. Bu saraya da Versay Sarayı denmiştir.

Almanya için I. Dünya Savaşı'nı bitiren antlaşma Versay Antlaşması'dır. Versay Antlaşması Paris'te I. Dünya Savaşı nedeniyle seferlerine ara veren (4 yıl) Orient Express'in 2419

no.'lu vagonunda imzalanmış ve bu antlaşma sonucunda Almanya yenilgiyi kabul etmiştir (28 Haziran 1919).

Vilayet-i Sitte

Arapça bir kelime olan vilayet "valinin yönetimi altında bulunan idari bölge", sitte ise "altı" anlamına gelmektedir. Vilayet-i sitte ise "altı idari birim" anlamına gelmektedir. 1878 yılında yapılan Berlin Antlaşması'na göre Osmanlı Devleti'nin Erzurum, Van, Harput (Elazığ), Diyarbakır, Sivas, Bitlis olmak üzere altı vilayetinin bir aradaki adı vilayet-i sittedir.

Vizigot

"Vizi" ve "Got" kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur. Vizi İngilizce kökenli olup "batı" demektir. İngilizcedeki west kelimesi de buradan gelmektedir. Got ise Güney İskandinavya'nın "Gotland" bölgesinde oturan bir Germen kavmidir. Bu kavim V. ve VI. yüzyıllarda Vizigotlar ve Ostrogotlar şeklinde ikiye bölünmüşlerdir. Vizigot, Batı Gotları; Ostrogot ise Doğu Gotları anlamına gelmektedir. Vizigotlar daha sonra batıya göç ederek İber Yarımadası ve Fransa'ya hâkim olmuşlardır. Fakat Müslümanların 711'de İspanya'yı fethetmeleri ve Tarık Bin Ziyad'ın Vizigot Kralı Rodrik'i öldürmesiyle zayıflamışlar ve tarih sahnesinden silinmişlerdir.

Voynuk

Bulgarca "voynik" kelimesi "asker" anlamına gelmektedir. Voynuklar, Osmanlı Devleti'nde sefer zamanlarında ordunun ileri gelenlerinin atlarına bakan, barış zamanlarında da ahır ve çayır hizmetlerinde kullanılmak üzere özellikle Bulgarlardan oluşan görevliler için kullanılan bir addır.

Voyvoda

Voyvoda kelimesi Slavca bir kelimedir ve "kumandan (özellikle kale kumandanı)" anlamına gelmektedir. Osmanlı döneminde Rumeli'de bazı bölgelerin valilerine "voyvoda" denmekteydi.

Westfalia Antlaşması

Otuz Yıl Savaşları'nın ardından 1648 yılında Kutsal Roma Germen İmparatorluğu sınırları içindeki Westfalia'da (Kuzey Ren bölgesinde) yapılan antlaşmadır. Bu anlaşma Avrupa devletlerinin çoğunun katılımıyla hazırlanmış ve modern Avrupa'nın temelleri atılmıştır. Bu antlaşma ile Roma Germen İmparatorluğu büyük güç kaybetmiş, üye devletlerin rızası olmadıkça imparatorluğun vergi ve asker toplayamayacağı, kanun koyamayacağı, savaş ilan edemeyeceği ve barış antlaşması imzalayamayacağı hükme bağlanmıştır.

Wilson (1856-1924)

Thomas Woodrow Wilson, Amerika Birleşik Devletleri'nin 28. başkanıdır. Wilson'un I. Dünya Savaşı sonrasında kurulmasını istediği dünya düzeni ile ilgili Ocak 1918 tarihli ABD kongresinde açıkladığı 14 maddelik prensipleri (Wilson İlkeleri) önemlidir.

Yeniçeri

~ Y ~

Yabgu

Türkçe kökenli bir kelime olan yabgu, eski Türk devletlerinde kullanılan bir unvandır. Orta Asya'da kurulan ilk Türk devletlerinde kağandan sonra gelen en üst düzeydeki yöneticidir. Genellikle devletin batı topraklarını yöneten, iç işlerinde bağımsız dış işlerinde kağana bağlı olan yöneticilerdi.

Yabgu, aynı anlamda kullanılan "kağan" ve "hakan"dan daha eski bir unvandır. Hükümdar anlamında yabgu unvanının en eski kullanılışı, Büyük Hun İmparatorluğu'nda (MÖ 220-MS 426) görülür. Teoman (Tuman) yabgu olarak anılmaktaydı. Bazı İslam kaynaklarında bu unvana "Cibbuye" ya da "Cıbguye" denilmiştir.

Yağıbasan medresesi

Danişmend hükümdarı Nizameddin Yağıbasan tarafından 1157–1158 yılları arasında Tokat'ta yaptırılan medresedir. Ya-

ğıbasan Medresesi, Anadolu'nun ilk medresesi olarak bilinmektedir. Yağı-Basan kelimesi Türkçe "düşman basan" anlamına gelmektedir. Bu kelimenin isim olarak da kullanıldığı bilinmektedir.

Yahudi

Yahudi kelimesi, Kitab-ı Mukaddes'e göre, Hz. Yakub'un on iki oğlundan, yani on iki İsrail kabilesinden Yahuda'ya mensup olan demektir. Yahuda adı Türkçeye, Arapçadaki Yahudi şekliyle geçmiştir. Türkiye'de Yahudileri tanımlamak için Musevi kelimesi kullanılmıştır. İsrail kelimesi ise Hz. Yakub'un lakabıdır. İsra, İbranca "güreşmek"; El ise Semitik dillerde "Tanrı" anlamına gelmektedir. İsrail ise, "Tanrının yolunda, Tanrıyla güreşen" anlamlarına gelmektedir.

İsrail kabileleri Hz. Süleyman döneminde çok güçlü bir devlet olmuşlardı. Ancak Hz. Süleyman'ın vefatından sonra ikiye ayrıldılar. Kuzeydekiler İsrail Krallığı'nı kurarken, güneydekiler Yahuda Krallığı'nı kurdular. Yaklaşık dört yüzyıl sonra Babil sürgününden (Yahuda Krallığı'nın yıkılmasından sonra bölgedeki Yahudilerin sürgün edilmesi olayı) sonra tüm kabileler Yahudi ismi etrafında birleşmişlerdir.

Yalta

Ukrayna'ya bağlı Kırım'ın güney kısmında yer alan Karadeniz kıyısında bir sahil kentidir. II. Dünya Savaşı'nın sonucu, bu şehirde yapılan Yalta Konferansı ile belli olmuştur. Bu konferansa Churchill (İngiltere), Roosevelt (ABD) ve Stalin (Sovyetler Birliği) olmak üzere üç büyük devletin başkanları katılmıştır.

Yassı Çemen Savaşı

1230 yılında Anadolu Selçuklu Devleti ile Harzemşahlar arasında yapılan savaşın adıdır. Savaş Erzincan-Sivas arasında bulunan Yassı Çimen Dağı eteklerinde meydana gelmiştir.

Yaş

Yaş, Romanya'nın kuzeydoğu bölgesinde yer alan, tarihteki Boğdan devletinin başkenti olmuş bir kenttir. Romanya'nın Bükreş'ten sonraki ikinci büyük şehridir. Osmanlı Devleti'nin 1792 yılında Rusya ile yaptığı Yaş Antlaşması burada imzalanmıştır.

Yavuz Sultan Selim (1470–1520)

Eski Türkçede "yabız" olarak geçen yavuz kelimesi; "cesur, yiğit, sert, yaman, haşin" anlamlarına gelmektedir.

I. Selim 1470–1520 yılları arasında yaşamış 9. Osmanlı padişahıdır. Kendisine Yavuz denmesinin sebebi sert ve cesur bir mizaca sahip olmasındandır.

Kısa sayılabilecek padişahlığı döneminde (1512–1520) İran üzerine sefer düzenleyip Şah İsmail tehlikesini bertaraf etmiş, Dulkadiroğulları Beyliği'ne son vererek Anadolu Türk birliğini sağlamayı başarmıştır. Ayrıca Mısır'da bulunan Memluklar üzerine Mercidabık ve Ridaniye seferlerini gerçekleştirerek halifelik makamını ele geçirmiştir.

22 Eylül 1520'de "Şir-pençe" (Aslan pençesi) denilen bir çıban yüzünden henüz 50 yaşında iken vefat etmiştir. Arapça ve özellikle Farsçaya çok hâkim olan Sultan Selim'in, Selimî mahlasıyla yazılmış kendi el yazısı Farsça manzumeleri günümüzde Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunmaktadır.

Yazılıkaya

Yazılıkaya; Çorum'da, Boğazköy antik şehrinin kuzeydoğusunda yapılmış Hitit Devleti'ne ait açık hava şeklindeki bir tapınaktır. Kayalara oyularak kabartma şeklinde yapılan bu tapınakta bir ayin resmedilmiştir.

Yedikule

Yedikule, İstanbul'un Fatih ilçesindedir. Bizans İmparatoru Theodosius'un inşa ettirdiği bu yapı, Bizans'a misafir ge-

len yabancı krallar ile maiyetini karşılamak için yapılmıştır. İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet bu yapıya üç kule daha ekler ve toplam yedi tane kule olur. Bu nedenle yapı Yedikule adıyla anılmaktadır.

Yedi Sekiz Hasan Paşa (1831–1905)

Osmanlı İmparatorluğu'nda erlikten müşirliğe kadar yükselebilen nadir şahsiyetlerdendir. Çorum doğumludur. Okuma yazmasının zayıf olduğu ileri sürülmektedir. Ancak çocukluğunda medrese eğitimi aldığı yönünde iddialar da bulunmaktadır. II. Abdülhamit'in en güvendiği adamlarından biri olduğu için bu yakıştırmanın yapıldığı düşünülmektedir. İmzasını Arapça yedi ile sekiz rakamlarını yazıp bu sayıyı bir çizgiyle birleştirerek attığı için bu lakapla anılmıştır.

Yemame

Bugün Suudi Arabistan'da yer alan bir bölgedir. Yemame adı ile ilgili çeşitli görüşler mevcuttur. Yemame'nin eski adı "Cavv" iken şehir kapısında idam edilen Yemame isminde bir kadının isminin daha sonra şehre verildiği görüşü ileri sürülen fikirlerden biridir. Diğer bir görüş ise, bu bölgede yaşadığı ileri sürülen önemli bir kabile reisinin adının "Yemame" olduğudur. Hz. Ebubekir zamanında İslam orduları ile yalancı peygamber Müseylimetü'l-Kezzab taraftarları arasında yapılan savaş, Yemame Savaşı olarak tarihe geçmiştir (632).

Yemişçi Hasan Paşa (...-1603)

III. Mehmed'in saltanatı döneminde sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Arnavut asıllıdır. Sarayda çeşnigirbaşılık yaptığı için yemişçi lakabıyla anılmıştır. Halktan ağır vergiler almaya kalkınca görevinden azledilmiştir. Sadrazamlığa geri dönmesini isteyen ocak mensupları İstanbul'da ayaklanınca saray tarafından idam edilmiştir.

Yeniçeri

"Yeni" ve eski Türkçe "çeriğ " kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Çeriğ; çeri (er, asker) kelimesinden türemiş olup, "ordu" anlamına gelmektedir.

Yeniçeri, Osmanlı Devleti'nde askerî bir sınıftır. Yeniçeriler, Padişah'a bağlı Kapıkulu Ocakları'nın piyade kısmını oluşturmaktaydı. Bu ordu Osmanlı Devleti'nin sınırlarının genişlemesi ile köle olarak toplanan Hristiyan çocukların küçüklükten yetiştirilmesi (devşirme) ile oluşturulurdu. I. Murat döneminde kurulan Yeniçeri Ocağı, 1826 yılında II. Mahmut tarafından kaldırılmıştır.

Yerebatan Sarnıcı

Bu sarnıç, 542 yılında Bizans İmparatoru I. Justinianus tarafından Büyük Saray'ın ve civardaki sarayların su ihtiyacını karşılamak üzere yaptırılmıştır. Suyun içinden yükselen mermer sütunların ihtişamından dolayı halk tarafından "Yerebatan Sarayı" olarak anılmıştır. Yabancı kaynaklarda geçen "Basilika (Basilica)" isminin ise sarnıcın yakınında bulunan Ilius Basilikası'ndan geldiği rivayet edilmektedir. Basilika, erken Hristiyan ve Ortaçağ mimarilerinde yan geçitleri bulunan, galerili veya galerisiz kilise anlamına gelmektedir.

Yermuk

Suriye'de Şam'a yakın bir bölgenin adıdır. Aynı adla bir vadi ve nehir de bulunmaktadır. Bizans ordusuyla yapılan Yermuk Savaşı devam ederken halife Hz. Ebubekir vefat etmiştir. Hz. Ömer'in yönetiminde devam eden bu savaşı müslümanlar kazanmış ve Suriye'nin fethine zemin hazırlamışlardır (634).

Yezidilik

Ortadoğu kökenli bir din olan Yezidilik, Adi b. Musafir tarafından kurumlaştırılmıştır. Bu dine mensup olanlar ağırlıklı ola-

rak Irak'ın Musul kentinde yaşamaktadırlar. Suriye, Türkiye, İran, Gürcistan ve Ermenistan'da da cemaatleri bulunmaktadır. "Yezidi" kelimesi bu dinin tanrısı olan Azda (İzd) kelimesinden türemiştir. Yezidilik inancına göre, Tanrının buyruğuna rağmen insan karşısında eğilmeyip saygı göstermeyen melek aslında ne kadar asil olduğunu tüm evrene ispatlamıştır. Sadece yaratıcı tarafından sınanmıştır. Bu sınavı başarı ile verip tüm insanlığın ve dünya işlerinin başına geçme hakkını kazanmıştır. Bu melek bir tavus kuşu şeklinde tasvir edilmiştir. Yezidilikte dünya sonsuzdur ve dünyayı yaratan Tanrı onu asla yıkmaz. Günde üç defa güneşe dönerek ibadet edilir. Sonradan Yezidi olmaya izin verilmez. Şeytan'ın adını telaffuz etmek haramdır.

Yezit (646–683)

Asıl adı Yezid bin Muaviye'dir. Kerbela'da Hz. Hüseyin'in öldürülmesinden sorumlu tutulan Emevi halifesidir. Bu nedenle İslam dünyasında zulmün ve kötülüğün sembolü olarak anılmıştır.

Yıldırım Bayezid (1360–1403)

Dördüncü Osmanlı padişahıdır. "Yıldırım" lakabı ile ilgili birkaç görüş bulunmaktadır. Bunlardan biri, kardeşi Şehzade Yakup'u öldürttüğü için kendisine "yıldırım" dendiği, diğeri ise 1386'da Karamanoğulları'na karşı Konya Ovası'nda yapılan savaştaki sürati sebebiyle bu lakabı aldığıdır. Ayrıca bu lakabı şehzadeliği döneminde gerçekleşen I.Kosova Savaşında gösterdiği başarıdan dolayı aldığı da ileri sürülen fikirler arasındadır

Yıldırım Orduları

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Suriye-Filistin ve Irak cephelerini savunmak için kurduğu ordu grubuna veri-

len isimdir. 24 Haziran 1917 yılında Halep'te, Enver Paşa'nın başkanlığında yapılan bir toplantıda kurulması kararlaştırılmıştır. Bu ordunun kuruluş amacı ilk başta Bağdat'ın İngilizlerden geri alınmasıdır. Fakat kısa zamanda bu hedefin gerçekleşmesinin zor olduğu anlaşılınca, Filistin-Suriye cephesi esas alınarak yeni bir düzenleme yapılmıştır. I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi üzerine Almanlardan devralınan bu cephenin komutanlığını Mustafa Kemal Paşa yapmış; ancak İstanbul'a çağırıldığından dolayı bu görevde sadece yedi gün kalabilmiştir (7 Kasım 1918).

Yıldız Sarayı

Yıldız Sarayı; Beşiktaş'la Ortaköy semtleri arasında, yaklaşık 500 bin metrekarelik bir korunun içinde köşk, kasır ve yönetim binalarının yer aldığı bir saraydır. Bu araziye ilk kasrı Sultan I. Ahmet yaptırmıştır. XVIII. yüzyılda önce Sultan III. Selim, annesi Mihrişah Sultan için bir başka kasır daha yaptırmış ve bu kasra Yıldız ismini vermiştir. Sultan III. Selim'den sonra Sultan II. Mahmut bu arazide yeni bir köşk yaptırmıştır. Sarayın adını, II. Mahmut'un yaptırdığı bu köşkten aldığına dair görüşler vardır. Bu köşkü oğlu Abdülmecit'in döşettiğini ve Yıldız adlı bir gözdesini de buraya yerleştirdiğini ileri sürenler de bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun sona ermesinden sonra saray uzun süre terk edilmiş, bir süre Harp Akademileri binası olarak kullanılmıştır. Sarayın bazı bölümleri TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı'na, İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi'ne ve Yıldız Üniversitesi'ne bağlanmış; bir bölümü de 1978 yılında Kültür Bakanlığı'na devredilmiştir.

Yirmisekiz Çelebi Mehmet (1660–1732)

Yirmisekiz Çelebi Mehmet, Edirne'de dünyaya gelmiştir. Asker olan babasını örnek alıp Yeniçeri Ocağı'na girmiştir. Ba-

şarıları sayesinde üst düzey görevlere getirilmiştir. 1720-21'de Paris'te elçi olarak görev yapmıştır. Patrona Halil İsyanı'ndan sonra Kıbrıs valiliğine atanmış ve burada da vefat etmiştir.

Çelebi Mehmet'in "yirmisekiz" lakabıyla anılmasının sebebi, Yeniçeri Ocağı'nın 28. ortasında (bölüğünde) görev almasıdır. Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki yenilikleri gözlemlemesi amacıyla Paris'e gönderdiği Yirmisekiz Mehmed Çelebi, dönüşünde yazdığı Paris Sefaretnamesi ile Türk edebiyat tarihine geçmiş Osmanlı devlet adamıdır. Bu eseri tarihî ve edebî açıdan oldukça önemli bir eser olma özelliğini de taşımaktadır.

Yörük

Eski Türkçede "yörü-/yürü" kelimesinden "Yörük/yürük" kelimesi türemiştir. Bu kelime, "gezgin, berduş, sabit konutu olmayan" anlamlarına gelmektedir. Bunun yanında; hayvancılıkla geçinen Toroslarda yaşayan Türk oymaklarına da Yörük adı verilmektedir. Günümüzdeki anlamıyla göçebe hayatı ifade etmektedir.

Yunan

Farsça bir kelime olan Yunan kelimesinin Pers İmparatoru Darius tarafından Batı Anadolu'daki büyük satraplığa verilen isim olduğu düşünülmektedir. Bölge halkı kendi lisanında Helen kelimesini kullanmaktadır. Yunanistan olarak bilinen ülkenin Yunanca karşılığı ise Hellas'tır.

Yurtluk

Osmanlı Devleti'nin toprak sistemi içinde yer alan bir kavramdır. Yurtluk özellikle Doğu Anadolu'daki beylere ve sınır boylarındaki askerlere ayrılan topraklara verilen addır. Bu topraklardan bazılarının yararlanma hakkı miras yoluyla da devam ederdi. Yurtlukların mülkiyeti devlete aitti. Bu top-

rakların tımar topraklardan farkı mutlaka bir hizmet karşılığı verilmemesiydi. Yurtluk ve ocaklık toprakların sahiplerinin varisi yoksa devlet buraları aynı şartlarla başkasına devrederdi. Yurtluk sahipleri sefer zamanında bulunduğu bölgenin beylerbeyinin emrine girerdi.

Yurtsuz John (1166–1216)

Manga-Carta'yı imzalayan İngiltere kralıdır. Babası II. Henry'nin ölmeden önce kendisine miras olarak hiç toprak bırakmamasından dolayı yurtsuz lakabıyla anılmıştır.

Yüzyıl Savaşları

Yüzyıl savaşları İngiltere Kralı III. Edward'ın Fransa tahtında hak iddia etmesiyle 1337'de başlayan ve ancak 116 yıl sonra 1453'te sona eren savaşlar dizisidir. Yüzyıl Savaşları ismi son dönemde tarihçiler tarafından verilmiştir.

Zeus

~ Z ~

Zabtiyye

Arapça bir kelime olan zabtiyye, askerî polis anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan sonra kurulan zabtiyye teşkilatı, toplum güvenliğini sağlamakla sorumlu, silahlı bir teşkilattır. Zabtiyyeden sonra bu görevi polis ve jandarma kuvvetleri devam ettirmiştir.

Zağanos (...- 1460)

Fatih Sultan Mehmet döneminde önemli rol oynamış bir devlet adamıdır.Rum asıllı devşirme olduğunu iddia edenlerin yanında kendisinin Sırp ya da annesi babası olmayan bir Türk

yetim olduğunu ileri sürenler de olmuştur . Gelibolu,Trabzon sancakbeyliği;Rumeli beylerbeyliği ve kaptan-ı deryalık görevlerinde bulunmuştur.Zağan kelimesi Farsça bir çeşit şahin adıdır.Zağan kelimesinin sonuna Rumca da bey anlamına gelen "os" sözcüğü getirilmiştir. (Evrenos Bey gibi) Rumeli Beylerbeyi iken yöre halkı tarafından kendisine Zağanos denmiştir.

Zağarcılar

Zağar bir cins av köpeğinin adıdır. Yirmiden fazla çeşidi vardır. Kuş avından çok köstebek, porsuk, gelincik gibi hayvanların avlarında kullanılır. Osmanlı Devleti'nde padişahlar tarafından avda kullanılan zağarları yetiştirdikleri için bu adla anılmışlardır. Bu hizmet sınıfının başındaki görevliye de zağarcıbaşı adı verilmektedir.

Zanaatkâr

Arapça kökenli bir kelime olan zanaat, "işçilik, ustalık, el sanatı" anlamlarına gelmektedir. Farsça "-kâr" eki ise eklendiği kelimelere "yapan, eden" anlamlarını katmaktadır. Zanaatkâr ise "zanaatla uğraşan, bir zanaatı meslek edinen kişi" anlamlarındadır.

Zatü's-Savari / suvari

Hz. Osman döneminde Busr ibn Ebu Ertah kumandasındaki deniz kuvvetleri ile Mısır'da bulunan Abdullah ibn Ebu Serh komutasındaki deniz kuvvetlerinin Bizans'a karşı tertiplediği bir deniz harekâtıdır. Müslümanlar ile Bizans arasındaki bu deniz savaşı Akdeniz'de İskenderiye yakınlarında gerçekleşmiş ve Araplar bu savaşta galip gelmişlerdir (655).

Zatü's-Savari kelimesinin aslı "zatü's-suvara"dır. Zat kelimesi Arapça sahiplik (-lı,-li) anlamı katmaktadır. Suvara kelimesi ise "yüksek, yükseklik" anlamlarına gelmektedir. Bu savaşa çok fazla gemi katıldığından zatü's-savari olarak yani "yüksek direkli gemilerin çok olduğu savaş" şeklinde tarihe geçmiştir.

Zaviye

Arapça bir kelime olan zaviye, "açı, köşe, evin küçük bir köşesi veya odası" anlamlarında kullanılmaktadır. Ayrıca tekkelerin küçüğüne de "zaviye" denmektedir.

Zeamet

Arapça "kefil ve zaâmet sahibi" anlamlarına gelen "zaîm" kelimesinden türemiştir. Zeâmet ise terim olarak "yerler" anlamındadır. Osmanlı Devleti bir kısım devlet ve saray memurlarına hizmetlerine karşılık toprak vermekteydi. 20 bin ile 100 bin akçe arasında gelir getiren bu topraklara "zeamet" denmekteydi.

Zemberek

Farsça bir kelime olan zemberek, çarkları hareket ettiren çelik yaylara verilen bir addır. Ayrıca savaşlarda kullanılan çelik ya da pirinçten yapılmış oklara da zemberek denmiştir. Osmanlı ordusunda bu oku kullanmakla görevli askerler zemberekçi adıyla bilinmektedir. Bu okların en önemli özelliği zırhları delebilen bir yapıya sahip olmasıdır.

Zembilli Ali Efendi (... – 1526)

Osmanlı Devleti'nin sekizinci şeyhülislamıdır. Tam adı Alâeddin Ali Cemalî'dir. Karaman doğumludur. II. Bayezid döneminde şeyhülislam olmuştur. Evinin penceresinden bir zembil sarkıtarak (hasırdan örülmüş, kulplu torbalara zembil adı verilmekteydi), sıkıntıları olanların şikâyetlerini yazılı bir şekilde alır, yine cevaplarını yazılı bir şekilde zembille bırakırdı. Bu yüzden kendisi zembil lakabıyla anılmıştır.

Zengiler

Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın kumandanı, Aksungur'un oğlu İmâdeddîn Zengî tarafından Kuzey Irak ve Suriye'de ku-

rulan atabeyliktir (1127). Adını kurucusundan almıştır. 1259 yılında İlhanlılar tarafından ortadan kaldırılmıştır.

Zenta

Günümüzde Sırbistan sınırları içerisinde olup; Tuna Nehri'nin bir kolu olan Tizsa Irmağı'nın kıyısındaki bir yerdir. Bu bölgede 1697 yılında Osmanlı Devleti ile Haçlılar arasında Kutsal İttifak Savaşları'nın son önemli çarpışması yaşanmıştır. Osmanlı Devleti bu savaşta bozguna uğramıştır.

Zerdüşt

Zerdüştlük dininin kurucusudur. Gerçek adının Sipitama olduğu ileri sürülür. Zerdüşt genellikle tarihî bir figür olarak kabul edilmekle birlikte yaşadığı dönem hakkında genel bir ortak kabul yoktur. Bazı bilginler yaklaşık olarak MÖ 1200 yıllarında yaşadığını tahmin etmekteyken bazı bilim adamları da onu MÖ 18. yüzyıl ile 6. yüzyıl arasındaki bir tarihe yerleştirmektedirler.

Zerdüşt kelimesi muhtemelen Avesta dilindeki yaşlı anlamına gelen "zareta" ile deve anlamına gelen "ustra" kelimelerinden türemiştir. Anlamı yaşlı develere sahip olan kişidir.

Zerdüşt dininin en önemli özelliği, en eski tek tanrılı din olarak kabul edilmesidir. Bu dinde insanların bedenen öldükten sonra dirilip Ahura Mazda'nın huzuruna çıkacağına ve orada sorgulanacaklarına inanılır.

Zerre

Arapça bir kelime olan zerre, "gözle görünmeyecek kadar küçük, ufak" anlamlarına gelmektedir. Aynı zamanda zerre, ağırlık ölçülerinden birinin adıdır ve 1,56 miligram eşdeğerindedir.

Zeus

Eski Yunanca bir kelime olan Zeus, "Jüpiter" anlamına gelmektedir. Yunanlıların baştanrısı olmakla birlikte, Tanrıların

en büyüğü ve en güçlüsü olarak kabul edilir. Olympos Dağı'nın tek sahibidir. Gökyüzünün, şimşek ve gök gürültülerinin tanrısıdır. Çoğu zaman elinde bir şimşek ile tasvir edilmiştir.

Zırva

Farsça bir kelime olan zırva, "anlamsız söz, safsata, uydurma" anlamlarına gelmektedir. Zırva aynı zaman da Osmanlılarda genellikle imaretlerde pişirilen, zerdeye benzeyen, lapamsı bir şekilde yapılmış pilavın üzerine tuz veya şeker eklenerek yenilen bir tür yiyecektir. Bu yemeğe zırva denmesinin nedeni uydurma bir yemek olmasından dolayıdır.

Zigetvar /Sigetvar

Macaristan'ın güneybatısında yer alan bir şehirdir (Szigetvar). Macarca "Ziget" ada; "var" ise kale anlamına gelmektedir. Şehrin adı ilk defa 1391 tarihli bir belgede "Sziget" şeklinde geçmektedir. Kanuni Sultan Süleyman'ın son seferini yaptığı şehirdir. Bu seferden sonra fethedilen Zigetvar, II. Viyana Kuşatması sürecinde Habsburglar'a bırakılmıştır (1689).

Ziggurat

Babilce olan Ziggurat kelimesi (ziqqurrat); "yükselmiş yere kurmak" anlamına gelmektedir. Eski Mezopotamya vadisindeki ülkelerde ve İran'da terası bulunan piramitlere benzeyen tapınak kulesidir.

Zimmî

Arapça bir kelime olan zimmî, "birinin himayesi altında olan" anlamına gelmektedir. Zimmet ise "sahip çıkma, koruma altına alma" demektir. İslam Devletlerinin himayesi altında bulunan gayrimüslimlere zimmî denmiştir.

Ziştovi

Ziştovi, Bulgaristan'ın kuzeyinde bir şehirdir. Tuna Nehri'nin güneyinde Tarnova ilinde bulunur. Avusturya ile Osmanlı Devleti bu bölgede 1791 yılında Ziştovi Antlaşması'nı imzalanmıştır.

Zitvatorok

Zitvatorok Antlaşması 1606 yılında Osmanlı ile Avusturya İmparatorluğu arasında imzalanmış bir barış antlaşmasıdır.

Anlaşmanın imzalandığı yer bugün Slovakya'nın Nitra iline bağlı Macarların çoğunlukta olduğu Komarno (Komorn) ilçesinin Zitavskatona köyüdür. Antlaşma adını, Zitva suyunun Tuna Nehri'ne karıştığı boğazdan alır.

Zurnazen Mustafa Paşa (...-1656)

IV. Mehmet'in saltanatı döneminde sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Arnavut asıllıdır. Yeniçeriler kabul etmediği için sadrazamlığı dört saat sürmüştür. Mehterhane'nin zurnazen bölüğünde zurna çaldığı için bu lakapla anılmıştır.

Zülfikar

Arapça bir kelime olan Zülfikar, "omurgaları olan, omurgalı, kaburgalı" şeklinde Türkçeye çevrilebilir. Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından Hz. Ali'ye armağan edilen ucu çatal kılıcın adıdır. Omurgalı bir kılıç şeklinde yapılmıştır.

Zünnun

Kanuni Sultan Süleyman döneminde Bozok'ta (Yozgat) devletin arazi tespit ve vergilendirme işlemleri sırasında yaşanan anlaşmazlıklar sonucu 1526 yılında çıkan isyanın adı Baba Zünnun İsyanı'dır. İsyan zorlukla bastırılmış ve aynı yıl Baba Zünnun öldürülmüştür.

Baba Zünnun Yozgat bölgesi Sülünoğlu ve Hisarbeğlü Türkmen oymaklarının dinî lideridir. Doğum tarihi ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. (Zünnun Yunus peygamberin lakabıdır. Arapça "iri balık sahibi" anlamına gelmektedir.)

KAYNAKÇA

Afyoncu, Erhan & Ahmet Önal & Uğur Demir. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyanlar ve Darbeler*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2010.

Akgündüz, Murat. *Osmanlı Medreseleri*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2002.

Akpınar, Ali. *Kur'an Coğrafyası*, Fecr Yayınları, Ankara, 2002.

Altınay, Ahmet Refik. *Osmanlının Felaket Seneleri* (haz. Muammer Yılmaz), Yitik Hazine Yayınları, İzmir, 2009.

Arapça-Türkçe Sözlük, Nesil Yayınları, İstanbul, 1989.

Armaoğlu, Fahir. *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997.

Ateş, Ahmet & N. İorga & Paul Wittek & Hüseyin Dağtekin & Franz Babinger & Stefan Yerasimos (ed.), *Fetihten Önce Sonra*, Gelenek Yayınları, İstanbul, 2003.

Belge, Murat (ed.). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

Belge, Murat (ed.). *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

Belge, Murat. *İstanbul Gezi Rehberi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.

Bolay, Süleyman Hayri. *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, İstanbul, 1997.

Cogito (Osmanlılar Özel Sayısı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.

Çiftçi, Cemil (haz.). *Aşıkpaşazade Tarihi*, Mostar Yayınları, İstanbul, 2008.

Danişmend, İsmail Hamdi. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınları, İstanbul, 1971.

Demiray, Kemal. *Temel Türkçe Sözlük*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1997.

Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1993.

Doğan, Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük*, Ülke Yayınları, İstanbul, 1994.

Dursun, Haluk. *Nil'den Tuna'ya Osmanlı Yazıları*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2000.

Emecen, Feridun. *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2001.

Emecen, Feridun. *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*. Timaş Yayınları, 2010.

Güngör, Erol. *Tarihte Türkler*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1988.

Hasen, İbrahim Hasen. *Tarih'ül-İslam*, Kahire, 1964.

İhsanoğlu, Ekmeleddin (ed.). *Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, Feza Gazetecilik, İstanbul, 1999.

İnalcık, Halil. *Kuruluş: Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak*, Hayykitap Yayıncılık, İstanbul, 2010.

İnalcık, Halil. *Osmanlılar*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

İnalcık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300–1600)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.

İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1997.

İsmail, Hami Danişmend. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul,1972.

Kazıcı, Ziya. *İslam Kültür ve Medeniyeti*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1996.

Kerimoğlu, Yusuf. *Kelimeler Kavramlar*, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 1990.

Meydan Larousse, Meydan Yayınları, İstanbul.

Nişanyan, Sevan. *Sözlerin Soyağacı*, İstanbul, 2010.

Ortaöğretim Tarih Kitabı (Lise 1, Lise 2, Lise 3), MEB Yayınları, 2009.

Ortaylı, İlber. *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006.

Ortaylı, İlber. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2004.

Ortaylı, İlber. *İstanbul'dan Sayfalar*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2007.

Osmanlı Ansiklopedisi, Ağaç Yayınları, İstanbul, 1993.

Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, İstanbul, 1993.

Refik Ahmet. *Lale Devri* (haz. Dursun Gürlek), Timaş Yayınları, İstanbul, 1997.

Sakaoğlu, Necdet. *Bu Mülkün Sultanları*, Oğlak Yayınları, İstanbul, 1999.

Sümer, Faruk. *Türk Devletleri Tarihlerinde Şahıs Adları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999.

Şamil İslam Ansiklopedisi, Şamil Yayınları, İstanbul, 1990.

Şemsettin Sami. *Kamus-ı Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1996.

Şükun, Ziya. *Ferheng-i Ziya Farsça-Türkçe Sözlük*, MEB Yayınları, İstanbul,1993.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1998.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1994.

Yılmaz, Fehmi. *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Gökkubbe Yayınları, İstanbul, 2010.

KAYITDIŞI TARİH

MURAT KUTLU-VOLKAN DİNÇER

- Sadettin Köpek adı nereden geliyor?
- Tiryaki Hasan Paşa neyin tiryakisiydi?
- Kara Murat gerçekten yaşadı mı?
- Haçova zaferini kim kazandı?
- Barbaros Barbar mı, kızıl sakal mı?
- Patrona Halil'in asıl mesleği neydi?
- Öküz Mehmet Paşa bu lakabı neden aldı?
- Vakay-ı Vakvakiyenin aslı nedir?
- Demirbaş Şarl'a bu lakabı kim verdi?
- Lat, Menat, Uzza putlarının adları nereden geliyor?

Bir sözlük niteliği de taşıyan bu çalışma, uzun uğraş ve araştırmalar sonucunda bilimsel kaygılar gözetilerek meydana getirilmiştir. Tarihle ilgilenen ve kelimelerle tarihe yolculuk etmek isteyenlerin, bu kitabı bir başucu çalışması olarak göreceklerdir.

9 789759 963491

15.00 TL